RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI

OPVSCVLA QVÆDAM, PARTIM ANTEHAC nunquam in lucem edita, partim nuper ope doctissimorum virorum emendata & castigata.

Cum Indicibus, tum locorum Sacræ Scripturæ explicatorum, tum rerum & verborum, amplissimis.

Omnium Catalogum siue ordinem, pagina post epistolam proxima docebit.

PARISIIS,
Apud Michaëlem SONNIVM, via Iacobæa, sub Scuto Basiliensi.
M. D. LXXX.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

ORNATISSIMO LECTISSIMOQVE VIRO D. IOANNI A SANCTO ANDREA, PARISIENSIS ECCLESIÆ Canonico,

Renatus Laurentius De la Barre, S.

QVANTVM iis debeatur D. à Sancto Andrea, qui vetustatis nouitaté, nouis authoritatem, obsoletis nitoré, obscuris lucem (& vt totam Plinianā periodum vsurpem) fastiditis dare gratiam, dubiis fidem, omnibus verò naturā & naturæ suæ omnia indefesso studio nituntur, verbis consequi difficillimum semper nō modò iudicabam: imo cogitatione complecti vix arbitrabar esse eius qui veretur reprehensionem doctorum atque prudentium Marcus Tullius, quo tanquam patente gloriatur Latina eloquentia, quinto Tusculanarum quæstionum, inter præcipua felicitatis deputauit, præque cæteris illum diem obseruandum censet augustiùs, in quo dudum ignoratum à Syracusanis, cùm esse omnino negarent, septum vndique & vestitum vepribus & dumetis Archimedis sepulchrum detexit: tenebat enim quosdam senariolos, quos in eius monumēto inscriptos acceperat: qui declarabant in summo sepulchro sphæram esse positam cum cylindro. Ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam verò etiam doctissima, sui ciuis vnius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Ignorasset etiam optimi Vatis, & cui aliàs græcæ linguę emendandæ authoritas fuerat concredita, carmen diuinæ Odisseas & Iliados: nisi Lycurgus Lacedemonis ex Ionia in Gręciam importasset, & nisi postmodū discerptum Pisistratus collegisset, atque ita distinxisset, quemadmodum hoc tempore legitur adhibito metatore Aristarcho. His inquam quid debeatur affirmauit adhuc nemo, nec fortassis vsquam postea affirmabit: quandiu fuerint qui inde aliqui proficient: vel ob hoc rursus quod tantis pro vigiliis, laboribus, sudoribus quibus illis castigationes constiterint digna satis commendatio haberi vlla non possit, tantùm abest vt meritis par possit referri. Habent siquidem reliquorum studia suas amœnitates, varios secessus, quibus lectionis tædium noua delectatione subleuant. At illi qui Herculano labore versantur in veterum monumētis peruestigandis & restituēdis: quid quæso habere possunt quod studium recreet? quid quod fastidium excutiat, nisi alterum fastidium? itant si qua voluptas eos aliquando perfundat ex inuentis alicuius authoris scriptis, subinde in iisdem recognoscendis, sarciendísque, propter lacunas, corruptos locos, dimidiatas paginas, exesos characteres, plus enascitur mœroris quàm fuerat antè perceptum ex inuentione delectationis: vt nouerim ego aliquos qui thesauros eiusmodi à se repertos maluerunt de emendatione desperantes omnino supprimere, quàm qualescunque ædere in lucem: mendacio·

rum nimirum quàm syllabarum ditiores. Itaque si ex hoc loco paulisper licet euagari, præstitisset interdum eorum quædam quæ circumferuntur nunquam excussa, quàm ita excudi vt sint errorum mendarumque verius quàm doctrinæ seminariç. Et certè quis modus esse potest, dum omnia propè ex cóiectura persequimur: quæ certitudo, cum quid in mentẽ alteri venire potuit, diuinatur? Quis demum euadẽdi locus per syrtes & scopulos Aporię, cùm videamus in vadis, statiuis & naualibus principes viros hærere, impingere, altercari, in simpulo magnos ciere fluctus, committere de nugis magnas interdum tragœdias: & quod irritam omnium operam facit, proficere nouis castigationibus quotidiè nouas editiones: videamus insuper id genus occurrere reliqua, quæ ersi fidem eleuant, nihilo tamen minus rei non minuunt difficultatem, quominus multa sint doctis perferenda qui auctorum castigationi & editioni inuigilant, quoties de maximis & leuibus dubitandum, cogitandum, euoluendum si qui alij hanc eandem materiá tractauerint: quoties passim ex coniectádis aliquando leuissimis multa mutanda, nonnulla reponenda. Quod quantũ habeat operę norunt hac ætate non pauci, sed tu imprimis (vir ornatiss.) qui harum rerum exercitatissimus, non desinis maximo studiorum prouentu, reique literariæ accessione proferre de tua diuite bibliotheca bonos quotidiè authores, próque tuo in Rempub. grato animo perquirere magnis sumptibus vndique, si qui codices M. S. habeantur castigatissimi, quibus impressi possent conferri: si qui rursus restarent cũ aliquo fructu imprimendi. Et ita quidem, vt de re testarum iampridem doctorum sermonibus audiuerim, nullum eorum qui tunc viuunt (absit verbo inuidia) existere qui fœlicius & salubrius Chiromam manum admouerit rei librariæ: & qui liberalius optimę notę scriptorum (quorum modo lectione studiosi fruuntur) impressiones iuuerit, auxerit, promouerit, atque tu ipse quem à D. Opt. Max. in hæc calamitosa tempora ob id reseruatum dicere soleo, ne literæ obsolescerent: néue deesset, qui honestissimas honestis de rebus Typographorum concertationes illustraret. Testantur illud iampridem tot tantáque quot exierunt volumina cum aliqua tui præfatione nominis: testabitur etiam illud inpræsentiarum Ruffini nunquã antea typis commissum opus, cuius cum exemplar Domino de la Bigne Præceptori meo Theologo, huius ætatis tam ob morum candorem quàm ob singularem eius eruditionem meritissimo, petendum indicasses, ex reliquiis venerabilis Monasterij Montis-Dei, factum est vt inter ruinas eius deuotæ domus diuina prouidentia si nó integer ab annis vetustus codex, saltem quodammodo totus ab iniuria inueniretur effugisse Gnosticorum nostrorum iniurias: aduersus quas atque eiusmodi grassatorum excursiones, vindiciarum si quis sit modus, is est accersendus à Calcographia, quæ sola inclinantibus seculis maximo Dei beneficio ad studia iam nauseantes hominum animos recreauit iucunda facilitate, scriptis contulit gratiam sua pulchritudine, & simul immortalitatem. Quod vtinã Dei inuentum superiora tempora nouissent, non vtique tantam librorum & codicum

codicum quot desiderantur perdiri, iacturam bellicis Gotthorum incursionibus fecissemus. Non illa bibliotheca Pisistrati, Attali & Eumenis: non illa Philadelphi, Ptolomei quę Augusto regnante incendio assumpta est. Non illa Gordiani, quæ plures habuit librorum quàm quisquam alius auri vel argenti thesauros, diues LXII. millibus antiquissimorum voluminum. Non illa Pamphili martyris, vnde Eusebius hausit suam historiam: non illa cētum & viginti millium librorum quæ Bizātij sub Zenone Imp. grauissimo incendio periit: non illa rursus Mathiæ regis Vngariæ, quæ Patrum nostrorum memoria crudeli Turcharū impressione dissipata est. Nec illa denique Vaticana Romanorum Pōtificum Hebraicis, græcis, Latinis antiquissimis, necnon optimis quibusque authoribus pariter ac recentioribus tum manuscriptis, tum publicatis instructissima sub Clemente VII. à militibus Germanis & Hispanis incensa, tot libros secum abstulisset. Extarent namque alibi passim excussi codices maxima cum copia, non autem sicuti accidit, pauci iique ab imperitis notariis descripti mendosissimè. Habuisset quæuis natio proprios scriptores, habuisset inquilinos: nec erat quod conquererentur viri antiquitatis amantissimi: aut cur peroptaremus omnes plagas orbis, scrutaturi, si quid blattæ tegerēt quod luci ac mundo foret exhibendum. Non erat quod Reuerend. in Christo pater D. d'Albone, Lugdunensis Ecclesiæ Princeps lustraret ruinas peruetusti Monasterij Barbaræ insulæ, vt commentarios Ruffini Aquileiensis in septuaginta quinque Dauidis psalmos requireret. Non erat quod nos similiter Montis Dei reliquias ad perpetuam memoriam typis tum demū committeremus: quoniam habituri eramus omnia omnium authorum scripta, & præsertim nostri Ruffini quæcunque scripsit: videlicet, in Oseæ prophetā lib. I in Amos alterum: in Ioel vnum: de sua fide ad Laurentium Episcopū lib. I. de Sacramentis I. Exhortationis ad Probam lib. I. Epistolarum ad diuersos lib. 2. Iuxta triplicem diuinæ scripturæ sensum lib. I. quem rogante Paulino, Episcopo Nolano, scripsit ad eum latino sermone de benedictione Iudæ Patriarchæ. Deinde eodem Paulino efflagitante librum alterum ad eundem: in quo cæteras vndecim Patriarcharum benedictiones triplici explanatione prosequutus est. Denique eodē authore haberemus, præter ea quæ restant maximam partem Græcorum bibliothecæ Basilij Cæsariensis, Cappadociæ Episcopi, & Gregorij Nazianzeni, Clementis Romani Recognitionum libros: Eusebij Cæsariensis Palestinæ Ecclesiasticam historiam, cui addidit decimum & vndecimū librum · Xisti quoque, si non pōtificis Romani, saltem Pythagorici cuiusdam, vt contendit Hieronymus, sententias: Euagrij sententias: Pāphilij martyris aduersum Mathematicos. Iosephi etiam latinam fecit historiam, cuius exemplar asseruatur Mediolani, in æde S. Ambrosij, Longobardicis scriptum litteris: Origenis item non omnia, quia & Hieronymus transtulit quædā quæ suo prologo discernuntur. Exposuit idem Ruffinus Symbolum, quod inter opera Hieronymi tom. 4. Basiliensis æditionis continetur: de quo Erasmus Præfat. in cyprianum. Sed & obtrectatori opuscu-

lorum suorum respondit duobus voluminibus, arguens & conuincens, sicuti refert Gennadius, se Dei intuitu & ecclesiæ vtilitate, auxiliante Domino ingeniũ agitauisse: illũ verò æmulationis stimulo incitatũ ad obloquium stilum vertisse. Eiusdem Ruffini opusculum de deprauatione librorũ, pręcipuè Origenis, legitur ad calcem primæ partis operũ Origenis: iterum tomo 2. operũ D. Hieronymi. Vertit quoque pro eodem Origene Apologeticũ Pamphili martyris, quod præfixim operibus Origenis inuenitur. Ædidit insuper suam Apologiã, vbi contrarias sententias in libris Origenis ob eorum deprauationem natas ostẽdit. Præfatio eius in libros Origenis de Principiis, habebatur vulgò in 3. tomo operũ D. Hieron. adiecta per Des. Erasmũ, vt facilius intelligerẽtur Apologiæ D. Hieronymi. Plurima denique scripsit, sed multò plura transtulit. Fuit autẽ is Ruffinus Tharmus seu Thoranus professione monachus, dignitate Aquileiensis presbyter, Theodosio Imper. valdè charus, pro quo apud B. Ambrosiũ intercessit, vt ingrediũdi Mediolanẽsis templi fieret illi potestas, à quo antea exclusus fuerat ob patratã cædẽ septẽ miliũ hominũ Thessalonicæ, vti refert Niceph. li 12. hist. Eccl. cap. 40. & 41. Fuit præterea socius aliquando studiorũ & planè amãtissimus D. Hieronymi: donec de scriptis Origenis exorta inter eos contentione, visus est Hieronymo nimius admirator, & propè assertor Origenis: & proinde existimatus eiusdem opinionis, quòd paulò actius suam de libris περὶ ἀρχῶν, qui videbantur contra fidem conuersi aduersus D. Hieronymũ defenderet. At si nemo in hodiernum vsque diem inuentus est, qui libros eiusmodi Origenis propterea tollendos dixerit, nemo etiã, vt opinor, reperietur qui ob id reiiciendũ iudicet Ruffinũ, quòd censuerit eosdẽ retinẽdos: nisi se B. Augustino temerarius præferat, qui tanti fecit nostrũ Ruffinũ, vt ex eo in suos ille psalmorũ cõmentarios quãplurima deriuarit. Fuit enim Augustino antiquior anno redemptionis humanæ cccc. Sed tantæ apud D. Augustinũ authoritatis, vt ad D Hieronymũ de illo scribat non sine pietatis ac eruditionis elogio, cúmque cũ suo, tùm aduersario, olim verò sodali amicissimo mella scripturarũ studiosè lambuisse, vtrũque quidẽ conatus in mutuã beneuolentiã reuocare, sed ita causam inimicitiarũ dissimulãs, vt neutri culpã eatũ affingat. Hæc porrò luculẽti adeò scriptoris opera latuisse tãdiu non mirũ debet iis esse, qui norunt ex Trithemio plures libros ab ipso conscriptos (quorum tamẽ maxima pars nunc primum prodiit in lucẽ) sepultos adhuc pulueribus obliuionis desiderari. Sed ne quisquã hoc nostrũ studiũ existimet ideò minus, quòd quædam ipsius opuscula auctoritati apostolicæ suspecta à nonnullis reiiciantur: illud vnum solummodo dixerim, nihil illo canone omnino aduersus Ruffinũ statui, quòd eius auctoritatem minuat, horúmque librorum lectionem impediat. Nam & Gelasius religiosum eum virum appellat, & nónnullas ab eo scripturas explicatas fuisse tradit (quod dictũ Primas Lugdunẽsis ad cõmentarios psalmorum retulit) & hoc se nomine suspecta quædam habere, quod à D. Hieronymo scribatur de libero hominis arbitrio minus verè disputasse: sed vt omittã eam quam in dicẽdo, atque veritatem

Distinct. 15 can. Sancta Rom.

tatem asserendo præ se tulit libertatem vir sanctissimus idémque doctissimus Hieronymus, ad cuius calculum nos remittit Gelasius, nihil planè in his cômentariis tã apertum est, quàm quod pro libero hominis arbitrio, pro bonis operibus, pro mysterio sanctiss. Trinitatis, & sacrosanctæ Ecclesię Eucharistię, pro purgatorio, pro vera hominis iustitia, atque aliis huiusmodi permultis nõ semel, neque vno in loco docet. Neque verò cuiquam noua debet esse (tametsi grauis ac molesta bonis omnibus semper fiat) repētina illa voluntatis inter D. Hieronymum & Ruffinum, alienatio: tùm quòd ille zelo ardens ac eruditione fretus nihil in alienis libris non depuratum & ad amussim elaboratum ferre poterat: hic verò sanctimonia, ac multorum præcipuorum Ecclesiæ luminum exemplo communitus, in Origenianis libris siue legendis, siue in alienam linguam transferendis audacter versabatur. Tùm verò maximè quòd ex quadam opinionum varietate, veluti ex D. Augustino comperimus, in hanc contentionem inciderint, in quam fortè imprudens Ruffinus. Siquidem Augustinus epistola, quæ est xv. inter illas D. Hieronymi, multis verbis deplorans inter Ruffinum & Hieronymum tam graues amicos, doctos, celebres, senes & monachos tam amarulentã discordiam incidisse, non sine graui totius Ecclesiæ scandalo, ait, quod aliàs non nisi pio homini contigisse poterat, vt ex litteris Hieronymi perspexit, quantum sibi moderaretur, quantúmque teneret aculeos indignationis, timore obriguisse se, doloréque contabuisse, quia vereretur ne idem pro se Ruffinus faceret. Verum patrocinatur vtrisque, quod non in dissimili genere inter se contenderint Paulus & Barnabas, D. etiã Petrus & Paulus Apostoli (quorũ sententiã nec sine dissidio exceperũt inter se Augustinus & Hieronymus) qui pariter antea ob vocu lã τῆς κολοκύνθιδος ex prophetia Ionę parũ côuenerãt. Nota est illa ex veteri historia inter Epiphanium ac D. Chrysostomum côtrouersia: illa etiã eò modestior quo antiquior Victoris & Irenæi, Origenis & Theophili: quæ tamen omnia non ideò summis viris eam notam inusserant, vt si quid minus rectè in nonnullis quæ non ita ab vniuersali Ecclesia in conciliis sacrosanctis tractata fuerant, & decreta sensissent, in cæteris quoque errasse videantur. Sua sit ergo D. Gelasio auctoritas, & sua D. Hieronymo constet innocentia, quæ tamen rectè dicta Ruffini non eleuent, imò quæ ad veritatem vt hîc omnia exacta si fuerint integra, non minus ad benè credendum nos instruant, & ad benè agendum inflamment, quàm quæ ab iis perfecta sunt qui speciosius illo fortassè, & ambitiosius legi teríque soleant. Tu verò interim Domine à Sancto Andrea memineris has tibi sacratas bellorum ciuilium manubias tueri, & eò vsque custodire, vt sicut es Catholicus, viuis & vixisti semper catholicissimus: ita catholicæ, hoc est Romanæ Ecclesiæ quicquid in iis fuerit probandum vel improbandum relinquatur arbitrio. Vale. Ex tuo Musæolo apud Geruasianos Idibus Iuniis. M. D. LXXX.

RVFFINI AQVILEIENSIS
ECCLESIÆ PRESBYTERI OPERVM
Catalogus & ordo,

In quo ea quæ nunc primùm in lucem prodeunt ſtellula ad marginem adſcripta indicat.

TESTIMONIA DE RVFFINO.

R*Vffinus Aquileiensis Ecclesiæ presbyter: non minima pars Ecclesiæ doctorũ: & in transferendo de Græco in Latinum elegans ingenium habuit. Denique maximam partem Græcorum bibliothecæ Latinis exhibuit. Basilij scilicet Cæsariẽsis Cappadociæ episcopi, Gregorij Nazianzeni eloquentissimi hominis, Clementis Romani recognitionum libros, Eusebij Cæsariensis Palestinæ Ecclesiasticam historiam, Xysti sententias, Euagrij sententias, Pamphili martyris aduersum Mathematicos. Horũ omnium quæcunque præmissis prologis à Latinis leguntur, à Ruffino interpretata sunt: quæ autem sine prologo, ab alio translata sunt, qui prologum facere noluit. Origenis autem non omnia, quia & Hieronymus transtulit aliquanta, quæ suo prologo discernuntur. Proprio autem labore, imò gratiæ Dei dono, exposuit idem Ruffinus Symbolum: vt in eius comparatione alij non exposuisse credantur. Disseruit & benedictionem Iacob super patriarchas, triplici, id est, historico, morali & mystico sensu. Scripsit epistolas, ad timorem Dei hortatorias, multas: inter quas præeminent illæ quas ad Probam dedit. Historiæ etiam Ecclesiasticæ, quam ab Eusebio conscriptã, & ab isto diximus interpretatam, addidit decimum & vndecimum librum. Sed & obtrectatori opusculorum suorum respondit duobus voluminibus, arguens & conuincens se Dei intuitu & Ecclesiæ vtilitate, auxiliante Domino, ingenium agitauisse: illum vero æmulationis stimulo incitatum, ad obloquium stylum vertisse.*

R*vffinus Toranus, monachus, Aquileiensis Ecclesiæ presbyter, rogante Paulino Episcopo Nolano scripsit ad eum Latino sermone De benedictione Iudæ patriarchæ librum vnum, iuxta triplicem diuinæ scripturæ sensum: cuius initium est*, Quãto magis ego me tibi excuso. *Deinde, eodem Paulino efflagitante, librum alterum edidit ad eundem, in quo cæteras vndecim Patriarcharum benedictiones triplici explanatione prosecutus est. Liber incipit*, Sciendum primò est. *Scripsit quoque in Oseam librum vnum, in Amos librum vnum, & in Ioelem librum vnum. Claruit anno Domini* CCCC.

PAVLINVS NOLANVS EPISCOPVS, RVFFINO FRATRI SALVTEM.

VEL breues, nobis, ab vnanimitate tua, literæ, magno refrigerio ſunt, ſicuti in penuria fluuiorum aget ſitiens rore recreatur. Vnde refectos nos quamuis breui epiſtola tua, attamen tua, per puerum communium filiorum, fatemur: ſed tamen rurſus adfectos, quia etiamnum nunc vos in æſtu ſollicitudinis & incerto morarum, Romam peti iudicaſtis. Det nobis Dominus à Domino lætificari quàm primum de actu noſtro: vt ſicut anxiis compatimur, ita congaudeamus hilaritati. Et incipiamus tamen ſperare fructum præſentiæ veſtræ, ſi vos certi eſſe de veſtra ſententia, vel Domini circa vos placito cœperitis. Sanè quod admonere digneris affectu illo, quo nos ſicut te diligis, vt ſtudium in Græcas literas attentius ſumam, libenter accipio, ſed implere non valeo, niſi fortè deſideria mea adiuuat Dominus, vt diutius cõſortio tuo perfruar. Nã quomodo profectum capere potero ſermonis ignoti, ſi deſit à quo ignorata condiſcam? Credo enim in translatione ſancti Clemẽtis, præter alias ingenij mei defectiones, hanc te potiſſimum imperitiæ meæ penuriam conſideraſſe, quod aliqua in quibus intelligere vel exprimere verba non potui, ſenſu potius apprehenſo, vel vt verius dicam, opinata tranſtulerim. quò magis egeo miſericordia Dei, vt pleniorem mihi copiam tui tribuat, quia pro diuitiis erit pauperi, vel micas à diuitis menſa cadentes auido famelici cordis ore colligere. In tempore ſanè, quo ſcripta hæc ſcribebantur, cecidit ſub oculis, incidens propoſita lectione, capitulum illud ex Geneſi quò Iudas à Iacob benedicitur. Et quia Dominus oportuniſſimã hanc occaſionem dederat, pulſare poſt tempus fores cordis tui placuit. Ergo ſi me amas, imò quia multum amas, rogo vt ſcribas mihi, vt intelligis ipſam Patriarcharũ benedictionem. Et ſi qua ipſe ſcis in eis ardua ſenſu & digna cognitione, ſcire me velis: ſpecialiter tamen de Capitulo illo in quo ait: Alligans ad vitem pullum ſuum, & ad cilicium pullum aſinæ ſuæ: Quis ſuus ſit pullus: vel, quis aſinæ pullus, & cur ſuus ad vitem, aſinæ verò pullus ad cilicium alligetur?

SVMMA PRIVILEGII.

CAROLVS nonus Francorum Rex, ſuo diplomate ſanxit, ne quis *Opera Ruffini Aquileienſis Presbyteri*, ex collatione compluriũ exemplarium ſcriptorum, in celeberrimis bibliothecis conquiſitorum recognita, & quibuſdam libris aucta, ante ſexennium à die primæ editionis numerandũ, præter Michaëlem Sonnium bibliopolam, ad eius caſtigationis exemplum imprimat, néue alibi impreſſa diuendat in Galliis. Secus qui faxit mulcta fiſco applicanda, aliiſque pœnis indictis damnabitur, vt latius patet in litteris Priuilegij, indultis Lutetiæ, quinto Nouembris, 1570.

RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI IN LIBRVM DE BENEDICTIONIBVS IVDÆ

Ad Paulinum Presbyterum,

PRÆFATIO.

QVANTO *magis ego me tibi excuso, & minus idoneum ad responsionem eorum quæ sciscitaris adfirmo, tantò tu instãtius percontaris, & difficiliora perquiris, ac velut lenti bouis vitio deprehenso, cunctantis armos, & retrorsum terga cedentia, stimulis pertinacioribus perfodis. Vnde consequenter tibi & illud continuò cognoscendum est, quòd etiam si depressa saltem ceruice, iugi quod superponis onus mouere possumus, nusquã tamen adest nobis copia in apertos patentésque campos, affluentioris facultate orationis, effundenti in latum distenta spacia, rapidioribus cursibus superare. Ideò ergo patere nos, si fortè vel tardius voluerimus, eo quo nos vocas, passibus peruenire. Requiris à nobis quomodo intelligatur, illud quod scriptum est in Genesi de Patriarcha Iuda, quod Israel pater eius, dum singulis filiorum, quæ præuidebat euentura prædicit, de isto ait inter cætera: Alligans ad vitem pullum suum, & ad palmitem vitis pullum asinæ suæ, quod tu scripsisti: Et ad cilicium pullum asinæ suæ, quod in Græco ita est:* καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ ἕλικα, *vitem dicunt Græci, non tã palmitem (quomodo habent nostra exemplaria) quàm illos quasi rucinnulos, vel cincinnulos palmitis, quibus succrescens palmes ipse, innectere & suspendere solet, vel ramis arboris, vel palis, vel quibuscunque illis innititur adminiculis, quos capreolos, vt arbitror, appellant agricolæ: quibus nexibus, tutus, & sine lapsus periculo, vel grauatur fructibus palmes, vel vaga proceritate distenditur. Arbitror ergo, quod hic ipse Græcus sermo, in Latinis exemplaribus antiquitus positus est, vt & alia nonnulla, & per tempus abscriptoribus non intelligentibus, pro* ἕλικι, *cilicium dici putatum est. Et in hoc quidem facilè error interpretu emendatur, sed non tàm facilè est etiam sensum intelligentiæ ipsius inuenire, nisi totius capituli mentio fiat. Totius autem huius capituli tractatus, amplius aliquid & lucidius inueniret, si ab initio ipsarũ benedictionum sumpsisset exordium. Quod vtique & otij & temporu non parum quærit, & vt fidelius dicam, quod mentem spiritu sancto illuminatam deposcit. Quantùm ergo vel mediocritas intelligentiæ nostræ valet, vel tempus indulget, vel hi sinunt qui rescripta ad Origenem perurgent, quanta res tanta pati potuit, breuitate, pro eo amore quo cõfidere nos tibi de omnibus iubes, sine præiudicio eorum qui melius aliquid sentire possunt, quid nobis de hoc interim capitulo videatur, exprimimus. Scio quãplurimos caput istud ita de domino interpretari, vt nihil ad Patriarcham Iudam pertinere ex his quæ dicuntur, adfirment, quia neque vt leo dormisse vsquam, neque vt catulus leonis ostenditur suscitatus, neque gentes in eo sperasse vllatenus probabuntur.* † *mis cæteris etiam in hoc capitulo sentiendum est, vt alterno intellectu expositio dirigatur, & interruptio historialis intelligentiæ, mystici sensus prodat arcanum.*

Pro ἕλικι vitiose scriptum à Latinis cilicium

Hic desunt nonnulla.

BENEDICTIO IVDÆ.

AIT ergo: *Iuda te collaudent fratres tui. Manus tua super dorsum inimicorum tuorum.* Potest hoc vel ad ipsum Iudam, vel ad eos qui ipso videntur esse progeniti Reges, referri, qui regnũ gentis illius ministrantes, inimicorum terga domuerunt. Sed & in Christo competenter accipitur, qui à fratri-
Mat.28. bus suis, id est, ab Apostolis quos ipse fratres in Euãgeliis nominauit, meritò collaudatur. Inimici verò eius super quorum dorsa manus eius est, illi intelliguntur quos Pater promittit se sub pedes eius positurum, dicens,
Psalm.109 Donec ponã inimicos tuos sub pedibus tuis. Sunt ergo inimici, donec increduli sunt & infideles, & ideò cæduntur in tergo, qui posteaquam cõuersi fuerint, efficiuntur fratres, & collaudant eũ qui eos in adoptionẽ patris vocatos, sibi & cohæredes fecit & fratres. Benè autẽ terga inimicorũ cædi dixit à Christo: Omnes enim qui adorabãt idola, terga dabant Deo, sicut &
Hier.2. per prophetã dominus exprobrat, dicẽs: quia cõuerterunt ad me dorsa sua & nõ faciẽ. Hæc ergo dorsa cędit, vt cõuersi aliquãdo terga dẽt idolis, & faciem erigant ad Deum, & faciant hoc quod in consequentibus scriptum est: *Et adorent te filij patris tui.* Tunc enim cùm adorant eum, filij patris fuerunt effecti, & spiritum adoptionis acceperũt, in quo clamant, Abba pater.
Gal.4. 1.Cor.12. Nemo enim dicit Dominum Iesum Christũ, nisi in spiritu sancto. Iste sermo paulò durius refertur ad Iudam, nisi abusiue id dicamus, adoratos esse quasi reges, à fratribus, id est, suis cæteris contribulibus filios Iuda. *Catulus leonis Iuda, de germine † filius meus ascendisti: Recubans dormisti sicut leo, & sicut*
M.S. eius ascendes. *catulus leonis, Quis suscitabit eum?* In his versiculis, non iam concludimur, sed penè excludimur, nam catulum leonis, si exponamus Iudam dici posse pro virtute bellãdi, quomodo exponetur quod de germine filius dicitur ascendisse. Germen autẽ hic in græco, βλάστον dicitur, quod magis virgultũ, vel ramus rectè interpretatur, qui de radice repullulare, vel de ipso robore arboris solet. Ex quo ergo virgulto, vel ex quo ramo Iudas ascẽdisse dicetur vel quomodo recũbens dormisse vt leo, & vt catulus leonis: ita vt quæratur quis eum suscitet, nisi forte aliquis vim faciẽs, velit ita adseuerare, Ex germine processisse Iudã, id est, vt superius diximus, ex virgulto vel ex ramo, quod de ipsa patris fortitudine & virtute significet: quiq; virtutis cõfidentia recubet & quiescat, vt leo & vt catulus leonis, nec eum ausus sit aliquis suscitare, dum pro magnitudine viriũ, & potẽtia beatotũ suscitare eum nullus audeat ad prælia. Sed multò conuenientius aptabitur huic loco mystica expositio, in qua catulus leonis Christus, nõ solũ φυσικῶς verumetiã τροπικῶς
Leonculorũ somnus triduanus. designatur. Nam Physiologus de catulo leonis hæc scribit, Quod cùm natus fuerit, tribus diebus ac tribus noctibus dormiat, Tũ deinde patris fremitu vel mugitu tanquàm tremefactus cubilis locus, suscitet catulũ dormientẽ. Iste ergo catulus ascendit ex germine: ex Virgine enim natus est, nõ ex semine, sed ex virgine absque cõcubitu virili & absq; semine naturali Christus. Velut virgultũ siue ramus, in quo manifestissimè & veritas carnis adsũptæ ex virgine declaratur, in sacrosãcto germine & à cõtagio carnalis

& hu-

& humani ſeminis excuſatur. *Recumbens dormiſti vt leo, & ſicut catulus leonis.* Manifeſte recubuiſſe & dormiſſe, dictum de paſſione mortis oſtenditur. Sed videamus quare vt leo, & vt catulus leonis, dormit. De catuli quidem ſomno iam ſuperius dictum eſt, quod valde conuenienter adaptatur chriſto, qui tribus diebus & tribus noctibus, in corde terræ ſepultus, ſomnum mortis impleuit. Vt leo autem, hoc modo debere intelligi arbitror: Mors Chriſti, oppreſſio & triumphus dæmonum fuit, omnem namque prædã quam leo ille cõtrarius inuaſerat proſtrato homine & deiecto, hic leo noſter eripuit: denique rediens ab inferis & aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatẽ. Hoc ergo modo, & in ſomno ſuo leo fuit vincẽs omnia & debellans, & deſtruxit eum qui habebat mortis imperium. Et velut catulus leonis, die tertia ſuſcitatur. *Quis ſuſcitabit eum?* Rectè quaſi inquitẽtis prophetæ perſonam quæ ſuſcitet Chriſtum, ſermo ſignificat, quia Apoſtolus quidẽ dicit: Quia Deus illum ſuſcitauit à mortuis. Et, Qui ſuſcitauit Chriſtũ à mortuis, ſuſcitabit & mortalia corpora veſtra propter inhabitantẽ ſpiritum eius in vobis. Et iterum ipſe Chriſtus dicit in Euangeliis: Soluite tẽplum hoc, & ego in tribus diebus ſuſcitabo illud: hoc autem dicebat de tẽplo corporis ſui. Quia vero ipſe dicit, Suſcitaſſe templum ſuum, & Deus illum dicitur ſuſcitaſſe: Rectè Propheta ſtupore tantæ patris & filij vnitatis, atq; indiſcretionis attonitus dicit: Quis ſuſcitabit eũ? *Nõ deficiet Princeps ex Iuda, neque dux de fœmore eius, vſque quò veniant ea quæ repoſita ſunt.* Et velut in alijs exemplaribus habetur. *Veniat is cui repoſitum eſt, & ipſe erit exſpectatio gẽtium.* Hic locus manifeſtè refertur ad Iudam, conſtat enim vſque ad natiuitatem Chriſti non defeciſſe principes ex genere Iudæ, nec duces de fœmoribus eius, vſque ad Herodem regem qui ſecundum fidẽ hiſtoriç, quam Ioſephus ſcribit, alienigena fuiſſe, & per ambitionẽ in regnum Iudæorum dicitur irrepſiſſe. Statim ergo vt hoc factum eſt, & vt defecit dux de fœmoribus Iudç, aduenit ille cui regnum repoſitum, in quo, quomodo gentes ſperent, Euangelij fides & Eccleſiarum docet propagatio. Repoſita autem dicuntur ea quç opportuno tẽpore proferenda ſunt, ſicut & Chriſtus in fine ſæculorũ adueniſſe dicitur. Cùm dicit Apoſtolus, Ecce nunc tempus acceptum, ſcilicet ad ſalutem gentibus conferẽdam. Si verò quis in omnibus cupiat curſum vtriuſque expoſitionis aptare, poteſt extorquere fortaſſis, vt etiam de Chriſto hæc hoc modo videantur intelligi: *Quia non deficiet Princeps ex Iuda*, Id eſt, hij qui poſt reſurrectionem eius, Eccleſiarum principes ordinantur: *Et dux de fœmoribus eius*, Duces quoque populi Chriſtianorum, de fœmoribus Chriſti. Hoc modo exponet, membra Chriſti eſſe, ſine dubio ſpiritaliter intelligenda, quæ Apoſtolus dicit populum fidelium. Poſſunt ergo & fœmora eius ſpiritaliter intellecta indicare eos qui pro firmitate & conſtantia fortitudinis, omne corpus Eccleſiæ ſuſtentare videntur & ferre: vel quia humani ſeminis iudicium ſolet in fœmorum appellatione figuraliter dici, apud nos autem qui ſeminat, verbum ſeminat, poterunt ergo hj qui miniſterium verbi Eccleſiç exhibẽt de Chriſti fœmoribus intelligi duces. *Vſquequo veniant quæ repoſita ſunt ei:*

Act. 3. Rom. 8. Ioan. 2. 1. Cor. 6. Chriſti fœmora quæ ſint myſticè. Luc. 8.

Videbitur ita posse intelligi quod vsque ad consummationem seculi, non deerunt isti duces, donec veniant ea quæ reposita sunt, quæ apparauit Deus his qui diligũt eum. *Et ipse erit expectatio gentium.* In die scilicet iudicij, cùm omnes gentes & populi Christum iudicem, in pauore cordis, & tremore conscientiæ expectabunt. *Alligans ad vitem pullum suum, & ad palmitẽ pullum asinæ suæ.* Hoc de Christo, & propriè & singulariter dicitur: ipse enim
Ioan. 15. alligauit ad vitem pullum suum, qui dixit: Ego sum vitis vera. ad hanc ergo vitem, & pullum suum alligat, & asinæ suę pullum. Pullus suus est, ex gẽ-
Mat. 11. tibus populus, cui vtique nunquam adhuc legis onus fuerat impositum: &
Luc. 19. supra quem, nisi ipse primus, nemo insederat. Pullus verò asinæ suæ est, qui ex priore populo, qui nunc in figura asinę nominatur, electi erant ad
Ose. 1. salutem, de quibus Propheta dicit: Si fuerint filij Israël sicut arena maris, reliquię saluę fient. Abiecta ergo asina, quæ onus Legis in infidelitate portare maluit, pullus ex ipsa natus eligitur, id est nouellus ex veteri, per fidẽ populus adsciscitur, ac populo ex Gentibus sociatur. Vitis ergo Christus ex ea parte dicitur, qua naturam suscepit humanam, ad quam Dei verbum pullum suum alligat, id est, populum suum coniungit & sociat ei conuersationi quam ipse exegit in carne: vt imitatione ipsius, pullus qui ad ipsum alligatus est, efficiatur cum illo & filius Dei, cohæres Christi. Palmitem
Ro. 8. autem de quo initio, quid significaret exposuimus, intelligere possumus
M.S. habet tenet. hoc modo. Fides quę in Christo est, & præsentis vitæ regulam †ministrat, & futuræ spei fiduciam præstat. Vitis ergo videtur illud ostendere, quod Christi in carne positi gesta, in ipso credentes & ipsi inhærentes imitantur: palmes verò, id est, illę qui non tàm palmes, quàm illud intelligitur, quo palmes arbori connectitur, & confirmatur à lapsu, quo adminiculo tutus,
M.S. bonorum. ventos ac turbines contemnit & respuit, futurorum donorum †indicat spem, quia fideles, quique non solum in iis quæ egerunt, sed & in his quæ sperant & credunt futura, cõsummationem salutis exspectant, in quo quasi ad quandam patientiæ arborem, spe vincti ac confirmati tentationum procellas ac turbines ferunt. Quod de Historiali Iuda interpretari, nulla mihi ratio videtur posse permittere, nisi si Iudaicis fabulis attendentes, putemus ita posse intelligi, pro eo quòd dicunt partem tribus Iudæ, quam in terræ hæreditatẽ suscepit, ita esse refertam vineis, vt tanquã nullo alterius generis existẽte virgulto tanta esse vitis copia videatur, vt ne animal quidẽ alligandi ad aliud genus arboris detur facultas: sed hæc vt diximus, Iudaica magis commenta videbuntur, nobis autem mystica plus, etiam si sola sit, placeat expositio. *Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ amictum suum.* Videbuntur & hæc tantùm ad Historicam expositionem pertinere, Agrum fertilẽ vitis, & hyperbolicus vini abundantiã significare, sed nobiliorem sensum mystica producit expositio. Nam stola Christi, quæ lauatur in vino, meritò eius intelligitur Ecclesia, quam ipse sibi mundauit san-
Eph. 5. guine suo, non habentem maculam & rugam. Non enim, inquit Apo-
1. Pet. 1. stolus, argento vel auro redempti estis, sed precioso sanguine Vnigeniti à Deo. In huius ergo sanguinis vino, id est, lauacro regenerationis, à Christo

sto lauatur Ecclesia. Consepelimur enim illi per Baptismum in morte & sanguine ipsius, id est, in morte ipsius baptizamur. In sanguine autem vuæ quomodo amictum suum lauet, videndum est. Amictus, propinquior quędam vel secretior corpori vestis videtur esse quàm stola. Hi ergo qui prius per lauacrum loti, stola eius fuerant effecti, posteaquàm ad sacramentum sanguinis vuæ peruenerunt, veluti interioris mysterij, secretiorísq; amictus eius participes esse dicũtur. Lauatur enim etiam in vuæ sanguine anima, cum sacramenti huius cœperit capere rationem. Agnita namque & intellecta virtute sanguinis virtute verbi Dei, quãtò capacior effecta fuerit anima, tantò purior fit, & lauatur quotidie ad scientiæ profectum: & iungens se Domino, non solum amictus eius, verumetiam vnus iam cum ipso spiritus fiet. Huic contrarius erat amictus ille populi Israel, in quo, vt gentis impudicitiam designaret, non tam amictum quàm præcinctorium id nominauit, quod Hieremias circũdare lumbis suis & auferre rursus, atque in Euphratem iubetur abscondere. *Gratifici oculi eius à vino, & dentes eius candidiores lacte.* Vides quomodo historialem intellectum, erga finem præcipue, amputat & abscindit? Si enim adhuc cõtentiosius agentes dicere velimus, quia gratifici sunt oculi Iudę ex vino prę abundantia vini, vt supra diximus, & abundantia poculorum, quid de candidis dentibus respõdebimus, & qualitate lactis, prolatis? In quo aduersum veritatem nõ est agendum impudenter: Sed interruptione intelligentiæ historialis exclusi, ad spiritualis expositionis ordinem redeamus. *Gratifici*, inquit, *oculi eius à vino.* Superius ostendimus Apostolica authoritate, membra Christi dici dignos quosque fidelium, & diuersa singulariter membra nominari, pro eo quod vnusquisque omni Ecclesiæ corpori dependit officium. Erunt enim pedes Christi, qui currunt ad faciendam pacem, qui pergunt ad subueniendum his qui in necessitate sunt positi. Erunt manus Christi, quæ ad misericordiam extenduntur, quæ auxilium indigentibus ferunt, quæ inualidis ad adminiculum porriguntur. Sic erunt oculi Christi qui scientiæ lumen corpori vniuerso præstant, sicut in Euangelio scriptum est, Lucerna corporis tui, est oculus tuus. Gratifici ergo sunt oculi isti: Sermo enim sapientiæ sale conditus est, vt det gratiam audientibus. Non ergo pro hoc Sol gratificus dicitur quia scientiæ sermonem ministrat, sed quod habet in se gratiam facit. His enim auditis inquit, sapiens sapientior erit. Gratifici ergo sunt oculi eius à vino, quia nihil est aquaticum in verbo sapientiæ: nihil fluidum, nihil frigidum: sed vinũ quod lętificat cor hominis, & quod infunditur vulneribus illius qui incidit in latrones. Quo scilicet audientiũ vulnera peccatorũ non solum olei lenitate mitigentur, verùm etiam vini austeritate purgẽtur. Et quis est, inquit Apostolus, qui me lætificat, nisi qui contristatur ex me? candidi dentes eius super lac. Sæpius iam de membrorum Christi ordine & ratione diximus, & eadem frequentius in his locis reperire absurdum videtur. Dentes ergo eius super lac candidi erunt hi qui fortem & solidum verbi Dei cibum mandere & cõminuere ad summam subtilitatem dentibus possunt, de quibus dicit Apostolus in Epistola

Hier. 13.

ad Hebręos. Perfectorum autem est solidus cibus, qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali. De imperfectis autem Chorinthiis dicit, Lac vobis potum dedi non escam: nondum enim poteratis. Hęc super eos qui lacte aluntur: Dentes eorum sunt cádidi, id est hi qui perfectum cibum capere non possunt, & comedere super illos, qui tanquam paruuli adhuc lacte indigent. Denique & in lege ea animalia quæ ruminant, & sumptum cibum ad dentes denuò reuocant, quod subtiliter minutatum, sustétationi corporis tradunt, munda esse animalia designanrur. Aptissimè sanè etiam candidos dẽtes eius dicit. Omnes enim qui perfecti sunt, & scripturarum cibos, dignis & competentibus interpreta-
Leuit.11.a tionibus explanantes, subtilem & minutum intellectum qui spiritalis dicitur, Ecclesiæ corpori subministrant, candidi debent esse & puri, atque ab omni macula liberi, ne fortè dicatur eis, Qui alios doces, te ipsum non do-
Rom. 2. c. ces. Verùm quoniam scriptura diuina, non solum sacramentorum debet scientiam continere, verùm etiam mores, gestáque informare discentium: sic enim & Sapientia per Salomonem dicit, Describe tibi hæc dupliciter &
Prou.22.c. tripliciter in corde tuo: Et arca quæ construebatur à Noë, bicamerata &
Gen.6.c. tricamerata fieri iubetur: conemur & nos, posteaquàm dupliciter ista, pro vt potuimus sentire, descripsimus, id est, secũdum historiam, & secundum mysticum intellectum, nunc in quantum recipere locus potest, iam moralem, in eo discurere sermonem, vt scripturarum studiosi, nõ solum quid in aliis, vel ab aliis gestum sit, sed etiam ipsi intra se, quid gerere debeant, doceantur. Iudas, confessio interpretatur: qui ergo, vel peccara sua confessus pœnitentiam egerit, vel Christum in persecutione coram hominibus confitetur, collaudabitur à fratribus suis: lætitia est enim & gaudium An-
Luc.15.b. gelis in cælis, super vno peccatore pœnitentiam agente. Ab ipsis ergo tan-
Angeli quam à fratribus (vnius enim illi Creatoris & patris filij sunt, & homines &
fratres nostri sunt. Angeli) collaudatur. Verùm is qui confitetur dominum Iesum, quia in spiritu sancto confitetur, manus eius supra dorsum inimicorum efficiũtur: qui enim ante exhibuerat membra sua seruire iniquitati ad iniquitatem, nunc
Rom. 6. d. exhibens seruire iustitiæ in sanctificatione, iam fugientium se inimicorũ
1.Cor.9.d. suorum, id est, dæmonum terga vexat & cædit. Sic enim pugnat, non quasi aërem cædens, sed dæmones fugás, quíque ob nimios profectus velut Dei iam in se participiũ habens, etiam adorari dicitur à filijs patris sui. Filios patris sui, quasi in morali loco, possumus filios lucis accipere, qui meritò adorant & venerantur eos qui scientia & operum merito in Dei similitudinem
Ioh. 8. b. Mat.5.b. profecerunt. Sicut enim Christus lux mundi est, ita & discipuli eius lux
Exod. 7.a mundi sunt: sed ille per naturam, isti per gratiam. Et Moses Deus esse dicitur Pharaonis. *Catulus leonis Iudæ, ex germine fili mi ascendisti.* Meritò catu-
Rom. 6.a. lus leonis appellatur, qui Christo concrucifixus est & conresurrexit, sicut
1. Cor.15.a & Paulus dicebat, qui & ipse meritò in Iudam accipitur, confitebatur enim peccatum suum dicens, Non sum dignus vocari Apostolus, quia per-
Gal. 2. d. secutus sum Ecclesiam Dei. Et iterum quod Christus est, esse dicit seipsum, cùm ait: Christo concrucifixus sum, viuo verò iá non ego, viuit verò Chri-

stus

ſtus in me. Eſt ergo catulus leonis qui dormit cum Chriſto dum mortuus eſt peccato, & reſurrexit cum Chriſto dum viuit Deo. Ex germine autem filius qui aſcendit, ſine dubio is eſt, qui cùm eſſet oleaſter inſertus eſt in arborem oliuam, & agreſtes ac feros mores naturæ carnalis abiecit, per ſpiritum adoptionis hæres, radix vera vitę permanens, & fructum plurimum ex eius inſitionibus adferens. *Recubans dormiſti vt leo.* Dormit vt leo, ſapiens namq; confidit vt leo, maxime cùm potuerit confidenter dicere, Omnia poſſum in eo qui me confortat nō terroribus, non minis, nō vllis illecebris excitatur, ſed manebit immobile propoſitū & mens fixa. Nec deeſſe vnquā Princeps poterit ex Iuda, & dux de fœmoribus eius: Verè enim ille poterit principatum ſui agere & dux eſſe probabilis, qui prius per cōfeſſionem & pœnitentiam omnibus carnalibus vitiis, quibus prius agebatur, abſciſſis ſibíque ſubiectis, principatum ſui gerit, nec permittit in ſe vel iram, vel ambitionem, vel auaritiam, vel libidinem gerere principatum. Sed dux erit ei de fœmoribus Iuda, id eſt, eius qui cōfeſſione emendatus eſt & correctus, ne ſi cœcus cœco ducatum præbeat, id eſt, animus adhuc vitiis obcœcatus cœcum natura corpus regat, ambo in foueam cadant. *Donec veniant ea quæ repoſita ſunt ei,* ſicuti & ille dixit: Quia non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Aut certè ita tam diu principatum ſui gerit vnuſquiſque ſanctorum, & dux erit ſuę vitæ, donec veniet illud, vt ſit Deus omnia in omnibus, hoc enim in fine repoſitum eſt. *Et ipſe erit expectatio gentium:* quoniam ſemel moralem locum perſequi propoſuimus, etiam gentes iſtas intra nos requirere debemus, quæ expectationē habent. Huius tam emendati eo confeſſione perfectiq; poſſumus gētes intra nos intelligere, omnes animæ noſtræ motus qui ferocius in nobis mouentur ſecundùm primam ætatem, & quaſi gēriliter agunt: his, omnis emēdationis ſpes eſt & expectatio, ſi ſenſus, qui eſt princeps & dux hominis, chriſtum confeſſus & ab eo illuminatus, actuum ſuorum gubernacula moderatur. *Alligans ad vitem pullum ſuum.* Pullum hic, ipſum ſenſum pro innouatione vitę intelligamus, qui alibi à Domino infans appellatur, cùm dicit: Niſi conuerſi facti fueritis ſicut infans, non intrabitis regnum cęlorum. Cùm ergo quis coniungit ſe Domino, & efficitur vnus ſpiritus cum ipſo, alligat ad vitem pullum ſuum dicens: Mihi autem adhęrere Deo bonum eſt. *Et ad palmitem pullum aſinæ ſuæ.* Palmitem iſtum, id eſt, quem ſupra expoſuimus, ἕλικα, poſſumus ſubtilem & flexuoſam ſcientiæ ſentire intelligentiam, cuius pullus aſinæ, id eſt, animæ ſenſus adfectus, ipſam animā ſeruat à lapſu. *Lauabit in vino ſtolam.* Sicut caro verbi Dei, perfectorum cibus eſt, ita & ſanguis eius, perfectorum eſt poculum. Qui ergo per Verbum Dei expurgantur & renouantur de die in diem, hi dicuntur lauare in vino ſtolam ſuam, id eſt, actus ſuos viſibiles, *& in ſanguinem vuæ amictum ſuum,* interiores cogitationes, ſicut & Apoſtolus dixit: Cogitationes purgantes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſum ſcientiam Chriſti. Poteſt tamen & ſola intelligi Martyrij gloria & paſſio, quam pati ſperat quotidie iuſtus in carne, & amictus ſolus in ſanguine. Nihilominus Mar-

Marginal notes: *Rom. 11. c.* — *Phili. 4. c.* — *Prou. 28. a.* — *Mat. 15. b.* — *Luc. 6. f.* — *Rom. 8. d.* — *videtur legendum, Iuſta emendati ergo confeſſione &c.* — *Mat. 19. a.* — *Pſal. 72. d.* — *2. Cor. 10. b*

tyrium conſcientiæ accipit quod intra ſe tolerat indeſinenter. Denique & in conſequentibus, gratificos oculos eius eſſe dicit, à vino ; & dentes eius candidos ſuper lac. Non eſt autem dubium oculorum laudem, ex proſpiciendi & porrò videndi virtute proferri, quod vtique per ſcientiæ vel gratiam, vel ſtudium venit. Idcirco enim & dentes candidi, qui puros & immaculatos & ſolidos edant verbi Dei cibos, nec paruulorum lacte alianimam patiâtur, ſed ſolidis eam nutriant, & validis cibis, id eſt, à moralibus ad myſtica & dogmatica eam transferentes, quibus illuminata poſſit reuelata facie gloriam Domini ſpeculari.

RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI, DE BENEDICTIONIBVS PATRIARCHARVM, SIVE COMMENTARIORVM in Gen. cap. 41. ad Paulinum Epiſcopum Nolanum, Liber II.

PAVLINVS FRATRI RVFFINO, S.

ETsi incertum mihi fecit filius Cerealis, quod ad te perrecturus foret, in tempore quo ad ſanctum Petrũ reuertitur: tamen per eum qui æquè tuus ac noſter eſt, non ſcribere tibi, tàm culpabile nobis, quàm tibi triſte futurum iudicauimus. Itaque chartulæ damnum ſi te fortè non vidiſſet, quàm officij ſicut credimus, ſi te viſeret, præoptantes capeſſere, cõmiſimus epiſtolam iſtã, non caſui ſed fidei. Credimus enim in Domino dirigendã ad te viam ſermonis ac filij noſtri, quia deſiderantibus bonũ, omnia procedent in bonum, deſiderat enim te quantũ debes deſiderari ab intelligente cõmodum ſuum de cõſortio tui. Et ideò præſumo, quia ſecundum fidem ac pietatem ſuam ſaluabitur in bonis deſiderium eius, & perueniet ad te, & tecum manebit, & geminabitur nobis apud Dominum, in vobis ſalutare præſidium, cùm & tibi tàm bonus filius, comes, diſcipulus, adiutor acceſſerit, & tu illi pater ac magiſter omnis boni donatus à Domino, ad efficacem orationum potentiam, vires gratiæ ſpiritalis addideris. Nobis autem, etſi pro tua charitate præſumptio ſit, quia remeaturus ad Orientem, nõ feres inuiſitatu nobis abire, tamen de peccatis noſtris metus eſt ne etiam ſi tam nobis vicina filiæ Babylonis auertat: quare Domino deſideria noſtra ac vota mandamus, ne ſecundum meritũ nobis, ſed ſecundum deſiderium faciat, & dirigat ad nos viam tuam in via pacis ſuæ, quia non ambulantes in ea, in reprobum ſenſum damnati ſunt, nec te deſiderare merentur. Sanè importunitate qua oſtium tuum vel media nocte pulſare conſueui, repulſæ metu, ad verecundiam & modum poſtulandi coactus, nunc hoc circa me negocij tibi trado, vt Benedictiones duodecim Patriarcharum, cuius iam principium mihi expoſita circa perſonam Iudæ Prophetia, triplici vt iuſſum eſt interpretatione, conſcriptis paginis edidiſti: per reliquos filios diſtributam digneris exponere, vt & ipſe per te ſiam conſcius veritatis, & magnæ gratiæ ac laudis auctorem habeam, ſi his qui de me ſupra me, propter operis † conſulendum me putauerunt, diuina potius, & tuo ſpiritu, quàm de meo ſenſu inepta reſpondeam.

RVFFI-

RVFFINVS FRATRI PAVLINO HOMINI DEI S.

*C*OMMVNEM *quidem filium Cerealem, nondum videram, ſed is conſcius, quid mihi doloris infligeret, ſi reddere moraretur literas tuas, præmiſit eas ad me: quas cum legens erga tui (vt ſoleo) deſideriū, magis ac magis creſcerem, inueni ad vltimum illud te imperare vnde excuſaui frequenter apud te, ne de ſcripturarum ſcilicet interpretationibus aliquid à me poſceres per literas reſpondere: & quò magis à poſcendo deſiſteres, ſignum tibi imperitiæ meæ & inerud:ti ſermonis ſemel atque iterum dedi. Sed quia tu nec ſic quidem tædias imperare, vt potui etiam nunc, de reliquis vndecim Patriarchis addidi ad hæc quæ de Iudæ benedictione prius tibi reſponderam: arbitrans quod patris illius, cui iubenti vt irem in vineam, dixi: Nō eo, & abii poſtmodū: fecerim voluntatem. Si quid ſanè temeritatis in facto eſt, quod cùm minus idonei ſimus, tàm magna contingimus, cum tui venia dixerim, tibi iuſtiſſimè reputabitur, qui præ nimio amore, menſuras in nobis ſcientiæ, vt & reliquarum virtutum ſatis breues eſſe, non aſpicis. Quia autem Quadrageſimæ diebus, in monaſterio Pineti poſitus, hæc reſcripſi ad te, etiam fratribus qui aderant, ineptias meas cælare non potui, ſed & ipſi magnum putantes aliquid eſſe quod tibi placere poteſt, extorſerunt tamen vt hæc deſcriberent ſibi. Sic me, & cùm neſcis tuas poſcis, etiam aliis propinas. Vale in pace frater amantiſſimè, veriſſimè Dei cultor, & Iſraëlita in quo dolus non eſt, meique memor eſto gratia plene homo Dei.*

Dies Quadrageſimæ

aliquanto melius legeretur eſcas.

RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI IN BENEDICTIONES RELIQVORVM VNDECIM PATRIARCHARVM

ſiue Commentariorum in Gen. Cap. 49.

Liber II.

SCIENDVM eſt primò, quod in ſingulis quibusque locis vbi Scriptura de duodecim Patriarchis commemorat, multa eſt in ipſa ordinis conſcriptione diuerſitas. Alius ordo eſt, in ipſa eorum natiuitate conſcriptus: alius cùm terram Aegypti vnà cum patre ſuo Iſraële & ſobole poſteritatis referuntur intrare: alius nunc, cùm benedictiones obituri parentis excipiunt: alius cùm egreſſæ de Aegypto tribus, vel in deſerto commemorantur aliquid agere, vel terram repromiſſionis ingreſſæ, in monte Garizin, & in monte Gębal pro benedictionibus & maledictionibus ſtatuuntur. Alius etiam cùm diuiſionem terrę, hæreditatis ſorte ſuſcipiunt, & in tantum ordo iſte variatur, vt interdum quidam ex ipſis nec adſcripti inueniantur in numero. quod vtique certum eſt non abſque aliqua ratione variari & exiſtere cauſas probabiles, quibus in illo loco ille pręferatur, in alio verò alius pręponatur. Sed de his nobis nunc à te propoſitum non eſt, niſi ea tantummodo prout Deus dederit explicare, quæ in benedictioni-

Gen. 35. Gen. 46. Gen. 49. Num. 1. Num. 2. Num. 7. Num. 10. Num. 13. Num. 26. Num. 34. Deut. 27. N. 15.

bus quas mortis tẽpote à patre suscipiunt, continentur: quæ quidem bene-
Genes. 46. dictiones, ex eo fortasse solummodo appellari poterunt, quod in nouissi-
mis dicitur: Et hæc locutus est illis pater eorũ, & benedixit illos, vnunquẽ-
que secundùm benedictionem suam benedixit illos. Cæterũ in initiis, vbi
conuocat eos pater, non quasi ad benedictionem vocat, sed ita scriptum
Genes. 49. est: Vocauit autem Iacob filios suos, & dixit: Cõgregamini vt annunciem
vobis quæ occursura sunt vobis in nouissimis: quod vtiq; magis Prophetiã
significat, per quam quæ eis euentura sint præsignificantur. In ipso au-
tem corporali serie verborum, neque benedictones statum, neque futurorũ
sola prænunciatio, qua vel mors, vel propositum eorum, vel etiam quædã
ab eis gesta notabiliter arguuntur. quę res nobis & tripartitã, vt & in aliis
fecimus, explanationis materiam subiicit, ita vt benedictones Historię lo-
cum seruent. Prophetia verò mysticum, atque dogmaticum morum corre-
ptio, & obiurgatio moralem dirigat stylum.

Benedictio Rvben.

RVBEN (inquit) *primogenitus meus, virtus mea, & initium filio-
rum meorum, durus in conuersatione, & durus, temerarius con-
tumelias irrogasti, tanquam aqua non efferuescas. Ascendisti enim
Genes. 34. *super cubile patris tui, tunc polluisti thorum vbi ascendisti.*
Incesti historia neminem latet, quomodo Ruben in con-
cubinam patris sui efferbuerit flamma libidinis, & paternum maculauerit
thorum; sed quod in initiis, laudis ei aliquid videtur adscribere dicens: *Tu
virtus mea.* Idcircò vt grauius notetur in crimine, qui cùm virtus patris ha-
beretur, & initium filiorum, nescit seruare reuerentiam patri, quale est &
Hierem. 2. illud quod dicitur per Prophetam: Ego te plantaui vineam frugiferam, to-
tam ferracem, quomodo conuersa es in amaritudinem vitis alienæ? Secun-
dum mysticam verò intelligentiam, videtur mihi Ruben prioris populi
Iudæorum ferre posse personam, qui & primogenitus est, & initium filio-
Exod. 4. rum sicut & Propheta dicit: Israel primogenitus meus, Primis namque illis
data sunt eloquia Dei: quod autem durus fuerit ille populus & temerarius
scripturę denuntiant: dicit enim de eis Propheta, Omne quod loquitur po-
Isaia 8. pulus hic durum est. Et item alibi de ipsis dicit: Vos semper dura ceruice, &
Act. 7. non circuncisi corde. Patri verò Deo irrogauit iniurias, cùm conuertit ad
Hier. 2. eum dorsum suum, † non faciens bonum. Thorum autem concubinæ pol-
Aly legũt & non faciem suam. luit quem ascendit, id est legem veteris Testamenti, quam sępe prævaricã-
do maculauit. Quod autem in concubinæ persona lex veteris Testamenti
Gal. 4. ponatur, Paulus edocuit dicens: Abraham duos filios habuit, vnum de an-
cilla, & vnum de libera, hæc autem sunt Testamenta, in quo Agar quæ cõ-
cubina fuit in veteris Testamenti ponitur typo. Vna etenim erat perfecta
columba genitrixue, quę virgo casta, regina sponso regi Ecclesia, per Euã-
gelium iungitur Christo. Sed & moralis nobis in hoc ita tractabitur locus.
Ruben interpretatus est maiorib. filius qui videtur, hoc est, visibilis & car-
nalis

nalis: ipse credo, de quo dicit Apostolus, Primus homo de terra terrenus. 1. Cor. 15.
Sed & alibi: Si enim qui videtur noster homo corrũpitur, sed qui intus est: 1. Cor. 4.
renouatur. Hunc eundem qui videtur, exteriorem hominem appellat.
Et iterum dicit: Quia non primum quod spiritale est, sed quod animale est 1. Cor. 15.
primum. Ergo omnis homo cùm in hoc mundo carnaliter viuit, & secundùm carnem mouetur, & primus est carnalis motus in concupiscentia libidinis, cui iam primæ iuuentutis tempus obedierit, durum & temerarium simul, & lasciuum hominem reddit, ascendentem etiam super cubile patris & polluentem thorum paternum, id est, etiã præcepta & monita naturalis legis, quę in nobis est (quod nunc paternus thorus dicitur) præuaricantem. Est enim intra nos lex quædam naturalis, quæ arguit vnumquemque peccantem, & malum ei esse suggerit quod delinquit: cubile ergo Legis huius temerat, ac sedẽ secreti eius maculat, qui præceps & infrenis fertur ad vitia.

BENEDICTIO SYMEON ET LEVI.

SYMEON *& Leui fratres, perfecerunt iniquitatem voluntatis suæ, in consilium eorum non introeat anima mea, & in consilio eorũ inuitentur viscera mea.* Gen. 34. Quantùm quidem ad historiam pertinet, videtur illud eorum culpare cõmissum, quod Emmor filium Sychem, qui post sororis eorum concubitum, familiæ Israël voluerat sociari, fraude & circumuentione iugularunt, atque omnem eius populum interemerunt, quando & dicebat eis pater eorum Israël: Quia odibilem me fecistis in hoc mundo. Maledictũ ergo eorum furorẽ temeritate imprecatur, & diuidendos eos per populos Israel protestatur, vtpote ex ipsis Leuitas & Sacerdotes futuros, qui sortẽ terræ promissionis non habuerunt. Spiritalis autem de his explanatio talis mihi quædam posse videtur aptari, quod Symeõ & Leui Scribarum & Pharisęorum Iudaici populi possint ferre personas, de quibus scriptũ est: Quia Mat. 26.
consilium fecerunt Scribę & Pharisæi vt Iesum dolo tenerent, de quo consilio nunc dicit sanctus, qui mente Deum videbat: *In consilium eorum non introeat anima mea*, & in consilio eorum, in quo falsis testibus adhibitis condemnabãt Iesum, *non*, inquit, *inuitentur viscera mea.* Non ibi hoc videtur dicere: Mundus ego à sanguine iusti huius, mundus ego à sententia quam decernitis aduersùm innocẽtem. *Quia in ira sua* inquit *occiderunt homines*, Mat. 27. Requiro quos homines occiderunt, cùm certum sit ante passionem domini, neminem credentium esse punitum, nisi forte quis ipsis adscribat etiã sanguinem Prophetarum. Quia & dominus dicit quod à sanguine Abel iusti Mat. 23.
vsq; ad sanguinẽ Zachariæ, omnis qui effusus est sanguis iustorum, ab ipsa generatione requiratur. Sed videamus, an forte & illos homines occiderint quos persuaserunt clamare: Sanguis illius super nos & super filios nostros. Mat. 27. *Et in cupiditate sua subneruauerunt taurũ.* Taurũ appellari filium Dei legimus in scripturarũ figuris, in Euãg. nimirũ, vbi scriptum est bis sub persona Luc. 15.
filij senioris dicentis ad patrem, Ego semper tecum fui, & mandatũ tuum

nunquam prętcrij, & nunquam dedisti mihi hœdum, vt cum amicis meis epularer: cùm autem venit filius tuus hic iunior qui dilapidauit omnē substantiam, occidisti illi vitulum saginatum istum. Ergo taurum siue vitulū consilio suo Scribæ & Pharisæi subneruasse dicuntur, quorum maledictus furor, quia temerarius est, & ira illorum, quia indurata est. *Diuidam illos in Iacob & dispergam eos in Israel.* Videndum est ne fortè diuisio ista quæ hic commemoratur, talis sit, qualis & illa de qua in Euangelio dicitur: Quia
Luc. 12. cùm venerit dominus serui illius, diuidet eum, & partem eius cum infidelibus ponet. Vel certè, vt audiui quendam ex sanctis patribus differentem, quia diuisio simul & dispersio nominatur pro eo quòd nōnulli ex ipsis domino crediderunt, & alij in infidelitate permanserunt. Diuisi dicuntur hi qui ab eis separantur & veniūt ad fidem, & dispersi hi quorum patria, templóque subuerso, per orbem terræ, incredulum dispergitur genus. Moralis verò tropus ita fortasse seruari potest. Tripartitam esse animę virtutem multis sapientibus visum est, id est, tres esse species motus eius, per iram, per cupiditatē, per rationē, nec alius, vt puto, animæ motus, exceptis his poterit inueniri. Omne enim quo innititur vel mouetur, aut iræ, aut desiderij, aut rationis est, & ideò totius vitæ humanę status in istis tribus filiis Iacob adumbrari mihi videtur, & per ipsos tripartitus iste motus animę designari, in quibus seruat primam concupiscentiæ speciem Ruben, in quam cum macula notatur effusus. Secundam, iræ vel furoris speciem tenet Symeon, quæ & ipsa ex furoris eius demonstratur opprobrio. Tertiam formam motus rationabilis tenet Leui, quippe cui etiam legem seruare commissum est. Has ergo tres species videtur mihi omnis prope anima, quę in hunc mundum venit, primis motibus culpabiliter agere, vsquequo peccatorum vitiis prægrauata, & malorum satietate defessa, ad locum possit pœnitentię peruenire. Iudas enim post hoc sequitur, qui purget confessione peccata, quia Iudas lingua Hebræa, confessio interpretatur, quæ à morte dicitur liberare. De Iuda autem credo sufficere illa quę à nobis vt potuimus ante iam dicta sunt, quæ etiam si placuerit, his vel iungi poterunt, vel præferri.

BENEDICTIO ZABVLON.

ZABVLON *iuxta mare habitabit, & ipse est accessus nauium, & extenditur vsque ad Sidonam.* Historia, portionem futuræ hæreditatis designat & sortem: ad mysterium autem quod spectat, legimus in Euangelio, ex his regionibus adsumptos esse aliquos Apostolorum: & in ipsis locis, dominū sæpe docuisse, sicut scriptum est: Terra Zabulon & terra Nephthalim, viā
Isaia 9. Mat. 4. maris trans Iordanem Galileæ gentium: populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam. Sed quod dixit, *Et ipse extenditur vsque ad Sidonam.* Sidon interpretatur venator, vel venatrix, venatores autem, quos alios putabimus in hoc loco laudabiliter accipiendos, nisi Apostolos domini, de quibus prędixit propheta, Quia mittam venatores multos, & venabuntur

eos in omni monte. Si verò etiam in hoc, moralis requiritur locus, Hier. 16.
Zabulon fluxus nocturnus interpretatur: consequens ergo videri potest, quia postteaquam vidit anima quæ sedebat in tenebris lucem Domini, & ad pœnitentiam ex confessione conuersa est, auferantur ab ea, & defluāt illa omnia, quæ in morte ignoranriæ gesserat, & posteaquàm præcessit, in Iuda, confessio, etiam in hoc conuersio subsequetur, cùm iam defluit omne quicquid noctis fuerat & tenebrarum, in quibus velut exuere se tentat veterem hominē & deponere quæ noctis sunt, vt in die honestè ambulet. Sed hoc, quod se vsque Sidonē excutit, hoc est, vsque ad venatores, fortasse declaret illud quod & ipse iam conetur esse ex illis quibus dicitur: Prēdite mihi vulpes pusillas, exterminantes vineas meas. Ideò ergo extendit Cant. 2.
se vsque ad venatores, vt ipsę discat venari, si quando feræ aliquæ aut vulpes dolosæ, id est, vel dęmones truces, vel cogitationes noxiæ cor eius irrepunr, & volunt exterminare vineam Domini sabbaoth: vt apprehēdat eas malarum cogitationum laudabilis venator effectus.

BENEDICTIO ISACHAR

ISACHAR *bonum concupiuit, requiescet in medio fortium, & videns requiem quia bona est, & terram quia pinguis est.* Etiam hic comperenter historię ordo seruatur quòd in medio fortiū, Iosua 19.
id est in diuisionibus rerræ, quæ eis per Iesum filium Naue distributa est, habitauit. Quarta etenim sors ex posterioribus septē tribubus in libro Iesu Naue ipsius, refertur exisse: quia duę semi tribus, id est, Iudæ & Efraē, & media tribus Manasse priores acceperāt. Ruben verò & Gad & dimidiæ tribui Manasse vltra Iordanē possessio fuit. Est ergo medius Isachar, quia est quartus è septē: glebæ vberis & feracis agricola, erga solū pingue, laborē libenter impendens. Et hæc quidem dicta sint quantum ad Historiam. Isachar verò quia merces interpre- 1. Cor. 9.
tatur, potest illorum figurā seruare, qui dicūt: Si enim volens prædicauero, Psal. 126.
mercedem habeo. Et de quibus dictū est: Ecce Domini filii, merces fructus ventris. Merces etenim filij Dei, quòd Virginis vterum intrare dignatus est, Apostoli rectè putādi sunt: ipsi sunt enim qui concupierunt bonū, de quo- Cant. 1.
rū animabus in Canticis Canticorū dicitur, Adolescentulę dilexerunt te: & quæ dicunt ad Iesum: Post te in odorem vnguentorū tuorum curremus, requiescentes in medio fortium, id est, in medio terræ bonę, terræ fluentis lac & mel: in medio ipsius requiescunt, quæ terra erat Iesus fluens lac & mel, super cuius pectus, nō solū Ioannes, sed in Ioanne omnes discipuli re- Ioan. 13.
cūbebanr, & facti sunt agricolę. Istos fuisse agricolas & excoluisse terrā nostrā, quā pinguē viderāt & bonā, quāq; Filius hominis venerat seminare, & Mat. 13.
semē eius cecidit super terrā bonā, quę adferret fructū aliud tricesimū, aliud Luc. 8.
sexagesimum, aliud centesimum. Omnis de hoc Scriptura testatur, & prę-

1. Cor. 3 2. Tim. 2 cipue Paulus Apostolus, qui dicit: Dei enim administratio est, Dei cultu-
1. Cor. 9. ra est. Et iterum idem dicit, Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus percipere. Et iterum de semetipso dicit: Quis plantat vineam, &
2. Cor. 11 de fructu eius non edit? Sed fortasse dicis: Et quomodo verum est, quia requiem viderunt Apostoli, sicut hic dicitur. *Et videns requiē, quia bona est?* Quum constet Apostolos nũquam requiem habuisse, sed in laboribus, in persecutionibus, sicut Paulus Apostolus indicat, omne vitę suæ tempus habuisse. Videamus ergo ne illud sit quod sermo iste significat, dicens: *Et videns requiem, quia bona est.* Quia considerantes futuram requiem, & regni cælorum beatitudinem, & omnium, quæ repromissa sunt, gloriam contuentes, libenter humeros suos subiecerint ad laborem: ad illa enim respiciētesquę futura sunt bona, patientes præsentia tolerabant mala, sicut
Heb. 11. & Apostolus Paulus de Mose dicit, quia spretis AEgyptiorum thesauris, elegit potius ferre improperium christi. Respiciebat enim, inquit, ad retributionem. Sed quoniam instituimus arcam scripturæ diuinæ, nō bicame-
Gen. 6. ratam solùm, sed tricameratam (sicut ad Noe à domino dictum est) construere, videamus nunc qualiter nobis Isachar etiam tertium ædificet nidum. In superioribus adsumpsimus eum hominem, qui tripertito animæ motu (vt est totius animæ languor) ira & furore errantem, quod per concupiscentiam, Ruben, & per iram, Symeon, & Leui prudentiam non recte directam significari posse distinximus: sed hunc iam in Iuda ostendimus
Merces boni operis. pœnitentem, & in Zabulon ex multa parte cōuersum, in Issachar verò qui merces interpretatur, iam videmus eum etiam mercedem boni operis expectantem, quia non solum abiecit malum sed & concupiuit bonum, etiā in medio sortium requiescit. In medio autem est qui secūdùm commonitionem sapientię, non declinat neque ad dextram neque ad sinistram, hoc est enim, recte lineam tenere, & viam virtutis incedere, in quo etiam sortes sic possunt intelligi. Sors dicitur, per quam hæreditatis portio vnicuique tribuitur, non quæ euentu aliquo constare videatur, sicut gentes putant, sed quę Dei iudicio & dispensatione decernitur. Sortes ergo nobis in hac morali expositione, mandata Dei, per quæ hęreditas cælestis capietur intelligendæ sunt. Iste ergo, qui iam conuersus, etiam mercedem operum suorum sperat, semper in medio sortium, id est, in medio mandatorum Dei requiescit, videns requiem quia bona est, & terram quia pinguis est. Postea quam pugnam quę erat intra se cogitationum, dum in eo cōcupisceret caro aduersum spiritum, & spiritus aduersum carnem, depulit & exclusit, requieuit spiritus eius in Deo, & tunc vidit bonam esse requiem, quādo iā dicere ei poterat Iesus: Venite paululū & requiescite, sed & terrā vidit quia bona est: quando vidit terram bonam? quando carnem suam à vitiis, & concupiscentiis expurgauit, tunc eam vidit terram esse bonam & pinguem sine dubio, quæ adfert fructus iustitiæ in operibus bonis Hoc enim vidēs *supposuit humerū suum ad laborandū, & factus est vir agricola.* Agricola terræ suæ, putādus est ille, qui cāpos animæ suæ, cordisque sui noualia indesinenter verbi Dei aratro & scripturarū vomere scindit & sulcat, qui planta-

plãtaria fidei & charitatis ac spei & iustitiæ de Israël fontibus rigat, & omnem agriculturæ disciplinam in animæ suæ rure deprehendit.

Benedictio Dan.

DAN *iudicabit populum suum tanquàm si vna tribus in Israël, & fiat Dan serpens in via, adsidens super semitam, mordens calcaneum equi, & cadet eques retrorsum, salutem exspectans à Domino.* Huius loci historia, quoniã in scripturis sanctis quãtùm ad mei sensus paruitatẽ spectat, nõ facilè inuenitur euidenter expressa. vel quomodo iudicauerit Dan, populũ quasi vnã tribuũ, vel quomodo in via adsederit, ne fortè aliquid quod probamenta de scripturis minus videatur habere, proferamus, magis quæ scripta sunt ad spiritalem intelligentiam mihi videntur aptanda: nisi fortè in his bellis quæ siue ab Iesu Naue, siue in Iudicum libro scripta referuntur, aliquibus inibi gestis, hæc quę scripta sunt conferantur, curiosius perquirentes, nos tamen licet nondum quod intentioni nostrę satisfaceret, deprehẽdimus, tamen quę in nonnullorum opinione habentur, exponimus Dicunt quidam Antichristum per hęc verba prędici, de ista tribu futurum: alij de Iuda proditore hæc scripta esse suspicantur, & equitem atque equum, Dominum cum carne suscepta, designari volunt. *Antichristus nasciturus de tribu Dan.* Sed vix mihi videtur explicari posse talis intelligentia: quia & si in equo Deitatem ponere voluerint, morderi vtique à serpente non potuit, si in equite, cadere retrorsum & salutem exspectare à Domino, Deitas verbi non competenter dicetur. Inde puto, quod Dan fortasse ad illum rectius transferatur qui iudex exspectatur viuorum & mortuorum, quia Dan, iudicium vel iudex interpretatur. *Ioan. 9.*
Dominus ergo Iesus Christus qui dicit, Ego in iudicium veni in hunc mũdum: & iterum, Pater neminem iudicat, sed omne iudicium Filio dedit. *Ioan. 5.* Ipse populum suum tanquam vnam iudicabit Tribum, non enim vltra erit diuisio tribuum, non vlla diuersitas, sed sicut ipse ait: Erit vnus grex, & vnus pastor. Quod autem aliquos videtur deterrere in hoc loco, iste sermo qui sequitur, dicens: *Fiat Dan serpens in via.* Et quia serpens frequenter in scripturis in diaboli persona ponitur, putant hoc non posse domino conuenire, sed si redeamus ad scripturas, sicut inuenimus leonem dici diabolum, qui circumiens, quærit quem transuoret: Et tauros dici contrarias virtutes, sicut ibi, Tauri pingues circundederunt me. & iterum leonem dici etiam Dominum, paulò antè nobis expositus Iudas edocuit. Taurum etiam dici ipsum Dominum, inuenimus, illum qui occisus est pro salute & reditu filij pœnitentis. Sed & alia multa in scripturis similia sunt, quæ nunc ad bonam, nunc ad malam partem trahuntur: ita & serpens inuenitur aliquotiens etiam in persona Domini scriptus, vt ipse de se dicit in Euãgeliis. Sicut enim Moses exaltauit serpentem in deserto: ita exaltari oportet filium hominis. Sed & Apostolus, quum præcipit prudentes fieri sicut serpentes, nunquid non ad bonam partem, appellationem serpen-

Ioan. 10. Psal. 21. Luc. 15. Num. 21. Ioan. 3.

tis aptauit? Poteſt ergo & in hoc loco de ipſo domino dici: Fiat Dan, ſerpens in via: aſſidens ſuper ſemitam, id eſt, ipſe qui iudicat corda & ſcit quę intrinſecus conteguntur, videns in via, hoc eſt, in huius vitæ curſu, equites itinere equitare nō rectò. Equites autem animæ in corporibus poſitę, poſ-
Pſal. 75 ſunt intelligi, ſicut ibi dicit: Dormitauerunt omnes qui aſcēderunt equos id eſt, omnes qui ſunt in corporibus peccauerunt, ſicut pronunciauit etiā Apoſtolus. Horum ergo equorum vel equitum calcaneum ſerpens iſte vię adſidens mordet, mordet autē calcaneum, cùm corpus vel languoribus, vel aliis quibuslibet cruciatibus macerat, quò velocem curſum peccantiū reprimat. Cùm enim corpus adfligitur, & cōſumitur caro, tunc cadet eques retrorſum, id eſt, anima quæ malè currebat & feſtinabat ad perditionem, cadet retrorſum, & ad patientiam reuocatur, vt à malo curſu inpedita re-
Mat. 4. Mar. 1 uocetur retrorſum, & fiat poſt illum qui dicit: Venite poſt me. Puto tale aliquid etiam erga Petrum Apoſtolum geſtum, cùm dicēte domino, Quia crucifigi oportet filium hominis, & mori, ipſe diceret, Propitius eſto do-
Mat. 16. Mar. 8. mine, non tibi erit hoc: in quo, cùm præ amore nimio per ignorantiam nō rectè equitaret in fide, velut à ſerpente mordetur à domino, in eo quod dicitur ei: Vade retro me Satana, ſcandalum mihi es quoniam non ſapis quæ Dei ſunt, ſed quæ hominum. Et ſic retrorſum Petrus reuocatus, ſalutē exſpectat à domino per crucem & reſurrectionē, quam tunc feruidius equitans & currens, ignorantiam futuram neſciebat. Hæc me mouerunt in loco, non tamen excludo etiam eorum opinionem, qui quod ſentiunt, approbare ſcripturarum auctoritate potuerint. Vt autem ne ille quidem nos tertius prætereat locus, poteſt videri ille quem iamdudum in Iſſachar diximus profeciſſe: & in mandaris requieſcere, atque animæ ſuę agricolam factum, nunc etiam in hoc proficere in Dan, vt diſcernendi & diiudicādi populum ſuum, id eſt, cogitationes cordis ſui, intelligentiam ſumpſerit: tanquam vnam tribum in iſraël, id eſt, omnia in vnitatem atque concordiam deuocare, ita vt non ſit in eo cogitationum vel conſiliorum vlla diſſenſio. fit autem idem & Serpens ſecundum præceptum domini, quod paulo ante
Mat. 10. Luc. 11. diximus, Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, in via tamen aſſidet, nec vnquā è ſemita diſcedit, ſemita etenim anguſtior via intelligitur, quæ oſtendit eum nō per illam latam & ſpacioſam incedere, quę ducit ad mortē, ſed per
Mat. 7. Luc. 13. anguſtam & arctam, quæ ducit ad vitam. Mordet autem equi calcaneum faciens illud, quod Paulus Apoſtolus dicit: Quia macero corpus meum, &
1. Cor. 9 ſeruituti ſubiicio, ne fortè cùm aliis prædicauerim, ipſe reprobus efficiar. Hęc autem facit vt cadat equus retrorſum. Iſte enim talis ſemper elationes & altitudines timet, & vult cadere animam ſuam à mala altitudine ad bonam humilitatem, vt diſcat ab Ieſu, quia humilis eſt & mitis corde.
Mat. 11 Etenim proprium eſt proficientibus elationem metuere, denique etiam
1. Cor. 12 tantus & talis Apoſtolus Paulus dicebat, Ne extollar, datus eſt carni meæ ſtimulus, angelus Satanę, qui me colaphizet. Sic ergo reuocat animam de altitudine, & retrorſum poſt humilitatē Chriſti redacta, ſalutem exſpectat à Domino.

BE-

BENEDICTIO GAD.

PIRATERIVM *tentabit illum, ipse autem tentabit eos post pedes.* Per historiam quidem non facile in scripturis referre tale aliquid inuenimus, nisi fortè quis velut extorquere velit & dicere, quoniā Tribus ista, vltra Iordanem hæreditatem in Arabiæ partibus consecuta est, & quia ibi frequenter prædonum bella consurgunt, & assiduis inter se congressibus coëunt, hæc eorum inter se velut piratarum more certamina in his sermonibus designari. Sed verior est spiritalis intelligētia quæ potest indicare illud domini nostri & saluatoris, quod aduersum diabolum habuit, positus in carne, certamē. Est ergo tribus istius habitaculum eremo vicinum, Gad verò nunc tentamenta interpretatur. Potest ergo illud intelligi, quod dominus Iesus Christus ductus est in eremum à spiritu, vt tentaretur à diabolo. Sed vide quanta in verbis Patriarchæ mysteria continentur. *Gad*, inquit, *Mat. 4.*
piraterium tentabit illum. Ponamus vt diximus, personam domini esse in Gad hanc piraterium tentabit. Piraterium verò dicitur cohors quædam & conspiratio piratarum. Certum namque est, quod veniens diabolus ad tentandum dominum, non absque ministris suis & satellitibus venerat, quia sicut aderant domino Angeli spectantes eius certamen (illi de quibus Euangelium dicit post tentationem, Et accedentes Angeli ministrauerūt ei) ita etiā *Mat. 4.*
diabolo aderant Angeli sui cum quibus ei gehenna præparata est, sicut dominus dicit: Ite in ignem æternum qui paratus est diabolo & angelis eius. *Mat. 25.*
Sed & sancti quum in agone decertant, spectaculum facti dicuntur huic *1. Cor. 4.*
mundo & Angelis & hominibus. Tentabat ergo dominum conspiratio tentatorum, quum diceba ei: Si filius Dei es, dic vt lapides isti fiant panes. Per hæc ergo tentabat dominum diabolus. Sed videamus, quid est hoc quod dicit: *Ipse autem tentabit eos post pedes.* Quomodo dominus tētabat tentantes se? Si in prima tentatione Saluator declarasset diabolo se esse filium Dei, certū est quia secundò ad tentandū non fuisset ausus accedere, nunc autē vide quomodo tentatur ipse qui tētat. Dominus enim in eremo est quadraginta dieb. & quadraginta noctibus, postmodū esuriit. Si enim nō esuriisset, agnouisset tentator filium Dei, nunc autē esurit, vt per hoc quod dominus fragilitatem in se carnis ostendit, tētator ipse qui tentat, & tāquam ad hominem tentādum denuo adeat. Sic ergo veniunt ad dominum tētatores, ipse autem tentabit illos post pedes, hoc est, eisdem vestigiis quibus accesserat diabolus tentare eum, tentatur. Moralis itaque locus simili editione differitur: ille enim homo noster † confesso errore pœnitens, se reddit cōuersum per intelligentiā, & aliquantulum profecit, vt post profectum veniat ad hoc vt tentetur ab inimico, & virtus animi eius & propositi constantia comprobetur, ita enim scriptura dicit: Quia † non est tētatus, non est probabilis, nec vllo tempore omnino quis perueniet ad perfectionem, nisi prius in tentationibus suis documenta præstiterit.

Damō Christi tentator ab eo tentatur.

M.S quem post errorē pœnituisse, & conuersum per pœnitentiā & aliquantulū profecisse descripsimus necesse est vt post profectum.

Vir intentatus, non est &c.

BENEDICTIO ASER.

ASER *pinguis eius panis, & ipse dabit escam principibus.* Credo assertores literæ, hoc in his verbis intelligere, quod regio eius & hæreditas terræ, vber & pinguis extiterit, ita vt etiã regiis vsibus ministraret. Aliqui autem nostrorum etiam propter Annam dictum putant Prophetissam, filiam Fa-
Luc.2. nuel, ex tribu Aser, quæ prima cum Symeone, refertur de domino in Euangeliis prophetasse, & prophetiæ suæ fide velut escam dedisse principibus, id est, Apostolis cæterísque credẽtibus. quæ de ipso fuerant prophetata. Verùm, quoniã Aser, beatus interpretatur, illius viri quẽ ab errore per pœnitentiam reuocatũ paulatim per singulos gradus, vsque ad beatitudinis nunc incrementa perducimus, post conuersionem, post intelligentiam spiritalem, post tentationum victoriam, pinguis eius esse
Ioan. 6. dicitur panis. Edit enim illum panem qui de cælo descendit, & vitam dat huic Mundo, & pinguis est ille panis. Quod ait, pinguis panis, sic intelligere possumus. Illi qui nihil amplius in Christo intelligunt, nisi Christum Iesum hunc crucifixum, edunt quidem & ipsi panem de cęlo, sed aridum & exilem: qui verò digni sunt, vt eis thesauri sapientię & scientię reuelẽ-
Philip.4 tur christi, sunt quibus pinguis est panis, sicut erat Paulo, qui dicebat: Scio & abundare & esurire, ad omnia & in omnibus imbutus sum. Etenim si dominus & saluator noster, quum figuram tauri dignatur assumere, taurus pinguis & saginatus pœnitenti filio dicitur iugulari, cur non eodẽ modo qui ad beatitudinem perueniunt, panis pinguis esse dicãtur? Iste autem talis cui iam pinguis est panis, etiam escam principibus dabit. qualem escã? sine dubio verbi Dei, & dabit escam non quibuscunque pauperibus aut
1.Cor.2. accipientibus, sed principibus dabit: loquetur enim etiam ipse sapientiã inter perfectos.

BENEDICTIO NEPHTALIM.

al. emissa. ARBOR †*remissa* (vel vt nostra exemplaria habent) *vitis diffusa, proferens in fructibus decorem.* Historia designat priorem Gad hęreditatis sortem cæpisse in vbertate camporum: & post hunc Nephtalim rura possedisse, fœcunda virgultis & arboribus nemorosa. In expositione verò mystica, iam & superioribus quum de Zabulon discuteremus, etiam de nomine Nephtalim, velut cũ illo in Euangeliis sociato, quæ nobis visa sunt, diximus: Id est, quod velut radix & origo beatorum Apost. ex istorum locis & regione processerit, & quod populi eorum qui sedebãt in tenebris, lucem viderint magnam. Sed & principes Zabulon & principes Nephtalim, qui per Dauid prędicantur, ad personam vtique referuntur Apostolorum. Quantùm verò ad explanationem tertiam spectat, Nephtalim nominis interpretatio hæc ipsa est, quã nunc benedicens eum pater eius exprimit: id est, vel arbor diffusa vel vitis. Ille igitur noster homo

qui

qui paulò antè pane pingui vescebatur,& ex ipso cibum principibus dabat qui panis confortat cor hominis, nunc consequenter ei etiam vera viris Christus decorum protulit fructum, quo scilicet cor, quod pane confortauerat,nunc lętificet vino,in quo vtroque, in tãtum mihi iam videtur venisse profectum,vt etiam sacerdotij sacramenta suscipiat. Si verò arborem magis quàm vitem diffusam intelligi malumus, quæ proferat in fructibus decorem, quæ alia erit arbor quę decorem in fructibus proferat, quàm sapientia Dei,de qua dicit Salomon, Arbor vitæ est his qui amplectuntur eã?

BENEDICTIO IOSEPH.

F*ilius ampliatus Ioseph. filius ampliatus*, In benedictione Ioseph etiam ipsa prima literæ facies floret meritò,nãque ampliatus filius appellatur, quem Dominus familię suę conseruandæ gratia,vsque ad secundum regni exaltauerat gradum. Ampliatum ergo intellige,sapientia,cõsilio,cõstantia,castitate, honore, regno,virtute,& quod est virtutum omnium fastigium,pietate,in quibus omnibus auctus & ampliatus meritò dicitur Ioseph. Quod autem dixit: *Zelatus filius meus.* Videtur expressisse non tanquam eum qui inuideat,sed tanquam eum qui inuidiam passus sit: id est, cuius tanta sit gloria quę mereatur inuidiam. Hoc est ergo quod dicit, *Zelatus filius meus adolescentior ad me reuertere:* filius meus non tam natiuitate quã meritis. Illud sane videtur mihi non ociose positum, quod tertiò repetens Patriarcha, Ioseph filium nominat, dicens: *Filius ampliatus Ioseph, & filius ampliatus, Zelatus & filius meus adolescentior.* Quid sibi vult, quod solus Ioseph inter omnes fratres tertiò filius nominatur? Ego quidẽ pro paruitate sensus mei intelligo,quod semel ei Ioseph filius natus est,tũc quum ex Rachel post desperationem suscipiendæ sobolis renatus est : secundò verò ei quasi iterum nascitur filius,quum ei post persuasionem mortis viuere nunciatur. Tertiò verò ei filius efficitur,quum doctrina & eruditione & his omnibus virtutibus quibus ipse Deum videbat, erudiens eum & instruens etiam in spiritu eum filium procreauerat. Alioqui nec cõuenieret ei quod adolescentior filius dicitur,quum habeat posteriorem se Beniamin, nisi in patris eruditionibus adolescentior sentiatur. *Ad me*, inquit, *reuertere.* Hoc est,conuertere ad me animos tuos, vt diligenter notes, & in corde quę dicuntur, inscribas tu filj Ioseph, *in quem consiliantes maledicebant & intendebant tibi insidias domini arcuum:* refertur enim & hoc à scriptura sancta,quod habebant consilium fratres sui illo in tempore,vt occiderent eum,sed interueniens Iudas repressit parricidiale consilium. Quod autem dixit, *Maledicebant*, illud est quod dixerunt: Ecce somniator venit. Dominos verò arcuum,bellatores designat viros:quod autem dissoluta sunt brachia,& arcus contriti, frustrà tum designat incœptum per manum potentis Iacob, hoc est,Dei Iacob. *Inde qui confortauit Israel à Deo patris tui, & adiuuit te Deus meus.* Inde tibi auxilium venit, vnde & Israël pater tuus cõfor-

Pietas omnium virtutum fastigium.

Gen. 30.
Gen. 45.
Gen. 42.
Gen. 42.

Gen. 32. tatus est, tunc sine dubio, cùm colluctatus est in via, & iuuit eum Deus, &
Gen. 35. Israël ei nomen imposuit. Ipse ergo Deus meus etiam te benedixit, *Benedictione cæli, & à summo, & benedictione terræ*. Benedictio cæli, sapientiam: terræ autẽ, regnum potentiámque designat. *Propter benedictionẽ uberũ & vuluæ, benedictionem patris tui & matris tuæ*. Ipse exposuit quæ sit vberum & vuluæ benedictio, cognominans matrem, quod non solum paternas, sed etiã maternas consecutus sit benedictiones, quę benedictio patris, & matris præualuit. Inquit: *In benedictionibus montium permanentium, & in benedictionibus collium æternorum*. Potest fortasse pro immobilitate permansuræ in eo gratiæ videri dictum, *permanentium montium & collium æternorum*, rebus vtique immobilibus & manentibus comparata, quæ benedictiones æternæ erunt, inquit. *Supra caput Ioseph, & super verticem eorum quibus præfuit fratrũ.* In fine verbi, videtur benedictiones ad omnem fratrum numerum contulisse, vt principaliter quidem sint benedictiones super caput Ioseph, per ipsum verò Ioseph etiam super illos venient quorum ipse dux fuerit & magister. Hæc secundùm literam sensimus: quòd si volumus etiam altius in hoc aliquid perscrutari, poterit fortasse Ioseph ad personam domini reuocati, vt quemadmodum Ioseph postea quam putatus est mortuus, non solùm viuẽs, sed etiam in regno positus inuenitur, & per hoc dicitur amplia-
Psal. 75. tus. Ita etiam dominus ac saluator noster qui apud Iudæos mortuus putabatur, in cordibus fidelium & viuens inuenitur & regnans. Ampliatus est
1. Cor. 13. ergo etiam & saluator noster post mortem: Antequam enim moreretur, sola erat Iudęa in qua notus erat Deus, & in solo Israël magnum erat nomẽ
Mat. 27. eius, postea verò quàm mortuus est ex infirmitate, & resurrexit à mortuis
Mar. 15. ex virtute, in omni terra offertur hostia nomini eius. Sed & zelatus dicitur filius Dei, & quis ita pertulit zelum? de quo etiam scriptum est, Sciebat enim Pilatus quòd per inuidiam tradidissent eum Iudęi. Filius adolescentior secundùm carnem, ipse est nouissimus Adam. Illud verò quod in expositione Historica, tertio filij appellationem signauimus, repetitam multò clarius in hac expositione deprehenditur. Est enim filius ante sæcula, de quo dictum est à patre, Quia de ventre ante Luciferum genui te Et iterum
Psal. 109. filius, cùm è Maria natus est, & per Angelum dicitur: Quod nascetur ex te
Luc. 1. sanctum, vocabitur filius Dei. Fit autem tertiò filius, cùm primogenitus surgit ex mortuis, cui vtique pulchrè paterna vox conuenit, dicens, *Filius meus adolescentior, ad me reuertere*, postea quàm resurrexit à mortuis, etiam
Mat. 26. ad me à quo profectus es, in cælum victor ascende. *In quem consiliantes*, in-
Ioan. 8. quit, *maledicebant*: consilium námque cœperant Scribę & Pharisæi vt Iesum dolo tenerent: & maledicebant tunc sine dubio, cùm dicebant, Samaritanus es, Dæmonium habes. Insidias ei, domini arcuum, intendebant, & contriti sunt cum potentia arcus eorum, & dissoluti sunt nerui brachiorũ manuum eorum. Insidiantes domini arcuum illi intelliguntur qui accesserunt ad eum fictis propositionibus vt eum caperent in verbo, & dixerunt
Mat. 22. ad eum: Dic nobis, licet censum dare Cæsari, aut non? Hæc ergo illi verba velut sagittas quasdam de arcu oris sui promentes, tendebant in Iesum, vt si di-

si dixisset, quia nō licet dare censum Cæsari, reus Cæsari fieret: si verò dandum dixisset, legem soluere videretur. Cùm verò ille tanquam ipsa Dei sapientia, inspecta superscriptione denarii, respondisset: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo, *dissoluti sunt nerui brachiorum eorum per manum potentis Iacob.* Potest & illud certamen eius intelligi quod habuit in deserto, cùm tentaretur à diabolo intendente ei sagittas malarum suggestionum quas ille responsis suis depellens, brachia eorum qui eas intentabant, resoluit, & neruos. *Inde qui confortauit Israël à Deo patris tui, & adiuuit te.* Adiutus namque à Deo secundùm hominem dicitur etiam saluator: denique & scriptum est in Euangelio, Cùm in oratione desudaret, accedēs inquit, Angelus confortabat eum. Durior hoc in loco fortasse videatur expositio, quòd velut ex persona Patris dici designabamus ad filium, quæ superius dicta sunt. Hîc autem scriptum est, *Et adiuuit te Deus meus, & benedixit te:* quomodo hoc conueniat personæ Patris? Sed videamus ne fortè sicut nihil obturbat si dicat de filio pater, pro eo quod sapientia est filius, quia sapientia mea est: & pro eo quod virtus est filius, non sit absurdum si dicat de eo pater, quia virtus mea est, & pro eo quod veritas est filius, non sit inconsonans si dicat pater, Veritas mea est, ita & per hoc quod Deus est filius, nō videatur absurdum si dicat Deus meus est: sicut nec illud absurdū dicitur, quod filius dicat de patre, Quia vado ad Deum meum & ad Deum vestrum. *Et benedixit te,* inquit, *benedictione cæli à summo, & benedictione terræ habentis omnia.* Benedictionem cæli esse in Christo nō videbitur inconueniens, secundùm hoc quod dicitur, Quia secundus homo de cælo cælestis. Terra verò, quod dixit benedictionē terræ habentis omnia propter benedictionem vberum & vuluæ, satis mihi mirū videtur & magnum, quomodo terra illa quę in filio Dei benedicta est habeat omnia, quod hoc modo intelligendum puto: Vnusquisque secundum mensuram fidei suæ recipit gratiam spiritus. Alij namque secundum mensuram fidei, datur sermo intelligentiæ, alij sermo sapientiæ, alij Prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarū. Hęc per singulos singula, aut simul tum bina vel terna inuenies, in illa autem terra, hoc est, in illa carne quæ in Iesu benedicta est, non solum erant omnia hęc, verùm & plenè & substantialiter habitabant, sicut & Apostolus dicit: In quo inhabitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter. *Propter benedictionem vberum & vuluæ.* Hoc & quędam refertur in Euangelio proclamasse, sine dubio horum memor, & dixisse, Beatus venter qui te portauit, & vbera quę suxisti. Illud, *Propter benedictionem,* inquit, *patris tui & matris tuæ.* Patris cęlestis qui dedit benedictionē & matris virginis, quæ suscepit. *Præualuit in benedictionibus montiū permanentium.* Hæc, inquit, benedictio quę tibi data est à summo cælo & terra, præualuit benedictionibus montiū permanentium, & benedictionibus collium æternorū. Montes permanētes qui erūt, nisi illi ad quos dicit Iesus, Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis: Rectè ergo montes permanentes dicuntur Apostoli, quia permanserunt vsque in finem, & ipsi salui erunt. Sed & colles æternos, quos alios intelligimus, nisi eos qui secundo gradu

Christus à Dæmone per suggestionem tētatus.

Luc. 22.

Ioh. 14.

1. Cor. 15.

1. Cor. 12.

Col. 2

Luc. 11.

Luc. 22.

Colles æterni mysticè, qui sunt. Apostolorum meritis conferunrur, & qui viram consequuntur æternam? Multo nanque verius isti, quam montes & colles qui cum mundo pariter intereunt, esse credenrur æterni. Hę autem omnes benedictiones erunt super caput Ioseph, & super verticem eorum quibus pręfuit frarrum. Competenter omnes istę benedictiones supra caput Christi positæ dicuntur, à cuius capire veniant etiam ad verticem eorum quibus ipse pręest. Nec alia causa est quod omnes istas benedictiones in carne natus accepit, nisi vt eas in semetipsum, velut per traducē quandā à patre diffusas, ipse rursum transfunderet ad credētes, & mediator Dei atq; hominū effectus, benedictiones quas pro infirmitate sui suscipere iam humana natura poterat, ipso mediante & prælibante eas ac transfundente susciperet, sicut & ipse dixit, Quia ego sanctifico me pro his. Iá verò ille qui nobis tertio loco per gradus spirituales reparatus homo vsque ad Ioseph augumenta, amplificarus ascendit, qui per fidei profectum & per sancti spiritus dona in rantum emicuir, vt vsque ad inuidiam cresceret: quibus à nobis dictorum floribus coronabitur, cui tam bono certamine decertato, cursu consummato, fide seruata, repositam iusticię coronam Deus iustus pręparat iudex. De hoc ergo dicit pater, *Filius ampliatus Ioseph, filius ampliatus.* Et quis ita ampliatus est vt hic qui post errores & lapsus per singulos virturum gradus reparatus est ac restitutus, vt vsque ad summam peruenetit palmam? sed quia paulatim conscēdit ideo in singulis dicitur ampliatus. Ampliatus namque primò omniū per confessionem esse cœpit in Iuda, & iterum cū nocturna opera abiiceret tenebrarum, ampliatus est in Zabulon: & rursum in Issachar ampliatus est cùm merces eius operis augeretur. Ampliatus est in Dan, cùm rectum iudicium propriis ac prauis cogitationibus præferret. Ampliatus est & in Gad, cùm tētatus obtinuit. Ampliatus est in Aser, quum ad beatitudinem venit. Zelus duplex. Dignè ergo & nunc ampliatus filius dicitur Ioseph, qui iā futuri sæculi consequirur bona. Sed & filius Zelatus quod dicitur, illud est, qui bonis quidē imirandus sit, malis autem inuidia ac calumniis persequendus. De hoc bono autem & malo zelo designat etiam Apostolus, dum dicit de malo zelo Iudeorum: Zelantur vos non bene. Et de bono zelo dicit de semetipso, Gal. 4. 1. Cor. 11. Zelo autem vos Dei zelo. Sed adolescentior filius dicitur, & quid ni adolescentior dicatur qui deposuit veterem hominem cum actibus suis, qui cum Christo resurrexit, & in nouitate viræ ambulat? Sed & ipse tettiò fuisse filius nominādus est: ptima enim ei natiuitas secundum carnem fuit: secunda ex conuersione, siue per baptismum: tertia est & hæc quę & ipsa regeneratio dicirur, quæ est ex mortuis resurrectio: iam enim mihi videtur is filius esse positus, quales beati futuri sunt. Ideo deinde ei dicitur à patre *Ad me reuertere.* Redeunt enim post resurrectionem, omnes qui profecti Eccl. 11. sunt à Deo: sed & sanctæ scripturę sententia est, Ne laudaueris quenquam ante obitum. & ideo magis mihi videtur tanra ista beatitudo non esse nisi eius qui iam post obitum surrexit à morte. Quod autem dicit, *In quem con-* Psal. 10. *siliantes maledicebant.* non maledicunt, sed maledicebant tunc quum in sęculo hoc in carne positus tentareris. *Et intendebant insidias domini arcuū.* Illi

nimirum

nimirũ qui ſedent in inſidiis vt ſagittent in obſcuro rectos corde. Sed, *contriti ſunt cum potentia arcus eorum, cum potentia Iacob.* Conterit arcus inimicorum, ille qui non ſolum vllam in ſe recipit diaboli ſagittam, verùm & alios ab eius iaculis vulneribúſque defendit. Et diſſoluuntur nerui brachiorũ manuum eorum, per manum potentis Iacob, quum ille qui potens fuit in Iacob, & adiuuit eum in certamine, qui confortauit Iſrael, vt faceret eum mente Deum videre, adiuuit etiam hunc & benedixit benedictione cæli à ſummo, & benedictione terræ habentis omnia: percepit nanque non ſolum quaſi manſuetus hæreditatem terræ, ſed quaſi & pauper ſpiritu conſequitur regna cælorum. Terra verò illa quæ omnia habet, Chriſtus eſt, quã in hęreditate ſuſcipit iuſtus, & dicit ad dominum: Portio mea in terra viuentium. Quæ eſt autem cauſa propter quam hæc meruit conſequi? *Propter benedictionem*, inquit, *vberum & vuluæ.* Cuius vuluæ benedictioné, vel quorum vberum? illius fortaſſe vuluæ quam Paulus† indicat, dicẽs: Filioli mei, quos iterum parturio. Inde conſtat eſſe Apoſtolicam vuluam quæ non ſolum pariat filios, ſed & ſi forte declinauerint à veritate, rurſum eos aſſumat, & ſecundò parturiat. Ex iſta igitur omnis iuſtus vel naſcitur vulua vel ipſe ſi iam perfectus eſt, filios parit, & ſugit nihilominus vbera Apoſtolica vel etiam ſugentibus præbet, de quibus Apoſtolus dicebat: Lac vobis potum dedi, non eſcam. & alibi, vt deſignatius exprimeret Apoſtolica vbera, adiicit: Sed fui inter vos tanquam ſi nutrix foueat filios ſuos. Venit ergo vnicuique iuſto benedictionis perfectio, propter vuluam & vbera Apoſtolica. *Et propter benedictionem*, inquit, *patris tui & matris tuæ.* Perfectorum pater eſt Chriſtus, ſicur & ipſe dicebat: Filioli: adhuc modicum vobiſcũ ſum: & mater Eccleſia. Quæ benedictio præualuit in benedictionibus montium permanentium & collium æternorum, id eſt eorum qui ſcientiam & opera ſublimia & excelſa ſectantur: *Quæ benedictiones erunt*, inquit, *in caput Ioſeph, & ſuper verticem eorum quibus præfuit fratrum.* Non ſolum inquit, caput iuſti, quod eſt Chriſtus, benedicitur, ſed & vertex eorum quibus præfuit: quia qui ſe rectè excolunt & florenter inſtituunt, etiam fidelibus profunt ſicuti dixit Apoſtolus, Hæc autem faciens, teipſum ſaluum facies & eos qui te audiunt.

Pſal. 10. — Pſal. 141. — M.S. gerebat. — Gal. 4. — 1. Cor. 3. — 1 Theſ. 2 — Ioan. 13 — 1. Tim. 4.

BENEDICTIO BENIAMIN.

BENIAMIN, *lupus rapax in matutino edet & ad veſperam diuidet cibum* Hiſtoriam huius narrationis adducere velim mihi quid in ſe Beniamin lupi rapacis habuerit, aut quomodo in marutino edens, ad veſperam diuidat cibum. Sed in iis etiã ipſi craſſi corde Iudęi refugiunt iniuriam literæ, & alij ad altaris edacitatem quæ ſcripta ſunt referunt, tanquam in Beniamin portione conſtructi, quod ea quæ manè efferuntur, in veſpera à Sacerdotibus diuidantur. Alij aliis & diuerſis, licet fabuloſis narrationibus tamen fatentur per hæc conſequẽtium litterę ſtare non poſſe. In eccleſia,

M.S. Hiſtoricæ huius narrationis Aduocati velim mihi dicerent, quid in ſe Beniamin.

autem apud quamplurimos ista habētur opinio quod ad Apostolum Paulum referri posse quæ scripta sunt videantur. Quod quidem nec nos refugimus aut improbamus, sed conamur facere sicut scriptum est: Sapiens audiens verbum, collaudat & adiiciet ad illud. Et nos ergo ad ea quæ rectè de Paulo dicta à præcedentibus non negamus, adiicimus etiam hæc. Beniamin, inquit, filius doloris interpretatur: forte hęreditatis accepit eum locum in quo terrena Hierusalem typum habens & formam cælestis illius Hierusalem collocata est. Cùm ergo manifestanda, Hierusalē cælestis & Ecclesiæ primitiuorum ascriptæ in cælis tempus aduenerit, hæc nunc quæ propter incredulitatem abiecta est & repulsa Hierusalē cum filiis suis, inediā verbi dei & sitim spiritualem multi temporis passa cùm plenitudo gentium subintroierit secundum Apostoli repromissionem. Tunc omnis saluus fiet Israel, qui nunc sub persona Beniamin designatur. Vltimus igitur filius Beniamin vltimam cōsequitur benedictionē, quia & vltimus saluādus est. Et dicitur de eo *Lupus rapax*, lupus propter auiditatē dicitur. Hoc multa enim fame verbi Dei & inedia venit. *Rapax* quia & ipse violenter diripit regnum Dei. *mane edet*: adhuc mane illud tempus memorari puto quo legem accepit, tunc enim mundo prius quedam illuminatio scietiæ data est, ex quo velut initium dies scientiæ credendus est accepisse: edit ergo adhuc mane cibum quem mane acceperat, edit adhuc & meditatur, sequens legem iustitię in legem non peruenerit. *ad vesperam diuidit cibum*: vespera & est illud tempus nouissimum in quo conuertitur sicut & nobis vespera dicitur istud nostrę cōuersionis tempus, in quo nūc sumus. Tūc ergo diuidit escam: tunc enim intelligit diuidendum esse in lege literam à spiritu, & tunc cognoscit quia litera occidit, spiritus autem viuificat: quia ergo iam per gratiā domini illuminatus incipit in lege à corporalibus diuidere & separare spiritualia, ideo dicitur ad vesperā escam diuidere quod tota die in lege meditans ante non fecit. Tertius verò nobis pene vacat in hoc loco sensus, quia ille noster homo qui secundum Deum creatus est, qui primo in Ruben, & Simeone & Leui, tripartitis animę errauerat motibus qui in Iuca, errore agnito confitetur & pœnitet, qui in Zabulon exuit se hominem veterem cum actibus suis: qui in Isacar etiam mercedem bonorum operū expectat, in Dan iudicandi ac separandi bonum à malo, & cogitationes ac spiritus discernendi gratiam accepit: qui in Gad etiam in tētationibus probabilis inuenitur, in Aser etiam & cibum diuidit principibus, id est pręfectis quibusque sapiētiæ exhibuit dapes in Neptalim, vel vitis vel arboris sacramenta iam suscepit in Ioseph ad perfectum & summum perueniens, futuri iam seculi & resurrectionis gloriam tenet: quid etiam reliquum est in Beniamin in se vt posteaquam veluti lupus esuriens, & rapax diripuit regnum cęlorum, & inuasit ea quę in lege & Prophetia atque Euāgeliis legerat, quorum scientiam ex parte hic habuit (ex parte enim & Apostolus Paulus habere se dicit) & in mundo velut in matutino positus edebat, cùm non in pane solo viueret, sed & in omni verbo Dei: hęc illa ibi positus in regno iam non per speculum in ænigmate, sed facie ad faciem prospicit vniuersa

Eccl. 21.

uersa & diuidit ac discernit, & ibi demum intelligit quę in scripturis sancti propter præsentē vitæ statum scripta sunt, quæ gloriā futuri regni designauerint: quapropter interiorem, quæ propter exteriorem hominē dicta sint ibi arte cognoscent plenius, quæ in his ipsis quæ nunc nos pedetentim pulsamus seruent hystoriæ fidem: quæ sola contineant sacramenta, quæ vero secundum Ethicam & moralem interrogationem scripturæ debeant exponi, quas si nos pauperes in scientię gratia & in carne adhuc positi minus digne potuimus explanare, veniam dabis: quia hoc ipsum vt in peritiam nostram prodire audeamus in publiquum nimia charitas tua facit: cui si non obtemperem maximum mihi dona delictum.

EXPLICIT RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI DE BENEDICTIONIBVS *Patriarcharum liber II.*

RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI COMMENTARIORVM IN OSEAM PROPHETAM LIB. I.

PRÆFATIO.

FIDICEN ille sacerrimus támque regnandi arte nobilis quàm canendi, beatus videlicet Dauid enumerandis legis miraculis, frequenter interserit, Cōfitemini domino quoniā bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Siue enim spiritualia, siue corporalia dona cōsideres, consequenter vt agamus saltem auctori nostro gratias, cui referre neutiquam possumus cōmonemur. Qua tamen sedulitate nihil iocūdius, qua oblatione nihil est preciosius. Ipsa siquidem est eius clementia nec donis lassata nec seculis: qua deuotos facit, atque obtinendi quod poscimus plerumque dignos videri. Et nos perinde hanc illi hostiam grati pectoris offerentes, confidamus nos adepturos quæ precamur, cùm ea quæ postulauimus iam videamur assequuti. Salomonis quippe voluminibus differendis, dispositionum eius gloriam sumus, inquantum posse contulit, executi, ita vt nusquam nos consequentia, penes quam explanationis debet esse auctoritas desereret: Hic autem præcedentis fructus industriæ, studiosum commendat laborem. Neque enim est quod acrius incitet ad inquisitionem nouorum quàm præcedentium votiua perceptio sub tam pio præcipue domino qui est ad largiendum paratus ea quibus nos mandauit inhiare. Nec operis ipsius debemus profunditate terreri ne post fiduciæ pignora recepta trepidatio, non solùm ignauos sed etiam ingratos pergat arguere. Explanationes itaque duodecim prophetarum qui minores non pro meritis sed pro numero versuum nominantur, aggrediens, vos primo qui mihi hoc opus indixistis, admoneo vt ad promerendam intelligentiam veritatis, piis & intentis precibus me adiuuetis. Dehinc

Ruffini commentaria in libros Salomonis.

Regum de Iuda, quorum videlicet tempora vaticinij eius cōtingebat ætas, & vnius qui de Iraelis parte regnauerat, intulit mentionem. Sed cùm prophetiam fuisset exorsus, hi quos dixit partibus illis pręsidebant. Post non longum verò tempus apud Samariam finita dominatio est. Siquidem Zacharias filius Ieroboam qui sexto iam mense per successionem obtinebat imperium, ciuili seditione, id est Sellum rebellante, consumptus est. Sellum verò cùm vno apud Samariam mense regnasset, ascendit Manaen filius Gad, & dictum pręcedētem tyrannum instaurata rebellione consumpsit. Atque ipse per decem annos tumultuario potius imperio, Assyriorum regi qui Ful appellabatur, sub tanto tributorum onere, vt egestas aperta esset, famulatus est. Iam ergo in illam decem tribuum portionem, calamitatū excitatarum turbines irruebāt. Sícque adhuc regno apud Hierosolimitas manente, decem tribus abstulit denūciata captiuitas. Postquàm ergo ad fines Assyrios populi Samariæ migrauerunt, sanctæ Oseæ in Iuda regione consistens, Ezechiæ regis, famosum miraculis tempus aspexit, & sub ipso, etiam vaticinandi munus exercuit. Ergo quæ Israeli iam pernicies imminebat, vnius tantum partis eius principem nominauit sub quo prophetare cœpisset. Quod autem posuit, *principium loquendi dominum in Oseæ*, id nimirum videtur ostendere quia ipse primus sit ad hoc genus sermonis ascitus, non quod prophetæ ante nō fuerint, cùm & beatorum Helyę & Helizei & aliorum plurium, eadem regum hystoria, gesta dictáquę commemoret: sed quod eorum quisque quod prænunciabant, etiam literis mandare ad sempiternam memoriam, iuberentur. Operam Oseæ primus assumpserit, nec sane diffitemur: beatum Dauid & sapiētissimum Salomonem, euangelio & Apostolis testibus, legitimos prophetas dicta sua literis tradidisse, sed tamen inter illos atque istorum scripta quos nec explanare tentamus, non paruam esse differentiam peritus lector aduertet. Illi enim licet aliqua de populi captiuitate dixerint, tamen quasi quietis mentibus, id est, nulla mali vicinitate trepidantibus, ea quæ olim fore conspexerant, pręcinebant. Hi autem inter ipsos positi vltionum fragores, attonitis omnino pectoribus, quippe qui calamitatum etiam participes redderentur, quasi lachrymosis quęstibus totum exequuntur, & affectum domini nostri, qui ad vindicandum nimis egre cogatur, effingunt: implorantes quidem interdum diuinæ miserationis auxilium. Cæterùm quasi stilo tragico, calamitatum ordinem persequentes. Principium ergo istorum vatum qui hac pręcipue appellatione signati fuerunt vt prophetę nominarentur, à beato Oseæ susceptum esse noscamus, qui morum & generis sanctitate cōspicuus, talem operam concionatoris assumpsit vt sustineret personam & redemptoris & iudicis, quod per totum opus clarius apparebit.

Et dixit dominus ad Oseæ, vade, sume tibi vxorem fornicationum, & filios fornicationum, quia fornicans fornicabitur terra à domino. Et abiit & accepit Gommor filiam Debelaim, & concepit & peperit filium. Et dixit dominus ad eum: Voca nomen eius Iesrahel, quoniam adhuc modicum & visitabo sanguinem Iesrahel super domum Iehu, & quiescere faciam regnum domus Israel, &

illa die conteram arcum Israel in valle Iesrahel. Notanda consuetudo, immo dignitas sanctorum virorum, quod postquàm ad id decoris ascenderint vt lingua eorum quasi calamo scribę dominus noster vtatur, non solum dicta eorum, sed etiam gesta, honore prophetico vestiantur: enunciandísque mysteriis, vel docendo, ponant operam vel gerendo. In ipso ergo compellationis exordio, hoc, inquit, beato Oseę sacer conditor imperauit, vt & propositi sui & sanguinis splendore neglecto, vilissimæ fœminæ ac vulgariter prostitutæ per maritale consortium iungeretur. Neque vsque ad nomen coniúgis tantum tollerans, contumeliæ quoque paris in se iurę turbaret: vt incertę sobolis genitor crederetur, quasi qui filios alienæ obscœnitatis aluisset. Non me autem fugit quanta doctorum hominum fuerit in loci istius opinione contentio, ita vt regiones integræ super eius assertione dissentiant. Nam Palęstina & ægyptus aliique omnes qui Origenis authoritate plurimum commouentur, coniugium istud ab Oseæ propheta negant corporaliter institutum. Sed quomodo pleraque à prophetis in spiritu gesta narrantur, ita has aiunt cum meretrice nuptias, in verbo tantum fuisse completas. Neque enim temporis illius expetisse rationem vt contra instituta sacræ legis quæ denunciauerat nefarium esse cum meretrice consortium, Oseæ ad concionandum progrediens lasciuiret, & exerturus in peccata censuram, primus ipse committeret quod totus populus consequenter arguisset. Quàm autem esset incōpetens si ad defensionem flagitij obiiceret personam iubentis, asserens nimirum se quidem, quantum ad mores suos respicit, fœditatem illam consortij fœditer horruisse, sed cessisse authoritati eius domini qui ad arguendos populos eum destinasset. Videretur prorsus materiam irrisionis potius quàm formidinis attulisse, ei qui ex eius persona obscœnitates aliorum arguendas putaret, quem ipse commissi à se flagitij prædicaret authorem. Quæritur & quo hoc, per totam legem vel pręcepti vel facti, simili fulciatur exemplo. Sicubi videlicet dominus noster faciendum quippiam aduersum præcepta mandauerit, quorum vtique transgressores, denunciatis per prophetas cladibus vltum ibat: ad quod docendum, si imperatum beato Abrahæ parricidium proferatur, ipso fine operis, quanquam ante tempora legis editi, commouebimur non truculentiam cœdis, sed pietatem ac fidem patriæ mentis electā. Vnicum enim offerebat qui habebat tepromissiones, cui dictum erat, quia in Isaac suscitabitur tibi semen: ostendens quod possit Deus etiam à mortuis excitare. Veruntamen vt aduersum timorem frustrandæ promissionis credulitas fixa cum tuebatur, ira non finit Deus in exitium vsque pueri deuotionem parentis excurrere, sed compressit immolaturi manum, exploratæ virtutis interiecta laudatio. Claruit, inquit, quod solum volui publicare, nihil apud te vel amore vel honore meo esse vehementius. Nunc iam parce sanguini, quem nec ab alio licebat nec à te decebat effundi. Ne tamen sacerdotis videatis munere destitutus, ecce aries propter te assistit cornua vepribus illigatus, cuius vita, vt absoluendo filio pręsens valuit defferre subsidium,

An corporale fuerit coniugium Oseæ.

ſidium, ita & futurum merebitur ſignare myſterium. In negocio verò Beati Oſeæ non ſolum imperata, ſed etiam impleta multíſque temporibus frequẽtata permixtio, nec operis honeſtate nec pręcepti authoritate videtur poſſe defendi. Huc adiicitur quoniã in ipſis quoq; figuris, prophetalis non fierit ordo ſeruatus. Nam ad ſignificationẽ Tribuum quæ quaſi ſub Dei contubernio & ſocietate degentes, in adulteria, id eſt, ſacrilegia proruperant, aſſumitur mulier proſtituta quæ tamẽ nobilis, caſtificata cõſortio filios non de flagitioſo ſed de reuerendo coniuge, id eſt, vate ſuſcipiat, & in honorem nuptiarum, præteritorum oblita vitiorum, fœcũditate magis quàm libidine perfruatur. Quomodo ergo iſta mulier quę matronalibus illuſtratur inſignibus, gẽtis illius probabitur figurare perſonam, quæ ante nuptias obſcœnitatis vitia nõ exhorruit? Sed cũ in ſacro prius domini ſui cõſortio cõſtitiſſet, turpitudinẽ ſectata deſcribitur. His & aliis pluribus argumentis docere contendunt, meretrici prophetã corporaliter non fuiſſe commixtum. Ad quod è regione, Syri & qui connubium illud carnaliter opinantur impletum, nominum præcipue atteſtatione nituntur. Quibus euidenter & mulier & eius tam parentes quàm regio publicatur, atque coniunctionis negotium ſecutis fœtibus comprobatur. Ad deuotionem autem magis prophetæ, quàm ad ſuſceptam ab eo temerationem legis debere reuocari quicquid cõtra conſuetudinem morum ſuorum per obedientiam curatit adiungere. Quanquam illud opus honeſtatis quoque potuerit ratione defendi, id eſt, ad pudicę in reliquum coniugi & munus à profeſſione meretricia fœminam rranſtuliſſet. Eiuſmodi ergo inter ſe diſputatione certantes, vtramque opinionẽ reddidere ſuſpectam, cùm reuera & cõpendioſius videatur & tutius, & ad ſignificationem rerum accõmodatius ſi res ſpiritu geſta credatur, vt quemadmodum beatus Hieremias de Iudeæ finibus non recedens, infodiſſe tamen in regione Parthorum, veſtimentum lumbare deſcribitur: Sicut ſanctus Ezechiel medio captiuitatis Babylonicæ conſtitutus in templo Hieroſolymitano ſpectator inducitur, imagines vtique ſolas locorum & actuum, longe alibi poſitus, contuendo: Ita etiam beatus Oſes multorum geſta temporum ſignaturus, per imagines congruas tam culparum ſeriem viderit quàm pœnarum. Cuius ſane muneris teſtimonio ſub quauis opinione propenſo, reuerentia prophetantis apparet, quem nimirum perſona ſua rerum conditor videtur induere, vt de factis viri, iudiciorum quoque diuinorum ratio colligatur, tantáque inter æternum dominum & fidelem ſeruum neceſſitudo cõſiſtat, vt vtriuſque quaſi exiſtimatio miſceatur: & ſi prophetæ actio diluenda eſt, diuinæ quoque pietati excuſatio videatur commodatura: Sinautem opprimit & depellit noſtrę atteſtationis obſequium, quicquid rerum eſt ſupergreſſa maieſtas, idem quoque ſibi complacitis mentibus auctoritatis attribuat, vt humani examinis nequicquam egere doceantur. Quod quidem & Apoſtoli Pauli cenſura denunciat cùm dicit: Mihi autem pro minimo eſt vt à vobis diiudicer aut humano die, ſed neque meipſum diiudico, nihil enim mihi conſcius ſum: Qui autem iudicat me dominus

beatus Moyses exploratores terræ repromissionis de singulis duodecim tribubus destinasset: reuersique præter duos, omnes reliqui ignauum populum terruissent: ipsum quoque beatum Moysen seditio exorta côquassauit. Sed cùm ad tabernaculum confugisset, apparuit, inquit, gloria domini: & ostendens quanti eum faceret, quámque omnibus illis populis anteferret, Dimitte me inquit, vt deleam populum istum, & faciam te super gentem multò maiorem quàm hæc est. Ex quibus sermonibus, quid apud eum vir sanctus posset intelligens, indignationem iudicis protinus mitigauit. Sic & cùm Templo Hierosolymitatum Babylonicæ captiuitatis immineret euersio, Ezechielem prophetam, contemplatione duntaxat spiritus per adyta quæ olim fuerant veneranda circumagit, vt qualiter populus peccaret aspiciens, desineret admirari si fieret in contrarium tanta mutatio, vt gens singulari nuper veneratione sublimis vilissime disperiret. Ita ergo & beato Osee per quem imminens populo nunciabatur exitium, pro quo videlicet nihil erant parentum valitura merita, nihil prophetarum valitura suffragia, negotij similis indicitur apparatus, quatenus in suo sentiat & perpendat exemplo vtrùm illum contumeliatum aggerem vel possit Deus sustinere vel debeat. Personam ergo, inquit, assumito viri beneuoli, sed iamdiu meretricios mores in coniuge sustinentis, & suscipe filios qui vel habeantur incerti, vel alienæ obscœnitati consequentius applicentur, atque experire vtrùm queas continuatam habere patientiam, & an credas veteris singularem medicinam doloris, si vel desidio libereris ab ea muliere quam nunquam per beneficia, quamuis multa, correxeris. Siue igitur in solis mentis affectibus, siue etiam in negotiis fœdi corporis imperata côiunctio prophetæ honorem videtur aspicere, qui vt seueritatē iudicis fideliter indicaret, gustum eius qua Deus afficiebatur sentit iniuriæ, atque rursum quasi obligatio fieret vltionis in impios proferēdæ, hoc ipsum ꝙ propter significationem rei indignam se propheta contumeliam pertulisse. Igitur cùm idonea quam diximus parabolæ causa fuisse videatur, nos iam ordinē eius persequamur. *Sume*, inquit, *tibi vxorem fornicationum, & filios fornicationum quia fornicans fornicabitur terra à domino.* Ad idioma sermonis Hebræi spectat ista geminatio, *faciens faciet, loquens loquetur*, & cætera in hunc modum. Sic ergo, & *fornicans fornicabitur.* Posset autem elocutioni huic subdere discrimen adhiberi, sed non est negligendum veniens de scripturarum more compendium. Nota sane quod nomine fornicationis nō tam ineundę præuaricationis tempus quàm subeundæ iam captiuitatis appellet. Nec inconsequenter: Quia enim materiam damnationi prophanarum mentium fecit obscœnitas, ideo causæ suæ nomine pœnæ signatur, vt dicamus fornicari populum, cùm pro fornicatione damnatur, quod quidem in pręsenti loco occasionem quoque magnam docet habuisse. Nā cùm liqueat nō idē esse pœnā quod culpā: quippe cùm ista honesto aduersetur, illa petulantię: satísque comparatum sit, definitionem rerum, communione nominum neutiquam posse confundi, atque ideo pœnam esse quod culpam: Haud vtique de nihilo pronunciauit fornicatorem populum quo tempo-

Fornicatio, in scripturis, captiuitatem significat, & cur.

re mala captiuitatis esset aditurus. Sed quia nouerat ipsam castigationē pro diuersitate mentium promoturam, & alios fieri afflictione meliores, alios impudentia nequiores, meritò dicit, Et pro impietate quam in suis finibus perpetrabant illos esse supplicia laturos, & in ipso captiuitatis tempore, quosdam emendationis insignia, quosdam verò criminis argumēta capturos secundum illud quod alibi comminatur: Seruistis in terra vestra diis quos nescierunt patres vestri, seruietis diis alienis in terra non vestra. Quia ergo eam prophanitatem quam perpetrauerat gens libera, celebrauit ancilla, in mediis quoque suppliciis fornicatura prædicitur. Primus autem filius quem quasi peperit meretrix, nomine ipso, cui imminet captiuitas, regionis inducitur. Ait enim, *Voca nomē eius Iesrahel*. Quo vocabulo, vallis Samarię adiacens signabatur. Per huius itaque loci appellationem, quid regio sit passura denunciat. Denique sequitur. *Quoniam adhuc modicum & visitabo sanguinē Iesrahel super domum Iehu & quiescere faciam regnum domus Israel: & in illa die cōteram arcum Iesrahel in valle Israel*. Exercēdæ, inquit, vltionis tēpus insistit, atque ob hoc, in regnum Samariæ quæ nomine Iesrahelis, vicinæ. vt dixi, vallis ostenditur, ira consurgit. Nascatur igitur animo tuo soboles destinata supplicio, vt scias id in meos filios esse peragendū quod quasi in tuos videris ordinatum. *Visitabo enim sanguinem Iesrahel super domum Iehu.* Ad quod explicandum, geminus sensus per consuetudinem legis occurreret, nisi vnum, consequentia subiecta firmaret. Vsque ad familiam quippe Achab qui fuit Iesabelis maritus, soboles Ieroboam imperauit: Sed cùm Achab tam suis quàm vxoris, cuius seruiebat ausui, criminibus sorduisset; Iehu filium Namsi Heliseus propheta, ex præcepto Dei, in assumendum imperium suscitauit. Qui paribus de causis seueritate commotus, omnem Achab & Iesabelis familiam, cunctósque Baal Idoli sacerdores pariter & ministros internecione deleuit. Pro quo vltionis officio promissum est ei quod posteri eius vsque ad quartam generationē Israelitico imperio præsiderent. Verùm quoniam & ipse Iehu, & eius filij vel nepotes non relinquendo sacrilegia Hieroboam, perdiderunt insignia suæ deuotionis qua persequuti fuerāt cultores Baal, colendis videlicet Samarię vitulis inherētes diuersisque morum criminibus, vt cultus prophanitatis exigit, seruientes: in hos quoque, Iehu videlicet posteros qui Achab familiam deleuerant, ideo dicitur ira cōsurgere vt illorū qui ab his extincti fuerāt sanguinē vindicaret: nō ꝙ cędes fuisset iniusta, sed quoniā qui illa fecissent, per imitationē criminum decus iudicum perdidissent. Et similia illis quos deleuerāt exsequendo, transissent in numerum & societatem reorum. Sicque videntur vltione digni, quos scelerarorum gladius peremisset: quem colorem in scripturis etiam frequentatum facile monstraremus. Ergo posset, inquā, duobus modis versus propheticus explanari: hoc videlicet quem præmisimus, & altero qui sequitur si non illum magis processus operis communiret. Nomine enim Iesrahelis, gētem ipsam, nomine verò Iehu, regnum gēris voluit indicare: id est, ecce iam tempus aduenit vt populus Israelis qui vel in Iesrahelis vallę vincendus est, vel vrbem regiam habet in eadem valle

positam

positam, vt qui regem habet de Iehu stirpe venientem, vim debitę vltionis incipiat experiri. Denique ad confirmationem istius intelligentiæ subiecit, *Et quiescere faciam regnum domus Israel, & in illa die conteram arcum Israel in valle Iesrahel.* Visitationis proinde animaduersionem, quietem verò, finem appellauit imperij: quod vt vtrumque planius indicaret, *Conteram*, inquit, *arcum Israel in valle Iesrahel. Et concepit adhuc & peperit filiam, & dixit: Voca nomen eius, sine misericordia, quia non addam vltra misereri domus Israel, sed obliuione obliuiscar eorum.* Quia statuerat vt exitus rerum, imaginibus quæ forent eorundem iudices, præueniret, filia quasi nata describitur quæ susceperit vocabulum calamitatis alienæ, id est, absque misericordia: *Non enim*, inquit, *addam vltra misereri domus Israel, sed obliuione obliuiscar eorum*, His, geminæ pōdus sententiæ continetur: Neque enim solū ait, tempore miseriarum misericordiam denegabo, sed eos nec in memoriam meam redire permittam. Esset enim, licet in extremo anguore, solatiū, si vel quocumque tempore memoriam eorum quos abiecisset, assumeret. Nunc verò vt cōminatio prælata crudescat, vtrumque sibi affore pollicetur, & memoriam videlicet damnandorum, & obliuionem plenissimam damnatorum. Quod sane, quoniam apud aures sapiētis ministri, ad inuidiam posset crudelitatis accēdere, vt aliquid eiusmodi si non sermone vel cogitatione versaretur: vnde in istam benignitatem, quæ causa rerum est, tantùm acerbitatis influxit vt non obliuiscaris reatuum, si obliuisceris reorum, & sis curiosus delinquentis: Si nunquam recordaris afflicti, metuo ne pœnitentium quoque desperanda salus sit, si tanto præsuli lapsorum subrepat obliuio Ideo subiecit statim, non se miserendi abiecisse curam, sed libram debiti examinis admouisse, id est, eorum tantum quasi obliuisci qui etiam post plagas de emendatione non cogitarent. *Quia non addam vltra misereri domus Israel, sed obliuione obliuiscar eorum: Et domus Iuda miserebor, & saluabo eos in domino Deo suo, & non saluabo eos in arcu & gladio & in bello & in equis & in equitibus.* Cùm populum, inquit, Samarię pręuaricatione fœdatum calamitatibus exitiísque subiecero, & ita eos pro culpa viles esse permisero, vt videar eorum prorsus oblitus, tunc in Iudæ parte sistentes, & in cultibus religionis spem salutis suæ ac fiduciam collocantes, non solùm protegam, verumetiam nouitate mirabili vindicabo: vt etiam palam clareat eos nequaquam armis munitos fuisse sed meritis, nec acie consecutos sed pietate victoriam. Illud autem tempus annunciat, quo, Ezechia apud Hierosolimitas imperante, Sennacherib rex Assyriorum magno ad obsidionem eius vrbis accessit exercitu, atque illic multa in contumeliam Dei & sacræ religionis locutus, diuinam in se sententiam concitauit, ac sub vna nocte omnes eius copię angelo feriente ceciderūt. Nam centum & octoginta quinque millibus bellatorum amissis, ipse in regionem suam cum paucis fugisse atque illic periisse describitur. Sed videamus & reliqua. *Ablactauit*, inquit *eam quæ erat absque misericordia, & concepit & peperit filium & dixit: Voca nomen eius, non populus meus tu, quia vos non populus meus, & ego non ero vester Deus.* Vsque ad Ezechię tempora, mansisse & prophetasse beatum Oseæ, titulus

indicauit. Quicquid ergo gestum per omnem vaticinij ipsius legitur ætatem, hoc in ipso breuiter consignat exordio, vt per totum volumen, gestorum seriem ordinémque, iam detexat. Cùm ergo ingratæ gentis prophanitas impulisset vt Deus noster operam vltionis assumeret, denunciauit se punitutum reos, & ita eos in miseriis relicturum, vt penitus eorundem videretur oblitus. Sed ne recepta in sacrum pectus obliuio, piis quoque formidinem commoueret: statim se, non vitio sed iudicio obliuionem vsurpare signauit, quandoquidem meritum inter affines discrimen agitaret, & Israelitis exitio permissis Iudæ populos cultui nimirum suæ religionis adhærentes, per miracula magis quàm per tela protegeret Quod licet opportuno tempore pandetetur, tamen quia & ipsa portio g ntis Iudeæ nequaquam iugi deuotione complacuit, sed sicut exprobrant alij prophetæ, in cultum exarsit idolorum, similem quoque est perpessa sententiam, & de finibus suis, Babylonio vincente, translata. De qua tamen captiuitate, promissa est omnium pene vaticinio prophetarum, & sub Cyro Persarum rege impleta reuocatio. Vtrumque nunc ergo tempus, beati Oseæ sermo ptoloquitur: Sed in significationem Israeliticæ captiuitatis, filia inducta est quæ, *absque misericordia*, vocaretur. In figuram verò Iudæ, puer inducitur cui nomen sit, *Non populus meus*. Inter filiorum autem imagines, de sola tantum puella, quod sit ablactata, memoratur: nimirum vt ostendat, in decẽ tribus, illatæ captiuitatis quasi conualuisse sententiam Reuera enim multo longior decem tribuum legitur fuisse captiuitas, & ideo prolatio æta'tis, est puella ablactatione signata. Tertius autem qui captiuitatem Iudæ vltimus pollicetur, nomen accepit, *non populus meus*. Quandiu enim vel Iuda in suis finibus mansit, erat turba quæ Dei populus diceretur: postquam verò etiam ipsum captiuitatis procella conuellit, visus est à confusione gentilium ille discretus ante populus disperiisse: Et ideo ait: *Vos non populus meus, & ego non ero vester*: id est, hoc à vobis auferetur insigne quo eratis ante conspicui, ne populus Dei in toto orbe dicamini, nec ego princeps nec Deus vester appeller, iustum est enim vt qui instituta sacrę legis quæ vos à cętetis gentibus ditimebat, peccandi studiis corrupistis, illo quoque quo insignes eratis decore, priuemini. Verùm hęc breuiter à seueritatis parte denuncians, transit ad prospera, quæ dispensatio reuerenda ita impleuit rebus, sicut prophetica oratione contexuit. *Erit enim*, ait, *numerus filiorum Israel quasi arena maris quæ sine mensura est, & non numerabitur. Erit in loco vbi dicetur eis, non populus meus vos. Dicetur eis, filij Dei viuentis. Et congregabuntur filij Iuda & filij Israel pariter, & ponent sibimet caput vnum, & ascendent de terra quia magnus dies Iesrahel.* His autem factis vocibus, reuersionem populi de captiuitate Babylonica pollicetur, cuius etiam apud alios prophetas, sed ptęcipue apud beatum Esayam ingens pompa describitur, quę sane valet ad commendandam Dei clementiam, & ad consolationem confirmationémque fidelium, quibus societatem illius calamitatis contra meritorum decus, pro gentis suæ communione tolerantibus, spei solatia præbebantur, de prosperorum videlicet expectatione pendentia. Ea siquidem

dem tam forè ampla dicũtur, vt vocabulorum etiam nouitatem requirant: Nam cùm de lætis ad tristia laberentur, cessauerunt Dei populus nuncupari, quasi in reliquarum gentium vilitatem refusi. Cùm vero tempus liberationis aduenerit, tanta successione reducitur a tristibus in læta, mutatio, vt non sufficiat prioris restitutio dignitatis, sed vocabulorum augeantur insignia. Arenarum enim instar excedet numerus fidelium, in quibus tantum & reuerentię splendebit & gratiæ, vt Dei omnia continenris non iam populus sed filij nuncupentur. Emendati siquidem præmissæ seruitutis anguoribus, vt sanguine, ita etiam chatitate sibi iungentur, illámque præcipue separationem, quę fuit illis magna & criminum & discriminum causa, vitabunt, atque vno rectore gaudentes, ad templum Dei cum alacritate conscẽdent, tantúmque in illo statu fœlicitatis locabuntur vt magnũ diem Iesrahelis fuisse fateantur: id est, vel illud tempus quo aduersa cœperunt, & de quo supra dixit propheta, *conteram arcum Israel in valle Iesrahel*, & hoc assumet in memoriam populus liberatus vt gaudia eius ex comparatione grandescant: vel certè Iesrahelis ipsius interpretationem sibi conuenire clamabit. Exprimit siquidem in nostrum sermonem, semen Dei, fitque sensus eiusmodi: Soluto captiuitatis tempore, erit tanta exultationis ambitio vt magnus dies dei filiis illuxisse dicatur. Hanc autem festiuitatem, vt reliqui prophetę ita pręcipuè in illo carmine beatus Dauid, exsequitur. *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum domini ibimus: Stantes erant pedes nostri in atriis Hierusalem ad confitendum nomini tuo domine, Quia illic sederunt sedes in iudicio, sedes super domum Dauid, Rogate quæ ad pacem sunt Hierusalem.* Igitur secundum tenorem historiæ quam denunciatio prophetica continebat, totum quod est acturus, breuiter indicauit: decem videlicet tribus, Ieroboam authore corruptas, Assyrio capiente translatas: Iudam verò qui in Deo suo confideret, sub Ezechia rege miserabiliter liberatum, postea autem, etiam ipsam Tribum fraternæ impietatis vestigia subsequutam, dominationi Babylonicæ fuisse permissam: Cuius tamẽ denuo vincla solueret promissa libertas, & iam nõ separati ab inuicem fratres, sed sub vno rectore sistentes, honorem Dei in Templi eius Adytis celebrarent: Huius verò temporis tanta esset fœlicitas vt iuuaret etiam aduersa meminisse, & magnum diem Iesrahelis vocare, id est, illud tempus captiuitatis illatæ: cuius videlicet occasio tam multam exultationem creasset. *Ponent* igitur *sibimet caput vnum, & ascendent de terra.* Super quo tempore, & beatus Dauid ait, *A finibus terræ ad te clamaui dum angeretur cor meũ, in Petra exaltasti me, Deduxisti me quia factus es spes mea.* Notandum quoque est quia promissionem loci istius super multitudine fidelium, ad prædicationem Euãgelij confluentium, beatus Paulus acceperit, asserens videlicet quod vnius gentis angustias annunciatio euangelicæ pietatis excesserit. Et non solùm de Iudæis, qui olim populus Dei vocabantur, sed etiam de gentibus, quæ in multiplici errore deguerant, ad capescendam diuini stigmatis dignitatem agmina conuenirent, sicut in Oseę, inquit, dicit: *vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam. Et erit in loco vbi vocabi-*

tur, non plebs mea vos, ibi vocabũtur filij Dei viui. Gentiũ ergo magister ostẽdit quod euãgelij tẽpore fœlicitatis huius promissio cõpleretur: nõ vtiq; vt negaret illud quod totius prophetię textus inculcat: resolutionẽ videlicet captiuitatis quoq; Babylonicę fuisse promissam: Sed vt ostẽderet quã intelligentię regulã custodire in propheticis libris debeamus: i. vt cùm sub narratione iudaicarum rerũ ingentius, quàm vnius gentis mediocritas caperet, aliquid † promeretur, & ex parte in illo populo nosceremus fuisse completum, etiam per theoriam, aliis quoque, id est cunctis gentibus, cõuenire.

forte meli' promereretur.

Theoria est autem (vt eruditis placuit) in breuibus plerunque aut formis aut causis, earum rerum quæ potiores sunt considerata perceptio. Haud igitur illa iudæorum de Babylone reuocatio, secundum historiam, ista verò quę per fidem Christi est collata libertas, secundum allegoriam significata, propriè diceretur, cùm sermo propheticus solidè vtrumque promisisset vt præcedens mediocritas sequentes cumulos intimaret. Nam quod primò per exaggetationem dictum erat, id deinceps rerum magnitudinę vix exæquauit. Atque ita quæ tunc populum Iudæorum terruit denunciata captiuitas, & quę postea erexit restituta libertas, aliarum quoque, (quæ multo grauiores sunt) & captiuitatis & libertatis indicia præferebant: illius nimirum de qua ait Apostolus, Eramus natura filij irę sicut & cæteri. Deus autem cùm sit diues in misericordia, propter nimiam charitatem qua dilexit nos, cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo. Illum siquidem hostem generis humani qui longa dominatione reos depresserat, fortior veniens alligauit, vasa eius cuncta diripuit: & captiuitatem gentium reddita libertate dissoluit, donísque gratiæ nobilitauit redẽptos, vt qui aliquando eramus alieni & hospites, subitò plebs eius & populus misericordiam consecutus, immò genus electum & sacerdotale ac regium diceremur. Sic ergo quod Oseę de temporibus Babylonis edixerat, Paulus ad negocia transtulit saluatoris, non vtique propheta quasi abnuente, aut ægre quò ducitur subsequente, sed Apostolico intellectui nimis fauente per tenorem vaticinij, quo docuit aucta esse hic prope vsque ad consummationem vel dona vel gaudia quæ illo iam seculo fuerant inchoata. Sed huc vsque sermo prophetæ eo tenore processit, vt de quibuscumque erat negotiis temporibúsque locutus, breuiter indicaret. Nunc autem ad ordinem institutæ reuertitur vel censurę vel querelæ, quod consulte prouidéq; curauit, ne quod ad pompã prędictionis valebat, inciperet salutari incommodare doctrinę. Nam quoniam vaticinãtis impetu ea attigerat quæ post erant longis secutura temporibus, & tam aduersis quàm prosperis fidem denunciandi confidentia subrogabat, ne per hoc ipsum, inquam, & meritum & votum pariter videretur extinguere, quandoquidem nec correctionis studium prodesset assumi insistente semel † prænunciãti necessitate supplicij: nec prosperorum denuo necessaria videretur optatio, cùm omnimodis esset pro denunciantis veritate reddenda: ideo ad populos sermo dirigitur, & in communionem iudicij conuocantur, vt ipsi matrem suam (multitudinem videlicet parentum, cuius criminibus Deus fuerat asperatus)

forte prænũciatu.

tus) intẽtis pergant exanimare luminibus, atque eam diuinæ admonitione clementiæ quæ solet vel denunciata remouere tormenta, si reos ad correctionem videat cõfugisse. Non ergo illos salutem desperare debere si reddãtur timore meliores, cùm magister merito tum prędideat expunctorum, quem multo magis indulgentia renidẽs quàm seueritas amara delectet. *Iudicate matrem vestram, iudicate, quoniam ipse non vxor mea, et ego non vir eius.* Osea Cap. 2.
Ingens (inquit) benignitatis meæ monimentum extat liberatio vestra: & ideo fœdæ parentis vestræ merita deteguntur quibus a meo depulsa est consortio, sed adeo fœde vt nec vobis iudicantibus possit absolui. Verùm quia non vnam personam sed totam gentẽ præsenti æstimatione taxamus, speramus aliquos fore quos ad meliora studia, seueritas denunciata, commoueat, & ideo expectate quid præstoler. *Auferat fornicationes suas à facie sua et adulteria sua de medio vberum suorum ne forte expoliem eam nudam, et statuam eam secundum diem natiuitatis suæ:* Id est, a vultu suo verecundiam quæ solet obscœnitati impedimentum esse depulerat, & faciẽ turpitudinis professione durauerat: nunc ergo his cõtrarios capessat affectus, frõtemque impudẽtia exutã pudore cõuestiat, sciat neque hoc solùm labiis quasi in superficie fecisse cõtenta, de vberũ medio haustum virus eiectet vt toto protinus corde purgetur: Quod si facere neglexerit ad operã seueritatis accingar, & qualia tẽpore illo quo hæc mihi in populũ nascebatur, exercui. Indicat autẽ egressionẽ synagogę de terra AEgypti quo videlicet tẽpore nulla institutionũ legaliũ vel ornamẽta vel indumẽta susceperat, nec quibusdã vestimẽtorũ pollebat insignibus, sed quãtùm ad precia morũ, in eadẽ qua AEgyptij vilitate cõsistens, magnis tamẽ propter solũ honorẽ parentũ miraculis seruabatur. Denique quoniã pręceptis Dei tũ proteruia, tum ignauia restiterũt, omnes etiã in hæremi solitudine leguntur absumpti, nec preter duos viros Iesu & Caleb, de sexcẽtis millibus virorum militari ætate gradiẽtium quisquam in terram repromissionis intrauit. Hoc est ergo quod nunc per prophetam rerum dominus comminatur, quoniam gens illa nisi pectoris sui arcana mundauerit, & facta in melius mutatione profecerit, nullum ei possit, quod per tot secula ab aliis egit discrea nationibus & institutis legis atque spiritalibus donis floruit, comparare subsidium. Quo videlicet insistens criminibus sententia moliatur, sicut neque illa, inquit, ætate qua egressa est de AEgypto & recenti quasi adoptione gaudebat, quicquam miseris profuit, quominus ac si essent omnibus nudi priuilegiis disperirent. Quem sensum & Apostolus Paulus scribens ad Corinthios diligẽter excoluit. *Omnes,* inquit, *vnis miraculis liberati, eisdem cibis spiritalibus vsi sunt, eosdem fontes de petra erumpentes biberunt: nec tamen ex his,* inquit, *deo vel vniuersi placuere vel multi, sed in illa exilij ætate, diuersis horruere peccatis, diuersis periere tormentis: quorũ cur recordaretur, ostendens, Scripta sunt,* inquit, *ad institutionem nostram ne eorum studia quorum ruinas legimus, æmulemur.* Per hunc ergo prophetam dominus noster cõsulentię suę pãdit affectũ, monẽtq; vt illa plebs festinata emendatione sibi succurrat, *& de medio vberum,* videlicet pectore, impietatem quæ fornicatio nominatur, expellat, ne illius seueritatis experimenta

percipiat cuius dispositionem difficultas remoratur: Siue enim pergat impios vltione consumere, obsistere non valebit pereuntium multitudo, siue filios punitorum, pro innocentiæ honore aut emendationis meritis: saluti restitui mandarit, etiam nihil impedimenti create præmissæ calamitatis adgestio poterit. Vt ergo hoc totum propheta breuiter indicaret, eũdem ordinem in exemplo quem in vaticinio, custodiuit: & sicut in ipso titulo totã qua prophetasset ætatem, regum commemoratione signauit, ita etiam, quid negociorum prędicatio ipsius cõtineret, ostendit: captiuitatẽ videlicet, primò Israëlis, deinde Iudæ: deinceps eorundem populorum soluta captiuitate concordiam, & ad cultum ac templum veri Dei reddita libertate concursum. Cuius tamen regressionis ea describeretur ambitio quæ ad maioris negocii significationem valeret, idest, euangelii libertatem pariter ac liberalitatem sonaret: quæ transcendens vota muneribus, non solùm populum sed etiam filios Dei appellaret quos à seruiture funerea liberasset. Igitur breuiter ista percurrens rediit ad concionem illis temporibus congruentem, & quasi filiis, obiurgandæ & docendæ matris munus indicit, vt quæ nihil de custodienda sanctitate curauerat, de arripienda saltem pœnitentia curaret, nec se putaret, contra precia morum, sanguinis tãtum nobilitate defendi, quoniam quando nihil prodesset adoptio his, quos non etiam deuotio communiret. Nam vt de pręteritis futura colligeret, exitum illorum agminum quæ de Ægypto mirabiliter educta fuerant cogitaret: quorum vtique iniquitas, neque parẽtum, vt diximus, dignitate defensa est, & quorum interfectio, filiis ad gaudia promissa ducendis, obstacula non creauit. Is itaque, ait, iudiciorum ordo etiam in vestra nunc expunctione seruabitur, vt squalentes sacrilegiis obruantur exitiis, & eorum posteri qui proposito genitorũ studiis melioribus discrepauerint, vel desperati libertate potiantur vel cumulatius prosperorum successibus augeãtur: quę vicissitudines temporum, ait, quoniam tam tristium videlicet quã lętorum, rationẽ diuinę prouidentię & iustę dispensationis assignant, nunc iam id quod causa præsens flagitat exsequamur. Denunciat ergo vt impendentis sibi damnationis molem anticipent tam studio corrigẽdi quàm gemitu pœnitendi, ne cùm sæuire vltro cœperit, omnis hæc natio sicut nullis vnquam insignita priuilegiis, sic internecione dispereat: *ne forte spoliem eam nudam, & statuam eam secundum diem natiuitatis suæ, & ponam eam quasi solitudinem, & statuam eam velut terram inuiam, & interficiam eam in siti, & filiorum eius non miserebor, quoniã filij fornicationũ sunt, quia fornicata est mater eorum, confusa est quæ cõcepit eos.* Quia semel commemorationem & similitudinem egressionis Ægyptiæ induxerat, per eorundem locorum descriptionem cucurrit, solitudinem videlicet nominans, & terrã inuiam ac fontium solatio destitutã: ac rursum de occasionibus verba suscipiẽs, cõmemorata heremi vastitate, sitis quoque discrimen adiecit. *Interficiam*, inquit, eos in siti, non quo eductus de Aegypto populus atque penuria legatus absumptus, sed quoniam (vt Apostolus dicit) bibebant de spiritali sequenti petra, id est, potentia ductoris, non conditio regionis, castris pocula ministrabat.

ſtrabat. Quę ſi vtique defuiſſet, primo ſitis periculo populus fuiſſet extin-ctus. Idē denuncians quod in neceſſitates ſimiles improbi deducantur, nec ſuā occurſum ire clementiā, quandoquidē etiā ſoboles taliū, obſcœnos ſibi parētes eſſe vitiorū imitatione fateatur: & tā filij de parētibus, quā parētes de filiis erubeſcant: promittit eos ſitieſſe perituros. *Quia dixit, Vadam poſt amatores meos qui dant panes meos & aquas, lanam meam & linum meum, oleum meum & potum meum: & propter hoc, ecce ego ſepiam viam tuam ſpinis, & ſepiam eam maceria, & ſemitas ſuas non inueniet, et ſequetur amatores ſuos et nō apprehendet eos, et quæret eos et nō inueniet.* Quis ab initio librum profanatæ genti perſonā meretricis aptauit, etiam reliqua, ſublimi deſcriptione proſequitur, & ad locutionem ſcortatricis inducit quam illa nimirùm etſi non in labiis tamē in operibus, geſtaſſe conuincitur: Sicque ſecundùm ſcripturarum morem ea quę per conſequentiam ſiniſterioris vitæ dicere impii quique poſſunt, quia ſibi & voce dixerint, arguuntur. Ergo & iſta (inquit) impudens mulier, conſectatui flagiciorum, faciem vtilitatis obtendit, vt ſequi ſe amatores ſuos ob liberalitatem potius quàm ob turpitudinem, mentiatur: illos enim ſibi, lanam & linum & oleum & potum: id eſt, victum & veſtitum vſque ad delicias redundantem, præbuiſſe commendat. Quibus ſane dictis, quanquam ad peccata ſacrilegii, ingratæ quoque mentis crimen adiungat, tamē illud quoque videtur inducere quod in prophanorum, etiam nunc, ore verſatur: inter varias, videlicet opiniones, nullum eſſe validius certæ religionis teſtimonium quàm quod vox afferat proſperorum. Ideo & iſta, in conſectatum amatorum ſe ire pronuncians, & flagitium ſilentio premit, & quaſi honeſtiores cauſas, quibus illiciat, effingit. Amatores autem vocat vel Gentium proceres quorum conſectatione profanata eſt, vel ipſos nationum Deos riſu potius quàm veneratu digniores: quibus hæc, videlicet ſynagoga, paternæ legis, & veri atque vnici Dei oblita ſuccubuit. Spebus eius, ait, aduerſa ſuccedant, & improuiſis angoribus implicentur. Primò, vt ineundi fœderis cum his quas maxime cupit gentibus facultas ei nulla ſuppetat, & nec in aduerſis ſuis illorum vtatur auxilio, quorum in proſperis deliquit exemplo. Sicque ſepiam viam eius ſpinis, & non ſolùm vepribus, ſed etiam maceriis: vt quos ante triuerat calles, deinceps inire non poſſit. Quæ vtique conſequenter vniuerſa ſubtexuit, aſpiciens ad perſonam mulieris, quam induxit, clandeſtinis quaſi ſemitis, flagitii ſui frequentantis authorem. Haud vtique quod Iſraelis populus clanculo, prophanis gētibus miſceretur, ſed quod à muliere (vt ſępe diximus) ſimilitudo trāſlata, hunc deſcriptionis ordinem poſtularit. Cùm ergo ceperit vlciſcens ſeueritas ei obuiare, nullāque opē angoribus eius, poterunt cuncti quos diligebat afferre, non iam ratione, ſed angore commota, reuiuiſci incipiet fœlicitatis antiquæ, & dicet. *Vadam et reuertar ad virum meum priorem quia bene mihi erat tunc magis quàm nunc: & hæc neſciuit quia ego dedi ei frumentum vinum & oleum, multiplicaui ei & aurum, quæ fecerant Baal.* Si erecta ſaltem rerum periculis, ad priorem virum redire deliberat, quomodo conſequenter adiectum eſt: *Et hæc neſciuit quia dedi ei frumentum et vinum et oleum?* Eſt ergo

Impietas, vtilitatis faciē, flagitus obtendit.

ſenſus eiuſmodi per quem propheticis ſententiis concinentia vendicetur. Quia ad primam caſtigationis faciem patiatur hæc mulier, quod omneis qui vana ſectantur, votorum videlicet fruſtratione perterrita, non per emẽdationem ſententiæ, ſed per iudicii leuitatem eam tentet quæ repudiaret appetere: & ad hoc tantùm ſe Deo ſubditam repromittit vt impendentia quaſi damna proſperitatis effugiat, ſecundum illud quod beatus Dauid exprobrat: cùm occideret eos, quærebant eum: & conuertebantur ante lucẽ & veniebant ad eum, cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti ſunt in teſtamentum eius. Igitur permanente gentis eius reatu quæ inſtar pecorum, nequaquam magiſterio verbi, ſed ſub actu verberis excitaratur: neque ira mea tentabitur per hoc quia dixit. *Vadam & reuertar ad virum meum priorem*. Cæterum in longa plagarum experimenta eam deducam, qua ſcire & indicare neglexerit hæc omnia dari poſſe a nullo niſi a mea quovtique fuerint & creata. Ergo quod ait. *Et hæc neſciuit quia ego ei dedi frumentum & vinum & oleum.* Voluntariȩ tarditatis ſpectat inuidiam, ſecundum illud Dauidicum, Noluit intelligere vt bene ageret: incipiet itaque inter pericula erumnarũ fateri quod prius ſcire neglexerat, me videlicet vnũ eſſe a quo alimonia præbeatur, qui & ipſum hominũ ſubſtantiã procreaui. *Quia ego dedi ei frumentum & vinum & oleum et aurum quæ fecerant Baaum.* Nõ ſolùm ergo inſtructa, ſed etiam copioſa, donis meis abutebatur in crimina & ad contumeliam meã, idola, de his quæ à me acceperat opibus fabricabat. Idcirco & ego, cuius diſpenſationem propheta collaudans intelligenter canebat: Cũ ſancto ſanctus eris, & cũ viro innocẽte innocẽs eris, & cũ peruerſo peruerteris. Cenſuræ tandem munus arripiam, vt ingratis, quæ fuerant collata ſubducam, ipſæque opes, liberationis quoddam beneficium conſequantur cum prophanotũ vſibus ſubtrahuntur. Ideo autem diſtinctè ait *Sumam frumentum in tempore ſuo et vinum in tempore ſuo*, quia non eſt frugum vna collectio, cæterum diuerſis anni temporibus ſingula quȩque redigun-tur, atque ideo meſſem negabit æſtas, autumnus vindemiã, mobilitatẽ Bruma ſubducet, & cõtinget (inquit) creaturis quædã liberatio ſi eis nõ vtárur: immeriti: *et liberabo lanam meam et linum meum quæ operiebant ignominiam eius.* Ad mundum quippe muliebrem eleganter alluſit, quod ita omne corpus, in quo ſunt aliqua verecunda, contexerit, vt illud etiã venuſtaret. Acute tamen videtur oſtendere quia plerumque ſub proſperitate vitæ reorum fœditas deliteſcat: quos ſi digna rurſus inopia cõſequatur, merita quoque quȩ latuerãt detegãtur. *Et nunc reuelabo ſtultitiã eius in oculis amatorũ eius:* Id eſt, illos ipſos qui authores vel participes ſceleris extiterũt cõſequẽtia rerũ ſubiget cõfiteri nihil hac natione ſtolidius eſſe, quã nec conſilia direxerint, nec pericula cotrexerint, ſed eũ dominũ, ingratȩ mẽtis criminibus aſperauerint, cuius potentiã, omnium cõtinentẽ, tam aduerſis ſuis ſit experta quàm proſperis. *Reuelabo, ergo, ſtultitiam eius in oculis amatorum eius, & vir non eruet eam de manu mea:* Id eſt, nullus erit principũ quorum eſt ſecuta prophanitatem, qui poſſit eam a mea indignatione defendere: non quòd aliquis id eſſet auſurus, ſed quia per ſimilitudinem mulieris & virorum oratio ſuſcepta cõ texitur

Criminum fœditas, vt a proſperitate aliquã do latet.

texitur: ideo ait quia cum eam indignatio diuina perculerit, amatores eius nequibunt ei succurrere: nec miseriis quibus obruenda sit quicquam afferre solatii. *Auferam omne gaudium eius, solennitatem eius, neomeniam eius, Sabbatũ eius, & omnia festa tempora eius.* Posuit nomina feriarum in quibus plurimùm lętabatur, cùm tota regio, choreis, canticis epulísque lasciuiret: Quę vtique luxuries nõ vigebat nisi cùm populus alta pace frueretur. Vniuersa, inquit, hęc contrariis mutabuntur, & cessante, luctus adhibebitur, feriarum tempora, captiuitas occupabit, Sabbati ocia, labor erumnosæ seruitutis implebit: nec solùm tanta captiuitate, libertas, sed etiam terrarum fœcunditas, lugubri sterilitate mutabitur. *Corrumpam enim vineam eius & ficum eius, de quibus dixit, Mercedes hæ meæ sunt quæ dederunt mihi amatores mei: & ponam eã in saltum, & comedet illam bestia agri.* Exsecutus est quid partium damna conficerent, id est, cùm culturæ sedulitatem, iugis fuerit consecuta frustratio, amœnitatem pristinam succedente squalore rura exponent, fiétque lustris potius quàm agris regio tota consimilis, id est, quæ feris dignior quàm hominibus censeatur: † Quod quoniam hanc faciem, colentium raritas erat [al. Et.]
illatura, eleganter expressit, bestias agri eius fructibus esse † vescẽdas. Spõte [vescituras.]
sua, inquit, lumẽ rationis abiecit, & post satietatem atque impinguationem calcitrauit dilectus, ac tantùm proprio impudentissima gens fauit errori, vt gaudia pacis & rerum copiam quorum continuationem, si fuisset casta ac deuota ei promiserat, suis corruptoribus auderet adscribere: ideo hæc, sicut dixi, pars erit prima vindictæ vt his quibus non est bene vsa, & gaudiis exuatur & copiis, sciátque quoniam hæc ille propicius ante contulerit qui potuit deinceps iratus auferre. *Ponam eam*, inquit, *in saltum & comedet illam bestia agri* Permittam, ait, vt hostili consumatur incursu, sicque nullo meę dispositionis muniatur obiectu, sicut nec saltus nec lustra laboratis sepibus claudit agricola. Et quia videbatur verã sentẽtiam protulisse, causam denuo ipsius cõmonitionis adnectit, vt doceat se iustitiæ magis quàm irę, quicquid infremuit, pręstitisse. *Et visitabo, ait, super eã dies Baalim quibus incedebat incensum, & ornabatur inaure sua & monili suo,* & ibat post amatores suos, [videtur deesse, pudore vel tale quidpiam.]
& mei obliuiscebatur, dicit Dominus. Nõ nũc, inquit, inter peccandi versarũ exordia, vt processu temporis † suffundenda credatur: olim cùm eius improbitate patientia nostra contendit, nec tamen aliquid ad emendationem promouimus, quando hęc in sua profanitate consenuit: Ne ergo etiã iudicis famam impunitas longa commaculet, & videat fouere quod tam diu vigere permitto, quanquam serò tamen vel demùm ad opus vltionis accingar vt expungam etiam illos dies quibus Baalim, idolo videlicet turpitudinis, compta insuper monilibus, seruiebat. Quod autem non solùm monilium, sed etiam inaurium fecit mentionem, possemus quidem dicere quia quibus comantur fœminæ, nominauerit pauca de multis: Patitur tamen locus vt aliquid subtilius afferamus, id est, inaurium nomine obedientia videatur ostensa: Et quoniam tunc populus Iudæorum solus, præcepta legis, quibus obediret, acceperat, meritò quasi inaurium ornamenta gestabat. Sed postquàm funesto deceptus est errore vt Idolorum ritibus sub-

deretur, idipſum precipuè nunc exprobratum putemus. Ac ſi diceret, aurū & argentum quod me creante, terra protulerat, me largiente, ſynagoga ſuſceperat, reliquarúmque rerum copiam, ad cultū & ornatum Idolorum impiata conuixit, & illud inſigne obedientię quo inter reliquos populos ſola pollebat, † erubeſcentibus ritibus mancipauit. Aeſtimánſque quod in ea qua olim fuerat pulchritudine permaneret, ſequebatur amatores ſuos cum tanta fiducia, eam plena vt noſtri numinis ſubiret obliuio. *Propter hoc, ecce ego lactabo eam, & ducam eam in ſolitudinem, & loquar ad cor eius, & dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam ſpem, & canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ & iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Ægypti: Et erit in die illo ait Dominus, vocabit me vir meus, & non me vocabit vltra Baalim, Et auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltra nominis eorum.* Notandus eſt diligenter prophetici ſermonis ordo: Qui vbicumque fuerit neceſſitas vt tormenta denunciet & meritum diuinæ ſeueritatis oſtendat, ſtatim cauſas quæ hoc meruere, ſubnectit: neque mortalium culpas dinumeraſſe contetus, gaudia ſecuturæ proſpetitatis exſequitur, oſtendens quod breuem illam diſſimulationem veniæ Deus noſter in apparatū conciliationis quodammodo aſſumat. Quo tamen argumento, vt laudatur diuina clementia, ita iniquitas humana deprimitur, cuius videlicet efficit magnitudo vt tātæ bonitatis dominus interdum ad iracundiam concitetur. Poſtquam ergo pronunciauerat quòd vniuerſis gaudiis triſtis eſſet inferenda ceſſatio, nec aliquis miſeris, vel auxilium vel ſolatiū laturus occurreret, ſtatim crimina populi, id eſt cauſas ſuæ indignationis expoſuit, atque eorum magnitudinem ætatémque commemorans, oſtendit: quia cenſura eius nulli eſſe deberet, de nimietate, ſuſpectior, cùm ſi ſcelerum vel quantitatibus vel ætatibus conferatur, excuſandam parcitatem, excuſandam habeat tarditatem. Verùm non vno hoc colore inquam dulcem & familiarem ſibi clementiam commendans, etiam de proſperorum illatione plagis adhęrente, idem iſtud conſignat, & tantò ea ambitu maiore deſcribit quaſi qui vellet non ſolum compēſare ſed etiam excuſare quod perculit. Ergo cùm dixiſſet quia poneret eam in ſaltum vt comederent illam beſtiæ agri, id eſt cunctis regni & vrbium munitionibus amputatis, poteſtati hoſtium traderetur: cenſura, vt quondam in Ægypto, contumeliam vel ærumnam luteæ ſeruitutis, quippe quæ coſectatu idolorum, Dei ſui fuiſſet oblita: tamen quia ipſe miſerator & miſericors ageret, poſt captiuitatis terminum gaudia regreſſionis adnunciat: Et quia ſupra AEgyptiæ liberationis intulit mentionē ad illius inſtar, hanc quoque Iſraeliticis populis aſſerens conferendam, nunc quoque latius quidem, ſed idem percurrit exemplum. Ecce ego, inquit, lactabo eam, & loquar ad cor eius: & dabo vinitores ex eodem loco, & vallem Achor ad *aperiendam ſpem* quia natiuitatem Synagogæ tempus AEgyptiæ liberationis appellat, lactatio quoque cibum Mannæ videtur oſtendere: Locutio autem ad cor directa, promulgationem indicat legis quæ auditorum corda formauit. *Dabo autem vinitores eius ex eodem loco & vallem Achor ad aperiendam ſpem*. quid ſignificet acceptio: Antequam

Melius, erubeſcendis.

quam populus Terram repromissionis intraret, missi exploratores, fructū vitis egregium portauerunt, id est, vuam eius magnitudinis quam vector vnum subire non possit. Postquam verò vrbem opulētissimam Hierico videlicet mirabili occupauere victoria, vir de tribu Iuda, Achar nomine, filius Charim, quiddam de præda quæ exustioni fuerat dicata subripuit. Cúmque esset vincentium, aduersis subitis, impedita fœlicitas, admotis sortibus, suo anathematis vestigatur: Et cùm omnia quæ occuluerat protulisset, lapidante populo, in valle Achor interemptus legitur & sepultus. Quæ sane expiatio ita valuit ad melius †placendum Deo, vt incruentis deinceps potiretur triumphis. Sícque illa vallis, noua arua capientibus, spem fœlicitatis † apparauit, quam præcedentibus, culpa concluserat. His ergo commemoratis quæ illo tempore gesta constabat, etiam de Babylonia captiuitate tam lætum fore iudæorum reditum pollicetur. Denique sequitur, *Et canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti.* Sicut enim tunc incisis fluctibus, sicco per pelagus itinere transierunt, ac Maria soror Moysi, musica instrumenta corripiens, laudes Dei, choris sequentibus præcinebat. In hunc modum exeuntes de Assyria captiuitate cantabant, non vtique ierico aliquam deleturi, aut botrum denuò reperturi. Sed quibus ita tempora lætanda succedant, vt illam videantur quā sub Moyse & Iosue habuerant, gloriam consequuti. Cuius tamen historiæ quemadmodum sit memoria læta perpende, videlicet tam ad exemplum tristium, quàm lætorum: Dixerat quippe supra, *ne forte spoliem eam nudam, & statuam eam secundum diem natiuitatis suæ, & ponam eam quasi solitudinem & statuam illam velut terram inuiam, & interficiam eam in siti.* Ad illorum vtique similitudinem quorum cadauera, vt ait Paulus Apostolus, prostrata sunt in deserto: nunc verò cùm soluēdam promitteret seruitutem, & gaudia de libertate ventura: ipsorum † totidem temporum recordatus est, quibus videlicet gloriosa liberatio sacris fuerat laudata carminibus. Cuius sane fœlicitatis, id est, post captiuitatem Babyloniam sentiendæ: vt dulcedo consolabatur iudæos, ita magnitudo signabat populos ad prędicationem Euangelij congregandos. Qui verò nouum carmen Deo canunt (notum enim fecit Orbi salutare suum, & ante conspectum Gētium reuelauit Iusticiam suam) eámque seruitutem qua peccatis & immūdis spiritibus subdebamur gratuita indulgentia & sanctificatione dissoluit, vt liberati ab iniquitatibus Iusticiæ seruiremus, atque populus adquisitionis effecti, diuini stegmatis insignibus fulgeremus, habentes de nostro corpore: de nostro, inquam, populo vinitores, vel ingentis botri gratiam nobis in mysteriis cōtradentes, vel ipsam artem atque industriam qua vinea Dei colitur, indicantes. In illo proinde tempore, cùm hæc quę enumerauimus optata contigerint, quanta fuerit pręmissæ castigationis vtilitas, etiam morum emēdatio publicauit. Toto siquidem, inquit, corde, mihi sociabitur, ita vt non me vlterius ex interpolatione veneretur, sed continuum mihi cultum, mihi continuum impendet affectum: neque tantùm, suum virum appellabit & Dominum. nec vltra, Baalim, id est, Idolis, meum nomen ascribet. De

melius, placandum Deum.

fortè, aperuit.

al. itidem.

quo sane Baalim vocabulo, Iudæorum traditio sensum aliquem voluit cōminisci. Sed apparet hoc esse solidius per quod consequentia tota decurrit, vt de ore videlicet correctæ gentis auferenda Idolorū nomina tepromittat, & Deum ac Dominum se tantum vocandum. Dicendo autem, *non recordabitur vltra nominis eorum*, vel correctionem quæ esset plena signauit, vel ad illud aspexit quod supra posuerat, *Ibat post amatores suo, & mei obliuiscebatur, ait Dominus.* Hoc ergo vicium castigatione discludens, in contrarium migrabit affectū, vt studium profanitatis plena obliuione deponat. *Percutiam ei fœdus in die illa cum bestia agri, & cum volucre cæli, & cum reptili terra, Arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire faciam eos fiducialiter, & sponsabo te mihi in Iudicio & Iusticia, & in misericordia & miserationibus. Et sponsabo te mihi in fide, & scies quia ego Dominus* Est, inquit, consequēs vt quæ plagis fœdata subiacuit, bonis omnibus correcta potiatur: Et ideo sicut ei omnes creaturas non solum aduersas sed etiam infensas indignatio nostra reddiderat, ita rursus beneuolas & commodas easdem faciat nostra placatio. *Percutiam* itaque *fœdus ei cum bestia agri*, vt nec aruorum fruges sæuicies ferina populetur, nec vindemias eorum aut oliuera volucrum præcipiat multitudo, nec per membra lassorū angues venena diffundant. Quæ omnia cum liberationis tempore cessatura dicuntur, diebus vtique plagarum docentur illata. Cum his cladibus etiam bella cessabunt, ita vt in patriis finibus dormire possint, id est, requiescere confidenter, quippe nec irruptiones nec insidias formidantes *Sponsabo te mihi in sempiternum*, id est, rebus ipsis erudita cognosces nō meo sed tuo vicio illud quo afflicta es cōtigisse dissidium. Cęterùm, me paratum esse vt in sempiternum mihi sponsa permaneas, id est, si talis fueris qualem nunc castigantia iudicia reddiderunt, in sempiternū tibi fęderatio prisca seruabitur. Sic enim paciscor te in nostro permanere consortio vt explorent iustitiā tuam admora iudicia. Vel si te subripiens negligētia vulnerauerit, & à me tamen remedium, roto flendi ambitu postulaueris, nihilominus desponsabo te mihi in misericordia & in miserationibus: quas cùm sane fideles constantésque persenseret. Hoc est enim quod ait, *Sponsabo te in fide*, alacritate debita prędicabis, quia ego sum dominus. Quod totum sic instituimus si ad vocationem Euangelij transferamus, manifestius constabit impletum. Speciosus enim forma prę filiis hominum, de cuius labiis fusa gratia mundo dedit salutē. Reginam quā sibi in cōsortium talami pro virginitatis honore desponditi, adsciuit in iusticia quam iustificando dedit, adsciuit in iudicio cùm eam quę legitime esset laboratura, delegit, adsciuit in misericordia & in miserationibus, cùm præterita debita relaxauit, & despondit in fide qua vel corde creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem, vel quod non est dubium quia diligentibus dominum omnia procedāt in bonum. *Et erit in illa die, exaudiam, dicit dominus, cælos, & illi exaudient terram & terra exaudiet triticum, vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel. Et seminabo eam mihi in terram, & miserebor eius quæ fuit absque misericordia, & dicam nō populo meo, populus meus es tu: & ipse dicit, Dominus meus es tu.* Seriem votiuæ promissionis

Libertas infelicitati proxima.

missionis extendit, ac per diuersas species, scema voluminibus sacris familiare, componit, vt elementa inuicem fungi opere suo cupiant ad sustentationem fragilitatis humanæ, nec tamen queant nisi creator annuerit Qui sane illo tẽpore quo placidus aduersa depulerit, affatim prębiturum se omnia pollicetur: incipiet siquidẽ claudicare fœlicitas si desideret copiã tot seculis expetita libertas, hæc autẽ, vt diximus, suauitas gaudiorũ, & in illa ętate pręlusit cũ est Babylonis soluta captiuitas, & reddita est Apostolorũ tẽpore cumulatior, cũ ita omnis credentiũ multitudo sobriis rerũ copiis vteretur vt esset eis anima & cor vnũ, atque tũc primũ exęquatio à cunctis sapientibus prædicata cõluxit: vt in tanto discipulorum cœtu nemo esset diuitiis erectior, nemo paupertate depressior: Cæterùm sicut vna cun ctorum, in virtute, consensio: ita communi iure esset possessio. Neque enim aliquis eorum quæ possidebant, suum quicquam esse dicebat, sed cùm essent illis vniuersa communia, agrorum etiam precia pedibus Apostolorum offerebantur vt pro singulorum necessitatibus distributio prouenirer. Et quia spiritalis populi status, intra historiam iudaici populi tenebatur: reuertitur ad illa nomina à quibus vaticinium fuerat exorsus, & ait: *Terra exaudiet triticum, vinum & oleum, et hæc exaudient IeZrahel*, id est, populum, vocabulo vallis, in qua est superatus. Ostensum, cuius peccara, quæ erat puniturus, supra expressit, ipsam, inquam gẽtem non in eisdem personis, sed in eisdem Tribubus permanentem, & plagarum verberibus expiatam, in consortium suum propitiatus adsciscat, & quasi terræ etiam bonę, pręceptorum semina diuersa concredat, vt per amplitudinem succedentium prosperorum etiam ille dies Iesrahelis quo est inducta calamitas, preciosus fuisse atque optabilis censeatur. Miserebor quippe nunc eius cuius paulò ante nomen horrueram, & populum meum vocabo qui mei desertor extiterat, & aduersantium mihi iure defecerat. Ipsique vicissim, fiducia, vt me appellet verum & vnicum dominum conferetur. Verùm huc vsque prosperorum denunciatione prolata, rursus ad præsentis temporis statum, sermonem reducit: Sequitur enim. *Et dicit dominus ad me: Adhuc vade, dilige mulierem dilectam amico, & adulteram, sicut diligit dominus filios Israel, et ipsi respectant ad Deos alienos, et diligunt vinacia vuarum. Et fodi eam mihi quindecim argenteis, et choro ordei, et dimidio choro ordei, et dixi ad eam: Dies multos expectabis me, non fornicaberis et non eris viro, sed et ego expectabo te, quia dies multos sedebunt filij Israel sine Rege, et sine Principe, et sine sacrificio, et sine Altari, Et sine Ephod, et sine Teraphin: Et post hæc reuertentur filij israël, et quærent Dominum Deum suum, et Dauid regem suum, et pauebunt ad Dominum et ad bonum eius in nouissimo dierum.* Quia exordium vaticinij, captiuitatem populi illius † reuersis vocibus pollicentis, hic sicut in principio docuit propheta, susceperat ex persona Dei tristia, sed iam impendentia nũciabat, & eodem sacri spiritus gubernatu, quasi ex contrariis texit oraculum. Nã cùm infremuerit truculentis, statim quibus cõfoueat sauciatos, læta subiecit, vt vel audiendis tristibus, populus assuescat, vel ipsum Dominum cunctantem, & sicut supradiximus, studio differentem, cùm sit vindicatu-

Æqualitas à Sapientibus omnibus prædicata

Osea Cap. 3.

† al. diuersis.

rus ostendat. Per quod simul docet ne vnquam sub tali iudice desperēt salutem, nimirùm ita ad indulgendum parato vt placidis inter aduersa narrādis videatur id sedulò, quod iratus fuerit excusare. Pręcipit itaque propheta ne charitatē quam obscenæ mulieri impenderat, præuia offensione deponat, sed cum impudentia illius, professa benignitate contendat, & sine ipsa re, siue, id quod consequens videtur, spiritu tantùm reuelante cognoscat quia illa meretrix leui mercede posset conduci, non solùm vt prophetica societate esset contenta, sed vt illius & aliorum conuentu pariter abstineret, quasi quæ valeret ostendere magis necessitate patandi victus, quàm consectatu libidinis se prostituisse: Denique si vel tenuis alimonia præberetur, eam facile flagitij voluptate carituram. Quo vtique exemplo redditur synagogæ causa deterior, quæ eam videlicet pactionem nec copiis inuitata seruauerit, quàm prostibula quæpiam, vel sub nimia parcitate veretur. Indulgemus ergo, ait, tempus erratibus, vt vel ad correctionem fletibus erumpant, vel graui demum vltioni succumbant. Qui nunc pretiosa vilibus postferentes obliuiscuntur proprij Dei, & sequuntur alienos non aliter quàm si spretis vuis vinacia suibus magis quàm hominibus apta colligerent. Itaque primò mensura chori nominata est triginta modios continentis, Secundò ait: *dimidium chori hordei*, inde pactione constituens cōtinentiæ officium à muliere comparari, ad imaginem illius conditionis quam Synagoga passura est in Babylonia captiuitate, vbi tolerās quidem, sed sub spe reuersionis, exilium, nec Deo legitime, nec idolis cohærebit, sed quasi omni deget nudata solatio. Propter hoc enim aut non fornicaberis & non eris viro, sed & ego expectabo te. Hūc locum Iudæi vel eos secuti, ad præsentis temporis iudicium pertinere contendunt. Quod expulsi videlicet de Ierosolimis, nulla quidem habeant officij sacerdotalis insignia quæ propheta enumerat, sine rege eos, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine Ephod & sine Teraphin fore pollicēs: reuersionis tamen se pignora continere, id est, vocem Dei qui se quoque eos expectaturum esse promiserat: Sed falli eos in hac opinione vel fallere, adscitarum in fidē Christi nationum omnium documenta conuincunt. Postquam enim Euangelio Christi credere noluerunt, sublata est ab eis vinea & aliis commissa cultoribus, qui redderēt eius fructum in tempore suo. Ergo illo seculo in quo Babyloniis seruiebant, meritò se inuicem gens & Deus expectasse dicuntur, non quod totus populus gentiliū profanitatū esset immunis, quæ eis etiam à sanctis aliis doctoribus imputantur, sed quoniā erat illic permixtio iustorum virorum, & quia melior soboles quàm parentes gaudia liberationis erat habitura. Propter horum partem, deus se vtique expectaturū promittit, id est, nullam aliam gentem, in locum depulsæ, protinus adsciturū donec redeat, sicut & supra diximus, castigatione melior, & recipiens antiqui pontificatus quę amiserat ornamenta, in confrequentatione fidelium, cornua circundet altaris reddens deo vota quæ distinxerunt labia ipsius, & pauebunt ad bonum eius in nouissimo die. Causam proinde ipsius depulsionis exposuit, vt per eam videlicet abstinentiæ profanorum

Hordeum significat continentiā in scriptura

tum

rū, gens afflicta consuesceret donec legitimis castigata verberibus, in consortium denuò mereretur adsciscì, ex quo examen pium lætandúmque prodiret. *Audite verbum domini, filij Israël, quia iudicium domino cum habitatoribus terræ, non est enim veritas, & non est misericordia & non est scientia Dei in terra. Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit.* Quæ esset ratio vt in ipso comminationis impetu, de illis quoque prosperis, quæ post multam ætatem erant ventura, loqueretur, semel iterúmque cōmonui, id est, vt vel gens haberet exulatura solacium, vel clementia pateret authoris qui ad vindicandum quasi inuitus accederet. Hoc ergo consilio etiam de futuris locutus, ad præsentium, vt supra fecerat, reuertitur ętatem, & merita puniendæ plebis examinat, vt soluat eam quam diuinæ pietatis allegatio fecerat quæstionem. Oportune enim eiusmodi cogitatio nasceretur si maneret fixa sententia vt captiuitas illata soluatur & regressio gloriosa contingat. Cur non est continuata libertas, aut quum potuit esse culparum quod in tam magnam seueritatem animum nostri gubernatoris accenderet? necessariò igitur subtexitur criminum enumeratio, vt grauitas vindicantis appareat. *Audite ergo*, ait, *verbum domini, filij Israël*, quia non recusat vobiscum inire conflictum & rationem ponęre iudiciorum suorum, meritorúmque vestrorum cui dicit beatus Dauid, vt iustificeris in sermonibus tuis & vincas cùm iudicaris. Audite, inquam, verbum domini, filij Israel, vos omnino ipsi, de quibus agitur, iudicate: & de quibus populi studiis conqueramur, videntes si supererit vobis aliquid sensus, ad confessionem & pœnitentiam conuolate. *Non est enim veritas, & non est misericordia, & nō est scientia Dei in terra.* Haud quasi ex interuallo aliquo, inquit, delinquunt, vt quidam videretur vitiorum & virtutum facta commixtio, sed ita pessimis laudanda cesserunt, vt nec vestigium probitatis vspiam appareat, non fides, inquam, in testimoniis, non iustitia in iudiciis, non pietas remansit in ritibus. Quid † dico vacare pectora timore diuino, cùm omnes, etiam nominis eius, occuparit obliuio, atque inuicem secum crudelitas & libido contendat, quando irruentibus quoque flagiciis, inundātibus facinoribus, nec à pudoris nec à sanguinis discrimine temperatur, sed † iungentes maledicta mendaciis homicidia furtis, adulteria sacrilegiis? Omnia, sanctæ quondam regionis, loca cędibus impleuerunt, vt per multitudinē interfectorum sanguis sanguini misceretur: Quod non per exaggerationem, sed per fidem dictum esse prodit historia. Ipsa sunt siquidem tempora in quibus & beatus Helias interrogatus à Deo quid in solitudine ageret, cum dolore respondit: Domine, Prophetas tuos occiderunt, Altaria tua destruxerunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animā meam. Tanta ergo profanitate populus erat corruptus vt internetione vltima pios quosq;, id est, cultores Dei delere contēderet: Quæ nefanda religionis corruptio quoniā nullū quidem habebat, propter quod expeteretur precium voluptatis, impunitatem tamen factis, & turpibus pollicebatur & trucibus: Ideo Baalim vacca-rúmque cultores, Iezabelis furori, fundēdo piorum sanguinem, seruiebāt.

Osea Cap. 4.

Psal. 50.

al. dicam.

al. iungunt.

Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnes qui habitant in ea in bestia agri & volucre cæli, sed & pisces maris congregabuntur. Propositis indignationis suæ causis, consequenter exclamat ipsam terram operiendam luctibus, sicuti est operta criminibus. Quibus tam multis támque ingentibus, si contigisset impunitas, etiam prouidentia negaretur. *Infirmabitur* ergo *omnis cultor regionis in bestia agri, & in volucre cæli:* Bestias agri appellare, armenta, & greges etiam solet diuinus sermo. Ergo cùm frugum (ait) & fructuum incubuerit egestas, pecorum quoque defectus & inopia consequetur, nec sic sane finis anguoris: Sed etiam pisces congregabuntur, id est, deficient vt desint, vt nec in aquis possit alimonia reperiri. *Veruntamen vnusquisque non iudicet, & non arguatur vir. Populus enim tuus, sicut hi qui contradicunt sacerdoti: Et corrues tu, Corruet etiam propheta tecum.* Si stante, inquit, republica, per sententiam iudicum nocentes aliqui disperirent, argueretur certe alter, & alter argueret, proprium siquidem munus censura exerceret: Per quod simul ostenditur, quia non omnem simul populum scelerum tabes, morbi instar, aut pestilentię non possedisset, sed sicut alij turpia, ita plerique honesta sequerentur. At vbi vniuersos pene cœtus, iniquitas quasi cóiurata possederit, quod suis accidisse temporibus Osee propheta deplorat, meritò etiam tam doctrina quàm censura cessabit, vt effusa in impios pœna desæuiat: Ergo sub specie præcepti, vis est expressa iudicij. *Veruntamen vnusquisque non iudicet, & non arguatur vir*, id est, nemo iudicabit, neque aliquis arguetur: Hostili enim furore vastanda es, non iudicum expungenda sententiis. *Populus enim tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti, corrues tu, corruet etiam propheta tecum.* Pro iudicio non pro cóparatione istud, *sicut*, propheta constituit. Ergo nihil nouum in vltione conspicies, sed quod exercuisti in culpis recognosces in pœnis. Populus quippe tuus restitit sacerdoti, id est, à vero pontificatu, consectando idola, recessisti. Contradixisti ergo sacerdoti, ait, cùm sacras ceremonias repulisti, cùm salutares monitus, & præcepta mores informantia respuisti: Et vt impiis ducibus, ita etiam profanis vatibus te tradidisti. Meritò igitur vtrosque sententia nunc immissa inuoluet, vt & tu cum prophetis tuis, id est, ariolis colabaris. *Nocte tacere feci matrem tuam, conticuit populus meus eo quod non habuerit scientiam. Quia tu scientiam repulisti; repellam te & ego ne sacerdotio fungaris mihi, & oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorũ & ego.* Idioma scripturarum est secundum quod frequenter ammonui, vt quoniam ad gentem sermo dirigitur, tum proprio, tum parentis cuius filia sit, nomine, videatur conueniri. Et ideo cùm dixisset, *corrues hodie, & corruet propheta tecum:* Id est, vastationis tuæ tempus aduenit, & quæ olim à discenda & loquenda iustitia destitisti, núc etiam à profana voce cessabis. Subdidit, *nocte tacere feci matrem tuam*. Id autem non sic accipiendum quasi per diem loqui permiserit, & tantum nocte reticere. Sed cumulum voluit indictæ taciturnitatis exprimere, & ideo vt ostenderet eam obmutuisse irruente pernicie, noctis intulit mentioné, ac si diceret, Sic eam effuso mœrore conuestiam, sicut nox terras operire consueuit, Vt sicut generale & commune silentiũ, conditio tenebrosi

tempo-

temporis introducit: ita ista turba seniorum quam matrem tuam vocaui, quæ paulòante profanitate garrula perstrepebat, sub nocte aduersi temporis conticescat. Post verò secundum institutum ordinem, vbi terrore personuit, causam commotionis annectit: *Conticuit populus meus eo quod non habuerit scientiam*. Iustum erat (inquit) vt labia plebis meæ lugubri silentio clauderentur, quæ noluerunt loquendo condiscere. Proindequod dixit scientiam populo defuisse, ne tu ad aliquam necessitatem referres, continuo, quid accusasset, ostendit. *Quia tu scientiam repulisti, repellam te & ego ne sacerdotio fungaris mihi*, & oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum & ego. Noluisti (inquit) intelligere vt bene ageres, sed iniquitatem in cubili meditata, pro arbitratu tuo ausa es apud te legis meæ membra dirimere, vt iustitiæ parte neglecta hostiarum instituta retineres: ideo ibit obuiam peruersitati tuæ digna frustratio, vt non sit licentia offerendarum hostiarum, cui sequendarum non fuit cura virtutum: dura tibi imminebit taciturnitas quę ab auribus tuis salutares monitus propulisti. *Oblita es mei, Obliuiscar & ego filiorum tuorum*, vt quæ spontaneam passa es in officiis cæcitatem, experiaris acerbissimam de liberis orbitatem. Quod ita sane intelligendum est vt non putemus illum populum idolis mancipatum, Deo vero vel hostiarum oblatione seruisse, cùm hæc potissimum fuerit causa consectandorum in regione vitulorum, ne per oblationem hostiarum adeundi templum detur illis occasio. Geminus ergo intellectus debet assumi, vt vel sub conditione illius positum sit, ac si diceremus: Etiamsi sacerdotij partes grauiter impleretis, nihil profectò, ad defensionem vestram valeret, quos morum fœditas arguebat: sed consequenter etiam amitteretis superstitionis vestræ augusta isthæc & ridenda solatia, qui meritorum auxilia perdidistis. Vel certe, quia erant in ipsis Tribubus sparsim habitantes & prophetæ & legitimi sacerdotes, aliqui etiam de plebe eadem munuscula offerre consueuerant, & per hoc, impunitatem scelerum, credebant se posse obtinere. His quoque talibus, sub persona populi, comminatus, quod cùm irruerit aperta captiuitas, etiam illius opinionis amminiculis exuãtur, qua se erga dominũ, vel ex interuallo, munificos æstimabant. *Secundum multitudinem eorum, sic peccauerunt mihi, gloriam eorum in ignominiam commutabo*. Quasi dedita opera impensoque studio contra beneficia mea populus certare proposuit, vt quantò ego fuissem in largiendo affluentior, tantò hic in abutendo appareret insanior: denique, cùm ita pignorum successibus eum extulissem vt latissimarum spatia terrarum, progrediens, cultor impleret, hic actus suos tendentibus in contumeliam meam sceleribus, exæquabat. Prorsus vt videretur veteri, ne plura essent populi membra quàm scelera. Ergo quia gloriam suam in multitudinem tam facinorum posuere quàm militum, ignominia succedente illam mutabo: vt ad extremam videlicet paucitatem, ærumnis consumentibus, perducatur. *Peccata populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum subleuabunt*

animas. Cum exprobratione torum legendum: id est, sacerdotes vel illi qui idolotum erant ministri, & per hoc se Deo immolare dicebanr, vel principes cum populis qui studium funesti erroris induerant: inter cætera quæ plectenda faciebant, vsurpabant quoque vocabula ex legis traditione venientia. Nam quomodo circuncisionem ac sabbata seruabant Samariticæ Tribus, quamuis idolis seruientes, ita etiam aliqua instituta legis vsurpasse credendum est ipsos ariolos. Per institutionem igitur beati Mosis, diuersæ oblationum species erant, inter quas, & ista quæ pro peccato offerebatur. Ex qua tamen, adipes certis partibus igne consumptis, reliqua, in cibum sacerdotum, membra cedebant. Et quia his ritibus propiciabatur Deus, pontifices peccata populi, pro quibus orabant, edere id est, absumere dicebantur: secũdum quem modum, arioli, vt variorum delictorum impunitatem, per lucri sui emolumenta promitterenr, dicebant, se populi peccata consumere. Hoc ergo per prophetam nunc Deus, sub voce & vultu indignationis, exagitat: ac si diceret, En quæ prodigia, famam non de vllis vnquam pulchris facinoribus sed de solis flagitiis experentia, reuerendæ legis instituta sub verborum vsurpatione temerarunt, vt promitterent, videlicet circunuento populo, quoniam si per manus eorum hostias obtulissent, statim fierent innocentes & consequerentur indulgentiam peccarorum. Sicque, *subleuabant*, id est, consolabantur & superbire faciebanr reorum animas, in quibus nihil sinebãt de compunctione residere. Ergo quia nec magister loqui, nec discipulus audire id quod ad salutem attinet, assueuerunt, sed vtrosque, culpa quæ polluit, exæquauit, meritò eos etiam sententia sequuta componet, vt fructum operum suorum sine fraude suscipiant, & vnã internecionem, sacerdos ac populus patiatur. Possumus autem in hoc loco faciliorem intellectum creare, si personam Iudæ quoque, quem post paululum nominat, infetamus. Vt quoniam & ipsam Tribum, licet minus adhuc ream non tamen omni ex parte purgatam, seria admonitione castigat, illud quoque iam, quod sacerdotes: oblatas pro peccatis hostias, comedur: intulisse videatur, fiatque sensus eiusmodi. Sed quid mirũ, tribus a Dei cultu & timore recedentes atque colendis idolis mancipatas, variis sordere criminibus, cùm etiã illa pars populi quæ videtur cerimonias adhuc mysticas cõtinere, simili errore lymphetur, & corrupti sacerdotes peccantibus blandiantur, quod eis, videlicet per oblationem hostiarum quas ipsi deuorant, contingat impunitas? Subleuabant igitur his cõsolationibus, animos quos facinorum consciẽtia deprimebat: & quod sacerdotes impudentissime pollicebantur, hoc libentissime populus audiebat, ideo & in tempore calamitatis, nulla inter plebem erit sacerdotésque discretio, sed qui vixerunt promiscuè, viliter etiam interibunt. *Visitabo super eum vias eius & cogitationes eius reddam ei. Comedent, & non saturabuntur: fornicati sunt, & non cessauerunt.* Cũ, inquit, ceperit se exercere vltionis cẽsura, hæ mensuræ dolorũ, quas ipsi in peccatis fecerãt, implebũtur, vt experiantur in suppliciis, quod in desideriis perpetrarũt, fornicati sunt quippe, vel obscœnitates vel prophanitates sequendò

Arioli ip sius legis instituta quadam seruabãt.

ſequendo, nec eos vſurpatæ puduit fœditatis, vt qui de ptima ſtatione deciderant ſaltem de ſecūdis remediis cogitarent, & quod nō decuerat cōtigiſſe, vel frequentare deſinerent. Sicque imitaretur abſtinentiam erroris admota ceſſatio. Sed cùm fornicati eſſenr, non ceſſauerūt: Ergo quod exercuerunt in viciis, expetianturin pœnis vt comedant & non ſaturenrur, impleantur videlicet afflictionibus, ſed ita eas haurire non ceſſent vt eſuriem quandam ferre videantur. Neque enim cùm fornicationem audis, vſurpationem modicam, corporalis illius voluptatis exiſtimes, ſed ſacri, inquit, fœderis pacta violantes, omnipotentem dominum in cuius conſortium adſciti fuerant, reliquerunt: Et ideo intelligentiæ luce priuati ſunt, non conſiderantes poſt quę religionis inſignia ad quales eſſent ſortes rituum deuoluti, quæ profectò opinionum ſtultiria, nequaquam in animos irreperer, niſi eam temulentia conciliaret & crapula: atque ideo dicentes ſe eſſe ſapientes ſtulti facti ſunt, adeo vt prophetarum munus à lignis aridis poſtularét, & quæ eſſent futura vnicuique, baculus indicarer: Quam prophanitaris ſpeciem Græci rabdomantias appellant. Spiritus ergo ptophanitatis, quem fornicationem vocāt, decepit eos vt diſcederent à Deo vero, & multis, variiſque dæmonibus, in ore ſane & fronte adulterantiū, miſcerentur. *Super capita montium ſacrificabant, & ſuper colles*, accendebant thymiama ſubtus quercum & populum & therebintum, quia bona erat vmbra eius: non vno inquir, modo erraſſe contenti qui diuina inſtituta contempſerunt, commēta anilia ſectabantur, vt non ſolum baculis in fraudem aliquam leuigatis, ſed iam colliculis paulo eminentioribus, aut vmbris arborum paulo denſioribus mouerentur, & crederent illic diuinitatis eſſe plurimùm vbi aliquid amœniratis vidiſſent. Sacrificabanr itaque in verticibus montium, quod hiſtoria frequēter accuſat cùm dicit de regibus, fecit hoc aur illud, veruntamen excelſa non abſtulit, ſed adhuc immolabat populus in excelſis: hîc autē adiicit quod & ſubtus quercum & populum adoleret incenſum, cauſámque admirationis exponens, ſubdidit, *Quia bona erat vmbra eius*, Repudiantes lucis & luminis conditorem, vere quaſi filii tenebrarum, nemoris capiebantur vmbraculis. Audiamus ergo quid pœnarum amentia iſta mereatur. *Ideo fornicabuntur filiæ veſtræ, & ſponſæ veſtræ adulteræ erunt. Non viſitabo ſuper filias veſtras cùm fuerint fornicatæ, & ſuper ſponſas veſtras cùm adulterauerint.* Commiſiſtis, inquit, turpia, nec ab opere deſtitiſtis, vt ſi non eos quos innocentes vel eos ſaltem quos rei ſolent, ſentiretis affectus, id eſt, vt honeſti violatores puderet admiſſi, ſed in operibus noxiis confirmaſtis audaciam, eò vſque ſectantes quæ erant probroſa, vt ſtipitum ſaxorúmque vmbras præferretis elementorum omnium creatori. Hanc igitur impietatem, calamitatis vltimæ diſpungat illatio, ita vt miro genere vindictę, ad culparum ſimilitudinem, pœna formetur: eóque ſit acerbior quod non fuerit experta cenſura: libidini ſiquidem vincentium, ſponſæ veſtræ ac filiæ ſubiacebunt: nec apud aliquos Iudices, iſtam ignominiam, vel mariti arguent vel parentes: Cæterum totum flagitium conſumetur in dedecus, vt de eo ſuperſit nihil ad reatum. Quaſi acute, ergo, negata

flagirij obiurgatione, conclusit nihil esse acerbius quàm sub cōditione seruitutis eiusmodi constitisse, in qua, EXTREMA NECESSITVDINVM FLAGICIA VIDERE PERGAS, ACCVSARE NON AVDEAS. Ergo, cùm hoc esse miseriarum vltimum prævidisset, quippe quod, nisi captiuitas non posset inferre, statim causam tantæ commotionis, præmissorum repetitione subiecit. *Quoniam ipsi cum meretricibus versabantur, & cum effœminatis sacrificabant, & populus non intelligens vapulabit.* Nesciunt, inquit, quantum dolorem de peruersitate eius quæ in consortio meo quondam egit, experiar, ideo in necessitudinum suarum dedecore, magnitudinem criminum priorum recognoscent: vt qui effœminatos & prostibula, à quibus cultum dæmonum acceperant, subsequuti sunt, abutentibus se, obscœnis hostibus distrahuntur, voluntariæ stultitiæ fructus in contumeliis, quas tyranni victores intulerint, sentientes.

Flagitiorũ impunitate nihil acerbius.

RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI, COMMENTARIORVM IN OSEAM PROPHETAM, LIBER 2.

Osea cap. 4.

SI fornicaris tu Israel, non delinquat saltem Iuda, Nolite ingredi in Galgala, & ne ascenderitis in Bethauen quoniam sicut vacca lasciuiens declinauit Israel: nunc pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine.* Quamuis vniuersas tribus, idolorũ cultibus sorduisse, vaticinii ipsius censura demonstret, tamen deteriorem Israelis statum denunciat, & qui damnationis magis quàm correctionis capax esse videatur: non solùm enim profanitatis audaciam intra fines proprios moréque continuit, sed contaminationem quoque fratris, quasi lucrum aliquod experiuit. Hoc siquidem, ad crimina sollicitàtis, studium propheta conuincit, cùm denunciat Israeli, vt non delinquat saltẽ Iuda, neque enim cura fraternæ cōmiserationis ei fuerat imposita, qui vt sit diligẽs admonetur, sed per istam pręcepti speciem, etiam illud crimen exagitat. Quod similiorem sibi maluerit Iudam reddere, quàm vt ipse de emendatione quippiam cogitaret, sitque sensus eiusmodi: O tu Israel, qui principem erroris secutus, id est, Ieroboam, à germani tui, videlicet Iudæ, consortio recessisti, non ob aliud quàm ne tibi per honorem templi & sacrorũ dierum celebritatem, respirandi atque ad meliora redeundi, esset occasio, si non generis vel criminis tui pactionem tuere, & qui noluisti laudabilem seruare concordiam, suscepram semel discisionem tenero, neque in professionem repudiatæ germanitatis, astu correptoris irrepas, sed propria saltem lue contentus, patere innocentium manere consortis, & inuitare cessa ad eum statum, in quem, tu, venisse deflebis. Nunc enim maiorem in modum imprudentia grassatur, si quorum elegisti remedii timore dissidium, cum iisdem ineas sacrilegii amore collegium. Illum saltem tibi affectum serua qui peccantibus consueuit innasci, vt te videlicet pudeat, defor-

deformis admissi. Cura te scilicet tenue solamen excludis vt videare deceptus? nam reatum non euadet ascensio, tamen esse aliquid distinctionis inter incautos & procaces indicat quod alios audacia reddat exosos, alios formido miserandos. Tu autem, cùm nullum pateris tuæ fœditatis immunem quid aliud quàm non errore, sed spontaneo detestabilíque iudicio, te esse nocentissimum, confiteris? *Si fornicaris, tu Israel, non delinquat saltem Iuda.* Cur inquam, istum prioribus iungis errorem, vt minore te dolore periturum, si cum pluribus quàm si cum paucis pereas, arbitteris? Cur prodigus propriorum bonorum, etiam fratris iura contaminas? Quid vno tumulo genus omne vis inuolui? Patere superesse aliquam tui sanguinis portionem cuius adiuueris suffragio, reformeris exemplo. *Si fornicaris tu Israel, non delinquat saltem Iuda: nolite ingredi in Galgala, & ne ascenderitis in Bethauen, neque iurauerítis, Viuit dominus.* Quomodo Israeli, ne Iudas delinqueret, imperasset, per subiecta patefecit, prohibendo ne in Galgala & Bethauen, quæ loca erant tribui Iudæ iuncta, studio permiscendæ religionis ascenderunt, & iurarent *Viuit dominus*: quod ita intelligendum, vt quia in iisdem locis sicut in Samaria vitulos consecrauerãt, & ipsis etiam ver Dei nomen adscripsetant, perque eorumdem nomen numénque iurarent, ideo nunc præcipit vt quoniã ex vicinitate Iudæ, illò populi confluebant, ad Bethauẽ videlicet atque Galgala, isti illuc ascendere facessant & iurare, *Viuit dominus*, id est, in illis locis consensu populi consectatis ne Iudas hac familiaritate verborum deceptus, ipse quoque vitulos, primò non horrere, dehinc incipiat & iurare. Videtur autem & illud ostendere quod populi confundebat impietas, vt qui videlicet vitulis seruiebant, etiam per verum dominum quem Iudas colebat, in quibuscunque negociis adiutarent, & obtestationes suas, illius appellatione, constringerent, quasi optimum iudicando, vtramque appellationem æquo honore venerari, vt hoc colere, etiam illis qui in fide manserant, persuaderent, & cultum suscipere vitulorũ, religionis, inquam, prioris manente reuerentia: sicque deuotionis non tam mutatio quàm quædam facta videretur adiectio. Hoc autem contra legis pręcepta susceptum, sine dubio cumulata prophanitate miseros polluebat. Nolite itaque loca ista quæ celeberrima sacrilegis ritibus effecistis, eo studio frequentare vt etiam Iudę pectora vestro crimine venenentur. Respiciat enim Iudas, si adhuc non totus emarcuit, qui status comprehenderit Israelem, & tunc, quid etiam sibi, nisi cauerit, impendat, recognoscet. *Quoniam sicut vacca lasciuiens declinauit Israel, nunc pascet eos dominus, quasi agnum, in latitudine.* Apte prorsus a vacca similitudo suscepta est, vt peccati ipsius species & tumor peccantium, & mugitus pereuntium signaretur. In cultu, inquit, vitulorum, iugo meæ legis excusso, Israelis deliquit audacia, & a virtutis semitis declinauit credens se opimis bonis suis interpolatione fruiturum: sed impios tãta votorum frustratio consecuta est, vt ad agni exiguitatem, de taurina quasi mole, descenderint. Sic tota gens quæ confidebat in viribus, gloriam suam ignominia sequente vidit mutatam, & sub pastoris baculo cõstitutam, tanta, quãta solet agnus, facilitate cõpesci. Neque hoc tamẽ solũ, sed sicut agnus in va

sta loca perductus, & imbecillus, & solus, tam matris, quàm gregis solatio destitutus, metuit quicquid aspexerit, quicquid audierit: ita etiam gēs subiecta hostibus truculentis, per solitudinem cogetur incedere, quam tamen non vsquequaque prouidentia diuina destituit, proper quod dicit, *Nūc pascet eos Deus*, sed vt impositæ calamitatis magisterio intelligat atque fateatur, nec cōtemptibilia fuisse sacræ legis præcepta, nec sua vel impunita crimina vel desideria fructuosa subiungit. *Particeps idolorū Effraim: dimitte eum: separatum est conuiuium eorum, fornicatione fornicati sunt, dilexerunt afferre ignominiam protectores eius, ligauit eum spiritus in alis suis, & cōfundetur à sacrificiis suis.*

al de solutione. Postquam Israelē† de desolatione propheticus sermo conuenit, eique finē quia non fuerat dictis eius audiens, nunciauit, consequenter moniturus, conuertit se ad Iudam. Ne enim videretur Israeli intenta cēsura, Iudam reatibus exemisse, qui vtique nunquam, nisi volūtario, corrumperetur assensu: ideo ipsum quoque, simili vigore, compellat. Vidisti, inquit, quoniam Effraim a iugo legis meę, ingrata & infœlicia colla subducens, idolorum participeps esse decreuerit: nullo ergo fœdere tu illi copuleris, sed dimitte eum, & toto, sicut locorum ita studiorum, fine dirimere. Cæterum si ei te vlla societas alligauerit: etiam calamitas, nimirùm æqua, corripiet. Vis cōtagionem profanitatis effugere? vallo continuæ separationis ambire, nunquā cum sacrilegis ineas vel publica fœdera, vel priuata conuiuia. Quæ enim societas luci cum tenebris? quis consensus templo Dei, cum idolis? *Fornicatione fornicati sunt*. Et ne hoc putes contigisse errore deceptis, *dilexerunt afferre ignominiam protectores eius*, dedito studio, & incēso amore, profanitates sequuntur, nec solùm in plebeia parte delinquūt: à proceribus ad imos funerea profanitate sunt peruasi. Ideo nusquam eorum sensui cœtuíque miscere, si te castæ fidei sacramenta delectant. Prouisa est siquidem, ô Tribus Iuda, in adiumentum iudicii tui, talium festiuara damnatio, ne tu vidēs differri exitia reorum, fieres etiam incerta meritorum. Adhuc te incolumi, subitus Samariam quasi ventus arripiet, *& confundentur à sacrificiis suis*, id est, erubescent & confitebūtur vanitatem spei eorum qui sibi libertatem & securitatem pollicebatur in iis hostiis quas idolis offerebant. Alas autem spiritus, quibus gens illigata discesserit: posuit secundum vulgarem opinionē quæ ventorum imagines, pennis instruere consueuit. Ergo sic ait: Isti qui sacrilegia sequuti sunt, pessundabūtur, & ad exilia diuersa, captiuitatis turbine, perferentur, vt ventorum alis innixi fuisse videantur. Nos autem cū ista legimus, cogitare debemus quàm leuiter prophetarum voces vesanus populus æstimaret. Neque enim cùm sacerdotes & reges, ac popularis etiā multitudo, in apertum conspirasset errorem, paucis spiritalibus atque pauperibus, aut increpandi aut concionandi facultas aliqua præbebatur, sed sicut alia scriptura testatur, arrepticii vocabantur, & publico erant quasi portenta derisui. Tamē isti, & opū & honorū pariter indigētes, merebātur cū deo inire colloquiū: & quasi ab Aetheris solio, instratas humíque cohęrentes animas, proferre sentētiam. *Audite hoc, inquit, sacerdotes, & attēdite, domus Israel & domus regis auscultate, quia vobis iudicium est*. Vniuersa nēpe, ad sacrilegia

Sacrilegorū societas fugienda.

Propheta pauci & pauperes.

Osea cap. 5.

gia vaditis, nec aliquod in peccãdo discrimẽ, quale habebatis in ordinibus pręstitistis. Nunc ergo vel sacerdotali vel regali dignitate sublimes, & tota Israelis turba, quoniam iam impendit exitium, conuenit vt intelligatis, vos non pro viribus sed pro æquitate iudicis dispertire. Duas siquidem res, quæ viderentur esse contrarię, perperrastis, vt fieretis videlicet, *laqueus & rete*, Sed ita *in montis vertice* ac si in loco speculæ eminentis extentum: hostias verò quas cælorum pręsuli deceret offerri, & quasi vehẽte fumo ad superna portari. Has, vos, ordine commutato, in profundo mersistis. Illud autem est quod in sacerdotibus & regibus accuso, quia cùm eum locum essent in gente sortiti vt agerent non minus honestate ac religione quàm potestate ac dignitate reuerendi, atque ad id quod rectum erat, tam sermone quàm exemplo debuerint subditos incitare, illi contra, vel conciliationem criminibus præbuere, vel formam: idque solum de fastigio priore retinentes, vt procul quæ fecerant apparerent Laqueos & retia tenderunt quibus infœlix turba caperetur, eadémque peruersitate, *sacrificia*, inquit, *in profundum*, id est, quasi ad inferna, *vertistis*. Quidue, cùm ea, aut dęmonibus mactaretis aut manibus? Quia ergo peccãdi amore, agendi ordinem confudistis, ita vt quidam in vobis ambitus appareret, discernẽdi ignorantia, quid sequatur, accipite. *Ego eruditor ero omnium vestrum*, vt docente vltione discatis, quod spreta eruditione nescistis. *Ego scio Effraim, & Israël non est absconditus à me, quia nunc fornicatus est Effraim, contaminatus est Israël: non dabunt cogitationes suas vt reuertantur ad Dominum Deum suum, quia spiritus fornicationis in medio eorum, & Dominum non cognouerunt.* Quanta inquit obstinatione deliquerit Israel nemo magis nouit quã ego qui peccatorũ interiora conspicio. Neque est viscerum vlla pars quæ meum suffugere possit obtutum. Totum eum ergo diligenter inspiciens, cognoui quia nunc sit penitus fornicatus, penitúsque pollutus. quod, ne in excusatione præteritorum peccatorum dictum putares, quid tali affirmatu indicatum vellet, subiecto statim sermone patefecit: Ait enim. *Non dabunt cogitationes suas vt reuertantur ad Dominum Deum suum, quia spiritus fornicationis in medio eorum est, & Deum non cognouerunt.* Ergo, post susceptionem peccati, dissimulata compunctio, & recepta in pectus, non solùm vsurpatio criminis, verumetiam emendationis obliuio, ita præcedentibus erroribus antefertur, vt hæc sola iniquitas vel prima vel maxima censeatur. *Non dabunt*, inquit, *cogitationes suas vt reuertantur ad Dominum Deum suum, quia spiritus fornicationis in medio eorum.* Causam, cur nihil de emendatione cogitarent, hanc esse monstrauit, quod immundus spiritus ipse dæmon, vel sacrilegiorum amor, in eorum medio versaretur. Si enim ex interuallo delinquerent, appropiare eis immundus spiritus crederetur: Nũc autem cùm omne vitæ tempus, sceleribus impendant, rite sacrilegiorum author nequaquam vicinus eorum dicitur esse, sed medius. Illo ergo, pectoribus eorum insidente, de emendatione nihil cogitant, & ideo subdũtur exitiis. *Respondebit*, inquit, *arrogantia Israël in facie eius, et Israël, et Effraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Iudas cum eis.* Ad similitudinem ruralium la-

Reges & sacerdotes non minus religione quam potestate reuerendi.

Dæmon quibus victimas dicatur vel medius.

borioſorum, quibus ſęperesſpondet vbertas, & hos, ait, mercedem ſtudiorum protinus receepturos. Digne, inquit, reſpondebit induſtria, id eſt, vt ſub calamitatibus erubeſcant qui plurimum ſibi de criminibus arrogabant. *Ingregibus ſuis & in armentis ſuis vadent ad quærendum dominum, & nō inuenient: Ablatus eſt ab eis, In Domino præuaricati ſunt quoniam filios alienos genuerunt, nunc deuorauit eos meſſis cum partubus ſuis.* Cùm dixiſſet ſupra, iudicantis conuenire iuſticiæ, vt qui ſceleribus ſe dediſſent, ſtipendia quoque digna perferrent, Iſraëli ſociauit & Iudam, quem, licet paulò ſerius, in ſimilem tamen reatum nouerat eſſe venturum. Poſtquàm verò iuſtitiam cōmendauit examinis, ad temporum diſtinctionem reuertitur, & Iſraëlis facta perſequitur, quem protinus ſciebat eſſe periturum. Et primùm quidem, cùm dixiſſet Iudam quoque Iſraëli in calamitate miſcendum, ſubiecit, quod ad Iudam magis reſpiceret qui ſacratum Deo Templum tenebat. Nam licet pollueretur idolis, tamen & iam hoſtias offerebat Deo: Cúmque parùm ſtuderet moribus corrigendis, adquiſiturum ſe arbitrabatur, de aſſidua immolatione, ſubſidium. Ergo, *in gregibus*, inquit, *& in armentis ſuis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient*, ablatus eſt ab eis. *Vadent*, autem, poſuit pro, *Ibant* per præteriti ſiquidem temporis declinationem, inuectio tota detexitur. Superſtitionis proinde magis quàm religionis calle gradientes (ſic enim hoſtiarum cenſetur oblatio) ſi eis defuerit cura virtutum, non potuerunt inuenire Deum illum ad quem nemo niſi plenæ deuotionis calle deducitur. *Ablatus eſt ab eis*, non quod Deus potuerit auferri, ſed quod ita nuſquam eis occurreret eius auxilium, ac ſi ab eis funditus videretur ablatus. Poſtea vero ad Effraim, id eſt, Samaritas vocem retorquens, aliam ſpeciem præuaricationis exagitat, quæ tamē vetuſtatem commiſſæ impietatis oſtendit: Quod ita, videlicet, legis ſtatuta contempſerint, vt prophanis gentibus etiam per cōnubia miſcerentur, ſtudentes prorſus, atque properantes, vt generis ſui nomē exuerent, & quiduis aliud, quàm Dei populus, vocarentur. *In Domino præuaricati ſunt, quia filios alienos genuerunt.* Tantum, inquit, odium mei nominis, concepere, vt à minis eripi ſe poſſe vel à moleſtiis exui crederent, ſi in numerum aliarum gentium, eorum ſoboles migrauiſſet. Quamobrem, nunc deuorabit eos meſſis cum partubus ſuis: vicinam & impendentem calamitatem nomine meſſis oſtendit. In quo, tam germina quàm fructus, vno pollicetur gladio demittēdos. *Clangite buccina, in Gabaa, & tuba, in rama, vlulate in Bethauem: poſt tergum Beniamin, Effraim in deſolatione erit.* Quia pronunciauerat illos breui tempore conſumendos, pondúſque ſententiæ in effectum abſque vlla dilatione gradientis, nouerat: quaſi iam rebus impletis, per eas vrbes quæ frequentiſſimæ erant, Tubis clangentibus & reſonis planctibus iuſſit iudicari quod totum Effraim vaſtitas occuparet. Omnia autem, quæ dixit loca, id eſt Tergum Beniamin quæ tribus fuit Iudæ regione contermina: Gabaa & Rama & Bethauen, Iudæ finibus vicina fuiſſe colligimus. Cùm igitur iſtorum calamitas quæ præceſſit illos ſolicitos debuerit facere, ipſo, nimirum, timoris exemplo, non ſolùm nihil ad emēdationem

dationem promouit, ſed etiam delinquendi præbuit incrementa: Hoc itaque vehementer exprobrat, & dicit, per id apparuiſſe peiores, per quod fieri debuerant vel pro ipſa humanitate meliores. *Facti ſunt enim principes Iuda quaſi aſſumentes terminum, ſuper eos effundam quaſi aquam iram meam.* Id eſt, tempore captiuitatis Aſſyriæ, quæ tribus decem, de finibus ſuis pepulit, Iudæ principes, quos fraterna calamitate in fletum oportuerat cõmoueri, ac decorem morum ſedulo cogitare, ne & ipſi, videlicet in ſimiles ærũnas laberentur: non ſolum nihil formidinis compunctioníſue ſenſerũt, ſed parricidalem etiam animum publicarunt, addita ſibi, videlicet, ſpatia terrarum, expulſo fratre, gaudentes. In die ergo deſolationis, id eſt, in tẽpore quo Tribus Iſraeliticę de ſuis finibus migrauerunt, oſtendit fidem, ſubaudis, Iudę: cuius latens votum, detexit occaſio. Atque ira in Leui habuit diſcrimina germanorum, vt ea ſibi etiam commoda fuiſſe loqueretur, quod ſanè tanti reatus eſt, vt coëgerit indignationem vlciſcentis augęri: Sequitur enim, *Super eum effundam, quaſi aquam, iram meam:* Id eſt, poſtquam dixerat, *effundam*, aperte ſubdidit, *quaſi aquam*. Deterior, inquit, Iuda per exultationis iſtius crimen apparuit: Et ideo mergetur inundatione pœnarum, quia cùm inter cætera beneficia hoc quoque clementia noſtra ei præſtiterit, vt timori eius emendationíque Effraim impenderetur exitium: ille eſt eo abuſus ad incrementa petulantiæ, germanique, ſibi credidit non exempla prouiſa, ſed prædia contributa. *Calumniam patiens Effraim, fractus iudicio quoniam cæpit abire poſt ſordem, Et ego quaſi tinea Effraim, & quaſi putredo domui iudæ. Et vidit Effraim, languorem ſuum, & Iudas, vinculũ ſuum. Et abiit Effraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorem: & ipſe non poterit ſanare vos, nec ſoluere poterit à vobis vinculum, quoniam ego quaſi leena Effraim, & quaſi catulus leonis domui Iuda. Ego, ego vadam, & capiam, & tollam, & non eſt qui eruat: Vadens reuertar ad locum meum donec deficiatis, & quæratis faciem meam:* Grauiter ſe Deus commendat offenſum, quod nihil compunctionis de fraterna dãnatione ſuſceperit, ſed remanens Iudas, inſultauerit exulanti, lętatus, fines ſuos, quacumque occaſione proferri: Hoc ergo peccatum ita grauiter ęſtimauit Deus, vt non admoturum ſe iram promitteret, ſed inſtar aquę penitus effuſurum: Et quia per incrementa pœnarum, nocentiorem fecerat Iudam videri, quippe qui eſſet, inundante animaduerſione, populandus aſſumptum colorem perrexit excolere. Aítque ita, Iudæ eſſe grauiorẽ reatum, vt ei comparatus Iſrael, videatur calumniam pertuliſſe. Fitque ſenſus eiuſmodi: Si meritorum ratio, malum captiuitatis exegit, cur Iudas, & gentium moribus inquinatus, & odio fratris infectus, vim diſtulit vltionis? Si autem poſt tot crimina, necdum mereretur expelle, nonne illi qui captus eſt, per calumniam magis quàm per iuſtitiam docẽtis oppreſſus? *Calumniam patiens Effraim, fractus iudicio.* Quid eſſet calumniã pati, curauit exponere: id eſt, iudicis non æquitate ſed poteſtate deprimi. Ad eundem autem ſenſum reſpicit quod ait, *Cæpit abire poſt ſordem.* In ſuperioribus enim & multitudinem & vetuſtatem peccatorũ exprobrauerat Iſraeli: Vbi vero Iudę crimen agitauit, videlicet, de fratris ſui captiuitate, lucrum quęrentis

Parricidalis eſt Animus, aliena calamitate ditescere.

Calumniã pati quid ſit.

& gaudium sentientis, idque censuit aliis præponderare criminibus: Eodem etiam tenore subiecit reliqua, vt diceret, & circumuentum in iudicio fuisse Effraim, & ipsum principia erroris habuisse: Acsi diceret: Tantam crudelitatem, Iudas, animi tui publicasti, vt in sceleribus, pro quibus est dãnatus Israël, tu horridior vetustiórque videaris. Vnde & iudicij mei, promeritorum differentia, modus acuetur, vt Effraim, quasi tinea, interpolem, Te verò, quasi inhærens putredo, consumam. Notum est autem quantò minore, ea quæ tinea mordet, quàm quæ putredo peruadit, exitio cõsumãtur. Et vidit Effraim, languorem suum, & Iudas, vinculum suum: id est, cõspicietis & perferetis vterque vindictam quæ vestris studiis destinatur, nec vobis proderit, auxilium à diuersis regibus postulare: sed rebus fatebimini, illos vobis corruptionis exempla solùm, non etiam salutis subsidia præstitisse. *Et abiit Effraim ad Assur, & misit ad regem vltorem, & ipse non poterit sanare vos, nec soluere poterit à vobis vinculum, quoniam ego quasi Leena Effraim, & quasi catulus leonis domui Iuda.* Vtrique populo promisit se habitu leonis occursurum, sed vehemẽtiã, quam specie nõ fecerat, seruauit in sexu, vt illi se, quasi leenam, huic verò, quasi leonem diceret apparere. Impleuit autem assumptam similitudinem, dicendo. *Ego, ego capiam, & vadam, & tollam, & nõ est qui eruat. Vadens reuertar ad locum meum donec deficiatis, & quæratis faciem meam.* nemo est, inquit, pastorum qui peruasam à me prædam ausit eruere: sed despiciens rusticorum tumultum, exeram vires, donec indignationis meæ esuries expleatur. *Reuertar* autem *ad locum meum* pro cubili posuit, ad quod leo non territus recipere se consueuit. Erit autem istud donec vos ærumnis doloribúsque lassati, *meam* inquit, *faciem requiratis:* quod sane extra regulam susceptæ de leone imaginis ex negotij veritate constat illatum. Cæterum, quantum ad comparationem respicit, quis eam faciem visere lassus optaret, cui nec validus potuisset obsistere? Itaque cùm assumptam indignationem expressisset, per famem leonis, iam de personæ suæ maiestate subiecit, se ad liberandum non esse venturum nisi vultum eius proficiens ipso attritu populus concupisset, & ab eo solo cæpisset postulare remediũ à quo supplicium sensisset illatum. *In tribulatione sua mane consurgunt ad me. Venite & reuertamur ad Dominum, quia ipse cæpit, & sanabit nos, percutiet & curabit nos: viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius, & sciemus, sequemúrque vt cognoscamus dominum. Quasi diluculum præparatus est egressus eius, & veniet quasi imber nobis temporaneus & serotinus terræ* Dixerat quod instar leonis ad venationem progressi, in profanum populũ desæuiret, munus videlicet exercens vltionis, quæ postquã incitata cœpisset impios atterere, nõ prius a pœnarum illatione cessaret, quam illi ad quęrẽdum dominum, toto deinceps precum ambitu se contulissent. Sed quoniam magna est in ipsa supplicandi professione, discretio, & offerunt alteram, solo terrore perculsi, alreram verò, cum metu, etiam ratione correcti, quid in vtraque momenti sit, curauit exprimere, vt quamuis vna facies appareret ambarum, tamen intelligeremus quòd diuersis radicibus niterentur: illa videlicet, solùmodò, perturbationis, ista, etiam de correctione, virtutis.

Deo, in aduersis, supplicandi ratio duplex.

tutis. Quia ergo dixerat, quod nequaquam ad iuuandum prodiret, nisi ad quæsitionem vultus eius, succumbens castigationi gens illa, se conuerteret, pergit necessario quam supplicationem præstolaretur, exponere, & illius, primò, verba sub irrisione percurrit, quam pro sui leuitate ostendit reprobādam, id est, quæ solis vocibus adulatur, cùm rerum agitur destituta ponderibus, cuius habitum & genus, etiam sacrum carmen accusat. Cùm occideret eos, inquit, quærebant eum, & conuertebātur antelucem, & veniebāt ad eum: Cor autem ipsorum non erat rectum. *In tribulatione sua mane consurgunt ad me, Venite & reuertamur ad dominum quia ipse cæpit & sanabit nos, percutiet & curabit nos. Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius, sciemus sequemúrque vt cognoscamus dominum, quasi diluculum præparatus est egressus eius, & veniet quasi imber nobis temporaneus & serotinus terræ.* Cùm me, inquit, quærere cæperitis, non ista, quam gestatis in labiis, oratione placabor, nec si potentiam meam simul clementiámque laudetis, dicentes quòd tam sim ad ignoscendum paratus vt præueniam vota beneficiis, nec manere quam intuli plagam per spatia bidui, sinam, sed tertia die, viuificaturus adueniam. *Et viuemus in conspectu eius*, quam dederit, vitæ fœlicitate potientes. Sciamus atque scrutemus eum qui noctes angorum dolorúmque nostrorum, quasi matutinum lumen, expellat, & tribuēdis copiis illabatur instar imbris tempestiui & serotini. Ista, inquam, quę sine emendatione morum formaliter soletis cantare, despiciam. At, quæ referam, contuemini. *Quid faciam tibi Effraim? quid faciam tibi Iuda? Misericordia vestra*, quam præmissis videlicet cantilenis, à me, vobis affore dicebatis, vt vestris vtar imaginibus, *matutinæ nubis instar*, euanuit, & *quasi crepuscularis humor*, sole veniente est siccatus: id est, ita illud quod tibi parcere consueueram, vapore nostræ indignationis absumitur, vt desit vnde malorum refrigerium consequaris: Neque id accidit ideo quod mea sit, sed quod tua non sit mutata sentētia. Ego enim iustitiæ & clementiæ pariter iura custodiens, noluerā punire quos terrui: Vos autē, nec plagarū denūciatione commoti, in effectū coegistis abire terrores. *Propter hoc dolaui in prophetis, occidi eos in verbis oris mei, & iudicia tua quasi lux egredientur.* id est, admoui prophetaliū cōminationum secures, & cum tantis cumulis, mala inferenda descripsi, vt rei quique ipso facile consternarētur auditu: sed quoniam imprudentiā tuā coercere nequiuit elaborata maxime terroris ambitio: necesse est inuehi, quæ non profuit inthimari. Ideo *iudicia tua quasi lux egredientur*, vt nemo iā quid merearis ignoret, nec deformitas tua, sub aliqua religionis specie quā in offerendis habuisti sacrificiis, delitescat: cæterum, rerum exitu pendente, colluceat, me bonas affectiones magis quàm hostias opulentas expetisse: illúmque mihi acceptum fuisse qui iuuando per misericordiam proximo, magis quàm imbuendo per sacrificium altari, sedulus extitisset, & scientia Dei, præceptum eius, vniuersis sacrificiis prætulisset. Tu ergo, qui hæc didicisse contemnens, nihil de moribus, nihil de virtutibus cogitasti, sed me, quem diuturnis actibus asperabas, laudum & hostiarum muneribus placare posse arbitratus es, rerum saltem periclis, cuius sim grauitatis intellige,

Misericordia, quam laudabas immeritus, quasi nubes matutina prætetiit, iudicia vero, quibus conuictus addiceris, quasi dies adulta lucebunt: *Ipsi autem sicut Adam transgressi* pactum, preuaricati sunt in me. Instituto ordine sermonis ingreditur, vt postquam supplicia comminatus fuerit, matetiam eorum, id est, culpas quibus est excitata offensio, subiungat. Vnde & hîc, postquam claram fore vltionem promisit, quo reatu obligarentur, adiecit, Cuius vt pondus exponeret, antiqui recordatus est exempli. Vbi sane notanda est elocutio prophetæ, multis eiusmodi locis, explanationis lumen adportans. Ait enim, *Sicut Adam transgressi sunt pactum*: Vbi preuaricati sunt in me. Non vtique quòd isti in Paradiso præuaricationem admisisse videantur, sed quoniam dixerat, Ita illos, sicut Adam, præceptum fuisse transgressos, subdidit, eos ibi peccauisse: in eadem nimirum similitudine delinquêdum, quod tamen sagacem intellectum requirit. Adam quippe, & si violator fuit precepti, nullis tamen legitur idolis supplicasse, nec aliquod eorum criminum, de quibus Israel arguitur perpetrasse. Vnde ergo illi primo homini degens in summis sceleribus populus comparatur? Haud ob aliud profecto quàm quod & si non eque sacrilegi, eque tamen docentur ingrati. Nam sicut Adam, qui in Paradisum, vt in laboratis copiis vteretur fuerat inductus, nulla angoris materia, nulla conquestione exorta, seductoris maluit quàm creatoris implere mandatum, plusque apud eũ valuit blãda, de falsitate, promissio, quàm tot muneribus, tot miraculis, creatoris stipata prescriptio. Que vsum videlicet omnium sub vnius pomi exceptione contulerat, statimque temerator precepti, experimentum cæpit exilij, & summam fœlicitatem, pene vltima captiuitate, mutauit: Ita vt peccatum eius, arua deinceps fertilitatem suam negando castigarent: iuxta hunc modum populus Effraim qui terræ copiis, quasi Paradisi amœnitate, fruebatur: nullam offensionis materiam, id est, nihil quod de Dei indulgentia & liberalitate quereretur, inueniens, quasi solo virtutum odio laboraret, errores prætulit veritati, & ad cultum idolorum, spreta, que salutaris erat religione, defecit. In eandem igitur culpam cecidisse dicuntur, cum eo cuius condirionem videntur imitati, & magna ingratarum gentium percelluntur inuidia, qui nullius authorem muneris, tantumque ad euertendum peritum, opifici suo largéque conferenti bona omnia, prætulerunt.

Adã & Iudæorum peccatum an fuerit æquale.

In vulgata Editione, hæc verba in domo Israel, non inueniuntur superioribus, vt hoc loco sed in quæ sequuntur.

Galaad ciuitas operantium idolum, supplantata sanguine, et quasi fauces virorum latronum, particeps sacerdotum, in via interficientium pergentes de Sichem, quia scelus operati sunt † in domo Israël. Quia, vt sæpe diximus, non vnam quamcumque personam, sed populum coarguit, tum generali oratione, quæ sunt acta, percurrit, tum in quibus singulæ vrbes, reliquis quasi amplius, commisere, dinumerat. Quamuis ergo tota ipsa regio cultu horreret idolorum, tamen erãt sine dubio certa loca, que eo plus sacrilegij collegerant, quo plus, vel de opportunitatibus commerciorum vel de multitudine incolarum, celebritatis habuissent. Ex his ergo, & galaad & Sychem vrbes insignes profanitatibus, introducit. Galaad, inquit,

præcipua

præcipua ciuitas eorum qui idola fabricantur, haud minus crudelitatis studiis quàm profanitatis exultat. Nam quasi fauces latronum, ita eius municipes sanguini inhiant innocentum. Nam sacerdotum suorum, id est Aruspicum suasionibus seruientes, si quis ad templum Dei voluisset, ascendere, hunc illi aggrediebantur in itinere à templo Dei auertentes & ad societatem erroris proprij pertrahentes, at si parum suadendo promouerent, etiam cædibus rem gerebant, Propter quod dicit, *Particeps sacerdotum in via interficientium pergentes de Sichem, quia scelus operati sunt.* Primò videlicet ipsi, in sacrilegia corruendo, tùm quòd propria non dent, prolapsione contenti sed alios quoque in similem ruinam, vel suadendo deducerent vel cogendo. Quod scelus meritò pronunciatur tantùm videlicet studium impietatis habuisse, vt etiam inuitis & reluctantibus niterentur infundere. *In domo Israël vidi horrendum negocium, ibi fornicationes. Effraim contaminatus est Israël.* Vt totam regionem doceat fuisse profanatam loca etiam diuersa commemorat, & sicut supra, Galaaditas, latrocinantum more, ait viatoribus insiluisse vt eos à recto calle diducerent, ita nunc horrendum negotium in domo Israelis, vel in Samaria vel in tota regione, vidisse se pronunciat, id est, totum populum Effraim, absque exceptione, sacrilegiis maculari. Quibus quoniam criminibus sæpe iam dixerat impendere supplicia, nunc sola meritorum enumeratione contentus transit ad Iudam, cúmque commonens vt sciat seueritatem iudicis non posse corrumpi, sed se quoque, nisi corrigi festinauerit similium calamitatum stipendia recepturum. *Sed Iuda pone messem tibi cùm conuertero captiuitatem populi mei.* Noli æstimare, O tribus Iuda, forete damnationis immunem, quia in tuis finibus, eunte in captiuitatem Israelis populo, subsistit. Præuenerat te siquidem ille in iniquitatibus, fuit consequens vt in miseriis præueniret. Sed tu, quem comitaris in flagitiis etiam calamitatibus consequere; hoc tamen deterior æstimandus, quia nihil tibi profuit quod prior est ille damnatus. *Pone ergo messem tibi cùm conuertero populi mei captiuitatem.* Vide, inquit, ne dubites, quoniam cùm tempus debitæ vltionis aduenerit, captiuitas quam nunc populus meus, id est, germani tui, pronunciante iustitia pertulerunt, conuertatur ad te, vt etiam tu similiter demetaris, quia sicut in lachrymis pœnitentiæ seminantes, reueunt † gaudiorum manipulos, ita qui gaudia pollura sectantur, messem dolorum & planctum congregabunt. Metunt.
Cùm sanare vellem Israël, reuelata est iniquitas Effraim & Samariæ malitiæ qua operati sunt mendacium. & fur ingressus est spolians, latrunculus foris. Osea cap. 7 Sedulo curat ostendere quam sit promptus ad veniam, Et quia velut inuitus personam vindicantis assumat, si iustitia sineret, multò magis multóque iocundius partibus lenitatis vsurus. Cum igitur quasi impetum indulgentiæ concepissem, inquit, & ad succurrendum miseris meditarer assurgere, conuerti paululum oculos vt quos liberaturus eram viderem, Et ecce, in faciem meam iniquitatum quas Effraim commiserat,

agmē insiliuit, Quodammodo vociferantium, quia nemo talibus parsum iret quàm cú labe iustitiæ, quádoquidē tanto essent odio veritatis imburi, vt impenso semper studio mendacia funesta construerent. *Cum sanare vellem Israel,* inquit, *reuelata est iniquitas* Effraim *& malicia Samariæ quia operati sunt mendacium.* Preter vicia autem diuersa morum, sacrilegium in nomine mendacij, sicut supra obscœnitatis, exagitat. Commentati sunt enim quos venerarentur deos qui verum deum colere destiterunt, Sícque mendacium deteguntur operati, qui simulachris diuinum nomen adscripserunt. Vnde & magister gentium, tradidit illos deus, inquit, in desideria cordis eorū in immunditiam, vt afficiāt corpora sua in semetipsis qui commutauerint veritatem dei in mendacium, & coluerunt & seruierunt creaturæ potius quam creatori qui est benedictus in secula, Amen. Absoluit ergo deliberationem meam qua parcere cogitabam, commissi ab eis facinoris magnitudo, Et, in contumeliam sacræ veritatis mendacia fabricatos, non permisit effugere. Inde in omnia penetralia eorū, scitus populator intrauit cum securitate victoris, & cum diligentia furentis ingrediens, vt de his videlicet quæ diripienda erant, nec per negligentiam quicquam relinqueret, nec per abundantiam fastidiret. Furis ergo & latrunculi intus, foríque vastantis, & similitudinem vsurpauit & nomen, vt ei comparatum hostem non trepidum intelligeres, sed velocem, *Et ne forte dicant in cordibus suis, omnem maliciam eorum, me recordatum,* Interpositus est hic versus pro commendatione modestiæ †. Cæterum ad sequentem sunt præmissæ contextum: Id est *Fur ingressus est spolians, latrunculus foris. Nunc circundederunt eos adinuentiones suæ, coram facie mea factæ sunt: Et ne forte dicant in cordibus suis omnem maliciam eorum me recordatum* vel partem aliquam commissæ profanitatis exponam, vt minora longè intelligant supplicia esse quam merita. Circundederunt eos, hostes, & potiti eorum, iure victoriæ, ita diligenter omnia perscrutati sunt, quasi aut in penetralia domorum fures, aut in agrorum aperta irruissent latrones. *Circundederunt eos adinuentiones suæ, quæ coram facie mea factæ sunt,* sicut supra dixerat, *cum sanare vellem Effraim reuelata est malicia Samariæ.* Secundùm quod Beatus Dauid, ex eiusdem populi persona confitetur, Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, seculum nostrum in illuminationem vultus tui, & omnes dies nostri defecerunt, atque in iratua defecimus. Vestris igitur criminibus estis illigati, vestrarum adinuentionum pondera sustinetis. Fabricati estis mendacia Deorum, sed in veritate dolorum. Quę sint autem quę reuelata dixerit audiamus. *In malicia sua lætificauerunt regem, & in mendaciis suis principes. Omnes adulterantes, quasi clibanus succensus à coquente, quieuit paululum iuitas à commixtione fermeti, donec fermentaretur totum. Dies Regis nostri ceperunt principes furere à vino: extendit manum suam cum illussoribus, quia applicuerunt quasi clibanum cor suum, cum insidiaretur, eis tota nocte, dormiuit coquens eos manè ipse succensus quasi ignis flammam, omnes calefacti sunt quasi clibanus, & deuorauerunt iudices suos.* Meminit illius festiuitatis

Mendaciū pro falsa Religione ponitur in Scriptura.

tatis & temporis cuius ordo in regum historia continetur. Nam cum per stultitiam Roboam, populi fuisset impleta discessio, & decem tribubus præsidere cepisset Ieroboam, dixit, inquit, in corde suo: nūc reuertetur regnum ad domum Dauid si ascenderit populus iste vt faciat sacrificia in domo Domini in Hierusalem. Et excogitato consilio fecit duos vitulos aureos, & dixit eis: Ecce dii tui Israel qui eduxerunt te de terra Aegypti. Posuitque vnum in Bethel & alterum in Dan, & factum est verbum hoc in peccatum: Ibat enim populus ad adorandum vitulum vsque in Dan. Et fecit fana in excelsis, & sacerdotes de extremis populi qui non erant de filiis Leui. Constituitque diem solennem in mense octauo, quintadecima die mensis: in similitudinem solemnitatis quæ celebratur in Iuda. Et ascendens, altare similiter fecit in Bethel vt immolaret vitulis quos fabricatus erat. Cōstituit in Bethel sacerdotes excelsorum quæ fecerat, & ascendit super altare quod instruxerat in Bethel, quintadecima die mensis octaui, quem finxerat de corde suo, & fecit solennitatem filiis Israel. Quia ergo refert regem Ieroboam, suę tantùm potentiæ consulentem, tot miraculis totque seculis commendatum populo veri Dei cultum, leui pepulisse commento, totamque gentem, ita aulicis profanitatibus obsecutam, vt se nihil de obseruantia veritatis habuisse, contentius indicaret, certamē quodam intus adulantium & dominantium impietatem fuisse describit, quisque videlicet in criminibus pręueniret. Regem igitur quasi rebus suis si ad cultū tēpli populus ascēderet, diffidētem, spretu religionis lętificauerunt Tribus, de cuius animo scrupulum formidinis abstulerunt. *In mendaciis quoque suis, principes:* Id est, vel satellites regios, vel propinquos, mendaciis suis gaudere fecerunt, tantumque feruorem funerçis adhibuere cōmentis, vt instar clibani, cui flamma subiicitur, viderentur ardere: vel certe vt fermentum solet, in massa quę fermentatur, abscondi, breuique temporis spatio tota coacessit. Ita vniuersas Tribus vnius viri ad prauitatem vocantis, penetrauit & infecit, iniquitas. Sicque à virtutis professione degeneres, vt occasione impietatis horribiles, illud tempus, dies regis sui, appellare ceperunt, lusibus videlicet & conuiuiis celebrandos. Tempus, inquam, quo eis vel vita regis sui, vel securitas contigisset, talē festiuitatē consequēter temulentia comprehendit, vt non solùm vulgares quique, sed etiam nobiles, quos gentis principes nuncupat *inciperent furere*, à vino. Ipse autem rex commaculator illius dignitatis, & sacrilegi fabricator erroris, *extendit manum suam cum illusoribus*, professa adulatione illum palpantibus: vt quia illi, corda sua præparauerant vt clibanū qui subiectum impietatis ignesceret, ille, *nocte tota dormiuit coquens eos*, id est, succensum non remouit incēdium, sed quasi calcata † lignis fornace, securus se permisit sopori, sciens quòd per totam noctem, eorum temulentia & profanitas, decoqueret: nec opinio fefellit artificem. Omni enim lumine rationis extincto, inuēti sunt diluculo, ita criminibus æstuantes, vt iudices suos, quos videlicet habuerāt impietatis magistros, sine ambiguitate superarēt. *Omnes reges eorū ceciderūt, et*

Apostasia Regis Ieroboam.

Hieroboam contemptū Religionis ab Aulicis exhilaratus.

melius calefacta.

non est qui clamet in eis ad me. Quid ergo miraris si vniuersi cogantur subire tormenta, cùm ita vniuersi scelera perpetrauerint, vt non dicam popularium, sed nec nobilium aliquis inuentus sit qui lapsum publicæ impietatis effugeret? *Effraim in populis ipse commiscebatur:* quia supra, gentem præuaricatricem, decursis partibus iudicauerat, populum videlicet obscurum regibus, ac deinceps principes pariter cum plebibus cecidisse signando, ita vt non esset qui interuenientis munus assumeret: hoc ipsum, sequente versu, cumulate & breuiter indicauit, dicens: *Effraim in populis ipse commiscebatur.* Id est, non vnus aut alter, paucíue vel plures de Israelis stirpe venientes nationum erroribus se inserebant: sed Effraim, totus quantus esse poterat, profanis gentibus se miscebat: Ambiebatque, ipsum, quo clarus fuerat, nomen abolere, gentiumque potius appellatione censeri. Quod sane desiderium, cùm ei semper in aduersa erumperet, nequaquam fiebat, vel afflictione, correctior: Et ideo, vt imprudentem eum inter extremas miserias adnotaret, imaginem protulit congruentem. *Effraim factus est subcinericius qui non reuersatur, comederunt alieni robur eius, & ipse nesciuit.* Sicut panis exiguus & non pistoris arte confectus, sed quasi tumultuarie ab esuriente compositus, quem subiectum fauillis nō versari, sed ab vna tantum parte torreri contigerit, altera videlicet cruda remanēte ita, cùm vires illius frequens percussisset afflictio, inquit, nihilominus in impietatis studiis permanebat, vt simul, & crudus quia indomitus, & exustus appelletur, quia tabe se gemebat afflictum. Tenuit autem metaphoram, vt quia stultum attritumque populum, subcinericio pani qui non reuersatur, aptauerat, vastatores etiam eius, voratores vocaret. Ait enim. *Comederunt alieni robur eius, & ipse nesciuit:* Id est, discretionem boni & mali quam de virtutis meditatione non habuit, neque de verberibus illatis recepit. Sed nescit omnino qui robur eius absumerent, & perniciem suam mirabili stoliditate dilexit. nec sane, quod est vltimum eruditionis genus, vel post experimenta conspuit, sed in insipientia, quam in prima ætate est complexus, vsque ad cauos eius: id est, vsque ad senectutis tempora perdurauit. Cumulantet, non apparuisse caniciem sed defloruisse & effusam esse, commendat, id est, vt non propiasse sed quasi senectutis annos eam impleuisse ostenderet, & tamen ignorantiam praui aut recti, in paruulis vix excusandam, ad extremum vsque attinuisse. Iam autem & supra adnotauimus, quia infantiam atque adolescentiam populi, illud quo de Aegypto egressus est, tempus, & terram repromissionis occupauit, appellet. Iuuentutem autem eius mediam, quo in illa regione regnauit: senectutem verò, captiuitatis annos, cuius finem, renouationem propheta nominat. In qua nimirum, instar aquilarum, reparata videatur iuuentute volitare. *Et humiliabitur superbia Israelis in facie eius, nec reuersi sunt ad dominum Deum suum, & non quæsierunt eum in omnibus his. Et factus est Effraim, quasi columba seducta, non habens cor.* Declinationes quidem temporum, prophetæ licenter immutant, quibus tamen cōsideratio dictorū, cōsequentiā possit aptare.

Israelitici populi adolescentia, iuuentus & senectus.

aptare. Vnde & hic *humiliabitur*, posuit, *pro humiliata est superbia Israelis in facie eius*. Id est, etiam sibi, quam deformis esset, apparuit. Qui amittens decora securitatis antiquæ, squalere se vlceribus miseræ seruitutis aspexit, & nec sic quidem, deum quem se offendisse nouerat, requisiuit. *Factus est Effraim quasi columba seducta non habens cor.* Quod supra, stultitiam vsque ad senectam progressam, vocauit, hoc nunc simplicitatem nominat, fraudibus nimirum patentem seductorum. Nos autem meminisse debemus, omnes similitudines quas de creaturis sermo diuinus consueuit assumere, tam pro vituperatione quàm pro laude posse constitui, sicut nunc, columbis vituperabilem stultitiam propheta composuit, quas in Euangelio dominus pro laudabili innocentia nominauit. Estote, inquit, astuti sicut serpẽtes, & simplices sicut columbæ. *Factus est Effraim quasi columba seducta non habens cor. Ægyptum inuocabant, ad Assyrios abierunt. Et cùm profecti fuerint, expandam super eos rete meum, et quasi volucrem cæli detraham eos, cedam eos secundum auditionem cœtus eorum.* Cum dei essent auxilio, quem reliquerant, destituti, & frequentibus iam eruptionibus pulsarentur, sicut regum narrat historia, ab Aegyptiis auxilia postularunt, vt eos, aduersùm Assyrios tuerentur. Sed nihil amplius quàm nummorum dispendia sentientes, ab illis capti sunt quibus eos subiecerat diuina sententia. Hoc est ergo quod dicit. Quoniam cùm Aegyptios inuocarent ad Assyrios abierũt, quia Aepyptiis nihil ad iuuandum valentibus, Assyrii eos ad regiones Mediç transtulerũt. Et quia columbam appellauerat Effraim, quam etiam cæli volucrem vocat, seruans metaphoram, detractum tum se eam, & operturum rete denunciat: id est, vos quidem imperium meum præuaricando, reliquistis, non tamẽ extra arbitrium meum captiuitatem sistetis, sed imminebit vobis, etiã ad alia rura migrantibus, potestatis meæ fixa dominatio, & ideo ne arbitremini vos migratione ista periculis omnibus defunctos. Ecce prędico quod illic quoque vltionis meę rete patiamini, nec indignationem meã effugere valeatis, nisi ea studia, per quæ suscitata fuerat, corrigatis. *Væ eis quoniam recesserunt a me. Vastabuntur quia præuaricati sunt in me, & ego redemi eos, & ipsi loquuti sunt contra me mendacia, non clamauerunt in corde suo, sed vlulabant in cubilibus suis. Super triticum & vinum ruminabant: recesserunt a me, & ego erudiui & confirmaui brachia eorum, & in me cogitauerunt maliciam, reuersi sunt vt essent absque iugo: facti sunt quasi arcus dolosus. Cadent in gladio principes eorum, a furore linguæ. Ista subsannatio eorum in terra Aegypti.* Necesse est, inquit, calamitate eos imprimente, † vexari qui recesserũt a me, & legis meæ statuta transgressi sunt, nec semel istud admisisse contenti, omnibus iudiciorum meorum, quæ ad sanandum illos adhibui, remediis obstiterunt, & quasi donis ac beneficiis redderentur offensi, ita contra meam beneuolentiam ingratæ mentis scelere certauerunt. Nam sicut iam inde ex Aegypto, ita etiam sæpe aliàs, rerum quoque vocibus, obstrepebant, & cùm fuissent de angoribus liberati, veris remediis officia falsa reddebant. Hoc est enim quod ait: *Aduersum me loquebantur mendacia*. Id est, non mihi pectore, sed summis labiis subdebantur. Quod vt planius indicaret, obiecit,

Melius opprimẽte.

Non clamauerunt ad me in corde suo, sed vlulabant in cubilibus suis. Vbi enim deest sinceræ mentis affectus, a crapulatis fusa supplicatio, rite vlulatio nominatur. Denique consequenter adiunxit. *Super triticum et vinū ruminabant, recesserunt a me:* cùm vbertatem videlicet frugum omnium contulissem, ita vt de conuiuiis ad conuiuia instaurata transirent, & instar pecudum, quibus est innata ruminatio, isti quos vorauerunt cibos vel laudādo vel instaurando quasi nihil scientes, melius retractabant, atque à me qui eram abundantiæ ipsius collator, iugiter recedebant. *Et ego erudiui & confortaui brachia eorum, & in me cogitauerunt maliciam.* Cùm verò, inquit, tempus fuisset vt in bella procederent, strenui ductoris munus implebam, vt certaminibus firmarentur lacerti, & victoriæ decus dulce gustarent: illi autem meis aduersum me beneficiis abutentes, pectorum quam collegerant firmitatem, in contemptum legis protinus exercebant, & quia iugum hostilē depulerāt, mihi quoque subiici renuebant, illud operum voce, dicentes: labia nostra a nobis sunt, quis noster dominus est? *Facti sunt quasi arcus dolosus:* id est, tātùm peruersitatis habuerunt, vt viderentur arcus dolosus, qui videlicet, fraude monstruosa, in ipsam cuius manibus tendebatur, tela dirigeret. Sic isti, inquit, audaciam quam aduersum hostes suos, meo fauore, conceperant, in contemptum nostri contumeliámque vertebant. *Cadent in gladio principes eorum a furore linguæ suæ. Ista subsannatio eorum in terra Ægypti.* Quod duobus intelligi potest modis, & vt videlicet, dinumeratis eorū diuersa ætate criminibus, pronunciauerit esse rectissimum vt principes cum populis interirent, & quæ esset subsannatio in terra Aegypti, id est, quæ contemnebant prophetarum minas, ab Aegyptiis auxilia prętolantes, digno fine cognoscerent, & ideo quasi insultanter, a conuincente, post plagarum dinumerationem videatur illatum, *Ista est subsannatio eorum in terra Ægypti* id est, ruina principū atque populorum. Vel certe quia dixerat, *reuersi sunt, vt essent absque iugo:* id est, legi Dei colla subduxerant, liberarique ab eis dominatione cupiebant. Non nunc primùm id velle ceperunt, ait, sed an Aegypto positi, antequàm a Pharaonis liberarentur imperio, & Moysi & Aaron, impietate simili, resultabant. Corruent igitur in gladio principes eorū

Osee cap. 8 qui ita legem Dei, blasphemandi atrocitate, violarunt, vt viderentur non tam errare quàm furere. *In gutture tuo sit tuba, quasi Aquila super domum domini, pro eo quod transgressi sunt fœdus meum, & legem meam prænaricati sunt. Me inuocabant: Deus meus cognouimus te, Israel. Proiecit Israel bonū, inimicus persequetur eum.* Etiam in superioribus partibus, notandum esse morem prophetici sermonis, admonui. Qui quotiens graui comminatione sonuisset, vel subdendis illicò indignationis causis, vel proferendis similibus exemplis, iudicia sua, & a fama iniquitatis asseceret, & conuenire per cuncta iusticiæ comprobaret: ita ergo & nunc, postquam culpas & calamitates Israeliticæ plebis explicuit, eámque non solum acerbitate, sed etiam vetustate horruisse monstrauit, ne videretur scelerum quidem fuisse conuicta, sed tamen viliùs æstimata quàm Tribus Iudę, quæ etsi non tantis, similibus tamē sorduisset erroribus: ideo subitò eius quoque captiuitatis intulit mentionem

quam

quam post multos longe annos constabat implendam, & ait, *In gutture tuo sit tuba*, id est, fauces tuæ, rubæ instar exclament, quia *super domum Dei*: templum videlicet Ierosolimis situm, *quasi Aquila*, ferox prædator adueniat: nō quod religio loci, & virtus numinis illic apparere soliti, propugnare non posset, sed quia & ipsius vrbis indigenæ transgressi sunt fœdus quod inter deum hominésque fuerat percussum: id est, religionis pacta violauerunt, simulachris gentium seruiendo, sitque sensus eiusmodi. Quanta sit iudicantis grauitas, intellige, nec eam Tribum quę ceremonias legis aliquandiu, te prævaricante, seruauit, quæ tempore Sennacherib, miraculo maximo est vindicata: quæ altaris & Templi agit conspicua & reuerenda sub sidio, nec ipsum, inquam distuli, postquàm in tuos mores dilapsa est, precellere. Frigida námque est, & nihil ad defendendum valens nominum sola iactatio, & quę impudentiam magis quàm religionem iudicet confitentis. Id est, quod profanis studiis inquinati, dicere tamen audent, Deus noster libera nos qui te soli in toto orbe cognouimus, & dato à te Israelis nomine gloriamur. Operū quippe apud bonum iudicem grauiora sunt momēta quàm vocū: & ideo Israelis populus, qui bonū suum cultū, videlicet sacrę religionis, abiecit, inimicis persequēribus subiacebit. *Ipsi regnauerunt & non ex me. Principes extiterunt, & non cognoui. Argentum suū & aurum suum fecerunt sibi idola vt interirent.* Vetus ista, inquit, erga me populi contumacis insania est: olim meum regimē abiecere festinauit. Nam quasi parùm esset quod sicut reliquę in circuitu nationes, regibus magis quàm sacerdotibus obedire decreuit, ita etiam breui tempore, istam reuerentiā qua à me regem postulauerat, dereliquit, & totus extra dominationem nostram consistere concupiscens, fecit sibi principes quos nec sacerdorum nec prophetarum vel nobilitaret electio, vel benedictio consecraret, sed qui me quasi nesciēte, Aulę iura susciperent, sicque contextum in criminibus obtinentes, vt immeritissimis quibusque suffragia & diuitias suas impenderent simulachris. *Argentum suum & aurum fecerunt sibi idola vt interirent.* De quibus supra dixerat, *Et argentum multiplicaui & aurum quæ fecerunt Baalim.* Ergo cùm essent mea liberalitate ditati, sacrilegè abutebantur indultis, de ornamentis domorum fanorúmque ludibria fabricantes. *Argentū, ergo & aurum suum fecerunt sibi idola vt interirent.* Notanda locutio quam sacrorum pręcipue librorum frequentat authoritas, vbi principaliter, id quod est consequens, collocatur: Id est, *fecerunt sibi idola vt interirent*, cum †nostro studio pereūdi, simulachra fecerūt, sed quia fecerūt merētur perire. *Pictus est vitulus tuus, Samaria: iratus est furor meus in eis, vsquequo non poterunt emūdari? quia ex Israel et ipse artifex fecit illud, & nō est Deus.* In cūctis versibus, indignationis plena conquestio. Quod spōtanea iniquitate prolapsa, sis, inquit, O gens beneficiis tui conditoris ingrata, aduersitatis potissimum testimonio comprobatur. Esto enim, vt discretionis tuæ acrem, copia rerum ac securitas oblineauerit, putaueri sque, diuinitatem bubulis inesse simulachris: id quippe opinari, etiam finitimas nationes, videbas: saltem cùm tristibus læta mutasti, & victor hostis, illa in quibus fiduciam posueras de-

Reges Prophetarum & Sacerdotum benedictione non consecrati.

Melius, non.

lubra, vastauit, atque ad arbitrium eius (indignationi tamē meæ, quē tu reliqueras, seruientis) vel deiecti sunt vel conflati vituli quos sacraueras, debuisti opinionis tuæ crimen horrescere, vt sentires nihil tibi opis ab imaginibus mutarum pecudum posse conferri, quę nec se, vel a ludibrio, vel ab exitio vindicassent. Et, vt quæ sunt acta replicemus, Tu, inquam ô popule, cùm esses conscius quia illis simulachris materiam tu dedisses, tu contulisses effigiem, perque hoc intelligeres, impie te appellare deos qui tuo beneficio subtitissent, quibus sane nō vitam dare potuisses, sed formam: tamen, etsi illud omne tempus quod in otio luxuriante defluxit, his quoque temulentis ritibus occupaueras: saltem, postquàm inanitatem culturæ talis consequens ærūma conuicit, debuisti protinus de emendatione curare, & oblimatum rationis ignem experimentis vigentibus fouere, sordesque tuas, quibus fueras indutus, exuere. Quod, quia non fecisti, meritò exclamat propheta. *Vsquequò non poterunt emundari? quia ex Israel & ipse, artifex fecit illud, & non est Deus. quoniam in aranearum telis erit vitulus Samariæ, quia ventum seminabunt, & turbinem metent. culmus stans non est in eis, germen non faciet farinam: Quod si & fecerit, alieni comedent eam.* Consilia tua, inquit, nisi perturbaret imitatio, iudicares non esse Deos quos manu artificis noueras fuisse compositos. Securus est deinceps hostilis incursus, numina tua cum suis periere cultoribus, nec magis morari vastantes, quàm aranearum fila, potuerunt: tamen etiam his rerum periclis, obstinatione & imprudentia, restitisti, nec sordes profanitatum talium abiicere curasti. meritò ergo, & vota tua & omnes labores, ita frustratio lachrymosa consequetur, vt non frumentum videaris seminasse sed ventum, nec spicas sed turbinem messuisse: id est, apud te nihil fertilitatis firmitatisque remanebit, vt solet in culmo, cuius proceritas, per aliquam aeris iniuriam, spicæ plenitudinem non creauerit. Ita igitur & tu, inquam, nihil emolumenti de tuis laboribus consequeris, nec vlla culturæ respondebit industria, sed etiamsi aliquid de reliquiis priscæ fertilitatis ceperit apparere, id totum in hostium veniet potestatem. *Deuoratus est Israel, nunc factus est in nationibus quasi vas immundum quia ipsi ascenderūt ad Assur. O nager solitarius sibi, Effraim: munera dederunt amatoribus suis, sed & cum mercede conduxerunt nationes. nunc congregabo eos, & quiescent pauli sper ab onere Regis & principum.* Repetitu assiduo, ea quæ comminatur, exasperat, vt aduersorum longa descriptio sensum timoris exacuat, si quomodo priusquam puniantur corrigantur obnoxii, exterriti proinde iam statum ipsum captiuæ plebis inducit, & deuoratam eam consequenter appellat quæ est posita sub arbitrio consumentium. Cuique, non ampliùs ad internetionem supersit nisi quantùm feritas vincentium successibus expleta donauerit. *Deuoratus est*, inquit, *Israel, factus est in nationibus quasi vas immundum.* Superficies quidem sententiarum resultat: sed quantum ad sensum respicit, explanantur præmissa subiectis. Quid enim deuoratum appellasset, ostendit: id est, cuius omne robur fuerit exhaustum, & qui facile posset internecione consumi si hoc quoque posceret ira dominantium. Porrò

illi

illi addendis contumeliis, quod minus sæuiere, compensant, & ideo non interimunt vniuersos, vt habeant quos semper exhorreant, atque inuidisse magis solatia mortis, quàm vitæ beneficia contulisse videantur. Haud enim miseros, fruendæ luci, sed ferendo seruauere despectui: & ideo ait. *Factus est Israel in nationibus quasi vas immundum*. Quod interpretes alij, matulam, transtulerunt. Nunquam, inquit, honesto Israel delegatus officio est, vt post libertatis & dominationis insignia, saltem inter seruos liberaliter censeretur, sed quasi vas ad naturæ requisita compositum, ita contumeliarum sordibus implebatur. Et bene commemorata nationum conditione, cumulauit iniuriam dicendo. *Factus est Israel in nationibus quasi vas immundum*: Ac si diceret, Heu, heu quam flebilis fuit, & quam magna conuersio, vt ille populus qui solus magisterio sacræ legis inter munda didiscerat immundáque discernere, qui ideo segregatus a cunctis erat gentibus ne eum contagio vllo pollueret: nunc earum quoque gentium iudicio comprobatur immundus, quæ a primis vitæ annis vsque ad postrema viuendi, squalore flagitiorum omnium sorduerunt. Itaque, *factus est in nationibus quasi vas immundum*. *Quia ipsi ascenderunt ad Assur, Onager solitarius sibi*: Id est, quæ diximus, Assyrio inferente patientur. Cui tantùm eminentiæ in viribus collatum esse perspicient, vt ad eum qui peruenit ascendisse dicatur. *O nager*, autem, *solitarius sibi*, ad Effraim referendum: id est, *o nager solitarius sibi*, *Effraim*, *munera dederunt amatoribus*. Populus, inquit, iudæorum, qui nulla externorum patiebantur imperia, sed instar onagri, iugum & onera nescientes: de quibus beatus Dauid in Dei laude cecinerat, qui habitare facit vnius moris in domo: Singulari videlicet institutione pollentes, in terra repromissionis fecit habitare: hic ergo, inquam, qui expers damnationis humanæ, diuinis tantùm subdebatur imperiis, nunc adeo iratus atque contristatus est, vt beatum se putet si ei vel seruitus honesta contingat. *Munera dederunt amatoribus sed & cum mercede conduxerunt nationes: nunc congregabo eos*. Cùm castigari ob profanitates suas decem Tribuum turba mereretur, prophetis denunciantibus, Assyriorum eis promissa est dominatio. Sed iudæi, prorsus eum animum comminationibus, quem etiam Tribus, exhibentes, extiterunt per omnia contumaces, maluerúntque vel Aegyptios mercede conducere, quàm Assyriis, quibus eos subiiciebat diuina sententia, subiugari. Hoc est ergo quod dicit, quia proposito fornicandi, quasi amatores voluerint Aegyptios experiri, & ipsis munera, sponte transmiserunt, annuáque stipendia in latum ire polliciti sunt, si eorum auxilio pellerentur Assyrii & prophetarum comminatio vinceretur. Dixit proinde, quoniam *cum mercede conduxerunt nationes*, id est, Aegyptios, *nunc congregabo eos* in captiuitatem, id est, pertraham & denunciato dominatui Assyriæ gentis addicam. *Congregabo eos*, ait, ne quis videretur effugere. *Et quiescent paulisper ab onere regis & principum*:

Hoc cum irrisione videtur illatum, vt requiem videlicet appellaret, eam quæ fuisset illata captiuitas. Id est, quantùm consiliis suis studiisque promouerint, recognoscent cùm fuerint congregati, cùm in aliena exules arua migrauerint, desinentes siquidē vel ab Assyriis imperata, vel spontanea Aegyptiis tributa præbere, totis viribus exsequentur iussa dominorum, vt hoc quod tributa inferre cessarunt, in malorum augmētum sibi cessisse fateantur. *Quia multiplicauit Effraim altaria ad peccandum, facta sunt ei aræ in delictum. Scribam eis multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ sunt. Hostias affer, affer, immolabunt carnes, & comedent, Dominus non suscipiet eas, nunc recordabitur iniquitates eorum, & visitabit peccata eorum: Ipsi in Aegyptum conuertentur, & oblitus est Israel factoris sui & ædificauit delubra, Et Iudas multiplicauit vrbes munitas, & mittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit ædes illius.* Per quam consequentiam delinquendum, Aegyptiorum auxilia conuocasset, ostendit: id est, Sanctis monitoribus per omnia resultando, vt sicut spreuerat docentes prophetas, ita etiam sperneret, comminantes: nec solùm sperneret, sed etiam impugnaret: & quantùm in se erat falsitatis argueret, si conductis nimirùm Aegyptiis repulisset assyrios. Nunc meritò beatus Osee, mala ventura captiuitatis enumerans, tum supplicia, tum delicta percurrit, & ab Effraim altaria idolis multiplicata, deplorat, atque aras ei vertisse in crimen conqueritur. Ac si diceret: ideo nempe rei diuinæ instituta curatio est, vt expiarent aræ quos flagitia polluissent: nunc autem, ira miseros funesta conuoluunt, vt nunquam eis grauius quàm apud aras contigerit impiari. *Scribam eis multiplices leges meas quæ velut alienæ computatæ sunt.* Confugiendo ad gentes, inquit, & earum misceri ritibus, ambiendo, absoluendam se, gens ingrata, à nostræ legis molestiis æstimauit. Sed quoniam præstò est censuræ meæ, freno atque camo, profana contumacium ora conterere, impunitum eis præceptorum non esse contentum, ipse pandet euentus. *Scribam* enim *eis multiplices leges meas quæ velut alienæ computatæ sunt.* Rem autem quam facturus erat ambitu iudicantis expressit, qui scriptam solet de libello recitare sententiam. Leges igitur meas quæ olim promulgatæ, Deuteronomii præcipue volumine continentur, multipliciter in eos scribam: id est, exsequar atque cumulabo. Tibi ergo, vt de multis pauca memoremus, in hunc modum sermo concluditur. Quod si audire nolueris vocem Domini Dei, vt custodias & facias omnia mandata eius, & cerimonias quas ego præcipio tibi hodie, venient super te maledictiones istæ, & apprehendent te. Maledictus eris in ciuitate, maledictus in agro: maledictum horreum tuum, maledictæ reliquiæ tuæ, maledictus fructus vteri tui & fructus terræ tuæ: armenta boum tuorum, & greges ouium tuarum. Maledictus eris ingrediens & maledictus egrediens. Has igitur leges multiplicaturum se profanatis plebibus comminatur. *Hostias afferent, & immolabunt carnes, & comedent: Dominus non suscipiet*

Prophetas non modo spreuerunt sed etiam impugnauerunt Israelitæ.

cipiet eas, nũc recordabitur, iniquitatis eorum. Populus quidẽ Samariæ, id est, decẽ Tribus, non minus sacrificia quæ vero deo offerenda erant, qu iudicia & præcepta eius contempserant: Tribus autem Iudæ, sororia impietate necdum sordescens, tamen curam abiecerat hostiarum. Ergo in qualitate morum, pergit eos prophetia coniungere, & sub accusatione Israelis, transit ad Iudam, vt sicut supra iam fecit, exprobret, quia nihil de morum iusticia cogitantes, spem salutis in victimarum tantùm oblatione constituunt & quasi inuicem se exortantium vocem, id est, *affer, affer hostias* introducit: respondítque protinus, *Dominus non suscipiet eas, nunc recordabitur iniquitates eorum*. Grauitas nimirùm consideranda iudicij: dicit enim se tunc præcipuè in memoriam eorum iniquitatis adductum, cùm illi, sub conscientia contemptæ neglectęque iustitiæ offerendi, arbitrati sunt se victimis protegẽdos, cùm vtique munera tum grata sint, cùm non ab inimicorum, sed à charorum personis fuerint oblata. Cæterum contumeliæ propius est, si ei quem criminibus asperaueris, leuia munerum, quasi non supplicantis sed donantis ambitu, largiaris. Vobis ergo conuenit illa sententia quam sensit Cain patricida, vt immoletis carnes, ipsique eas, non suscipiente domino, consumatis. Quidni cum ille obedientiam malit quàm sacrificium, & iustitiæ curam plusquam holocaustum? nunc ergo potissimum, inquit, accelerat vltionem quando vos liberationis vestræ fiduciam in effundendo pecudum sanguine collocatis. Nunc visitabit peccata omnium qui in Aegyptum, scilicet & animo conuertuntur & precio, totus quippe pariter Israel, id est, tam Iuda quàm Effraim, ita sunt proprii creatoris obliti, vt cum eum sibi infensissimum reddidissent, nihil de emendatione curarent. Sed partim instaurandis munitionibus, partim conducendis nationibus opes suas operásque consumerent, quasi à sacro carmine denunciatum esse non noscent, nisi dominus ædificauerit domum in vanum laborant qui ædificant eam: Nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam. Istorum ergo ita creuit impietas, vt omnipotentem iudicem cùm ad iracundiam promouissent, fore se nihilominus beatos, per suam arbitrarentur industriam: si videlicet aduersum eruptiones hostium, munitiones plurimas fuissent fabricati, sicque manerent, non solum non adiuuante Deo verùm etiam pugnante, fœlices: Ideo, inquit, percellet eos digna frustratio, vt munitionibus suis conclusi videantur potius quàm defensi: Omnésque eiusmodi ędes, sęuiens flamma consumat. Quę cùm ita sint, id est, cum iustitiam Dei nec aliqua impediat difficultas, nec fraus vlla deludat: *Noli lætari Israel, noli exultare quia à fœdere legis sacrilega pollutione discesseris*: Id est, ne tibi æstimes impunè cessurum, quod te reliquis gentibus miscuisti. Fugæ enim talis ambitiò, non te vanæ quam aptaueras, libertati vindicat, sed seueræ tantùm subiicit vltioni. *Osee cap. 9*

Dilexisti mercedem super omnes areas tritici: area & torcular non pascet eos, & vinum mentietur eis: non habitabunt in terra Domini. Noli, inquam, ô gens nostra impudenter lætari, sed scito, omnia votiua tua mutaturam te esse, contrariis: non solùm enim in religionis officiis, sed etiam in omni actione vilis & intemperans extitisti. *Dilexisti* nempe *mercedem super omnes areas tritici*; id est, Nihil melius, nihil amabilius, terrarum vbertate & ventris impendiis censuisti. Tota ergo tibi, & frugum & fructuum, subducetur vbertas: vt quæ magis vota discrutient. Diu apparens vindemia, ita subitis disperibit procellis, vt in dolorem tuum, non solùm læsa, sed etiam mentita videatur. Verùm, quid ego minora damna commemoro, cùm penuriam tuam consequantur exilia, nec vobis colendi patrii soli vlla detur facultas? cuius tamen calamitatis magnitudinem, non poteris, quasi conquerens, admirari. Terræ enim istius, quantùm ad studia respicit, voluntarius desertor fuisse conuincens: Assyriorum námque & AEgyptiorum; tum crimina, tum auxilia concupisti. Qua ergo impudentia regionis istius fertilitatem capessas, cuius insignia, & in ritibus & in motibus, respuisti? Abibis potius, illò, pulsus, †quò isti ante corruptus voluisti. Et sicut ad AEgyptum, voro, ita ad Assyrios, captiuitate, profectus, eam penuriam sustinebis, vt pollutis & obuiis cibis cum dolore vescatis. *Non libabunt Domino vinum, & non placebunt ei sacrificia eorum, quasi panis lugentium: omnes qui comedunt eum, contaminabuntur, quia panis eorum, anima ipsorum, non intrabit in domum Domini.* mala iam captiuitatis exsequitur, & dicit, quoniam, cùm rerum copiæ extrema egestate fuerint mutatæ, nec fœlicitatis aliquid nec consolationis occurrat, transigéntque omne tempus in luctibus: Quippe qui nec sacrificium Deo sinantur offerre, nec de expiatu aliquid sperare culparum: per quę videlicet officia, Deo se placituros esse arbitrabantur. Omnis ergo eorum oblatio, non feriis sed inferiis aptior, polluet potius quàm purget adeuntes: *quia panis eorum, animæ ipsorum, non intrabit in domum Domini.* Eadem est, quæ in superioribus fuerat, intenta sententia, cùm repudiata à Deo sacrificia, ipsorum qui obtulerunt esse dicuntur. Ergo & nunc, inquit, repuli eorum oblationes quos ob nimietatem criminum, etiam de solo patro, commorus exegi: ipsorum funebri cedet alimoniæ panis ille quem in domum Dei non merentur inferre. *Quid facietis in die solemni in die festiuitatis Domini? Ecce enim profecti sunt à vastitate, Aegyptus congregauit eos*, Memphis sepeliet eos. Desiderabile argenti eorum, verticæ hæreditabunt, lappa in tabernaculis eorum. Quamuis maior sit beatò Oseæ intentio, decem Tribuum gesta percurrere, atque eorum vel exaggerendis criminibus, vel explicandis calamitatibus immorari, tamen pro potestate vaticinij, quæ Iudæ quoque Tribui accidere attingit. Et quoniam nouit Ierosolymitas

† *melius* quo ire, ante corruptus voluisti.

solymitas, sed paulò tardius, pro æquatione meritorum, Samaritis similia laturm ire: Templi etiam, sacrificiorumque commeminit, toti quasi genti, quod duabus præcipue Tribubus concordet, adscribens. Proinde, cum diceret eos oblationum per quas se purificari æstimabant, solatia perdidisse excoluit incidentem colorem. Et quia eiusmodi officiorum inquinata cessatio, his præcipue crudescit diebus quibus exercebatur iocunda solemnitas: ideo ait, *Quid facietis in die solemnitatis domini?* quæ vos videlicet tenebræ, quæ amaritudo, quis animi angor implebit, cùm illum festiuitatis Dominicæ diem, quem insignem vobis atque dulcem cœtus populi cantusque reddebat, exules, inuiti, in vinculis & in seruitute barbara transigetis? Et quoniam per occasionem Effraim, etiam quæ essent, vt diximus Iudeæ ventura, signauit, sequitur. *Ecce enim profecti sunt à vastitate. Aegyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos.* Cùm regionem eorum hostilis dominatio populata fuerit, inquit, cunctis Tribubus continget, exsequente supplicio, quod antea peccante desiderio perpetrarunt: vt sicut pars in Assyrios ducta est, ita etiam partem Aegyptus congreget & Memphitica terra susceptos consumat. Id autem post victoriam Nabuchodonosor qui Ierosolimitas eruit, illis accidisse Iudæis quos agrorum cultores Babylonij reliquerant, & beatus Hieremias, & regum narrat historia. Quod autem subiicit, *Desiderabile argenti eorum, vrticæ hæreditabunt.* Ex vsu captiuitatis euenire, vtinam nos lectio tantùm, & non etiam experimenta docuissent. Constat quippe vel ædes magnis sumptibus fabricatas, cùm defecissent incolæ, syluis fuisse contectas, vel plerumque etiam auri & argenti defossos thesauros, his qui occuluerant, interemptis in continuam obliuionem petisse. *Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis. Scitote, Israel, te stultum prophetam, insanum virum spiritalem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudo amentiæ.* Oportuerat quidem vt ratio te potius ad discernendum, quàm calamitas erudiret. Sed quoniam rationis velut prorsus imparticeps, flagra & stimulos exegisti, vel nunc iam, cùm visitationis, id est, damnationis tuæ tempus aduenit, expergiscere, vt quid merearis, intelligas. Et studiis tuis deberi stipendia tam dura, fateatis, quæ te, vtique, despectu spiritalium magistrorum, collegisse perpendis. Eò siquidem vsque furoris erupetas, vt prophetas qui ad sancti spiritus loquebantur arbitrium: & quæ te manebant, patentum studio, nunciabant, si forte ageret formido præmissa, ne inueniret vltio quos puniret: in eos non solùm nihil supra reliquos præuidere, sed etiam humana ratione dicebas ptiuatos, & quos vesania potius quàm reuelatio commoueret. Ita autem per abundantiam profanitatis, appellari illo tempore prophetas solitos fuisse, Regum quoque pandit historia. Nam cum in Ramoth Galaad, missu beati Helisei, Propheta quidam, vt Hieu in regẽ vngeret, aduenisset, circunsedentes proceres dicunt ad Hieu, Quid sibi vult fa-

Iudæi, cõtemptu spiritualium Magistrorum Prophetarum meruerunt abduci in captiuitatem.

naticus iste? Ita igitur apud eos exsoleuerat diuini sermonis authoritas, vt præcepta virtutum, iam non esse medicantia, sed furiosa censerent. Cuius criminis magnitudinem, concionator horrescens, iudicăter † exclamat: *Propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudo amentiæ.* Acsi diceret non est hic simplex quidem error, sed multiplicata dementia, videlicet spiritales magistros & prophetico splendore pollentes, eo potissimùm tempore, quasi stultos vesanósque despicere, quo ipsi tantam egestatem prudentiæ sustinerent, vt deos esse quos conflauerant, æstimarent. *Speculator Effraim cum deo meo, propheta loquens*, ruinę factus est super omnes vias eius, insania in domo Dei eius. Hic, quidam nomine Effraim significatum Ieroboam putarunt, quem, & de Tribu Effraim venisse constat, & studiosum culturę templi fuisse, atque, ob hoc in offensionem incidisse Salomonis: Sed postquam decem tribuum imperium adeptus est, author etiam profanitatis euasit, ad cultum vaccarum, subditorum corda traducens. Ergo nomine Effraim, appellari Ieroboam putant, qui ideo speculari cum deo dictus sit, quod priùs & curam religionis habuerit, & diligenter quæ fuerant recta conspexerit. Sed qui olim inquam, erat propheta ita subitò ad praua defecit, vt ruina & laqueus suis sectatoribus redderetur. Quidni, cùm in domo Dei sui quem elegerat, quanta est maxima, versaretur insania? Verum hic locus, hoc modo potest compendiosius explicari, vt dicamus, quia de contumeliis prophetarum assumpta conquestione, ex eodem illud tenore subiecerit, ac si diceret: O tu popule, profanis ritibus subiugale, ad cumulum iniquitatis ruę, spiritalium magistrorum contumelias addidisti, ita vt prophetas Dei, insanos, & spiritales magistros stultos vocares, quæ amentia, de magnitudine iniquitatis erupit. Audebas quippe interdum, quoddam cum promissis eorum inire certamen, & dicere: Ecce speculandi munus, ambo pariter sortiamur, & conspicemur vtrum illa omnia veniant, quæ isti nobis ventura denunciant. Addebásque, nihil aliud prophetas debe recenseri quàm hostilem laqueum, in ruinam miserorum ciuium fabricatum: Sicque blasphemiam contumeliis copulantes: in domo Dei prophetarum, esse insaniam dicebatis. Quam opinionem, sane maximi esse sacrilegii, inuectio subiuncta conuincit. *Exclamauit enim profundè: peccauerunt sicut in diebus Gabaam. Recordabitur iniquitatis eorum, & visitabit peccata eorum.* Non est, inquit, tale facinus vt censura iudicis valeat ipsius obliuisci. Et quoniam historiæ veteris fecerat mentionen, ait: *Recordabitur iniquitatis eorum*. & vindicabit, inquit, præsentem contumeliam prophetarum: non serius quàm si illud crimen ad examen adduceret, quod ante regum ætatem, iudicibus gentem iudęam regentibus, perpetrarunt. Illo siquidem tempore, leuita quidam cùm ad habitationis propriæ locum rediret, in vrbem Tribus Beniamiticæ, cui nomen erat Gabaam, die iam aduespetascente deflexit. Cumque nullum illic hospitem

forte, in indicantes

Ieroboam iustus, inuisus Salomonis ob pietatem, regnandi cupiditate apostatauit

Prophetarū contēptus, de magnitudine iniquitatis contemnētium venit

reperisset

reperiſſet, in publico, cum propria vxore cōſedit. Sed perdita ciuitatis iuuentus, non contenta, diuerſorij negatione, peccaſſe, Sacerdotis coniugem in vſum obſcœnitatis arripuit, tantumque inſolentiſſimæ fœditatis exercuit, vt illuſa mulier, ſicut amiſerat pudiciriam priuaretur & vira. Sed poſtero die, leuira conſurgens, iumento ſuo extinctæ coniugis cadauer impoſuit, ídque in fruſtra concidens, per omnes Tribus gentis illius deſtinauit, vt cauſa tam trucis ſpectaculi cognita, communem arriperent vltionem. Síque Gabaonitis bellum, niſi noxios rraderent, indicentes, tertio, vix ſuperatos, deleuere conflictu, ita vt de tota Tribu Beniamin, non amplius quàm quingenti homines ſuperfuiſſe referantur. Illi ergo ſceleri, præſens peccatum propheta compoſuit, quod videlicet perpetrabant, ſpiritales viros ſtultos & veſanos vocando. Commendat autem reuerentiam prophetarum, æquatio facta culparum, quorum honorem audaci tamen ſermone violatum, oſtendit non ad minorem reatum valere quàm illum quem obſcœnitas quondam publica, & eadem cruenta atque incœſta contraxerit. *Quaſi vuas in deſerto, inueni Iſraël, quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius, vidi patres eorum. Ipſi autem intrauerunt ad Beelfegor, & abalienati ſunt in confuſione, & facti ſunt abhominabiles ſicut ea quæ dilexerunt.* In vnum colligit quæ diuerſis geſta ſunt temporibus, vt exæquet, ſicut diximus, reatum religionis violatæ & contumeliæ prophetalis. Fecit autem exceſſum in laudem parenrum, per quam, degenerantibus filiis creſcat inuidia, appareatque auſo † culmine ſanctitaris, in quæ criminum profunda deſcenderint. Cum denſis inquit, impietaris vepribus ſqualerer & tegeretur natura mortalium, Abraham, Iſaac, & Iacob, generoſitatis iudicia pręſtiterunt: ita, ſuauitatem debitæ erga Deum confeſſionis, quaſi vuas ficuſue parientes, quam illorum fidem atque virtutem, non pro ſua paucitate deſpexi, ſed tantò maioris honoris & gratiæ iudicaui, quantò plura gentium profanarum exempla contempſerunt. Sicut ergo, vitem in vaſta ſolitudine germinanrem, ſicut ficus præcoquas, in quarum apperentiam & rempeſtiuiras commoueret & ſuauitas, ita eos in gremium meum debita ſedulitate collegi, ne quid de eorum aut fructibus periret aut laudibus. Sed cum ego appellari Deus eorum, qui eram rerum dominus, elegiſſem, ſobolem quoque eorum mulriplicare perrexi, ſed degendo populus, & malorum ſuorum pariter, & conditoris oblitus, ad cultum eorum Idolorum quæ ſola cōſecraſſet obſcœnitas, introiuit: *Ad Beelfegor* videlicet quam figuram Priapi dixerunt tenere. Id autē commendat hiſtoria libri numerorū, id eſt, quia ſecundū conſiliū Balaā, inſtructæ Madianitarū mulieres Iſraelitico exercitui, obuiā meretricio habiru geſtuque proceſſerūt, vt cū illos in appetētiā libidinis cōcitaſsēt, nō prius ſtupri facultatē præberent quàm, Beelphegoris idoli ſui ſacrificio polluiſſent. Deni-

Prophetas inhonorare, quàm graue ſcelus ſit.

Religionis violatæ, & contumelia prophetalis crimen par eſt.

† legendum a quatto.

que lis ta in populum plaga surrexit, vt viginti & tria millia vno die pariter interirent. Confusio, ergo comprehendit obscœnos, nemi- nus abhominabiles Deo fierent, quam ipsa idola quorum consecta- tionem deliquerant. Haud igitur illius ætatis populi, quos Osee propheta compellat, in Beelphegot peccasse dicuntur? sed quia commemoratio antiquitatis inducta est, & sanctorum patrum lau- data generositas, quę posteri eorum diuersis ætatibus commise- runt, explicatur, vt quorum similes sint, hi qui in præsenti ar- guuntur, appareat, ac si eis diceretur. En, in quę dedecora ab il- lustri stirpe fluxerant. En, quibus tantę fuit paternæ dignitatis ob- liuio, vt cùm maiores eorum in salutem eligi, mundo pereunte, meruissent, isti deinceps, stultitia, in eis, & obscœnitate certanti- bus, Priapos vitulósque venerati sint. *Effraim quasi auis auolauit, gloria eorum à partu & ab vtero, & à conceptu. Quod si & enutrierit filios suos absque liberis, eos faciam in hominibus. Sed væ eis, cùm recessero ab eis. Effraim,* inquit, *quasi auis auolauit.* Iam supra dixerat, *Factus est Effraim quasi co- lumba seducta non habens cor. Aegyptum inuocabant, ad Assyrios abie- runt.* Iste ergo populus qui noluit inter pia impiáque discernere, sed factus est abhominabilis sicut & ipsa simulachra, meritò, tanta in captiuitatem velocitate transferetur, vt non tam ambulasse quàm volasse videatur: Nec tamen sola exilij flagra patietur, sed præ- cedens inopiæ morborúmque, calamitas filiorum consumet exa- mina, vt puniat orbitas, eorum pectora quæ prius fœcunditas efferebat. *Gloria eorum*, inquit, *à partu, & ab vtero, & à conceptu. Quod si enutrierit filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus.* Id est, cum æternum iudicem criminibus asperassent, nihil de eius placatione curantes, multiplicandis tamen familiis gestiebant: Eam fœlicitatem suam gloriámque censentes, si liceret tum sociare nu- bentes, tum spectare grauidas, tum audire parientes. Illic ergo eos feriam vbi maximè lætabantur, vt non eis liceat filios nutrire susce- ptos, vel si contigerit nutrire, depereant, donec ad solitudinis squa- lorem optata dudum soboles defectu perducatur. Sicque sentiant, quia cùm non possit bene esse his quos desero, multò sit his deterius quos depugno. *Effraim, vt vidit, Tyrus erat fundata in pulchritudine, & Effraim educit ad interfectorem filios suos. Da eis Domine. Quid da- bis Domine? Da eis vuluam sine filiis, & vbera arentia.* Etiam apud a- lios prophetarum, descriptam Tyricæ ciuitatis amœnitatem & fre- quentiam legimus. Ita vt eam meretricem, beati Iezechielis Canticum nominauerit, propter multitudinem videlicet carminum, quibus tota vrbs, per noctem, in luxuria concrepabat. Quia ergo, hic, Sa- marię mutationem populo comminatus erat, vt augeret sensum dolo- ris, pulchritudinem eius, quę fuit in prosperitate miratur, ac si diceret: Calamitatis istius magnitudinem, qua de finibus suis Iudæi consum- pta sobole migrauerunt, non bene intelligit nisi qui priora considerat:

tunc

tunc enim aduertet, quanta, in deterius, fuerit facta mutatio, cùm cogitatit, quanto, prius, leritiæ flore vernauerint. *Effraim*, inquit *vt vidit, Tyrus erat*, æstuans populus, affluens copiis, perstrepens lusibus, resonabatq; carminibus, vt cuius situs, ita & à litore & à continenti venientibus arrideret, vt posset dici, ipsa eius fundamenta in quadam pulchritudine constitisse. Sed huic, inquam, ciuitati, deliciis quidem circumfluenti, nullum tamen sibi de iustitia & religione præsidium comparanti, vt ad interfectionem suos filios educeret, imperauit, sæuientiúmque hostium pateretur arbitria, quæ nostræ legis præcepta calcauerat. Mutatis autem in declinationem temporibus, quæ adhuc sub Nabugodonosor futura sunt, quasi alia † facta commemorat. Effraim ergo, id est, Samaria reliquarumque Tribuum multitudo, tanto est vlciscentis terrore compressa, vt sobolem suam, ipse prope, interficientibus prepararet offerre. Quod vtique non agendo implesse dicitur, sed merendo. Fit autem de consuetudine scripturarum quasi schema dubitãtis, & sub rogatione, quid veniat nunciantis. *Da eis domine. Quid dabis eis? Vuluam inquit, sine liberis, & vbera arentia.* Ea, inquit, plaga condemnet, sciantque se internecione delendos. Supra enim dixerat, Quod si enutrissent filios, orbitatem illorum illicò sustinerent, nunc autem addidit, *arida vbera*, & prodigialem sterilitatem fœminis ingerendam, vt populorum, quos depasta est captiuitas, etiam reparatio desperetur. *Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exosos habui eos, propter malitiam adinuentionum eorum. De domo mea eiiciam eos, non addam vt diligam eos, omnes principes eorum recedentes. Percussus est Effraim, radix eorum exsiccata est: fructum nequaquam facient. Quod si & genuerint, interficiam amantissima vteri eorum. Abiiciet eos deus meus quia non audierunt, & erunt vagi in nationibus.* In Galgal quidem, præcipue, idola coluisse referuntur, & ideo omnes eorum nequitias, ibi collectas esse pronunciat, propter quas, eosdem se odisse testatur. Putauerunt autẽ quidam, quia propter Saulem, loci quoque huius sit recordatus propheta. In Galgal enim susceperit, gentis ipsius, principatum: Quæ quoniam, Ieroboam authore, vitulos videlicet consecrante, deliquerat, ideo pro occasione præsentis reatus, etiam illum originem accusar erroris, cùm, sacerdotum regimine fastidito, esse sub regibus ad similitudinem vicinarum gentium, concupiuit. Sic ergo ait, *Omnes nequitiæ eorum in Galgal:* Ac si diceret, Ista quę nunc eos deuorauit impietas, inde habuit causas, illic suscepit exordium, vbi rempublicam, de sacerdotali ad regiam transtulerunt. Sed hic sensus videretur esse subtilior, ille autem clarior & validior, qui institutæ concionis tenore, in Galgala & in aliis locis cultum arguit idolorum, propter cuius errorem, eiecturum se eos de domo sua, iustus arbiter, comminatur, eíque sentẽtiæ, aliud quod magis vrat, adiũgit: id est, *Non addã vt diligã eos.* Quod & in principio filia illa, *Absque misericordia*, futura signauit. Eiiciẽdas autem de domo sua tribus, id est, de Terra repromissionis, annunciat, quia quantum ad Templum respicit, olim ab eo, Ieroboam Regis perfunesta commenta discesserant. Seueritatem igitur qua de finibus propriis eiiciuntur profani, fixã in eos man-

forte meliũ uim.

suram promittit, vt videatur nullius misericordiæ successu temperanda. Quod, quoniam graue animaduersionis pondus docebat, statim causam quæ esset magna, subiecit. *Omnes enim ait principes eorum, recedentes.* Quod vtique ita posuit, non vt solos optimates lapsos in peccata signaret, sed vt de vulgi iniquitatibus dubitatio nulla remaneret, cùm nec de principibus, aliquis qui non a cultu Dei recederet, extitisset. Reliqui sane versus geminant sententiam paulo ante præmissam, id est, per quam, eis & orbitatem & sterilitatem pariter fuerat comminatus. *Percussus est Effraim: radix eorum exsiccata est, fructum nequaquã facient. Quod si & genuerint, interficiam amãtissima vteri eorum. Abiiciet eos deus meus quia non audierunt eum, erunt vagi in nationibus.* Ipsos inquit, hauriet captiuitas, sobolem verò eorum qua nihil dulcius est parentibus, calamitas multiplex variaq; consumet. *Vitis frondosa Israel, fructus adæquatus est ei secundum multitudinem fructus sui, multiplicauit altaria. Iuxta vbertatem terræ suæ, exuberauit, à simulachris diuisum est cor eorum, nunc interibunt. Ipse confringet eorum simulachra, depopulabitur aras eorũ, quia nunc dicent, Non est rex nobis, non enim timemus dominum, & rex quid faciet nobis?*

Ose. cap. 10

Vna eademque materia est per quam prophetæ currit oratio, id est, populi illius exaggerare crimina, denunciare supplicia, & ideo plerũque, similes, & eosdem retractat colores, quantùm tamen potest, aliquid quo nouentur, admiscens: igitur frondosam vitem nominans Israelem, fructum ei adæquatum esse pronunciat. Hæc autem vinea cùm, translata de AEgypto, terram repromissionis impleffet, diffusis, inquit, constitit læta palmitibus, & tantam vbertatem fructuum, i. filiorum nepotumque produxit, vt angusta terrarum quas acceperat spacia redderetur. Sed, quid profuit auctus sobolis contigisse, cùm ita in contrarium erũpere studuerint, vt in meas contumelias, qui tanti muneris auctor fueram, pro numero multitudinis armarentur, & quasi copias suas sceleribus æquare contenderent: publice priuatimque, Deos sibi quos colerent, fabricarent? Sicque illa vitis, quæ de electorum patrum fuerat stirpe plantata, in botrum amaritudinis, & in palmitem sodomorum est conuersa, vt iam populares quique quàm principes, non tantum neglexisse iustitiam, sed eam etiam impugnasse gauderent. Ergo, *Diuisum est cor eorum, nunc interibunt.* i. intentione tota à me separati sunt, & à cultu legis, firmata discessere sententia: Quid superest, nisi vt fixa clade depereant atque opinionis suæ intelligant vanitatem, quã se ita assueuerant consolari, vt dicerent, meliorem statum suum, vel sub captiuitate, censendum, quàm cùm à sanctis aut pontificibus gubernabantur aut regibus? Inter se igitur ait, per impudentiam colloquentur, quoniam tunc quandam obtineant libertatem, qua nec legi cogantur obedire, nec regi. Quippe quorum principem hostis abduxerit, & qui religionis iugum, antiqua profanitate, depulerint. In his ergo, ait, sceleribus gestientes, felicitatem putant, quod non ad diuturna regum suorum vocentur officia, sed procul degentes annua victoribus tributa dependant. Sicut enim illi de quibus ait Apostolus, Desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ in operationem immundiciæ omnis

& aua-

& auariciæ, vel ſicut illi quos innuit propheta, quia dixerunt, Linguam noſtram magnificabimus, labia noſtra à nobis ſunt, quis noſter eſt dominus? Ita & de iſtis beatus Oſee pronunciat, quod eo vſque profanitatis eruperint, vt vel dixiſſe vel dicere poſſe videantur, *Non eſt rex nobis, non enim timemus dominum*, & rex quid faciet nobis? i à diuini timoris moleſtiis ſumus abſoluti, nec habemus regem qui hanc dictorum licentiam poſſit vlciſci. Quod, quoniam grauem, bene conſideranti, mouit horrorem, increpat & exclamat, *loquimini verba viſionis inutilis, & ferietis fœdus, & germinabit quaſi amaritudo, iudicium, ſuper ſulcos agri*, ſcilicet quibus cordi ſit tanta dementia iniiſſe vos fœdus, cum extremis calamitatibus ſentietis, adeóque omnes veſtræ regiones diuerſis cladibus implebuntur, vt in ipſis terris, pericula magis videantur pullulare quàm germina. Competenter autem, quia eos non negligentia ſed ſtudio deditáque opera peccauiſſe ſignauerat, ſulcos nominauit impreſſos aruis, in quibus amaritudo iudicii, id eſt, vindictæ ſeueritas naſceretur. Ideóque ſe noſſent, quod ſeminauerant, meſſum ire.

RVFFINI AQVILEIENSIS
PRESBYTERI COMMENT. IN OSEAM PROPHETAM LIBER III.

VAccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ, quia luxit ſuper eum populus eius, et æditui eius ſuper eum exultauerunt in gloria eius quia migrauit ab eo, ſiquidem et ipſe in Aſſur delatus eſt, manus regi vltori. Effraim confuſio capiet, et confundetur Iſrael in volũtate ſua. Osee cap. 10.

Hunc locum, traditio iudaica ita conſueuit exponere, illis videlicet temporibus quibus necdum fuerant Iſraelitæ ad Medorũ arua tranſlati, ſed in propria adhuc regione ſiſtentes. Aſſiriis tributa pendebant, exhauſto ærario, etiam vitulos quos colebant pro vectigalibus, Aſſyrio, fuiſſe directos: Quos tamen, cùm Ieroboam aureos fabricaſſet, ab Æditius ſuis, quibus eorum fuerat delegata cuſtodia, ære fuiſſe mutatos. Cùm ergo neceſſitas extitiſſet, vt ad ſupplementum triburorum etiam vituli mitterentur, luxerunt quidem populi qui ſe æſtimabant numina perdidiſſe: Fraudis verò conſcij reſultauere † cuſtodes, quia tranſlatis alio ſimulachris, etiam inquiſitionem furti, vlterius timere deſiiſſent. (melius exultauere.) Quamuis autem huic ſenſui, occaſionem præſtitiſſe lectio videatur, tamẽ poteſt etiam ſub tenore inſtitutæ ab initio explanationis liquere, vt poſtquam comminax denũciarat auctoritas, quod per ſulcos agri, amara miſeris vltio germinaret, ſtatim cauſam indignationis, ſuo more, ſubiecerit *Vaccas Bethauen*, inquiens, *coluerunt habitatores Samariæ*, id eſt, regiæ ciuitatis, qui alios debuerant ab errore reuocare, ad exigua oppida adoratum vitulorum imagines, curſitabant. Poſt quæ, ſequentis verſus, per hiperbaton, ordo mutetur, fiatque iſta diſtinctio: *quia confundetur populus Samariæ*, cum vilitatem & inutilitatem deorum eius, aduerſa detexerint. Nam co-

gente penuria, etiam ipsi ad vectigalia supplenda iungentur, non plus videlicet habentes momenti, quam ratio poscit metalli. Et ideo, Infœlix populus, eos lachrymis prosequetur quos paulo ante cum honore maximo, & ariolorum gaudiis consecrauerat. *Confusio Effraim capiet, & confundetur Israel in voluntate sua*, cuius tantam nimirum deformitatem, & tam acerbum stipendium recognoscet. *Transire fecit Samaria regem suum, quasi spumam super faciem aquæ. Disperdentur excelsa idoli, peccatū Israelis lappa & tribulus ascendent, super aras eorum, & dicent montibus, Operite nos. & collibus, Cadite super nos.* Quantum ad diuinam pietatem clementiamque respicit, inquit, volueram vt fieret eis terræ suæ longa & secura possessio, sed grauia eorum sacrilegia restiterunt, &, *regem*, id est, regnum suum, celeri compulerant fine deleri: ita vt instar spumę, aquæ cursibus innatantis, & profanitas gentis laberetur & dignitas. Cunctis igitur delubris, quorum frequentatu consueuerat me asperare, hostili igne consumptis, aras eorum, dumeta conuestient, ita vt qui reliquus fuerit, vel pudoris sui vel timoris impulsu delitescere cupiat, si non datur aliter, vel sub montium aliquorum ruinis. Notandum autē quia hunc versum, & in Euangelio dominus assumpserit, vt metuentiū vota signaret, atque de scripturarū more descendat, prolatas in causam aliquā sententias ad simil a negocia decenter assumi. *Ex diebus Gabaad, peccauit Israel: Ibi steterunt. Comprehendit eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis.* Iam supra temporis ipsius intulerat mentionem, vbi ait, Quoniam hi quibus erant prophetarū dicta, derisui, ita peccauerint vt illa Gabaonitarum iuuentus quę vxorē leuitæ vsque ad interitum polluisset: Sed ne esset ieiuna repetitio, quos ibi contulerat, hic proponit dicens: Simile crimen videri quidem illorū qui incœsta obscœnitate peccassent, & horum qui viros spiritales, stultos amentésque, censerent. Et ideo sæuituram captiuitatem ad similitudinem illius cladis quę Beniamitas pene internicione deleuerat. Nunc ergo quasi culparum & momenta penarum ad examinandum suspendens, hanc quę est posterior grauiorem pronunciat vltionem: Non vtique de nihilo, sed quod illic inter acies decem & vnius Tribus diu certamen errauerit, & Gabaonitę quamuis exigui numero, magno tamen sint labore superati. Hic verò ita omnes Samaritarum opes, pręcedentes vltimam euersionem calamitates euersionésque consumpserint vt nemo esset qui haberet fiduciam resistendi. Ex diebus igitur Gabaa, Israelem peccauisse pronunciat, sed illo tempore aliquandiu constitisse, ac virium suarum documenta grauissimis edidisse conflictibus Nam tertio demùm certamine, auxilium Dei lachrymis implorantes Israelitę omnes, confecere victoriam. Nunc verò, quoniam non solùm in aciem aduersum Assyrios nemo processit, sed neque muros suos voluerunt tueri, ideo dicit propheta, Ex miseriarum cumulo, quantitatem etiam debere iniquitatis intelligi. Nam illo, inquit, tempore, tam fortiter restiterunt Beniamitę vt aliquandiu nec comprehensi pręlio viderentur. Hi verò decem tribuum populi cum suis regibus atque principibus, quoniam me offenderant, nec steterunt. Ergo quoniā absque vero certamine in reos promulganda mihi est sentētia, *iuxta de-*

ta desiderium meum corripiam eos: Quod secundum nostram prorsus consuetudinem videtur illatum, qui cùm indignatione aliqua commouemur, desiderare nos dicimus vltionem, & voluptatem de reorū afflictione sentire: Nunc itaque eos, *iuxta desiderium suum*, corripiendos esse promittit. Sequitur enim. *Congregabuntur super eos populi*: id est, quasi ad paratam prędam, diripientium multitudo conueniet, vt isti supplicia geminæ iniquitatis excipiant: Sic enim ait, *Corripientur propter duas iniquitates suas.* Quarum tamen vt indicauit numerum, ita species non notauit. Possemus proinde dicere, illas iniquitates quas non distinxit, alium prophetam signasse: id est, quod reliquerint deum fontem aquæ viuæ, & lacus sibi contritos, videlicet idola, fabricarint, ex quibus nullum possint sentire refrigerium. Sed quoniam optima est exponendi regula quæ de consequentia lectionis assumitur, duas illum iniquitates appellasse, eas nimirum quas in pręsenti loco arguit, arbitremur: Id est quod non solùm veros prophetas contumeliis & cladibus operiebant, sed è de regione, falsos ac dęmonibus seruientes de officiis & muneribus honorabāt. Per quod vtique docebātur, nō labi errore sed studio qui pari instantia vtrúmque faciebant, & honorando perniciosos & detestādo salutares, magistros per contrarium quippe ita gradiens sanctus ita quisque describitur. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo? Qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiam. Qui loquitur veritatē in corde suo, & non egit dolum in lingua sua, nec fecit proximo suo malum, & opprobrium non accepit aduersùs proximum suum. Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus, timētes autem dominum magnificat. Propter has ergo duas iniquitates, ea quę mihi minus iocunda sit afflictione consumam impios. *Effraim vitula docta diligere trituram, & ego transiui super pulchritudinem colli eius, ascendam super Effraim, orabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob. Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordiæ. Inuocate vobis nouale. Tempus autem requirendi Dominum, cùm venerit qui docebit vos iustitiam.* Affectum indignationis suæ, verbis irridentibus publicauit, vt gentem quæ erat pœnis obnoxia, opportunam dignámque terēdis frugibus vitulam nominaret. Cuius sane imbecillitatem, sexu pariter & ætate signauit: Quippe quam, supra collatam, Gabaonitis omni ex parte postposuit. Ergo irridendo, eam & vitulam appellat, & pulchram & earum pressurarū quas malis studiis meruit diligentem: Non vtique quod ærumnas suas amare posset afflicta, sed quod ita eis per sententiam necteretur sicut solent pectora amore inflammata sibi cōiungi. Ceruix igitur subiici digna tormentis, æstus & auras latum ire promittitur, vt quę ei cum de risu, comminator, insultet, eorum malorum quibus est dignissima, & cupidam eam pronunciat & peritam. *Effraim*, inquit, *vitula docta diligere triturā, & ego transiui super pulchritudinē colli eius, ascendā super Effraim, Arabit Iudas, cōfringet sibi sulcos Iacob.* Ego, inquit, colla Effraim hactenus superba defringā vt quē docentē indulgentéque contēpserit, demùm sentiat vindicantem. Nec sanè censurā meā vtilitas optata destituet: quāuis enim istos subdat exitio, alios eorum sanabit exēplo. Effraim

Iudaici populi duplex iniquitas.

quippe qui fermentũ esse noluit, nec medulla pietatis impletus est sed totus in paleas, leuitate mentis euanuit, sustinebit exurentẽ, se, arearũ laborẽ. Iudas verò feliciore cõditione succedet iugo timoris, nã defixo prçceptorũ vomere, inter bonum malúmque discernet, glebámque pectoris sui, studiis religionis, edomans, sementem scientiæ, cum opere iustitiæ & misericordiæ collocabit, eámque innouatis noualibus, de quibus videlicet exegerit siluestria virgulta, concredet, vt competens tanto opere respondere possit vbertas: Quod eo tempore videtur impletum, quo de manibus Sennacherib, Ezechiam totámque vrbem, missum celitus liberauit auxilium. Denique sequitur: *Tempus autem requirendi dominum cùm venerit quod docebit vos iustitiam.* Beatum quippe Ezechiam, commendandæ religionis studium habuisse, ita vt principis & doctoris munus impleret, Sacri loquũtur annales. Neque enim Tribus suæ incolas ad cultum Dei reuocasse contentus, per vicinas etiam regiones, in quibus aliqui de Israël capto translatóque remanserant, nuncios atque edicta dispersit, vt ad cultum veri dei, repudiatis idolorum reuerterentur erroribus. Hoc est ergo quod dicit Ierosolimitas messum ire misericordiam, cùm ad requirendum Deum, principis quoque iusticiam eos, docentes, deuotio concitaret. Quod sane opus atque munus licet sub Ezechia breuiter videatur effectum, tamen plenius à domino nostro, qui rex regum est, dominusque dominorum, per quem non vni Tribui aut regionis sed vniuersis terris atque nationibus lux pietatis ostensa est & virtutum disciplina contradita, docetur effectum. Propter quod & Apostolus dicit, Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, nec vllam in vllo dantes offensionem, vt non maculetur ministerium. Tunc siquidem requirendi dominum, oportunum tempus apparuit, cùm verbum caro factum est vt habitaret in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis. Sed videamus & impietatem. *Aras reliquistis, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacij, quia confisus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum, consurget tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tuæ vastabuntur sicut vastatus est Salmana à domo eius qui iudicauit Baal in die prælij, matre super filios allisa. Sic fecit vobis Bethel à facie ma-*
al. militiæ. *litiæ † nequitiarum vestrarum.* Per occasionem Effraim, cuius peccata per totũ fere volumen exaggerat, mentio Iudæ fuerat intromissa: in quo, quid deuotio & fides, periculorum tempore, meruisset, apparuisset: hũc ergo commemorationis excursum breuiter adnotasse contentus, ad ordinem susceptç actionis reuertitur, & arguendis sceleribus Israelis, insistit. Vos verò Samariæ populi, inquit, oppidò secùs quàm Iuda sæpe ac Beniamin, cùm in discriminum extrema venisses, nequaquam in deo sed in tuis conciliis agminumque tuorum virtute es confisus: Fructũ ergo recipies competentẽ, vt populum ac munitiones tuas hostilis tumultus interimat atque subuertat, atque ad similitudinem, impiissimi ducis cui Salmana fuit vocabulũ, consummaris, quem sicut in libro Iudicum legimus, Gedeon potitus victoria, extinxit, &, vel cum ipsis necessitudinibus quas nomine miserç parentis ostẽdit, vel, cum ipsa in qua regnauerat vrbe, quæ videri potest mater apellata,

lata, consumpsit. Sicut ergo Salmana, inquit, Gedeon qui Baal idolum destruxerat, internecione deleuit, ita & tibi fecit Bethel: In qua vrbe videlicet, statuisti idola, quę Dei tui desertor, adorares. More autem scripturarum vt cumulum profanitatis exprimeret, eadem verba geminauit dicens. *Sic fecit vobis Bethel, à facie maliciæ nequitiarum vestrarum.* Ergo facies maliciæ ex multiplici iniquitate composita, nihil aliud gestit ostendere, quàm dignum illos stipẽdium, captiuitatem videlicet, pro suis moribus, percepisse. Osee cap. 11. *Sicut mane transit, pertransiit rex Israël, quia puer Israel, & dilexi eum, & ex Ægypto vocaui filium meum.* Iam supra dixerat, *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ.* Et nunc ergo idem repetere curauit, dicendo: *Sicuti mane transit, pertransiit rex Israël,* Id est, regnum gẽtis vestræ quod peccando desiderastis, peccando etiam deleuistis, Omnísque arrogantiæ vestræ pompa consenuit, quia regalis potentia quam ad similitudinem vicinarum gentium, concupistis, nihil vobis, sine auxilio meo, defensionis parauit. Propter quod, vos etiam propheta commonuit, Nolite, inquit, confidere in principibus neque in filiis hominũ quibus non est salus. Exiit spiritus eorum & reuertetur in terram suam, in illa die peribunt omnes cogitationes eorum. Ita ergo, nihil illorum vobis insignia, sicut nec vestra illis, profuere suffragia. Totum siquidem quod videbantur posse, vel viuere, ea velocitate consumptum est, vt non diutius appareret quàm matutina crepuscula, quæ, noctis videlicet digressu, & dies coartantur exortu, secũdùm illud quod in simili causa apud Beatum Dauid legimus: Cũ exorti fuerint peccatores, inquit, sicut fœnum, & apparuerint omnes qui operantur iniquitatem in seculum seculi & vltra: Ita ergo & principatus israelis adhærente criminibus vltione collapsus est, vt non tam floruisse quàm raptum apparuisse videatur. *Quia puer Israël, & dilexi eum, & ex Ægypto vocaui filium meum.* Huius versus vltimam partem, in personam domini nostri Iesu Christi beatus Matthęus Euangelij scriptor assumpsit, Dispẽsatoriè factum esse commendans, vt ad declinandum Herodis furorem, qui Redemptoris nostri persequebatur infantiam, ad Ægyptum, Ioseph & Maria pergerent. Oportebat siquidem illud impleri quod propheta pronunciauerat, *Ex Ægypto vocaui filium meum.* Quod igitur de populo dictũ esset prophetiæ textus ostendit: hoc etiam ad personam Domini Iesu Christi posse transferri, Apostolica monstrauit authoritas, Per quem videlicet ea quæ iudæis data erant diuinę pietatis insignia, & cumulatiùs nobis conferrentur, & gratiùs. Contextio verò explanationis, vim censoris ostendit, qui pręteritę nobilitatis ad hoc inferat mentionẽ, vt eos grauiter vrat quos degenerasse cõqueritur. Enumeratis ergo criminibus denunciatísque suppliciis, intulit subitò memoriam præteritę dignitatis, ac si diceret, En dolor! en lachrimæ: & quod hoc genus hominum est, quod sub tanta vilitate censetur? Post quę veluti suscepta responsione, proclamat. *Quia puer Israel, & dilexi eum, & ex Aegypto vocaui filium meum.* Hic ille est, inquit, quem seuiente impietatis locata, dolores messuisse defleui, quẽ instar Salmana à Gedeone consumpti, populandum esse denuncio. Hic inquam

est qui regnũ suũ fecit aboleri, vt tã celeriter quã diluculi potest tẽpus esse, trãsiret Hic, inquam, est qui de sanctorum stirpe descendens, in ipsis mihi consecratus fuerat exordiis, & inter tot gentes toto orbe dispersas, vnus populus qui Israel vocaretur, electus est: cuius merita, affectione praeueniens, meum puerum: meum, inquam, filium nuncupaui, tantumque illi decus cùm adhuc de Aegypto educeretur imposui, vt & vocibus quodammodo panderetur & rebus, quia tantũ inter istum populum & vulgus Aegyprium, apud me discrimen vigeret, quàrùm esse inter optimos filiorum & pessimos seruorum soleret. Cùm ergo iam tunc super omnia liberationis miracula & libertatis illius dulcia, hoc à me cœpisset insigne vt meus filius diceretur, adeò nunc ad profanitatum ima defluxit, vt mei suique pariter oblitus, solis dęmonũ cultoribus obediret: qui, ad probãdum quàm nihil religionis nihilque rationis in illius populi mente resideret, non elaborata quibus se ducerent admouere commenta, sed quasi pecudes ad exitium paratas, siceos vocauerunt, & quod volebant, facili significatione traxerunt *Baalim immolabant, & simulachris sacrificabant*, id est, ad cultum variorum Idolorum quibus erant diuersis titibus seruituri, vocantes se, tanta facilitate sequuti sunt, vt desiderium eiusmodi, occasionis habuisse conuincerentur. *Et ego quasi nutricius Effraim, portabam eos in brachiis meis, & nescierunt quòd curarem eos.* Interpositi duo versus, narrationis simplicis abrupere contextum: & per hoc, difficultatem intelligentiae praestiterunt: Caeterum quod ait. *Quasi nutricius Effraim portabam eos in brachiis meis.* Illi sententiae quae est praelata, respondet. Id est, *O puer Israel & dilexi eum, & ex Aegypto vocaui filium meum.* Post haec autem, quid scelerum perpetrasset interserens, in ordinem commemorandae leuitatis reuertitur: quod quidem viderur ad contestandos indignationis fluctus valere: vt non videlicet vno tenore instituta curat oratio: sed etiam in tempore, quo, quę sunt olim gesta, recoluntur. Vis pręsentariae cõquestionis erumpat, quasi etiam breuis dissimulationis insolerans. Ergo cùm instituisset insignia antiqua contingere, vt degenerantis nimirùm populi grauaret reatum, & quod spontanea pietate dilexerit eum, & quod filii appellatione decorauerit, exclamauit subitò quod aures suas ministris daemonum lymphãribus permisissent & eos ita celeriter essent sequuti vt nullum in assentiendo crearent laborẽ. Quod de impetu, vt diximus, conquaestionis incertum: si paululum seponas, liquidum habebunt quae sequuntur ad superiora contextum: id est, *Quia puer Israel, dilexi eum, & ex Aegypto vocaui filium meum, & ego quasi nutritius Effraim, portabam eos in brachiis meis & nescierunt quod curarem eos*: acsi diceret: nõ est huius populi noua profanitas, quia signa mentis ingratae, inter ipsa mihi ostendit exordia Nam cùm illum filium nuncupassem, beneficiis etiam delineamenta subuinxi, & quasi paruuli mei curam indulgentissimus nutritor exercui. Quidni, cùm eum nec vastae solitudinis molesta sentire permiserim: neque noui & longi itineris labore vexari: quasi funiculus eius, id est, sortitio, cùm Adę videlicet primi hominis peccato, è fœlicitate decidisset, qui paradisi fuerat cultor & habitator effectus vt

in laboratis

in laboratis copiis vesceretur: ita & iste, incomparata hominibus, & solis miraculis cōparata pabula poculaque suscepit, sicque solis charitatis vinculis eum alligaui ac praeceptorum habenis. Ob hoc solum, vt tuti incederent, ora composui, ostendens me ideo ad eorum requiem deflexisse, vt opportuna requie ac voluptate fruerentur: quippe qui non sentirent potētiam deprimentem, sed in illa necessitate per loca vasta cum illis gradientem: exaltatum haberent iugum, id est, remorum, sicut in curribus fieri videmus, in quibus iuga cùm soluuntur, eriguntur. Ille tamen populus nec prouidentiam meam, nec indulgentiam, qua erat informandus & sanandus, aspiciens, semper mihi resultantis animum ostendit, donec ad eũ in quo nunc est statum, pertinaci impudentia perueniret. *Non reuertetur in terram Ægyptiam, & Assur ipse rex eius, quoniam noluerunt conuerti. Cœpit gladius in ciuitate eius, & consumet electos eius, & comedet capita eorum, & populus meus ad reditum meum pendebit. Iugum autem imponetur eis simul quod nō auferetur.* Supra dixerat, *vocauerunt reos*, Sicut, *abierunt à facie eorum*: nunc verò, *noluerunt conuerti*, ait: Id est, quia pietate se auocantibus promptam obedientiam commodarunt, nunc, vt à proauis ad meliora remearēt, neque varia sunt afflictione compulsi. Nam cùm amissis opibus de seruituris thuratione contenderent, vt ægyptiis potius quàm Assyriis subderentur, ne hoc quidem obtinere meruerunt, quoniam immobilis est quæ de nostro processit ore sententia: illos videlicet haud aliis interim, quã Assyriis esse dominis seruituros. Vnde in opus suum vltio inchoata gradietur, vt perrumpat gladius ciuitates, omnémque nobilitatem ferrum pariter flammaque populetur, cunctáque hostes, quæ solent diuitibus chara esse, diripiant. Sic populus hic olim meus, omnibus viribus, cunctis etiam solaciis destitutus, ad meum reditum tarda expectatione pendebit, seris videlicet precibus, & gemitibus ingratis, vt ei auxiliator fieri digner exposcēs. *Iugum autem imponetur eis simul quod non auferetur.* Inefficaces videlicet fuisse lachrymas suas rebus probabit, quia non refigam† istam promulgationem quam coactus multis eius sceleribus tandem in opus exire mandaui. *melius refringam.* Et quia dixerat manere decretum, iugumque eos Assyriæ captiuitatis protinus subituros, schema etiam deliberantis assumit, quasi videlicet vltione reos consumar, proponítque exempla vrbium quas delatum cælitus deleuit incendium.† *Quomodo dabo te sicut Adama, apponam vt Seboim? Conuersum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea. Non faciam furorem iræ meæ, & non conuertar vt disperdam Effraim: quoniam Deus ego & non homo, in medio tui sanctus, & non ingrediar ciuitatem.* Ea quæ olim fuerunt gesta recolendo, ostendit & Israëlitas non minus quàm Sodomitas vel posse vel meruisse consumi, se tamen beneficiorum memorem quæ in honorem sanctorum parentum etiam immeritis eorum liberis contulisset, nō ea vsque adeo velle rescindi, vt eos effusa penitus internecione consumar. Et ideo, se quasi paterno affectu motum esse concussumque denunciat, & quandam pœnitudinem suscepisse, quod Sodomitarum perniciem Israe-

Hic deest quod habetur in Editione vulgata: Quomodo dabo te, Ephraim, protegā te Israel.

li, vel ſub deliberationis ſpecie fuerit comminatus: ſubiicítque continuò, *Non faciam furorem iræ meæ, & non conuertar vt diſperdam Effraim.* Id eſt, nō eò vſque clementiam meam indignatione mutabo, vt nullum de Iſraelitis ſupereſſe permittam, *Quoniam deus ego & non homo*: cuius beneuolentiā videlicet venis vndantibus effluentem, exhaurire non poſſet offenſio † protinus ſubituros ſcema etiam deliberātis offenſio: vel cuius diſpoſitionem, dicata ſemel firmitate gaudentē, ingratorum culpa nō mutet. Quod & magiſter gentium breuiter indicauit, dicēdo: Sine pœnitētia enim ſunt dona & vocatio Dei: dico enim, inquit, nunquid repulit deus plebem ſuam videlicet quam antè præſciuit? nunquam illam patietur impiarum gentium more deleri. Et nunc ergo, cùm debitas plagas pollutis denuntiaſſet agminibus, habere ſe tamen rationem eorum quibus ſit parciturus oſtendit. *In medio*, inquit, *tui Sanctus, & non ingrediar ciuitatem.* Hunc verſum Hieronim. cùm vellet exponere, perrexit enumerare qui ciuitates cō didiſſe legerentur, & ait primum Cain vrbis ſibi præſidium comparaſſe, poſtea etiam nonnullos criminibus inſignes fuiſſe vrbium conditores.

ANNOTAT.

Miror qui venerit in mentem viro ſancto, & qui nil minus quàm calumniator audit hæc D. Hieronimo adſcribere, cùm longe aliter dicat in huius loci interpretatione quàm hic habetur: niſi forte in alia quàm nos commentationis huius exemplaria incidetat Ruffinus.

Et ideo, Deum commendantē propriæ reuerentiam ſanctitatis, dixiſſe quoniam ciuitatē caueret intrare: atque in hunc modū porrexit aſſerere, ſanctos quoſq; & vitā ſuam philoſophiæ mancipantes, celebritatē vrbiū declinare & montiū ſecreta diligere. Talem autem explanationis colorē, quis ſine irriſione conſideret? Neque enim hîc Deus noſter, dicendo ſe non ingreſſurum ciuitatem, vrbes generaliter pronunciauit horrere, de quo dictū legimus: Diligit dominus portas Syō ſuper omnia tabernacula Iacob: &, Deus in medio eius non cōmouebitur: Adiuuabit eam deus vultu ſuo. Sed quoniam commemorationem induxerat Sodomorum vicinarumque vrbium, quas ſicut in libro Geneſeos legimus, vt deleret, ingreſſus eſt, dixerátque: *Quomodo dabo te Effraim? quomodo expugnabo te Iſrael? Quomodo dabo te vt Adama, ponam te vt Seboim?* Intuleratque continuo: *vt non faciam furorem iræ meæ, & non conuertar vt diſperdam Effraim*, conſequē ter adiecit: *Quoniam deus ego & non homo*: *In medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem.* i. de omnibus populis vos elegi, quibus peculiari numine præſiderem, idque in honorem parentum veſtrorum qui mihi acceptiſſimi vixerant, decreui atque promiſi, quòd & ſi offenſionem meam ſacræ legis temeratione meruiſſes, viſitarem iniquitates tuas, miſericordiam autem meam non penitus auferrem, vt te nimirùm ſinerem internecione conſumi, memoriamque tui nominis prorſus aboleri. *Et quoniam Deus ego & non homo*: cuius ſcilicet decretum variatio nulla conuellit: ideo in medio tui verſor quidem æterna ſanctitate conſpicuus, per quod in peccata tua caſtigator inſurgo, & fœdera quæ cum patribus tuis ſunt percuſſa non

non temero, vrbes tamen tuas nequaquã ita ingrediar vt Sodomæ portas, cùm delenda esset, intraui. Et quoniam intulerat de prosperorũ parte sermonem, non fuit contentus dixisse, quia nequaquam Israelitæ instar aliarum gentium disperirent, sed quid etiam aliud de eis ordinauerit misericors percurrit, atque illius temporis quo soluta captiuitate ad solum patrium reducendi essent, intulit mentionem. *Post dominum ambulabunt quasi leo rugiet, quia ipse rugiet & formidabunt filij maris, & volabunt quasi auis ex Ægypto, & quasi columba de terra Assyriorũ & collocabo eos in domibus suis, dicit dominus.* Quid vtique, ait, mirum, si vltionem tum maxime calenté pietas nostra moderetur, cùm in hoc ipso iam tempore gaudia conferendæ liberationis informem, nec celatum esse velim, quanta eos maiestate & de seruitute barbara liberare, & ad regionem patriam reuocare disponam? Veniet, inquam, tempus vt me vindictæ operam capessente filij maris, hostilium videlicet turba nationum haud secius terreantur atque diffugiant, quàm gurgites rubri maris Israël transeunte sunt discissi. Dauidem iussionis potentia in principem Ægyptiorum resflui, qua in salutem piorum fuerant paulò ante suspensi. Tam igitur ex Ægypto, quò post Babylonium triumphum Israelitæ confugerant, quàm de Assyriorum regione quò eos Sennacherib abduxerat, quasi columbarum agmine reuertentes, nidos pristinos, auitas videlicet regiones, stabili habitatione complebunt. *Circundedit me in negociatione Effraim, & in dolo domus Israël. Iudas autem testis descendit cum Deo, & cum sanctis, fidelis. Effraim pascit ventum, & sequitur æstum. Tota die mendacium & vastitatem multiplicat, & fœdus cum Assyriis iniit, & oleum in Ægyptum ferebat.* Cùm inter comminationum fremitus, quos illius temporis ratio postulabat, per excessum breuem, liberationis gaudia contigisset: ad consequentiam susceptæ actionis regressus, Effraim studia, vel quasi mœstus vel quasi indignatus exsequitur: sedulò curans, sicut frequenter notaui, denunciatis suppliciis subtexere species magnitudinesque culparum, quæ nihil inuidiæ commotioni eius relinquant, ostendantque illa supplicia non vitio sed iudicio fuisse prolata. Sic ergo quę sunt per excessum interiecta, ponei facilem præsentis versus ad superiora contextum: id est, Iugum imponetur eis quod non auferetur. *Cum itaque circundedit me in negociatione Effraim, & in dolo domus Israel*, id est, sicut quidam negociator malus, fraude quam mihi intulisset populus lætabatur, putabátque, cùm precabatur, se illudere: nec quia clementiã meã nouerat subuenire vexatis, plagarum tempore suum confitebatur errorẽ, Sed quia cor eius non erat rectum mecum, nec emendationẽ fideliter promittebat, instar illius Pharaonis, qui vbi primùm à calamitatibus respirasset, ad flagitia recurrebat: vel certe vt in ipso libri volumine exprobrauit propheta, quia aurum & argentum cæteraque vel ad victum vel ad cultũ pertinentia quæ à Deo susceperat, idolorum cultui mancipabant. Idem nunc quoque voluit intelligi negociatum Effraim in suam contumeliam, conquerendo: cùm videlicet mentiretur se ab idolis, cũcta quę à deo per-

ceperat, consecutum. Sed cum decem Tribus sub regibus qui in titulo præferuntur, his quas diximus iniquitatibus sorduissenr, *Iudas* adhuc aliquantùm à fratre dissimilis *descendit cum deo testis, & cum sanctis, fidelis.* Id est religiosum ducem Ezechiam secutus, studuit maiestatem diuinæ protectionis & fidem promissionis ostendere, arque in eius viribus, salutis suę fiduciā, vel inrer extremas miserias collocauit: Sicque libetari, mirabili defensione, promeritus, ostendit nec patres suos fuisse deceptos qui hunc vnum deum rora menre coluissent, nec se potuisse diluuio captiuitatis operiri qui veraci propugnarione gauderet. Ad competentes igirur fines, populus vterque peruenir, vt verum deum sequurus & Iudas patrum sanctorum & miraculorū restis euaderet. Samaritæ verò, sicut falsos deos relicta verirate coluerunt, ita ventis pasci, secuti æstuum, id est, vanitates & perniciem, deteguntur. Relicta quippe propugnatione Dei, quæ meritis erat impetranda non precio, tum ab Assyriis tum ab Ægyptiis auxilia mercabantur, & Assyriis videlicet pecuniam, & AEgyptiis oleum, id est, munera soli fertilia destinando, per vnam quippe speciem, mulra signauit: Quod ergo secutum est audiamus. *Iudicium Dei cum Iuda, & visitatio super Iacob. Iuxta vias eius, & iuxta adinuentiones eius reddet ei.* Nomine Iacob, decem rribuum populos indicauit. Diuersitas studiorum, inquit, diuersitarem quoque expugnationis † exegit, vt iudiciū Domini pro Iudę salute consisteret, Samariras vero visitatio seuera percelleret. *In vtero supplantauit fratrem suum, & in fortitudine sua directus est cum Angelo, & valuit ad Angelum, & confortatus est, & fleuit, & rogauit eum. In Bethel inuenit eum, & ibi locutus est nobiscum, & ad dominum deum tuum conuerteris. Misericordiam & iudicium custodiet, spera in deo tuo semper.* Recordatur, vr supra cœpit, nobilitatis antiquæ, vt quicquid honorum stirps electa promeruit, vel quicquid virturis ostendit, ad arguendum posterorum vtilirarem proficiat. Ac si diceret: En quo parenre generati, ad quæ ludibria peruenerunr. Quantumque à priscorū degenerauere virruribus, Iacob siquidem ita fuir appetens gloriæ, † vt antequam in hanc lucem de vtero matris exirer propheticū inierit cum frarre certamen. Quodque vix ipsa natura credi permitteret, plantam germani cui erar etiam primogenita non fraudibus sed meritis erepturus, inuasit. Auspicium ergo lucis cum restimonio dignitaris assumpsir, ostendens videlicet, quòd placita deo polleret generositate, cui frugem securæ virtutis conrigisset eriam anre sentiendi rempora, polliceri: Sicque deinceps, cùm ad iuuenilem venisset ætarem, & percepta iam primogeniti benedictione conspicuus, trucibus fratris appeterertur insidiis, longum exilium, consilium sanctæ marris securus arripuir: nullisque de † humanis opibus, cæterum Dei tantum cui apud Bethel sibi apparenri decimas nouerat, confisus & prosperarus auxilio, virturum ac virium suarum magnirudinem, quam ante experimenro nesciebat, agnouir. Nam cùm post longi remporis spacium, ad habitationem paternam locupletatus rediret, & subiro germani terrirus fuisset occursu Ange-

melius visitationis

forte melius grauæ

alias nec de vllis humanis opibus, sed dei tantum, & c.

Angelus in specie hominis ei obuiauit dignatusque est cum timente luctari, ita sanè vt non illum exerta maiestate deprimeret, sed quasi æqualis cum æmulo, inferiórue certaret. Quod vbi beatus Iacob, vt fœlix robore, ita etiam prudentia oculatus, aspexit, videlicet dominum suum magna pietate se ideo submittere, vt quæ de serui sui sublimatione dispo-suerat, indicaret, id est, quòd eo protectore sublimandus esset quo collu-ctatore penè extitisset superior, fieretque ad intelligendum idoneus, quòd ita eum nemo mortalium violatet vt nec superior natura idipsum posset efficere. Proinde cùm tam profundum consilium patriarcha sensis-set, spiritum illicò humilitatis non elationis assumpsit, & vt benediceretur ab eo cui videbatur præualuisse, lachrymosis supplicationibus depo-poscit. Nec illa colluctatoris sui simulatione deceptus est, vt se quasi fortiorem putaret: sed sicut ad ferendum aduersa magnanimus, ita ad dignoscendum occulta sollicitus, intellexit ipsum esse qui se cõprehensibilibus imaginibus dignaretur induere, quem vidisset apud Bethel, scalæ à terra in cęlũ pertingentis cornibus innitentem. Ibi ergo breui compellatione didicisse meruit, & quanta esset diuinitas apparentis, & quod serui fidelis officium, sine quo Deo penitus placere non possit, vt omnipotentiam videlicet credat & fateatur authoris, eique tota mente per omnem vitæ suæ confidat ætatem. *Dominus deus exercituum, Dominus memoriale eius*, Id est, ita Dei tui memor esse debebis, vt ipsum semper propugnatorem dominumque fatearis. Sed hoc ad dogma respicit: a parte verò morum, studium iustitiæ misericordiæque custodis. *Spera in deo tuo semper*, vt, vel cum eo continua virtute consistas. vel si fuerit interpolata deuotio, ad eum, suscepta emendatione, concurras. Quas virtutis regulas, ad beatitudinis apicem certo tenore ducentes, & fœliciter exercuit, & posteris suis custodiendas reliquit. Vnde & ex exiguo loco, in tantùm dignitatis ascendit vt terra repromissionis ipsius posteris traderetur. *Canaam in manu eius statera dolosa, Calumniam dilexit & dixit Effraim. Verumtamen diues effectus sum, inueni idolum mihi, omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatem quam peccaui.* Cùm generosa beati Iacob facta narraret, à quo posteros suos degenerasse conqueritur, Canaam subitò intulit mentionem, non vt ad gentem aliam transiret oratio, sed vt more prophetarum, per nimiam indignationem, Canaam, ipsos Israëlis posteros, nominaret, cui nimitùm similiores moribus extitissent. Hanc autem inuectionis speciem, & apud alios quidem, sed præcipuè apud beatum Esaiam, & Ezechielem, & apud Danielem cùm senes adulteros conuinceret inuenimus. Huius ergo tenore censuræ, in præsenti quoque loco commemoratio Canaam, id est, profanę gentis inducta est, vt fieret sensus eiusmodi: Sed quid ego varia insignia paternæ generositatis euoluo, à quibus turba ista quam defleo tanto spacio dilapsa conuincitur, vt non immeritò soboles Canaam nuncupetur? In eius ergo manu, calumniam diligenti statera, sed nimis dolosa consistit: quod eò valet, vt ostendam illum non errore sed studio potius iudicióque delinquere. Vbi enim talis animę versatur af-

Deus luctatus cum Iacob.

fectus, vt non impetu aut negligentia, sed cum deliberatione, quasi suspensis ab vtraque parte ponderibus, nefanda committat, dicitur peccasse sub trutina. De quo sensu illud etiam apud beatum Dauid legimus: Verùmtamen mendaces filij hominum in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Cùm ergo hoc præcipuum sit humani ingenij munus, vt quid obedire debeat, quid vitare, perpendiculo rationis & mométis collationis examinet, profanatus populus veritatem in mendacio detinens, admouit quidem stateram negociis sed dolosam: melioribus videlicet deteriora præponens, & noxiis magis quàm vtilibus adquiescens. Quòd autem ait, Calumniam dilexit: potest & ad illud referri quod in superioribus accusauit: id est, quòd tantam impudentiam plebs ingrata quasi obscœna mulier induisset, vt ei omnia quæ vel ad cultum, vel ad victum, rerum vnicus creator contulerat, à suis id se consequi amatoribus mentiretur. Propter quod iratus dominus, ablaturum se & lanam & linũ quæ operiebant eius ignominiam, repromisit, vt ingratorum scelera, deformitas & nuditas secuta, conuinceret. Huius autem calumniæ denotantur apud beatum quoque Hieremiam Nam cùm denũciatis per multos prophetas cladibus Hierusalem interiisset, atque tota gente Iudæorum in Babiloniã translata, pauci ad colendos agros essent relicti, tantam mentis suę in delinquendo pertinaciam publicarunt, vt dicere non timerent, quia ex quo reginam cæli colere, atque reliqua vicinarum gentium idola destitissent, ex illo quoque tempore, cuncta eos aduersa sequerentur. Ergo eiusmodi opinionibus, vero & clementissimo Deo quasi calumniam commouebãt, falsissimè prædicando, fœlices se habuisse dies cùm ab eo discederent, miseros, cùm ad illum redirent. Proinde fallax mentis trutina, Canaam magis illos quàm Israëlis fecit posteros nuncupari, non momentaneo vt diximus impetu, cæterùm † explorata impietate peccantes: & ideo veri iudicij pondera non habentes, in rebus breuissimis, & vmbrarum instar elabentibus, salutis & prosperitatis suæ fiduciam collocabant. *Omnes*, inquit, *labores mei non inuenient mihi iniquitatem quam peccaui*: Id est, cùm perpetratis sceleribus vrgerentur, tamen tutos se fore elaboratis opibus autumabant, tantùm se opulentiæ collegisse dicentes, vt ad eos non posset ærũna peruadere. His proinde stateræ suæ fraudibus ludebantur, cùm Deo excelso adiudicandi † operum prodeunte, putarent, quòd supellex varia vel pecunia conclusa reos protegeret. *Et ego dominus Deus tuus, ex terra AEgypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis, sicut in diebus festiuitatis*. Statere ergo illius, id est, deliberationis tuę fraudes exitu rerum attestante cognosces: vt, quod ratione noluisti, angore fatearis me esse vnicum Deum tuum, qui te à tempore liberationis AEgyptię, in peculiarem populum sum mihi dignatus adsciscere. Cuius animaduersionẽ, adeo, nullis aut pręsidiis, aut poteris diuitiis submouere, vt non solùm denunciatę seruitutis iugum subire tibi necesse sit, verùm statutis sub ea manere temporibus, quibus demùm euolutis, gaudia libertatis postrema gustabis. Ergo hoc sensu, inter comminationis fremitus, aliquid de prosperis videtur illatum

al. sed.

melius, ad iudicii

rum, vt ad confirmationem præcessuræ captiuitatis valeret, ne quis ambigeret inferēdas miserias, quas didicisset succedentibus prosperis terminandas. Possemus autem etiam illud adferre, quòd ex vsu nimirum scripturarum veniret, denunciationem permisceri tristium vel lætorū, vt nec continuata gaudia mentes resoluant, nec tristia continua debilitent. Sed illum priorem sensum loci videtur iuuare contextus. Denique sæuera, vt cœperat, oratione progreditur: *Locutus sum per prophetas, & ego visiones multiplicaui, & in manu prophetarum adsimulatus sum.* Nunquam, videlicet, deposui curam medendi, sed per prophetas meos, tam loquendo restiti quàm gerendo, vt prouidentiam meam intelligerent atque faterentur, qui tanta eis indulgentia consulebā, vt non satis dignas maiestate mea species, in quibus propius eis conuersaret, assumerem in manibus, Ergo † idem, operibus in oculis prophetarum non sum dedignatus his assimilari formis siue personis, quæ & si clementiā decerent, vt est illud quod paulò ante dixi, quia vt formidinem de corde Israëlis expellerem, personam inualidi luctatoris assumpsi, vt beati Moysi tempore, transfigurari in ignē quo rubus non consumeretur, elegi, velut agni sanguine Israëlitarum limina communiui, multáque alia quæ in hunc modū diuersis temporibus acta legimus: vt appareret videlicet deus noster in his imaginibus quas dispensatio suscepta poscebat, non quæ maiestati illius competebant. Sed videamus reliqua. *Si Galgal idolum, tamen frustra erant in Galgal bobus immolantes.* Post eorum commemorationem quę clementiet egisset, reducta est vnde fuerat inchoata conquestio, suo sensu, eiusmodi. En quæ scelera ingratæ plebis experior post tot beneficia mea, post tot dona, totque miracula: apertos in cōtumeliā meā sectatur errores, & nō aliqua argumētorū subtilitate decepta, cōfessę amentiæ subiugatur! *Si Galgal idolū: tamen frustra erant in Galgal immolantes bobus:* De quo loco, & suprà dixit: *Omnes nequitiæ eorū in Galgal.* Per causalē ergo cōiunctionē, id est, *Si*, sentētiā cōuincētis induxit: Id est, cùm nulli sit dubiū, solas esse in ipsis locis brutarū pecudū imagines collocatas, in quibus vtique, & si ipsas pecudes statuissent, supplicantibus tamen prodesse non possent: nune verò, cùm rerum vilium viliora illic simulachra sentiendique ignara visantur, neque sibi neque aliis quampiam vtilitatem datura, tamē frustra erunt in Galgal bobus immolantes: ac si diceret, crederetur ne hoc committi posse, antequam fieret, vt apertam stultitiam & profanitatē, nihil in se amplius quàm reatum vltimum continentem, plebs quondam virtutibus clara sequeretur: postquàm illos ritus & maiestate reuerendos, ad vilia fanaticorum instituta descenderet, atque idola, vel mediocriter sapientum subiecta ditisui, frustrà, id est, absque vlla vel breuis commodi vtilitate suspiceret? Sed cùm esset amentia elatior dic si homines pecudibus supplicandum putarent, fore tamen turbas, quæ sibi a boūm imaginibus fœlicitatem conferri posse arbitrarentur †. *Nam & altaria eorum, quasi acerui super sulcos agri.* Consequenter autem profanos ritus, obseruationum quoque vilitas ipsa conuincit, vt sine aliquo locorum delectu aras extruant, & probrosos deos

for. melius instit.

† *melius ego.*

Hic deest. quis vnquā existimasset vel simile quidpiam.

tumultuariis venerentur altaribus. Ergo quasi cum gemitu & admiratione quam disseruimus prolata vox est: *Si Galgal Idolum, tamen frustra erant in Galgal bobus immolantes. Nam & altaria eorum quasi acerui super sulcos agri.* Sed quid subiiciat, audiamus: *Fugit Iacob in regionem Syriæ, & seruiuit Israël in vxorem, & in vxore seruiuit. In propheta autem eduxit dominus Israël de AEgypto, & in propheta saluatus est.* Quia non historicæ narrationis tenore, cõmemorationem intulit antiquorum, sed sub impetu & dolore degeneres posteros arguẽdi, recoluit facta maiorum, ideo quasi fluctuabundus sermo progreditur, vt inuicẽ sibi exprobratio laudatióque succedat, obiurgationíque pondus, prædicatio antiqua nobilitatis adiungat. Proinde, vt instituerat, labores beati iacob, qui & israel appellatus est, prouentúsque dinumerat. Cuius vtique nomine, gens tota signatur. Propter quod & ipsius pręcipuè intulit mentionẽ, atque vt dicere cœperamus, iacob ille de cuius stirpe descendunt, consiliis sanctæ matris obtemperans, in Deo suo tantùm spem ac fiduciam futurę prosperitatis reponens, regionem patriam dereliquit, ac Mesopotamiæ fines solus atque exul intrauit, nullum habens nisi de generosa indole commẽdationis auxiliũ. Cuius conciliatu statim societatem eius Laban auunculus concupiuit. Et ne gratuitus esset labor generosi iuuenis, a matę virginis nuptias toleranda septennij seruitute despondit: in quo tempore cum magna eius fides industriaque patuisset, seruitutis & nuptiarum geminata conditio est. Hoc est enim quod ait, *in vxore seruiuit:* id est, officium pastorale pro impetrãdis nuptiis, sicut historia narrat, exercuit. Quod autem ait, *Et in vxore seruiuit*, id est, coniugij mercede proposita, gregem soceri custodiuit. *In propheta autem eductus est, quoniam eduxit dominus Israël de AEgypto, & in propheta seruatus est.* A paruis nempe exordiis, & adeò paruis vt opere mercenario pasceretur, vsque ad eam magnitudinem populi diuitiarumque peruenit, vt eum iam AEgyptus tota quodammodo capere non valeret, atque vt primò fœlicitati eius inuiderat, sic deinceps liberationi & Pharao cum suis periret agminibus, illamque atteritę AEgypti gloriam, haud humanis viribus, cęterum tam declarandis patrum meritis quàm instituendis sacris ritibus agnosceret se consecutum. Nequaquam verò in duce aliquo bellicoso, sed *in propheta seruatus est*, videlicet beato Moise qui eum famosis illis, quæ legimus, miraculis vendicauit. Quę ergo erit satis digna conquestio quòd gens quę fuerit tam illustri stirpe conspicua, nunc stultitia insignis & solis agat famosa criminibus? *Ad iracundiam me prouocauit Effraim in amaritudinibus suis, & sanguis eius super eum veniet, & opprobrium eius restituet ei dominus suus.* Commemoratio patrum reddidit filiorum crimen horridius, idque indicat exclamatio subiecta censoris, qui se ad amaritudinem & indignationem, quę in peius vltum iret, adactum esse testatur. Et ideo vigore licet pronunciantis insurgens, à se tamen vindictę ipsius repellit inuidiam, elaboratísque suppliciis Effraim interiisse denunciat, qui salutariũ disciplinarum desertor se prorsus authore & degenerauit & corruit. *Loquente Effraim horror inuasit Israël, & deliquit in Baal, & mortuus est, & nunc* *addide-*

Osea cap. 13.

addiderunt ad peccandum, feceruntque sibi conflatile de argento suo quasi similitudinē idolorū: factūra artificum totū est: his ipsi dicunt, Immolate homines, vitulos adorantes. Induxit eorum quę à tempore diuisarum tribuum commiserant mentionem, sed eo ordine quem indignatio magis quàm narratio postulabat. Effraim siquidem, in pręsenti loco, Ieroboam principem diuisionis appellat, qui, vt simulachra vaccarum populus veneraretur, edixit. Posteà verò Baal idoli cultum, Acab cum Iesabel suscepit, quam profanitatem Hieu seueritate congrua legitur vindicasse. Proinde, ista idolorum consecratio, & prima cæpit in populo, & vltimo tempore conquieuit. Sed cùm hic sit historię ordo quem diximus, nunc partem eius mutauit inuectio. *Loquente*, enim, *Effraim*, id est, ad cultum dæmonum cōuocante Ieroboam; *horror Israelem inuasit.* Videlicet enim timorem illicò superstitionis assumpsit, & quasi verum numen extimuit: vel certè eum colēdi suscepit effectū, per quem æterno iudici mereretur horreri. Neque hoc perpetrasse contētus, aliis quoque sacrilegiis colla submisit, & Baal instituta complexus, calamitatum etiam experimenta persensit, neque vllum studium emendationis assumens, ex illorum ruinis qui varia hostium inruptione corruerant, vel cùm Hieu vindicāte ipsum idolum cum suis cultoribus delebatur: nullus tamen, inquit, in istis excitari potuit correctionis affectus. *Sed nunc*, inquit, *addiderunt ad peccandum, feceruntque sibi conflatile de argento suo, quasi similitudinem idolorum:* non vtique quòd post tempora Achab vitulorum cęperint simulachra venerari, sed quòd ea quæ nec post castigationē reliquerunt addidisse dicantur. Ipsa enim profanitas, nisi rebellibus studiis, augeretur, nec posset esse continua. *Factura*, inquit, *artificum totū est: his ipsi dicunt Immolate homines, vitulos adorantes.* Hoc non sine ratione repetiuit, toto iam volumine ventilatum, sed vt fieret sensus eiusmodi: Quia leui † rerum, etsi nouitas incauta cōciliet † mora tamen examinante profectò vilescūt, nec continua veneratio, nisi his quæ certis pollent insignibus, exhibetur. Hic autem cùm vilitatem & vanitatem operis, vt ratio ita ætas longa detexerit: id est, numinibus gentium, non dico potestatem, sed nec formam vllam in esse nisi cum † manus opificum fingendi gnara tribuisset, profanus tamē populus, ariolorum vocibus libenter auscultat, nimirùm imperantibus, vt vitulis ratione sensuque carentibus supplicent homines, precum ac victimarum oblatione famulantes: *Iccirco erunt quasi nubes matutinæ, & sicut ros matutinus præteriens, sicut puluis turbinis raptus, & sicut fumus de fumario.* Suprà dixerat quòd sanguis eius super caput illius esset, & opprobrium eius restitueretur ipsi, & nunc idem repetiuit vel execrādo cumulauit, quod quoniam extremę se stultitiæ subdidissent, honorem videlicet dei ad simulachra pecudum transferendo, & ipsi ita viliter dispereirent vt fumus, vt puluis, vt ros, vt nebulæ matutinæ solis radiis consumantur. *Ego autem dominus Deus tuus eduxi te de terra Ægypti, & deum absque me nescies, & saluator non est præter me.* Horum versuum est ad superiora contextus, vt fiat sensus eiusmodi: Cum à ceruicibus tuis iugum Ægyptiæ dominationis excuterem, maiestatemque meam fœliciter, cùm manciparer is, il-

aliquantò melius, leuitati

Hic videtur deesse ætatem, reuerentiam, *vel quid-piam tale. for. melius* quam.

lustribus illis miraculis intimarem, istud quoque absoluta voce constitui, vt gens meo cultui semper inrenta, nulli vnquam alij quasi Deo subderetis, quia nec inuenires alterum qui tibi præstaret salutem, quia tunc videbaris elementis seruientibus fuisse colligata. *Ego cognoui te in deserto, in terra solitudinis.* Sed quid nunc ego, inquit, ad sacrilegia tua quasi noua commouear, cùm in illo ipso liberationis tuæ tempore, talem te qualis nũc detegeris, id est, ingratum & contumeliosum semper sim expertus? Quod autẽ, *in terra solitudinis*, adiicere curauit, illud vtique voluit intelligi, quia non eos semper exempla corruperint: quandoquidem & in illis deliquerint locis, in quibus nullos quos imitarentur habuerunt. *Iuxta pascua sua adimpleti sunt, & saturati sunt, & leuauerunt cor suum, & obliti sunt mei.* Cũ beneficiis meis, inquit, nequaquam deuotione, cæterum improbitate gens tota certabat, quod vt facile clareret illis temporibus, etiam ista connectit & per inuectionis tenorem, ad præsentem à qua exorsus erat recurrit ætatem, breui tamen transcursione sermonis, illius quoque sententiæ inferẽs mentionem quæ in Deuteronomij Cantico, beato Moyse denunciante, fuerat prolata, id est, Satiatus est & impinguatus, & calcitrauit dilectus vt faceret sibi deos nouos, sicut panem hordeaceum, quos nescierunt patres eorum. *Iuxta*, enim, *pascua sua adimpleti sunt*, ait, *& saturati sunt, & leuauerũt cor suum, & obliti sunt mei.* Quam peccatorum seriem ideo præmisit, vt vltionem quam illaturus esset, non passione incitatam ostenderet, sed iustitia & ratione munitam. Sequitur enim, *Et ero eis quasi læna, sicut pardus in via Assyriorum: occurram eis quasi vrsa raptis catulis, & erumpam interiora iecoris eorum, & consumam eos ibi quasi leo: bestia agri scindet eos.* Eas calamitates, quas erat illatura hostium barbaries, docet iubente se esse & contingere: nec dedignatur commonitionem suam ferinis imaginibus explicare, quas & scit, licet non naturæ suæ sententiæ, tamen id est, damnatorũ miseriæ conuenire. Eleganter autem cum inter leonum hiatus, vrsum quoque posuisset, feritatẽ eius stimulis orbitatis exacuit, necubi comparatio illata decresceret. *Sicut vrsa*, inquit, *raptis catulis: Et dirumpam interiora iecoris eorum*, qui me videlicet similibus affecere dispendiis. Nam cùm ego hunc populum mihi in filios multa sedulitate formarem, cordaque eorum quasi lambendo componerem, isti me, non solùm optatis sed etiam elaboratis fœtibus orbauerunt, ea videlicet scelera perpetrando, quæ perniciẽ totius gentis exigerent. *Perditio tua, Israël, tantummodò in me auxilium tuum, vbi est rex tuus? Maxime nunc saluet te, in omnibus vrbibus tuis: & iudices tui de quibus dixisti, Da mihi regem & principes. Dabo tibi Regem in furore meo, & auferã in indignatione mea.* Quæstioni oportuna sententia, & quã non nisi pietatis norma dissoluat. Ex persona enim Dei dicitur, *perditio tua, Israël, tantummodò in me auxiliũ tuum.* Atqui tunc est fidelium certa defensio, cùm in Deo liberationis fiduciæ collocatur. Et hoc est quod in profanatis populi moribus beatus propheta per totum volumen accusat, quia non in Dei, sed in fauorum propugnatione confiderent: quomodo nunc ergo, quasi ordine commutato, manifestam Israëli nunciat impendere perniciem?

quod

quod eius salus in solius Dei virtute cõsisteret? Animaduertẽda igitur illa distinctio quæ id quod ambiguũ putabatur illustrat: nõ enim hic irridet fidẽ plebis, in sola Dei potẽtia spẽ sui gaudij reponẽtis (quod vtique cur† nõ fecisset, offenderat) sed pronũciauit tãtùm impẽdere plagarũ, vt auxiliũ ferre nisi diuina virtute sola nõ possit Ergo imminet, ait, *perditio tua Israel, tantũmodo in me auxiliũ tuũ*. Quod si diligẽter cõsideres, nõ solùm nõ absurdè, sed etiã moraliter & de vsu sermonis humani videbis illatũ. Inde est enim quòd si quãdo vel graui morbo aliquẽ, vel desperabili calamitate opprésũ viderimus, spẽ eius in Deo esse dicimus: nõ vtique mẽtis officiũ, sed põdus cladis quæ deprimat, indicãtes. Indubitata igitur, inquit, perditio te cõprehẽdet, & de qua nemo nisi omnipotẽs possit eruere: quẽ quoniã tibi infensum criminibus reddidisti, superest vt ab exitio inhiante rapiaris. Quẽ sensum vt faceret lucere, subiecit: *Vbi est rex tuus? maximè nũc saluet te in omnibus vrbibus tuis: & iudices tui de quibus dixisti, Da mihi regem & principes*. Secũdùm cõsuetudinẽ prophetalẽ, illũ quoque populis exprobrat errorẽ quẽ recedẽtes à sacerdotali republica, in appetitu regis, habuerunt. Eũ siquidẽ, quoniã de vicinarũ gẽtiũ æmulatione cõtraxerãt, rebus malè cadẽtibus, cõsilia quoq; quæ præcesserãt arguuntur, ac si diceret: Vetus tibi est ista demẽtia, vt videlicet, melius te tibi quàm me putes posse cõsulere: de cuius opinionis exordio, principes tibi dari ad similitudinẽ reliquarũ gentiũ postulasti. Nũc ergo, cõsulẽtię tuę fructus appareat, & cõtra indignationẽ meã, regũ te tueatur industria. Debebãt nimirùm docere te, quid prosint potestates istæ tuis ambitionibus expetitæ. Sed trãseam⁹ ad reliqua. *Dabo tibi regem in furore meo, & auferã in indignatione mea*. Quidã regẽ in furore datũ Ieroboã, qui separãdis tribubus autor fuerit, acceperunt: ablatũ verò indignatione, Osee, sub quo est Israël captus, intelligitur. Quod quidẽ, licet possit admitti, tamẽ, quoniã sub futuri temporis pronũciatu, vtrumq; signauit, i. *Dabo tibi regem, & auferã*, intelligi sententia potest habiliori cõpẽdio: vt auferẽdus nimirùm Israëlita princeps, dandus verò pronuncietur Assyrius. Denique, ex more prophetali, post cõdemnationis sarcinam, quæ fuisset eius causa subiecit: *Colligata est iniquitas Effraim, absconditũ est peccatũ eius*. i. scelera quæ multis tẽporibus perpetrauit, vt nullis essent interpolata virtutibus sed funereo cumulata processu, quasi sub aliquo custodita signaculo, in memoria iudicis cõstiterunt: eorũ, inquã, remuneratione † perfectum est, vt amissis libertatis insignibus, seruituti atrocissimæ subderẽtur, & eos dolores angoresque sentirent, quos fœminæ solent in partubus experiri. *Ipse filius nõ sapiens, nũc enim nõ stabit in cõtritione filiorũ*. Iã & supra iisdẽ colotibus disputauit, quòd patefactã stultitiã Israelis aduersorũ attestatione signaret, atque meritorũ defotmitas, quę aliquandiu sub prospetitate latuisset, ęrũnis demum coarguentibus panderetur. Ergo esse te filiũ & nõ sapientia † graui testimonio cõprobatur, quia in eo tẽpore quo hostis irrupit nequaquã stare metuisti. Et quoniã stultitiæ nomine, prophanitatẽ notabat, cui decẽ tribus, sicut ab exordio voluminis arguit, toto se studio mãcipatunt, ob eãque stultitiã, procella captiuitatis eos arripuit, opportune transit ad

melius cum.

melius cumulatione.

forte melius, & non sapientem, grandi testimonio &c.

Iudam,& eum non solùm nomine,sed gestarum etiam rerum pandit iudicio,vt simul ostenderet,qui exitus filios sapientes teneret, sicut etiam eum qui insipientes mâserat,publicasset. Ad prosperiora ergo quæ sub Ezechia rege magnis collata sunt miraculis, propheticus sermo commigrat, & ait: *De manu mortis liberabo eos,de morte redimã eos. Ero mors tua, O mors: ero morsus tuus inferne. Consolatio abscondita est ab oculis meis, quia ipse inter fratres diuidit. Adducet vrentem ventum dominus de deserto ascendentem, & siccabit venas eius, & ipse eripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis.* Primò, vt solet, prosperis pollicendis gaudia liberationis annũciat:posteà verò,eadem voluptate, vltiones accumulat. Ergo, *de manu mortis liberabo eos*:id est, cùm in tantam rerum difficultatem venerint, vt iniecta manu mors eos cõprehendisse ac tenere videatur, tunc ego liberator adueniam. Id autem præcipuè exprimebat oratio beati Ezechiæ dicentis,venisse dies afflictionis & opprobrii, siquidem venissent filii vsque ad partum,& non esset virtus pariendi. Cùm ergo opibus Assyriis vtgerentur,& vrbem hostis obsidione clausisset, ita pernicies imminebat, vt iam iamque videretur miseros voratura: sed quoniam diuinum auxilium iustis precibus impetrarunt, edidit illud grande miraculum;& centum octoginta milibus Assyriorum Angelo feriente deletis, libetatio piis votiua resplẽduit:secundùm illud quod carmina sancta præcinuerãt: *Iste pauper clamauit, & dominus exaudiuit eum, & ex omnibus tribulationibus eius eripuit eum:immittet Angelos dominus in circuitu timentiũ eũ, & eripiet eos.* Mors itaque & infernus, rex Assyrius & totus eius appellatur exercitus, quem se extincturum diuina sententia pollicetur: præmissoque fragore vindictæ, ex suo more subdit causam quæ indignationem illam mouerit. *Consolatio*, inquit, *abscondita est ab oculis meis, quia ipse inter fratres diuidit.* Habitum & verba lugentis assumpsit vt Assyrii crimen augeret,& quasi ex persona Iudę, magis de fratris, id est, Israelitarum quos in captiuitatem Sennacherib duxerat, quàm de propria calamitate solliciti, dicit oculos suos adeo maduisse lachrymis vt consolationem recipere non valerent, quòd & rex superbus atque truculentus tristem inter fratres separationem esset operatus, in captiuitatem videlicet decem tribus ad regionem Mediæ trãsferendo. Vbi sanè diligens poterit lector inquirere, cur hęc Iudę tribui quę discessionem fratris lugeat adscribatur affectio, cùm supra de eodem negocio propheta loquens, impietatem ei exprobrauerit gaudiorum? Nam cùm dixisset Effraim in desolatione erat. *In die*, inquit, *desolationis in tribubus Israel ostendi fidem: facti sunt principes Iuda quasi assumentes terminum: super eos effundam quasi aquam iram meam.* Cùm ibi de expulsione germanorum lętati esse dicantur, per id quòd agrorum suorum terminos dilatatos putarent, quomodo nunc inducuntur, expulsionem fratris absque vlla consolatione lugentes? quod gemina expositione valebat absolui: quia enim nõ de singulis, vt dixi, sępe personis, sed de totis agminibus sermo est: ideo in illa multitudine diuersos quoq; mores intelligimus fuisse, vnde & alia ex piorum personis, ex impiorum alia proferuntur. Cõsequenter ergo aliquãtos illic fuisse colligimus, quos germanorum cõtristaret expulsio: plures verò quos

Medorum captiuos Sennacherib posuit in Hatham & in Aber iuxta fluuiũ Gozã in ciuitatibus Medorum. 4. Reg. 17.

quos finium delectaret extensio. Sed videamus iam & alterum explanationis modum, qui ita nimirum valebit iudici, vt causis magis quàm personis videatur aptari. Et necessitudinis quidē vox ista sit, quā prope finē libri propheta constituit, id est, calamitatē se expulsi fratris dolere, & vicissitudinē debitā hostibus imprecari: illud autē, quod quibusdā etiā voluptatē creauit, ad patricidas crimē aspiceret. vt fiat sēsus eiusmodi, fuisse aliquos in quibus † prophanitas nō solū leges, sed etiā naturæ iura cōturbauerit, vt in captiuitate fratrū nō debuerūt cōpati, maluerūt gloriari. *Adducet vrentē ventū dominus de deserto ascendentem, et siccabit venas eius, et desolabit fontes eius, & ipse diripiet thesauros omnis vasis desiderabilis.* Vrentē de deserto ventum angelū dicit, qui Assyriū sub nocte vna deleuit exercitū: non quòd in deserto angeli credātur habitare, quos quotidie faciē patris visere Euāgelica cōmēdat authoritas, sed quoniā ob vindictę celeritatē (18500. siquidem sub vna nocte cæsa referuntur) similitudinem ignis assumpserit, & deserti ad hoc intulerit mentionē, vt totū illud agmen afflatu poti⁹ quā operatu quopiā videretur absumptū. Sic enim & beatus Dauid dixerat: qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos ignē vrentē. Hanc ergo nūc adustionem de locis per ardorem solis inhabitabilibus signauit acciri, qui fontes Assyrios venasque. i. regem cùm exercitu ac stirpe deleret. *Et ipse diripiet thesaurum &c.* Si cōsuetudinem prophetarum respicias, qui declinationes tēporum nō satis anxiè ac diligenter obseruant, videtur Sennacherib regis collectā de triumphis opulētiam denotasse: ideo videlicet illū prędicta inflāmatione cōsumptū, quoniā multa crudeliter egerit, nec auaritiā eius direpta satiauerint: & nūc ideo vomere cogatur, quicquid per iniquitatē antea deuorauerat. *Pereat Samaria, quoniā ad amaritudinem cōcitauit dominū suū &c.* Paulò antè dixerat: Cōsolatio abscōdita est ab oculis meis, quoniā ipse inter fratres diuidit, & eū effectū quo Israëlis misereretur ostēderat, nunc verò Assyrii internecione descripta, aduersum Samariā rursus incādūit. Quod vtiq; nō de varietate fecit, sed de grauitate sentētiæ. Postquā enim & pietatē & virtutē veri Dei, qui superbū regem quasi nullo negotio consumpsisset, ostendit, sicq; eum paratum esse ad defensionē piorū, vt gaudiis eorū magnarū gentiū impēderet vltiones: meritò Samariæ, vt disperiret, quasi inflāmatus optauit, quæ suis videlicet sceleribus effecisset, vt hic tā bonus dominus nō propugnator illius, sed depugnator existeret: ac si diceret. Cū beneficia nostri, qui æternus est, rectoris aspicio, magis magisque Israelis crimē horresco, qui videlicet carere tali pręsidio laborārunt. *Cōuertere Israël ad Dominū Deū tuū, quoniā corruisti in iniquitate tua.* Miro contextu procedit oratio. Exclamauerat quippe quod ad grauandū Samariæ peccatum valeret, sed quoniam idipsum miserando potius quā execrādo fecerat, secunda saltim remedia quæ vulneri medicētur apportat: & quia noluerunt cōtinuę deuotionis pręsidia cōplecti, subsidia pœnitentiæ & emendationis assumant. Si ergo te faciunt, ô tu Israël, vel pericula meliorem, conuertere ad Dominum Deum tuum à quo nunquam debueras auerti: & illud ipsum quòd in tua iniquitate corrueras execratus, munera confessionis assumito. Hoc est enim quod iat *Tollite vobiscum verba, & conuertimini ad dominum, & dicite ei: Omnem aufer ini-*

† *Fortasse prophanas*

quitatem, et accipe bonum: tu enim solus potes peccatũ, quo remimur, amouere. Quid autem bonũ sit, quod vt acciperet obsecrabat, sequens versus ostendit, *Et reddemus vitulos labiorum vestrorum.* Sic enim carmina quoque sancta docuerũt, vt immolemus deo sacrificiũ laudis, quia grata ei sit oblata ex puro corde laudatio super vitulum nouellũ, vngulas & cornua producentẽ. Eloquere ergo aduersũ te, Israël, iniustitias tuas domino, quarũ cupis remissionẽ mereri. Sed quid his adiiciat, audiamus. *Assur nõ saluabit nos, super equũ nõ ascendem⁹, nec dicemus vltrà, Dij nostri opera manuũ nostrarũ: quia eius qui in te est misereberis populi.* Quod ait assur nõ saluabit nos, de exemplo Iudę videtur assumptũ. Nam regũ narrat historia, quoniã cùm Rapcases nomine dux Assyrius missu regis Sẽnacherib, ad cõpellẽdos atque terrẽdos eos qui Ierosolimis clausi fuerãt, aduenisset, inter cætera, quæ gloriosè ac superbè de Assyriis prædicabat, adiecit quòd duo millia equorũ Sẽnacherib esset paratus educere, quorum sessores totus Iudæ exercitus nõ possit offerre: & qua demẽtia aduersùm se tãti principis copias incitarent. Si saluti suæ proinde cõsulerẽt, eius dederẽtur imperio qui nõ min⁹ subiectis liberalis, quàm sęuerus cõtumacib. appareret. Verùm incolę Ierusalẽ in solius Dei virtute liberationis suæ fiduciã reponẽtes, cõminationũ hostiliũ taciti spreuere iactãtiam. Ad Iudę ergo cõfidentis exemplum, etiam Israëlem sermo nunc momentis instituit: vt ipse videlicet longa seruitute correctus, iam deuotionẽ incipiat fratris imitari, quã ille tẽpore Assyriæ obsidionis ostendit. *Nec dicemus,* inquit, *vltrà, Dei nostri opera manuũ nostrarũ*, Id est, desinemus quæ manu artificum fiunt simulachra venerari, postquã & fratre teste cognouimus, quia populi in tuo cultu permanentis misereri bonus arbiter nõ desistas. Huic autẽ vestræ confessionis oblatui quid a Deo nostro referatur, accipite. *Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontaneè: quia auersus est furor meus ab eis. Ero quasi ros Israeli, germinabit quasi lilium, & erumpet radix eius quasi libani: cõuertentur sedentes in vmbra eius, viuent tritico, & germinabũt quasi vinea, memoriale eius sicut vinũ libani.* Diuersis comparationibus & liberationis dulcia, & libertatis insignia, & amœnitatẽ excultorum describit aruorum, quę sicut tempore nimirum quo persultat hostis squalore plurimo vestiuntur, ita cùm securitas pacis cultorum exercet industriam, & vbertas passim visitur & venustas. Sic ergo, Israel, cùm captiuitatem tuam prospera quæ sunt promissa depulerint, pulchritudo te libertatis, & lętitiæ dulcedo ita implebit ac vestiet, vt non vilibus quibusque germinibus sed liliis & rosetis stillãtia prata visantur: mea quippe clemẽtia meaque gratia, instar tibi roris illabitur, vt omni pe dote deposito inuocationis ornamẽta percipias. Quod ne tibi dubites pro magnitudine sui posse cõtingere, procedit in fratre. i. in Iuda de Assyriis manibus liberando. Qualẽ ergo illi gloriã † cõferret optata quidẽ, sed vix sperata libertas: talis etiã remanebit, si tamẽ dignus cui cõferatur appareas. Viuetis quippe tritico, & germinabitis quasi vinea quę trãslata ex Ægypto Palęstinã latis finibus occupauerat, & memoriale vestrũ sicut vinum erit libani: id est, gloriæ vestrę erit tanta flagrantia, quanta vini quod optimum in mõte libano generatur. *Effraim, quid mihi vltrà idola? ego exaudiã & dirigam eum vt abietem virentem, ex me fructus tuus inuentus est.* Quæ cùm ita

Fortasse, contulit.

ita ſint, inquit, vt diſputatio noſtra perdocuit: id eſt, vnam hanc eſſe viam ſalutis, quam cultus noſtri numinis religióque patefecit. Ponite profanitatis ſaltem modum, cuius nunquam ſentire debueratis exordium: & vni, qui verus eſt, domino, tota fide ac deuotione cohæreſcite: nec veritatem eius in mendacio tenendam putetis, vt incommunicabile nomen idolis adſcribatis. Sed ſcitote quòd nõ ſolùm pręceptis, verùm ipſa negociorum voce didiciſtis me vnum eſſe, cuius ſicut cultores æterna fœlicitate potiãtur, ita deſertores æternis miſeriis obruantur. Ego ſum enim qui exaudio ſupplicantes, qui poſſum & ſoleo ſanare contritos, dirigere contortos, fæcũdare ſteriles, inuenire pereuntes, ſuſcitare mortuos, & in eam celſitudinem quos vegetauero ſublimare, vt de palmis aut rubis in abietes & cupreſſos profeciſſe videantur. *Quis ſapiens intelliget iſta? intelligens, & ſciet hæc? quia rectæ viæ domini, & iuſti ambulabunt in eis: præuaricatores verò corruent in eis.* Meritò volumen ſuum admiratione concluſit, cuius vtilitatem & per præcepta, & per exempla monſtrauerat. Simul, vt doceret cauſam omnem peccatorum & miſeriarum de ſtultitia contigiſſe, laudauit ſapientem, qui omnia quæ ſunt diſputata perpendens, vtilitatem viarum ſacrarum finẽque cognoſceret: quòd per eas iuſti videlicet cum ſecuritate graderentur, præuaricatores autem quique corruebant, admittendo videlicet ſacrilegia, & exitia ſuſtinendo. Notandum ſanè quòd etiam loca iſta, quæ ſecundùm prædictam à propheta hiſtoriam, prout captus noſter ferebat, expoſui, etiã ad maiorum rerum ſignificationẽ poſſint valere. Nam illud quod de Sennacherib dictum eſt, *Ero mors tua O mors, ero morſus tuus inferne.* etiam de ampliore negocio, ſecundùm quod gentium magiſter oſtendit, accipi poteſt. Nam cùm ad Corinthios ſuper manifeſtanda reſurrectione loqueretur: Vbi eſt mors, inquit, aculeus tuus? vbi eſt mors victoria tua? Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum. Hic enim quaſi ventus vrens, quippe qui ignem venerit mittere ſuper terram, de deſerto aſcendiſſe perhibetur, quia de vtero virginis, ad quam ſecundum naturæ leges vir quaſi cultor ceſſerat, germinauit: & venas mortis fontémque eius fecit areſcere, vt non haberet ius ſecundò repetendi eos, quos ſemel in æterna gaudia redemptor ſuſcitaſſet. Incarnationis ſiquidem ipſius ſacramento, ros gratiæ in eccleſiarum arua deſcendit, vt paſſim diuerſis virtutibus fructuoſa vitis liliáque prodirent, & fieret multiplicationis fidelium tãta fœlicitas, quanta eſſet agri pleni frugibus, fructibus, floribus gloriantis. Sícque conuertentur ſedentes in vmbra eius, id eſt, diuerſæ nationes ſub protectione eccleſiæ requieſcere cõcupiſcẽt, vt & corporalis, & ſpiritalis vigoris alimoniã in vino & tritico conſequãtur. Igitur illa, quæ ſub Ezechia eſt, impleta liberatio, à libertate quam Chriſtus tradidit, & cumulatius explicetur, & gratius. Quis ſapiens & intelliget iſta? Intelligit, & ſciet hæc? Quia videlicet poſitus ſit Dominus in ruinam & reſurrectionem multorum: nec per calles eius confidenter incedant, in quibus ſectatores criminum collabuntur, niſi qui ex toto pectore confitentur Chriſtum Dei eſſe virtutem deíque ſapientiam, vnuſque cum eo fieri ſpiritus, votis ſtudiíſque contendunt.

RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI IN IOHEL PROPHETAM COMMENT.

CVM adhæc prophetica vel abdita, vel si cōpetētius nemoradixerim, audax quidem, sed amminiculis religionis potius quàm temeritatis innexus, percūctator accederē: si frui sensibus liceret, aut plebeia luce perspicuis sed arcano splēdore reuerendis, quam editionem assumerem (sunt enim plusculæ): delegissem. Notaui videlicet vltimā quę secundū hebtæum vocatur, quòd in ea magis elocutionum esset integritas, quæ vel docētis affectū vel cōminantis exprimeret. Ipsius ergo translationis iudicio cōperimus alium esse xij. prophetarū ordinē apud hebręos, quàm quē vulgatior editio contineret per illud, quòd non in omnibus prophetis indices temporum tituli pręlegantur, neutiquā incertum fieri quibus ętatibus eorum singuli prophetauerunt. Quandoquidē traditio per manus missa commendet, sub illis regibus eorum qui sine titulis legantur viguisse doctrinam, sub quibus ante eos prophetauetint qui titulis instituuntur. Proinde & Beatus Ioël videris an ęquęuus inter coęuos S. Osee, quem ante eum legimus, comprobetur: eorumdem videlicet regum crudelitatem contumeliasque perpetiens, eadem sacrilegia populi furentis accusans, eadem impendentia criminosis tormenta denuncians. Incipit autem ab admirantis potius & quasi commiserantis affectu. *Verbum domini quod factū est ad Ioel filiū Fatuel.* Hoc, inquit, doctrinæ, imo censuræ munus imposuit famulo suo doctor ęternus: nomine quippe verbi totā quam visurus est doctrinam pariter indicauit. Patet quoque prophetæ non de nihilo memoratur: sed quoniam sanctitate pollentium, quotiens non solùm virtutes, cęterum maiores etiam nominantur, fiat eis cum parentibus suis dignitatis æquatio. Sicque & illi vel iusti, vel prophetę, vel pontifices iudicentur. Hęc ergo causa laudandę radicis in germine, & honesta & grauis docetur. Illud autem quòd quidam commentatores ethymologias etiam nominum prosequuti sunt, de his videlicet laudum semina colligentes, i. Ioel apoKe. Hoc, quod incipientem transferre possumus, bhatuel latitudo dei, & reliqua in hunc modū, vt puerilia & inepta sunt, ita plus negotii videntur habere quàm commodi. *Audite hoc senes, & auribus percipite omnes habitatores terræ, si factum est istud in diebus vestris aut in diebus patrum vestrorum.* Habitu concionatoris ingreditur magnitudinem calamitatis quæ israelitis contigit narraturus. Ecce, inquit, vocem vestri fletus anticipo, & quod ad inuidiam motura erat conquestio primus enuncio, non vos † vnis, videlicet alterisque subiacuisse verberibus, excitatas calamitates spumantium instat vndarum nouis semper præcedentes miserias depulisse. Omnes ergo iam ad audiendum incolæ conuenite: vel vos qui senio vitæ istius plurima pericula collegisti, † vel vos qui minus licet habeatis annorum, tamen vigenti memoria potestis continere, si quid simile à parentibus accepistis, quale in pręsentem confluxit ætatem.

Sola Traditio xii. prophetarum tempus declarat.

vnius videlicet alteriusue.

collegistis

Immo

Immo quid dicã? solos cõsulamus annales quasi exẽplorũ solatia requirẽtes, cùm in eũ cumulũ miserias gentis nostræ ascẽdisse petpẽdam, vt nihil tale vel apud futuros possit existere. Et senes ergo, & habitatores terrę ꝙ vel percipere auribus, vel audire iubẽtur, non diuersa aut merita signat aut studia, sed simpliciter vt audiãt imperatur: quale est illud in psalmo: Audite hæc omnes gẽtes: auribus percipite omnes qui habitatis orbẽ, quiq; terrigenæ & filij hominũ, simul in vnũ diues & pauper. Plutibus vtiq; modis nihil aliud quàm homines quos cõuocat iudicando signauit. Quod ideo breuiter adnotaui, quia qũidã in his vocabulis multã esse differentiã credidetũt, pet quæ hoc plurimũ inutiliũ expẽdere vel boiũ. Sed nos, quid propheta cũ tãtę admirationis ambitu deferat, audiamus. *Residuũ erucæ comedit locusta, & residuũ locustæ comedit bruchus, & residuũ bruci comedit rubigo.* Diuersitas calamitatum species cõprehẽdit, quas Iudeorũ populo deplorat illatas: quarũ singulæ cùm incidunt, ita fructus anni spẽmque consumũt, vt agricolarum pectora ærumna pariter & formido comminuant. Quæ sanè incõmoda illis non semel sed plerísque accidisse tempotibus, vel ipso quem disserimus propheta, vel Deuteromio denunciante colligimus. Vnde & illorum opinionem, qui hæc omnia de hostibus dicta æstimant, refutamus. Nam & erucam, & locustam, & bruchum, & rubiginem, ad Assyrij & chaldæi, & macedonici, & romani populi putauerunt significationem valete: quorum opibus nimirum Iudæorum est attrita Respublica, sub descriptione videlicet locustarum, vicissitudinem hostium publicatam esse credentes. Quod vtique videntur pet aliquã consequentiam suspicari, si nihil calamitatum Iudæi nisi ab hostibus pertulissent. Cùm verò & famen grauissimam, & prodigialem sicut beati Helię temporibus siccitatem, & mortem subitàm variasque corruptiones pertulisse doceãtur, quid fuit necesse eam quoque penuriam, quamuis locustarum & brucorum intulerit mentionem, gentium incursionibus applicare? Intelligentes ergo simpliciter verba prophetica, magis quàm eadem aliò quò libuerint rransferẽtes, locustas & erucas non cataphtactos equites aut clypeatos pedites, sed vermiculos taripedes & minutas pennatasque accipiamus animantes: quæ ita sibi tunc in profanatæ gentis tormẽta successerũt, vt sedulò custodirent vices nocẽdi, & si quid præcedẽtibus remãsisset, id totũ quæ sequebãtur absumerẽt. Quam sanè perniciẽ sanctus Ioël impẽdentẽ magis, quàm iã illatã prophetali intuetur aspectu: & ideo illis de quib. agatur miserabili securitate torpẽtibus, ipse quasi benignus & spectaculo tali cõsternatus inclamat: *Expergiscimini ebrij, & flete, et vlulate omnes qui bibitis vinũ in dulcedine: quoniam perijt ab ore vestro.* Moraliter prorsus inchoata conquestio: quę in calamitate te cõmuni illos primũ qui grauius cęteris eadẽ laturi docẽtur appellat. Acerbi⁹ enim mordet penuria deliciis assuetos, & luxuriosis nõ solũ inopia, sed etiã frugalitas ipsa tormẽtũ est. Cũ ergo egestaris esset incõmoda narratur⁹ à mediocribus cœpit, & deliciarũ tantũ damna cõtingit, quę non in cõmune cunctis, sed helluantibus tãtum possunt esse metuẽda: eosque tã viliter æstimat, vt ptopter solam voluptatem viuere voluisse pronunciet. Proque

vt ſtatus taliũ metetur, adiungit vt diligerēt, & expetgiſcãtur earũ ſaltem rerũ imminente diſpendio quarum ſtuduiſſent indormire cõſortio. Nulla vos, inquit, ſtudiorũ hactenus habuit cura diſtrictos nec compunctionis ſtimulũ tantorũ criminũ conſcientia ſuſcitauit: ſed ſeruiſtis omnibus deſideriis quaſi ageretis à iuſtitia liberi: victa eſt patientia iudicis æterni, impudétia & obſtinatione peccãtiũ: decreuit vos debitis ſubiugare verberib⁹ & prima iſthęc deliciarũ, quibus abutimini, inſtrumenta ſubducere. Cuius ſanè penuriæ quanquam proceſſus etiam ad mediocres inopeſque perueniat, vos tamen etiam exordia ipſa cruciabunt. Quos ergo nihil docuit diſciplina iuſtitię incipiat ſaltem timoris ſtimulos experiri, & date lachrymas viciis quas officiis non dediſtis: quique nunquam doluiſtis ſauciatam innocentiam, flete demum temulentiam deſtitutam, expergiſcimini ebrii & flete: vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine, quoniam periit ab ore veſtro. Cauſas, inquit, offenſionis grauiſſimæ cõſectatu luxurię pręſtitiſtis: nec lautis tempeſtiuiſque conuiuiis aut ſimplici ebrietate contenti, ſed vinum permiſcendis dulcibus corrupiſtis, & irritamentum epulis attificio comparaſtis, vt omne vitæ ſpacium inter laſciuiã & temulentiã diſperiret. Ecce nũc tempus eiuſmodi vltionis aduenit, quę populandis terrarum fructibus deliciarum potiſſimùm inſtrumenta ſubducat. Hæc vos ergo primos, inquit, ærumna vexauit, quia frugalitatis ignaris experientia pœnarũ fit imminutio copiarum. Et quoniam rationis obliti, beſtiarum vos ſimiles reddidiſtis, in ipſis ſaltem quibus incubatis thoris & cubilibus, vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine, quia periit ab ore veſtro. Cùm denũciationi propheticæ cenſotis exprobratio permiſcetur, oſtēdit quia homo in honore conſtitutus non intellexerit, & iccirco brutis quibus ſe ſimilem reddidit comparetur, damnum quippe, vt diximus, vitę putãs detrimenta, vt quia luxuriæ ęgrè ſub ipſo fragore motæ vltionis euigilat, vt quia neſcit flere vel vlulet: quale eſt illud in pſalmo: Famem patiẽtur vt canes, & circuibunt ciuitatem. Oportuerat ergo vt ratio vos potius compunctionis ſtimularet, quàm ærumna doloris morſibus excitaret: ſed quoniã eiulatu nimio conſulentiam perdidiſtis, vt non iam prouidere, ſed tantummodo ſentire poſſitis, vlulate percuſſi, qui non timuiſtis admoniti. Et quæ eſt cauſa taliũ lachrymarum? *Gens enim aſcendit ſuper terram meam fortis & innumerabilis: dentes eius vt dẽtes leonum, molares eius vt catuli leonis. Poſuit vineam meam in deſertum, & ficum meam decorticauit: nudans ſpoliauit eam & proiecit: albi facti ſunt rami eius. Plange ſicut virgo accincta ſacco ſuper virum pubertatis tuæ.* Temporibus quidem illis quæ beati Oſee titulo continentur frequens etiam Aſſyriorum narratur eruptio: ſed quia non vno genere temeratores legis ſuæ rerum conditor affligebat, ideo inter hoſtiles populationes, has quoque lues accidiſſe, quas denunciat propheta, colligimus: in quarum ſanè deſcriptionem, multam operam intentus expendit, cõſilio nimirum & atte medicãtis: vt ſalutarem illum timorem qui illecebras cogit horreſcere, in audientium pectoribus commoueret, nec denunciati terroris ſtimulos ſub incidii † breuitate trãſcurreret, ſed cõſideratione † rerum immorari auditorem

Fortaſſe iudicii

m.ſ. Codex conſideraturis

rem doceret, cuius † emẽdatui tota hæc plagarum ambitio parabatur. Nec solùm descripsisse contentus, pergit etiam verborum ponderibus augere quod gesserit: denique locustarum agmini gentis nomen adscripsit, quasi per turmas manipulosque gradientis, & cuius non minus esset nouitas quã magnitudo formidini. Huius enim si efficientiã potius quàm mẽbra cõsideres, videbis dentes eius leonũ catulis, imo ipsis prędandi peritis leonibus conferendos: neque enim difficilius ab his germina, quàm ab illis armenta vastantur. Et quantò minus ad victum mortalibus greges constat commodare quàm fruges, tãtò amplius frugum quàm gregum populator incommodat inhiantiaque sanguini guttura bestiarum. Sed ipsum lac frugum & graminum sæuiens locusta consumit, & ideo etiam pecora qui non mandit interficit. Omnes enim syluas virore despoliat, & quasi naturę ipsius cõditionẽ vi cladis imitatur: vt quemadmodum sole in hyberno diuexo humor arborum ad interiora compellitur, sicque frõdium honore deposito robora nuda consistunt, quæ si rusticandi ignarus aspiciat, desperat posse reuirescere: ita istud agmẽ quod aduenire deploro, haud solùm mollia graminum, sed matura etiam vineta consumet, nec pomis albata vindemia tẽperabit, dulces quippe ficus amaro dente populabitur, & ita dedita opera rotum corticem persequetur per quem vitalis nimirum poterat succus illabi, vt alba pro viridi sylua visatur. Cùm ergo, ne creditam sibi frugem terra restituat, nec spõtaneus palmitem fructus inclinet, nec pomorum solatia ęgris annus cultoribus subministret: quid superest, noster popule, nisi vt calamitatem tuam fletibus persequaris? sed ita irriguis & plurimis, vt solent fœminæ quas luctus viduitatis oppressit, & eorum virorum societate priuãtur quibus fuerant a virginitatis suæ tempore copulatæ. *Plange sicut virgo accincta sacco super virum pubertatis tuæ, periit satrificium & libatio de domo Dei.* oportunè ad regionẽ migrauit oratio, quia enim dixerat viduitatis luctum totius gentis planctibus exequandum, cur hanc similitudinem protulisset, commemoratu regionis, absoluit. Nam sicut sæpe aliàs, ita & apud beatum Osee quasi in locum vxoris se Deus noster synagogam adsciuisse pronunciat: sed illam adulterarum more coniunctionis istius pacta violasse, ac se diuersorum deorum cultui subdidisse. Ergo quoniam & hic ab impendẽtis calamitatis exordio in immensum narratione processit, & post dispendia quasi primæ temulentiæ quæ luxuriosis dolenda signauit, ærumna cumulatissimè est egestatis illata, culta pariter & lustra vastantis, per quæ, hæc non solùm communis alimonia, sed nec illa quæ secundùm religionẽ erãt offerenda superessent. Ideo quasi ad similitudinem viduatæ mulieris conuenitur, quippe quæ per hoc videatur mariti discessione cruciari, quòd oblationis & ceremoniarum instrumenta perdiderit, quibus per diurna sacrificia & placere deo, & adhærere credebat. *Luxerunt sacerdotes ministri domini, depopulata est regio, luxit humus quoniam deuastatum est triticum, cõfusum est vinũ & elanguit oleum, confusi sunt agricolæ, vlulauerunt vinitores super frumento & ordeo quia periit messis, agri vinea confusa est & ficus elanguit malo granata, & palma, & malus, & omnia ligna agri aruerunt, quia confusum est gaudium a filiis homi-*

emendationi

num. Eò vsque ad publicam inopiam peruenisse, vastante videlicet locusta, bruco & rubigine, vt hostiarum quoque indigentia sequeretur, nec panes propositionis imponerentur altari, consequenter primi sacerdotes leuitæ que lugebant: plebs autem reliqua quasi ab æterno coniuge repulsa, viduarum instar (vt diximus) ingemiscat, quia & ipsa terra ornatu omni viriditatis ac fertilitatis amisso, squalore lugentis adoperta est. Non enim tristi huic populatui frumenta messor eripuit, non fertilitatem suam vitis qua grauata constiterat ad dulcia musta perduxit: sed tanta cultores frustratione decepit, vt mẽdacium suum videatur erubescere. Similis oleas pulsauit inuidia elanguerunt malogranata cum ficubus: nec vllum genus pomorum meliore potuit cõditione subsistere: sed cum gaudiis spebusque mortalium, tam germina periere, quàm gramina Non est dissimulandi tempus doloris, omnes lugentium habitum mentemque suscipite: teterrimũ enim genus impendit exitii, quibus tam spes anni lamentanda quàm res est. *Accingite vos & plangite sacerdotes, vlulate ministri altaris, ingredimini, cubate in sacco ministri Dei mei, quoniam interiit de domo Dei vestri sacrificium & libatio. Sacrificate ieiunium, vocate cœtum, congregate senes omnes habitatores terræ in domum* Dei *vestri, & clamate ad dominum.* Magnitudine calamitatis exposita, omnibus quidem populis fletus impendere descripserat, sed quia lachrymarum tantummodò spectaculo commoueri, miserantis potius quàm docentis officium est, propheta autem animo patentis indutus, nihil nisi pro vtilitate conciliat: nunc quoque ordinatè ad lamenta conducit, vt non vacuis fletibus tempus absumant, miserias suas lugubtibus nimirum vocibus persequẽtes. Quod vtique, & religiosos & fortes animos deceret: sed ipsa lachrymarum munera secundùm sacræ legis regulas ordinantes, messem præparent gaudiorum, tantumque ærumnis mentis indulgeant, quantùm sufficit ad indignationem iudicis, offensionem quàm rerum amissionem dolẽtes. Vos proinde ait sacerdotes, aspetis vestimenta mollia mutantes, habitum lugentium animumque suscipite, sed & quod ad curam vestram specialiter pertinet allegãtes, deesse videlicet vnde diuino cultui seruiatis. Quod verò spectat ad populum: sanctificate ieiunium, id est, indicite sub ea denunciatione, vt si quis fortè contempserit quasi sancta, violauerit arguatur. Hoc est, quod ait, sanctificate ieiunium. Simul autẽ, inquit, omnes, id est, non solùm ętate validos, sed quos etiam imbecilles habet vel infantia vel senectus, pro magnitudine periculi ad communionem officii conuocate. Est enim consequens, vt cunctorum repellat afflictio eam calamitatem, quę erat in omnes communiter sequitura. Non autem debet nobis opportunitas intelligentię subtilis elabi: vniuersis siquidem ieiunium communiter imperatur. Conuocate, inquit, senes omnes habitatores terræ in domum Dei vestri. At si illa inopia (quæ suprà descripta est) totis regionem finibus obtinebat, ita vt nec sacrificium solenne possit offerri, quomodo iterum magnæ sanctificationis ambitu ieiunium eisdem plebibus imperatur: cùm vtique sub tanta indigentia constitutis, difficilius factum esset cibum parare quàm continuare ieiunium? Ergo

debemus

debemus aduertere, quia aliud sit esurire, aliud ieiunare: hoc ad exercitationem virtutis respicit, illud verò ad mortalitatis angorem. Ideo nō placat dominum afflictio reorū, sed correctio pœnitentium: neque opus est tabe sed compunctione curandis. Sordes enim luxuriæ nequaquā ærumna bonis malisque communis, cęterum amica tantùm generosis mentibus disciplina depellit. Et ideo ieiunium peto, inquit, quod de officio venit, non esuriem quæ de supplicio plerumque contingit: vel esurientibus inquam conciliate ieiunium, vt quod inopia molestum fecerat, reddat deuotio fructuosum. Sed hæc nos pro ædificatione audientium dixerimus. Cæterum potest consequentia propheticis sententiis maiore compendio vendicari. Impendentem enim calamitatem magis quàm iam irruentem vaticinator annunciat, metiroque ammonet sacerdotes vt plebem ad ieiunia conuocent, & legitimis supplicationibus occurrāt his calamitatibus quas audiunt imminere. Denique sequitur: *A A A diei: quia propè est dies domini & quasi vastitas a potente veniet. Nunquid nō coram oculis vestris alimenta perierunt? de domo dei vestri lætitia & exultatio: computruerunt iumenta in stercore suo, demolita sunt horrea, dissipatæ sunt apothecæ quoniam cōfusum est triticum. Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti? quia non sunt pascua eis. Sed & greges pecorum disperierunt.* Postquam lugentium habitum, vt sacco videlicet operiri, id est, amicti ciliciis conuenirent propheta composuit, nunc etiam qua fungi debeant oratione subiungit, & exclamationem dolentis bis terque congeminans quasi vim ictuum quibus plagæ incutiantur expressit. Haud ob aliud profectò quàm vt formidinem & compunctionem in cordibus audientium pronūciatę calamitatis ambitio suscitaret, ac si diceret: Credite oculis meis, credite sensibus, acie prophetali non solùm illata sed etiam ventura cernentibus: eius nimirum quę tolerari nequeat calamitatis pondus insistere, & ad cuius ictus singulos quasi conuulsi visceribus collabamur. Sic enim sibi eruca & locusta, brucus, rubigo succedet, vt cessatio præcedentis incommodi quæ respiramentum videbatur aliquod polliceri, grauiora miseris tormenta comportet. Ac dies ille domini, quo reos videlicet destinauit vlcisci, non quasi tenui sit vexatione terribilis, sed eam vastationem ferat quam potentissimus quisque vltor inueheret. Cuius videlicet viribus, nec audacia resistentum quiret obsistere, nec subtrahere quippiam calliditas oculentum. Quod igitur ait, *Vastitas à potente veniet,* vel cōparationem positam accipe, vt non minus valituram castigationem sciamus quàm si esset potentissimi alicuius regis sæuitura victoria. De quo colore etiam illud in psalmo est: Excitatus tanquam dormiens dominus, tanquam potens crapulatus a vino: &, Percussit inimicos suos in posterioribus, opprobrium sempiternum dedit illis: vel certè non per exemplum sed pro singularitate factam intelligamus commemorationem potentis, neutiquam vnum aut duos sed cuncta quæ voluerit absque difficultate patrantis, sicque potens omnipotentem expressisse videatur. *Quia prope dies domini, & vastitas à potente veniet. Nunquid non corā oculis vestris alimenta perierunt?* nō est, inquit, tempus vt impedimentum mediocre formides, &

colligendis tantùm fructibus haud etiam collectis calamitas inferatur, sed sub ipsis oculis vestris, vt iam repositis confidatis alimentis: nec solùm priuatis domibus, sed etiam templi ærario inopiam imminere prædico, ita vt lætitia, imo cõsolatio vniuersa depereat. Nec sanè ablatis frugibus victum pecora ministrabunt, quia & ipsi perniciem depasti montes, & consumptio viroris indicent. Quibus vtique propiantibus malis ostendit se propheta pulsari, quod vel ad spiritalium sensuum iudicium valet multùm se vltra hos corporeos porrigentium, vel ad pompam (vt diximus) descriptionis, in populorum cordibus affectum formidinis commouentem. Ergo quasi speciem interrogãtis assumpsit, dicendo. *Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti?* vt a respondentis parte subiiceret, *quia non sunt pascua eis. Sed & greges pecorum disperierunt.* Proinde, cùm me ex omni parte intolerabilis circundet afflictio, ad te vnicum dominum, manus, voces, vota sustollo: & vt calamitates terræ iam dexter, iam mitis aspicias, animo & corpore stratus imploro. *Ecce enim speciosa deserti flamma consumpsit.* In quo sanè loco diligens auditor inquirat, quæ in desertis pulchritudo prædicetur agrorum, quam noua hæc exustio inuidiosa consumpserit: præsertim cùm nusquam incendii præcessisset querela? consequentia proinde lectionis ostendit, pulchritudinem hîc agrorum frondentes syluas & læta pascua nominari. Ideo autem non culti, sed deserti ruris amœna laudauit, quia armentorum & gregum fecerat mentionem: qui quoniam per nemora lætantur & pascua, his vtique aliqua clade corruptis, illi quoque subduntur exitiis Ignem autem posuit pro vastatione quam locusta intulisset & bruchus, sicut etiam legimus in psalmo: Posuit pluuias eorum grãdinem, ignem comburẽtem in terra ipsorum, & percussit vineas eorum, & cõtriuit omne lignum finium eorum. Proinde cùm omnium syluarum & graminum virotem ita locusta bruchusque consumpserit, vt nõ adæsa sed exusta videantur: consequenter etiam feræ bestiæ ad famis pericula peruenerunt, & ad te vnum naturali magisterio doctæ suspiciunt, vt remediũ periculo propiciatus apportes. Attestãtibus quippe sacris cum veritate ac suauitate carminibus, omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore: dante te, illa colligent: apetiente te manum tuam, vniuersa implebuntur iucunditate: auertente te autem faciem tuam, turbabuntur: Auferes enim spiritum eorum & deficient, & in suum puluerem reuertentur. Proinde sicà te etiam ferarum greges remedium, & si liquidarum vocum inopes, tamen diuersis faucium sonis postulant: sicut terrarum area susceptis aptata seminibus, aut rorẽ, aut pluuiã, quò germina producantur expectat. Quod si benè consideres noster auditor, inesse videbis pondus exemplo: animarũ enim sitim elemẽtorum naturali appetẽtię, quæ est vtique multò vehementior, cõparauit. Sed videamus & reliqua. *Canite tuba in Siõ, vlulate in mõte sãcto meo, cõturbẽtur omnes habitatores terræ, quia veniet dies domini, quia propè est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis: quasi manè extensum super mõtes.* Cùm inquit tẽpus magnę vastationis appropięt, ciuitatis incolę agrorumque cõueniãt, & orationibus atque fletibus tẽpus denunciatæ ca-

calamitatis antichipẽs. Cuius si ego possem ante ipsa rerũ experiméta acerbitatem explicare dicẽdo, videntur mihi fore tales angorũ tenebrę, quales, si cõtingat atra geminari, vt cùm noctẽ caligo, & tenebræ faciũt densiorẽ: imo si his nubes dẽsas, turbinésq; cõsocies, vt solatio syderũ penitus excluso, per cęcum aërem fulminum terror intermicet. Quæ tamen imagines solam mali qualitatẽ laborauerunt indicare, cuius de quantitate in maiorẽ modum acerbitas augeatur. Ita enim vis, de quo loquimur, mali, vniuersa spacia nostræ regionis implebit, quasi limitibus explicatis, omnes simul montes atque colles manè nitidum, id est, rutilans aurora perfuderit. Vnã ergo rem & nocti comparauit, & lumini, vt non contrarium aliquid inferret, sed vt dilatationem eius & acerbitatem diuersitate comparationis exprimeret. *Populus multus & fortis: similis ei non fuit à principio, & post eum non erit vsque in annos generationis & generationis.* Quod de locustis magis, quã de hostibus sit instituta narratio, processu orationis ostendit. Examen quippe ipsum locustarum & bruchorum, cuius irruptio multiplicem calamitatem peperisse describitur, nũc armato exercitui frementíque composuit: quod vtique per comparationem non posset inferre, si de militibus fuisset instituta descriptio. Pergit itaque effectum, inquam, mali per varias species explicare, & dicit qualẽ terrarum faciem cùm veniret inuenerit, qualem reliquerit cùm abiret. Nihil, inquit, simile maiorum nostrorũ vidit ætas, nihil minorum simile videbit. *Ante faciem eius ignis vorans, & post eum exurens flamma, quasi hortus voluptatis terra coràm eo, & post eum solitudo deserti: non est qui effugiat eum.* Ante faciem eius quòd dixit, ipsum locustarũ incursum voluit indicare, nõ vtique vt faciem locustarum aliud periret incendium, & illæ exustæ deinceps rura corrumperent: sed ita, inquit, totas regiones eorum vastabit incursio, vt non minus quàm ignis absumpserit. Et quia nõ efficientia probatur incendij, verùm leuia quęque rerum vt frondes, vt culmos, vt paleas, crepitantibus volitantibúsque flammis, celeriter solet penitúsque consumere: quæ verò materiæ plus habuerint firmitatis, maiore incendij mora superat: ideo, & antè & post, flammam vigere denunciat. Augendi autem ordinem ex arte custodiens, postquam locustam incendio contulit, regionem quæ vastata sit, terris amœnis irriguisque ait potuisse conferri. *Quasi hortus voluptatis terra coram eo, & post eum solitudo deserti: non est qui effugiat eum.* Vt tunc vtique vis mali grassantis appareat, vt ea quæ fuerint nimis amœna consumpserit. *Quasi aspectus equorum aspectus eorum, & quasi equites sic current. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exient, sicut sonitus flammæ ignis deuorantis stipulam, sicut populus fortis præparatus ad prælium. A facie eius cruciabuntur populi omnes, vultus mutabuntur in ollam. Sicut fortes current, sicut viri bellatores ascendent murum: viri in viis suis gradientur, & non declinabũt à semitis suis. Vnusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabũt: sed & per fenestras cadent, & non demolientur, vrbem ingredientur, in muro current, domos conscendent, per fenestras intrabunt quasi fur. A facie eius cõtremuit terra, moti sunt cæli, sol & luna tenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suũ, & domin⁹ dedit vocẽ suã ante faciem exercit⁹ sui, quia*

multa sunt nimis castra eius, quia fortia & facientia verba eius. Magnus enim dies domini, & terribilis valde: & quis sustinebit eum? Paulò antè commonui quia magis magísque processu rationis appareret, non de armatis aciebus (sicut quidam opinati sunt) sed de bruchis & de locustis narrationem simpliciter institutam Harum itaque vt vim effectumque signaret, armatorum & equitum similitudines congregauit. Nec solùm narrandi ambitionem, sed etiam comparandi eruditionem sequutus, vt magnificè quod susceperat, ita etiam eleganter explicuit: & cursum ipsum, videlicet irruentium locustarum, incessui quadrupedantium componendo, & sonitum ei crepitatui, quem in stipula solet ignis efficere, comparando. Quas quoniam imagines vidit decenter assumptas, multa in eis commemoratus industria est: & non solùm stridorem atque incursus ignibus equitatuique composuit, sed illud etiam sedulò, quòd non sparso, sed composito agmine, plenóque gradus vaderent, planè vt legiones aliquæ sub signi & centurionibus agentes (quia id poscebat terroris causa) signauit. *Sicut populus*, inquit, *præparatus ad prælium, à facie eius cruciabuntur populi omnes, vultus redigentur in ollam.* Si vim, inquit, copiarum militaris etiam disciplina componat, vt non vagi & latrocinantium similes, sed per turmas aciesque compositi, constantibus & animis & ordinibus in bello procedant, ante certaminis aduentum, ipso facilè timore soluuntur hostes, vt plerumque eorum facies futuræ mortis lurido vestiantur: ita, inquit, agmina nostræ gentis, nec aspectum ipsum ferre ingruentis calamitatis valebunt, sed ad similitudinem ollę quam fumus infecerit, non solum palescent, sed etiam penitus attrahentur: quippe quibus nec in campo virium, nec in vrbibus murorum succurrat auxilium. Locustarum siquidem agmina quę ventura denuncio, officium populationis obeuntia sicut bellicosissimi viri, quocunque indignatio vel cupiditas vocauerit, excurrent. Nec solum arua vastabunt verùm etiam intra, vrbium tecta penetrabunt.
Nulla erit impedimento obsistentium multitudo: nullum quod irruentes moretur obstaculum: inoffensis callibus victrix turba gradietur. Hoc enim aït: *Vnusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt: sed & per fenestras cadent, & nō demoliantur.* Ne solùm, inquit, ciuitatum ædibus irruentes, quasi publico erunt timore contentæ: sed in penetalia priuatarum domorum, furtantum iustar, intrabunt. Sicque vniuersos regionis istius incolas lętabilis † anxietas occupabit, vt eis cęli moueri, & tremere terra videatur, splendorem suum astra subtrahere, palpabilibus tenebris sol ac luna vestiri. Nequaquam autem dubitem vniuersa cum tanto malorum cumulo ventura: quando hæc agmina, ipse qui est omnipotēs ductor indicet & in perniciē reorū tali abutatur exercitu: atq; ipse signum præcepti, quo incitentur, attollat: eisque vires, quibus exsequantur sententiam, subministret. Magnus enim dies domini, & ipso vltionis cultu ambituque metuendus: cuius deprimentem ruinam nō posse tolerari facies prima demonstrat, Possumus autem has beati Ioelis concionantis querelas, quāuis cum ipso sæueritatis suæ fragore ad ędificādum

† fortasse letalis

valentes

valentes, tamen per subtiliorem quoque intelligentiam transferre ad animorum figuras: vt per descriptionem calamitatum, quas regionibus totis ob cruciatum peccantium impendere denunciat, squalorem criminosarum mentium signasse credatur. Neque enim censura sapientis magis miseros existimat quos ærumnis, quàm quos vitiis viderit subiugatos. Secundùm quam regulam, statum profanissimæ gentis nullis omninò sceleribus abstinentis, tum miseratus, tum indignatus arguit: denuncians primò, se nec facta meminisse, nec futura concredere, quæ suis videat accidisse temporibus, id est, exiguis quidem mole vermiculis, & qui vix capiant nomen animãtium, tantam vim ad vndarum similitudinem (quæ se continuè sequerentur) illatam, vt omnem paratum regionis vultumque delerent. *Residuum enim erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus & residuum bruchi comedit rubigo.* Si ergo humanos animos indicanter inspicias, & vitia necdum punita consideres, deprehendes profectò in eis talem statum, qualem regionibus lues miseranda contulerat. Quatuor siquidem species corruptionis incommoda deferentes, quę sibi quadam affinitate iungantur, intulit, id est, erucam, & locustam, bruchum, & rubiginem: quas quatuor illis animorum passionibus possumus competenter aptare, spei videlicet, & gaudio, timori, ac dolori. Ex his enim quatuor affectionibus, sed de vna origine morionis (videlicet qua afficiamur) emanantibus, vniuersa mala, & diuersa pariunrur incommoda. Nos autem ea tali decisione signemus, vt erucam folia tantùm arborum virentia persequentem, & locustam saltibus magis quàm gressibus promouentem, ad spem referamus & gaudium, quadam nimirum sua saltatione peccantia: è regione verò bruchum & rubiginem, qui absque vlla operis alacritate insidendo inhærendóque consumat, pauori secernimus & dolori. Cùm ergo viderimus aliquẽ per ea quæ dicũtur lęta peccantẽ, vtpote modestiæ & pudoris alienũ, postquã honestatis ornamẽta corruperit, etiã patrimoniũ suũ flagiriis victumque submittere, exclamemus licebit: *Residuum erucæ comedit locusta.* Cùm verò ediuerso alterũ adeo ignauię seruientẽ, vt nullũ decus libertatis existimet, sed cũ ipse nullo amictu feriæ dignitatis exultet, si eũ etiã latere cupientẽ deprehẽderit alicuius superioris improbitas, & sceleribus suis vel adiutorẽ poposcerit, vel ministrũ: aut certè abnuere tẽtanti malũ aliquod aut quodpiam minetur incõmodũ, statimque illũ videris etiã maioribus, quã putaueras, seruitũ ire criminibus, dicito cũ propheta: *Residuũ locustæ comedit bruchus, & residuũ bruchi comedit rubigo.* Secũdũ hãc itaque regulã, in omnẽ vitã mortaliũ si perspicaciter aciẽ dirigamus, diuersis quidẽ negociis, sed in cũctis ferè studiis eorum atq; tẽporibus, vbi his prophetę exclamationib⁹ cõgruè vtamur, offendim⁹. Tali siquidẽ vitiorũ multiplicatione perfectũ est, vt nõ solùm gramina & germina quasi naturę generositas interiret, sed ipsa & vinearum, & olearũ, ac ficorũ quæ religionis videlicet fuerãt instituta munerib⁹, & poma corrũperẽtur, & robora. Cùm ergo etiã sub christiano, inquã, nomine cõstitutos, sacramẽtorũque adoptione gaudẽtes, tamẽ eos nullã virtutũ curã habere cõspexeris, imo ipsi⁹ altaris ministros anibitioni tantùm luxurięque famulari, miseranter atque

indignãte r exclama: *Posuit vineã meam in desertũ, & ficum meam decorticauit, nudans spoliauit eam & proiecit: albi facti sunt rami eius, confusum est vinum, elanguit oleum, confusi sunt agricolæ, quia messis agri periit.* Hic autem ecclesiarum status, qualem hac potissimùm tempestate conspicimus, illam indignationem Dei, quam intremuit propheta, succendit, id est, *Magnus est dies domini & terribilis valde, & quis sustinebit eum?* Quo autem sit consilio proditus, qui sustineri nequeat, audiamus. *Nunc ergo dicit dominus: Conuertimini ad me in toto corde, in ieiunio, & in fletu, & in planctu, & scindite corda vestra & non vestimenta vestra, & conuertimini ad dominum deum vestrum: quia benignus et misericors est, patiens, et multus in misericordia. Quis scit si conuertatur et ignoscat, et relinquat post se benedictionem, sacrificium et libamen domino deo vestro?* Ergo pompam sæueritatis, qua stipatur egrediens ad vindicandum ęternus dominus, intuentes, animos desperatione prohibete, speique melioris effectu scitote, illum non sequendi, sed parcendi desiderio terruisse. Neque enim propriæ benignitatis oblitus, tam multiplici fragore motæ animaduersionis insonuit, sed vt in vobis affectũ formidinis excitaret. Denique, ipsa vos rerum voce compellat, vt ad eum ægra dēmum pectora conferatis, eiusque medicinam æternis virtutibus obligantes, non solum habitum lugentium sed totum impleatis affectũ, cordaque vestra potius quàm vestimenta rumpatis. Quod cùm exaggerenter, tum etiam eleganter ammonuit, vt quia mos plangentium est à pectoribus vestimenta diducere, illos quoq; quasi admotæ pectoribus manus, altius vt imprimerentur, ammonuit: Ac non solùm videlicet indumenta, sed etiã viscera, si fieri posset, ipsa rumperent. Verbum quoque accommodatissimum rei, de qua agebatur inuenit: Scindite corda, & non vestimenta vestra. Quæ vtique scissio præter ambitionem lugentis, discretionem quoque boni malíque videtur indicere, & separationem à flagitiis, quorum commixtione sorduerãt. In melius ergo mutate propositum, vel ea quę sunt prius male gesta deflete, quippe quibus causa sit cũ benigno, & misericordi Domino, & præstabili super malicia, id est, qui eius calamitatis, quam maliciam vocat remissionẽ, si compunctos viderit quos comminatione terruerat, libenter indulgeat. Ex vsu autem scriptutarum quasi speciem dubitantis assumpsit, dicendo. *Quis scit si conuertatur & ignoscat, et relinquat post se benedictionem?* Quod vtique pro reuerentia iudicantis inseritur, cuius tantum vult esse terrorem, vt etiam tuta timeantur. Relinquet autem post se benedictionem, ideo ait, Quia supra dixerat tantam vim egestatis locustis vastantibus inferendam, vt post transitum earum remaneret terra sicut solitudo deserti. Ergo nunc ait, Offerte lachrymas, Offerte gemitus. Talibus forte hostiis, vis animaduersionis denunciata lætabitur: vt si imminuit copiam, non etiam absumat alimoniam. *Et relinquat post se benedictionem, sacrificium, et libamen, Domino Deo nostro.* Per ordinem ad præmissa respondit. Supra enim dixerat: magnitudinem egestatis eo vsque venturam, vt periret sacrificium & libatio de domo domini: hic itaque, cùm spem solatij correctis ac pœnitentibus vendicaret, adiecit, quòd relinqueret benedictionem, quæ libamentis seruiret altaris. *Canite tuba in Syon, sanctificate ieiunium*

nium

niam, vocate cœtum, congregate populum, sanctificate Ecclesiam, coadunate senes, congregate paruulos, & sugentes vbera: egrediatur sponsus de cubiculo suo, & sponsa de thalamo suo. Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes ministri domini, & dicent: Parce domine parce populo tuo: et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes. Quare dicunt in populis, vbi est deus eorum? Familiare prophetis, vt non sollicitè tempora, vel quæ dicuntur genera verborum in declinatione custodiant: cæterùm sensum impleuisse contenti, quasi obuiis elocutionibus abutuntur. Vnde & nunc cùm dixisset, *Egrediatur sponsus de cubiculo suo, & sponsa de thalamo suo,* subiecit, *Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes*, pro eo vt diceret, plorent sacerdotes. Contentus enim officio censoris, non fuit curiosus modorum: vel certè, vt efficacem fuisse hortationem suam proderet, dixit curatutos quod vt facerent imperasset. Inter vestibulum itaque & altare, cœtus, ait, lamentantium personare: & vos præcipui sacerdotes, quibus sacrorum rituum delegata custodia est, madentes ora fletibus exclamare: *Parce domine parce populo tuo,* & ne hos, quos decreuisti iure hæreditario possidere, nunc profanis (quibus cingimur) nationibus execratui fieri, despectuique pariaris: & si nihil aliud, nobis id saltem apud tuam clementiam suffragetur, quòd absque tua contumelia perire non possumus. Qui ergo nos tuos credi vocarique seruos, ac filios, non solùm creando sed etiam adsciscendo voluisti, noli sinere vt dicant gentes: *Vbi est deus eorum?* quo videlicet solebant propugnatore gaudere. Quæ postquam officio præceptoris explicuit, vaticinantis continuò fiducia pollicetur fuisse populi efficaces precatus, & quasi pro zelo stimulatum rerum dominum, defensionem fidelium recepisse. *Zelatus est,* inquit, *dominus terrã suam, & pepercit populo suo.* Interesse, inquit, propriæ dignitatis aspiciens, ne gens, quæ ipsius proprie nomine censebatur, quasi indiga defensoris periret, & desperatione eam prohibuit, & spe iocunditatis impleuit. Ex eius ergo responsione subiungitur: *Ecce ego mittam vobis frumentum, vinum, & oleum, & replebimini ex eo, et non dabo vos vltrà opprobrium in gentibus. Et eum qui ab Aquilone est, procul faciã à vobis: & expellam eum in terram inuiam & desertam, faciem eius contra mare orientale, extremum eius ad mare nouissimum: & ascendet fœtor eius, & ascendet putredo eius.* Beatus quidem Ieremias & alii prophetæ, Assyrios & Chaldæos dicũt ab Aquilone venturos. Et hic ergo Assyrius posset intelligi, nisi, vt suprà notaui, alias quoque plagas, secundùm quod in Deuteronomio sanxerat, prophanato populo constaret illatas. Proinde, secundùm institutum ordinem, locustas accipiamus & bruchos, quarum amolitionem placatus Dominus pollicetur: qui hoc sanè ad gratiam & dulcedinem liberationis adiecit, quòd illa agmina in deserto iussit occumbere, ne fœtoris magnitudo de cadaueribus excitati incolis morbum crearet. Ascendet ergo illic fœtor eius & putredo, quia superbè egit: superbè autem eum egisse pronuncians haud vicium mentis, cęterum magnitudinem calamitatis expressit. *Noli timere terra, exulta, lætare: quoniam magnificauit dominus vt faceret. Nolite timere animalia regionis: quia germinauerunt speciosa deserti, quia lignum attulit fructum*

suum, & ficus, & vinea dederunt virtutem suam. Et filij Syō exultate, & lætamini in domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem iustitiæ. Consequenter ad totam regionem quasi sermo dirigitur, vt ei promittatur recidiua fertilitas, cui fuerat denunciata vastatio: Et per easdem species sermo decurrit, per quas etiam sub aduersitate transierat. Dicit itaque montes pascuis vestiendos, frondosam faciem syluis redire, ficus & vites munera suæ fœcunditatis offerre. Hoc enim est, quòd earum virtutem vocauit, quæ quoniam omnia vsui sunt hominum mancipata, meritò subiecit: *Et filij Syon exultate & lætamini in Domino Deo vestro: quia dedit vobis doctorem iustitiæ.* Coronauit omnino præcedentes monitus eruditionis plena sententia: quæ post depulsionem ærumnarum, & successus optatissimos prosperorum, vsurpari à populo gaudia, sed ex qua potissimum deberent parte, signauit: Nō vtique quòd fruenda appeterent, sed quòd doctorem iustitiæ reperissent. *Et filij*, inquit, *Syon*, exultate, & lætamini in domino deo vestro: quia dedit vobis doctorem iustitiæ. Est quidem, inquit, misericors, & qui vna succurrendi virtute depellat tristia, & secunda cōtribuat: Sed te popule meus in eo potissimùm exultare debes, quo cæteris nationibus antecellis: quia doctores videlicet iustæ conuersationis acceperis, quorum informatu, & modestus ageres & beatus. Quale est illud apud alium prophetam. Beati sumus Israël, quoniam quę deo placent, nobis nota sunt. *Et descendere faciet ad vos imbrem matutinum & serotinum in principio. Et sic implebuntur horrea frumento, & redundabunt torcularia vino & oleo. Reddam vobis annos quos comedit locusta, bruchus et rubigo, et eruca: fortitudo mea magna, quam misi in vos.* Per diuersas species id quod cœpit exsequitur, & futuram mutationem de tristibus in læta describit. Promissurus ergo fœcunditatem tempestiui ac serotini imbris, prędicauit in lapsum, *descendere*, inquiens, *faciet imbrem matutinum & serotinum, in principio*. Quod Septuaginta, non in principio sed sicut à principio, transtulerunt, vt facerent sensum: quia offensionibus, quibus annuorum temporum oportunitas erat quasi perturbata, sublatis, ad morem suum annus recurrat: vt pro diuersitate seminum, vel tempestiuis, vel serotinis arua plumis irrigentur. Quæ tantam sane fertilitatem creabunt, vt & horrea tua superentur, & dolia. Potest ergo hoc quod dixit, tempestiuum imbrem & serotinum in principio, sic intelligi: vt signasse videatur ordinem commodorum, nec sit vlla in sensibus contrarietas, quasi quomodo in principio dictus sit imber, qui etiam serotinus vocatur: sed vt fœcunditatem fructuum pluuia præcessura dicatur: sitque sensus, Mittam primùm imbrem, & postea frugum lætitia subsequetur: Quæ cùm cultores suos gaudiis viribúsque compleuerit, obliuiones inopiæ præcedentis infundat, & ærumnæ pergat abolere vestigia: Ita vt non solùm penuriæ molestia conquiescat, sed etiam detrimenta quæ præcesserant suppleantur. Hoc est enim quod dixit, *reddam vobis annos quos comedit locusta*: Non vtique vt momenta temporum, sed vt fœcunditas redderetur annorum. Notandum quoque, quia fortitudinem suam & magnam erucam Deus appellauit, & locustam: haud vtique, quod

quòd eiuſmodi vermes ad coæternam dei potentiam aliqua ratione referantur, ſed quòd earum miniſterio atque populatu in afflictionẽ reorum munus impleuere vltionis. Erucarum ergo & locuſtarum ipſa exiguitas, potentiam indicat & creatoris & vindicis: qui vbi populos decreuit atterere, nec dentibus beſtiarum aliquarum vtitur, nec venenis, ſed per bruchum & rubiginẽ opulẽta paulò antè regna cõſumit. Et ideo virtus dei appellatur, cuius ſententiã, quaſi ſtrenuus lictor, impleuerit. Cũ ergo iſtorũ temporũ damna, fertilitas, inquit, optata correxerit: *Et comedetis, & ſaturabimini, & laudabitis nomen domini dei veſtri qui vobis fecit mirabilia: & non confundetur populus meus in ſempiternum. Et ſcietis quia in medio Iſraelis ego ſum dominus deus veſter, & non eſt amplius: & non confundetur populus meus in æternum.* Venit autem ex more prophetico, vt quotiens quæ ſunt læta promiſerit, ita etiam in ſempiternum manſura denunciet. Quod vel ſub conditione duntaxat, quæ ſcripturis celebrata eſt, debemus accipere, id eſt, Si illi ſtudiis probitatis inſiſtant, tunc etiam proſpera mãſum ire: vel certè, quòd ad vaticinantis officium aliquid ſemper de optantis parte coniungat. Poteſt autem ſenſus intrò ferri, cui ſanè proceſſus ipſius orationis alludit. Nam iam ſuprà dixerat, *filij Syon exultate, & lætamini in domino Deo veſtro, quia dedit vobis doctorem iuſtitiæ:* Quod quamuis multipliciter poſſit intelligi, tamen quantùm ad rationem temporum reſpicit, beatum Ezechiam propriè videtur oſtendere: quem magno circa cultum Dei ſtudio ferbuiſſe, fides pandit annalium: cuiúſque perſona regis, ſicut præcipue Eſaias propheta demonſtrat, ad ſignificationem maioris negocij videtur electa. Ea ergo quę per Ezechiam geſta ſunt, ad redemptoris noſtri negocia transferamus: vt illo quidem tempore mediocriter impleta, ſub Euangelio verò ingentes cumulos adquiſiſſe videantur. Verus quippe doctor iuſtitiæ ille eſt, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi: qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexerit propter iuſtificationem noſtram: vt iuſtificari gratis per gratiam ipſius, per redemptionem quę eſt in Chriſto Ieſu, & à veteribus liberaremur erroribus, & ſoli iuſtitię ſubderemur: omnemque præteritã rerum ſalutarium penuriam noua fertilitate pellentes, & doctrina impleremur, & copia, Euangelio pollicente: Quærite primo regnum dei & iuſtitiam eius, & hæc omnia apponentur & adiicientur vobis. Sicque non confundetur adquiſitionis populus in ſempiternum, qui ſententiæ redemptoris innititur: Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus, vſque ad conſummationem ſeculi. Illo ergo duce in ſui medio commorante, fidelium agmina ſecura ſemper alacriaque conſiſtunt: & quæcumque in certaminibus aduerſa tolerauerint, ea ita ſentient proſperis ſuccedẽtibus antiquari, vt ad lætorum tantùm commendationem proceſſiſſe videantur. *Et erit poſt hæc: effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ: Senes veſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbunt. Sed & ſuper ſeruos meos & ancillas, in diebus illis effundam ſpiritum meum.* Huius loci meminit in actibus apoſtolorum beatus Petrus, dicens hanc prophetiam illo fuiſ-

ſe tempore, cùm in Apoſtolos Spiritus ſanctus deſcendit, impletam. Animaduertendum proinde, quia hoc ſolùm de contextu propheticæ orationis Apoſtolus, quod ſuo tempori congruebat, aſſumpſerit, Id eſt, *Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filii veſtri, & filiæ veſtræ.* Quia enim linguarum ſcientiam Apoſtoli fuerant miraculo conſecuti, prædictam hanc effuſionem ſpiritus Eccleſiæ doctor oſtendit, & prophetiam appellauit linguarum ſcientiam: quæ etſi non de futuris, ſed de recentibus dominicæ incarnationis myſteriis diſputaret, tamen non niſi virtute ſancti Spiritus contigiſſet. Nequaquam verò ſolam mẽtionem donorum feciſſe contentus, ſubiungit etiam illa quæ ad pompam terroris aſpicerent: *Dabo prodigia in cælo, & in terra, ſanguinem, & ignem, & vaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & Luna in ſanguinem, antequam veniat dies domini magnus & horribilis: & omnis qui inuocauerit nomen domini ſaluus erit.* Itaque toto continuatu illo ſuadere feſtinat, quòd cùm dies domini, id eſt, tempus vltimi iudicii cum tanta ſit potentia & fragore venturum, vt trepidantibus perculſiſque ſyderibus, machina iſta velut combuſta diſſiliat, ac ſola fides ſit quæ agmina piorum, mundo collabente, tutetur: debere illos Euangelio credere, ſi peruenire cupiant ad ſalutem. Quia ergo non explanandi prophetæ, ſed prædicandi Euangelij curam beatus Petrus ſuſceperat, tantùm ex dictis eius, quantùm ſibi conducebat arripuit: nec per hoc vtique illam explanationem, quam facit contextus, prophetici operis abrogauit. Quod ideo breuiter ammonemus, vt illorum repudietur audacia, qui temerè imperitéque contendunt, hoc ſolum tempus à propheta indicatum fuiſſe, de quo Petrus Apoſtolus diſputauit: cùm operis, inquam, tota contextio primò populi iudęorum, deinceps verò noſtra tempora quaſi per cumulum doceatur amplecti. Sicut ergo non officit ſignificatui prophetico, ad Euangelij negocia transferendo, quod hiſtoriam Iudaicam totum volumen exſequitur, ita etiam, imo longè magis apud lectorem duntaxat eruditum, nunquam ſinitur conſequentia fidem negare, ſi qua prędicatio ex gentibus, quoque credentium queat negociis applicari. Videamus ergo quemadmodum tenor quaſi hiſtoricæ explanationis incedat. Sub beato nempe Ezechia ſanctum Iohelem prophetaſſe colligimus: cuius regis ætate, & grauia inſtitere certamina, & ingentia miracula. Inter cæteras autem clades, quibus & decem tribus vſque ad tranſlationem leguntur afflictæ, nonnullæ ciuitates, de Iudæ quoque & Beniamin ſortibus, corruerunt: morbo quoque Iudæos, & penuria laboraſſe deprehendimus. Denique, cùm Rapſaces alloqueretur obſeſſos, & denunciaret interitum niſi regi Aſſyrio ſe protinus dediſſent, mala quoque eis famis ac ſitis toleranda promittit. Et propter hoc ergo eis miſericors dominus pollicetur, quia triſtibus in læta mutatis, damna quoque penuriæ ſuppleantur. Sed quam ſeriem rerum & temporum fecerit, audiamus. *Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ, Senes veſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbunt. Sed & ſuper ſeruos & ancillas*

ancillas in diebus illis effundam spiritum meum, & dabo prodigia in cælo sursum. Prophetico nempe ore instructa promissio. Nam postquam vitę pręsentis commoda perceuertit, spiritalia iunxit insignia, quibus vtique populus Dei præcipuè gloriabatur. Consequēter itaque pollicetur, quia præter ista, vt diximus, corporalia bona, reuelationum quoque sint ornamenta capturi, & spiritalium donorum abundantiam consequantur. Ergo quòd ait, *Effundā spiritū meum super omnem carnem,* & vtrumque sexum, & variā signauit ætatem. Denique sequitur. *Prophetabūt filij vestri, & filiæ vestræ: & senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt.* Diuersis videlicet reuelationū speciebus, ea quæ sunt ventura conspicient. *Sed et super seruos, et ancillas effundam spiritum meum,* id est, ab his sanctitatis insignibus sicut nulla ætas, ita nec conditio, quæ vilis putatur, excludetur. Cæterum & in seruos, si donorum talium inueniuntur capaces, sacra hęc inundatio commeabit. Omnia beati Ezechiæ temporibus, quasi primo duntaxat gradu dicuntur implenda. Quia enim ingruentibus periculis in graues est coartatus angustias, & contra spem vicinarum gentium sola religione defensus, ideo tempus ipsum eum magno ambitu, & sub pari scemate propheta describit, ad exprimendam nimirum potentiam Dei, cuius ope ex tanto diluuio, ciuitas potuisset emergere. Secundùm quē sensum, ordinata nimirum vatis nostri cucurrit oratio. Nam pręter consolationem redeuntium copiarum, etiam dona spiritus id est, reuelationum promisit insignia, quibus ille populus ad Deum specialiter pertinere proderetur: & ideo deberet inter aduersa confidere, quandoquidem non possit viliter disperire, qui carus Deo perque etiam preciosus existeret. Ipso autem de quo loquimur attestante propheta, colligimus etiam somniis aliquid quasi minoribus & familiaribus oraculis, quod ad consolandum valeret fuisse monstratum. Cuius loci sanè occasione, distinguendum videtur quod in Deuteronomio legimus, id est, ne somniis crederemus. Quomodo enim nunc somnia ad sancti Spiritus dona referuntur, si illic eis penitus fides abrogata crederetur? Vnde apparet, cū vtraque sit pari authoritate sententia, discrimen rationis adhibendum, ac si personæ somniantis causa congruerit: vt sicut illa reuerenda de meritis, ita ista sit de suis æstimata ponderibus: intelligamus amminiculū aliquod per somnia contigisse. Si verò nihil adsit testimonij, quod vel tempus, vel persona mereatur, imagines somniorū legali esse authoritatę temnēdas. Sed quę iā ab eo latè adiecta diximus, audiam⁹. *Dabo, inquit, prodigia in cælo & in terra, sanguinem, & ignem, & vaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, luna in sanguinem, antequam veniat dies domini magnus et horribilis: & omnis qui inuocauerit nomen domini saluus erit.* Consuetudo prophetica est: vt quotiens annunciatur deus vel ad propugnandum, vel ad vlciscendum cum indignatione consurgens, mutata polorum facies, & elementa ipsa trepidantia describuntur. Quale est illud apud beatum Dauid, qui occursum & habitum ætherei propugnatoris effugiens, Ascendens, inquit, fumus in ira eius, & ignis à facie eius exardescet, carbones succensi sunt ab eo, inclinauit cælos, &

descendit: & reliqua. Secundum hunc ergo modùm, vt diximus, ex legis more venientem, etiam nunc propheta sub tempus animaduersionis cęlitus inferendę, elementa ignibus peruadenda, sydera vel fumo vestiēda vel sanguine, natura præmittit. Non quòd ita hæc vt dicuntur effecta sint, sed vel quòd eiusmodi apparatus cælorum præsuli conueniret, vel ita facilem effectum eius sententia duceret, quasi eam consternatus orbis, & cut sitantia elementa perducerent: quòd tanta postremò reorum animos occuparet anxietas, acsi polorum machina solueretur, atque luna sanguesceret, terra cinerescereț, astra nigrescerent. Quod ergo metuendum animis accidebat, sic narratur, quasi ipsis eueniret elementis: vltima siquidem illa creditur & vna conuulsio, sub ipso videlicet fine mundi, vel terris vel sideribus inferenda. Illo autem prophetæ (de quo disserimus) in tempore, non cælo ac terris (vt supra dixi) eiusmodi perturbatio, sed solis reorum mentibus insidisse credenda est. Cuius quoniam speciem modumque deprehendimus, narrationis quoque seriem inuestigemus. Pronunciat ergo illa omnia, quę beati Ezechię temporibus leguntur impleta. Quia enim decē iam tribubus ad Medorum arua translatis, in Iudæ fines Assyrius irrupit exercitus: & cùm Sennacherib vrbes alias obsideret, ad Ierusalem Rapsacem quendam cum magna copiarum parte direxit, qui ad deditionem populos (vt suprà dicere cœperamus) Hębraico sermone, cuius erat peritus, illiceret: cœperūt impendio hi qui muris præerāt postulare, vt Syro sermone & non Hæbraico loqueretur. Tunc Rapsaces pondus maximi terroris adiecit, asserens se clades maximamque perniciem, non paucis stemmatibus, cæterum vniuersę genti, nisi imperium Assyriorum reciperet, attulisse. Quibus minis adeo & beatus Ezechias, & reliquiæ sunt ipsius populi comminutæ, vt ad Isaiam prophetam toto lachrymarum ambitu verterentur, dicentes: Venerunt filij vsque ad partum, & virtus non est pariendi, id est, in eam se coarctationem spiritus peruenisse, quam tempore partus edendi vsu filij, si virtus nō esset in pariente, sentirēt. Sub illo ergo æstu imminentis discriminis Ezechia Iudęisque positis, & sol nimirum videbatur in tenebras, & in sanguinem luna conuerti, antequam veniret dies Domini magnus & horribilis, qui illam videlicet molem atrocis exitii trāsferret a populo Iudæorum, & ad Assyrios subita virtute comuerteret. Horribilem proinde diem domini & magnum vocauit, non quòd tristis esset fidelibus sed quòd operis maiestate reuerendus. Denique sequitur. *Et erit: omnis qui inuocauerit nomen domini saluus erit: quia in monte Syon, & in Ierusalem erit saluatio.* In illo inquā monte, in quo minimùm defensionis ferè paulò ante viriū pollicebatur attritio: in illa inquam vrbe, quę populos suos libertati, si-

Imbecillis. cut edēdos mūdo huic filios mater † imbecilla cōceperat, imo quę pariēdi viribus destituta, indubitatum fœtui minaretur exitium. Apparuit subitò tam gloriosa defensio, vt præter eam nusquam esset certa saluatio. *Et erit: omnis qui inuocauerit nomen domini saluus erit: quia in monte Syō & in Ierusalē erit saluatio, sicut dicit dominus, & in residuis quos dominus vocauerit.* Hęc autem vniuersa, quæ cum summa propugnatoris Dei nostri laude perfecta sunt, tempore

pore incarnationis Dominicæ cumulatius in donis ſpiritalibus docentur impleta: ita vt ipſa quæ patrum temporibus præceſſere miracula, nó ſolùm hiſtoricam, ſed etiam propheticam vim habuiſſe videantur: quippe ad eorum ſignificationem valentia, quæ longè poſt venturis ſeculis redderentur. Sic enim tempore dominicæ paſſionis, cùm acerbiſſimam mortem vitæ author intraret, diem medium nox improuiſa ſubduxit: A ſexta, inquit, hora tenebræ factæ ſunt vſque ad horam nonam: vt quòd ſplendoris ingeniti decus atrò ſydus ore depoſuit, ad officium videretur vel lugentis reſpicere, vel timentis: quia nollent contumeliam creatoris, vel Iudæorum facinus intueri, antequam dies domini magnus & horribilis adueniret. Videlicet, antequam gloria reſurrectionis emicaret: vel certè dies ille quem dominus noſter in Euangelio, quaſi ſub gemina narratione digeſſerit. Nam cùm vltimi temporis ſigna contraderet, prius Ieroſolimorum deſcripſit exitium, & quibus calamitatibus Iudæorum regio compleretur. Sicut ergo illic euerſioni Ieroſolimorum finem orbis adiunxit, ita etiam omnis iſta apud prophetam elementorum aſtrorumque concuſſio, plenè ſub mundi fine peragetur: Quando, vt ait Beatus Petrus, cæli ardentes magno impetu tranſibunt: & elementa ignium ardoribus decoquentur. Nunc enim fides ſola proteget ſuos, & qui inuocauerit nomen domini ſaluus erit: quia in monte Syon & in Ieruſalem erit ſaluatio, ſicut dixit dominus: & in reſiduis quos dominus vocauerit: Ieruſalem, inquit, cæleſtis, quæ eſt mater piorum, municipatui adſcribẽtur omnes qui ad gaudia æterna migrabunt: qui tamen omnes reſidui nominantur, quia multi ſunt vocati, pauci autẽ electi. Sed videamus & reliqua. *Quia ecce in diebus illis & in tempore illo cùm conuertero captiuitatem Iudæ & Ieruſalem: congregabo omnes gentes, & adducam eas in vallem Ioſaphat: & diſceptabo cum eis ibi ſuper populo meo, & hæreditate mea Iſrael, quos diſperſerunt in nationibus, & terram diuiſerunt meam: et ſuper populum meum miſerunt ſortem, et poſuerunt puerũ in proſtibulũ, et puellam vendiderunt pro vino vt biberent.* Terminato illius quæ in longum præceſſerat ſignificationis excurſu, reuertitur ad tempora de quibus vaticinium fuerat exorſus, & immoratur eis quæ propediem cernit implenda: vt vel eorum atteſtatione, confirmet etiam illorum fidem quæ longè poſt ventura promiſit: vel vt oſtendat ſe non depoſuiſſe ſtudiũ conſulendi, per hoc quòd impetum vaticinantis aſſumpſerit: ac ſi diceret, Si illa quæ olim ventura ſunt temporis ſui rationibus inuitẽtur, nunc verò quod inſtat & imminet exſequamur. Nempe iam decem tribus Aſſyrio transferente migrarunt, Iudæ in ſortem infeſtus populatur exercitus, nec ſpes vlla virium quibus obſiſtamus remanſit. Denuncio ergo quod nunc potiſſimum propugnator occurrat, & captiuitatem populi ſui Iudæ ſcilicet, quæ iam videbatur inhiare, depellat, ac poſt deſperationem ſalutis eius, vltionis gloriam quæ toto celebretur orbe contribuat. Cùm enim ad obſidionem Ieroſolimitarum Aſſiria multitudo conuenerit, ita eos, inquit, faciamus ſubiacere vindictæ, vt non tam ad bellum concitati, quàm ad tribunal videantur exhibiti. Cùm ergo cœ-

pero disceptationem mouere in vallem Iosaphat, remunerabo Assyriis diuersisque hostibus quod merentur: vt & proceres absumat immissa pernicies, & malis captiuitatis gens relicta subiaceat: atque populi mei filios qui in seruitutem aut turpitudinem vendiderunt, ipsi quoque patiantur arbitria nundinantium: sentiantque quales sint anteactæ fructus audaciæ, qui ob hoc quòd mea nuper arua peruaserint, patiuntur agrorum suorum acerbissimos diuisores. *Verùm quid vobis & mihi Tyrus & Sidon, & omnis terminus palæstinorum? Nunquid vltionem vos redditis mihi, et vlciscimini vos cõtra me? Cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum. Argentum enim meum et aurum tulistis: et desiderabilia mea et pulcherrima intulistis in delubra vestra. Et filios Iudæ, et filios Ierusalem vendidistis filiis Græcorum, vt longè faceretis eos de finibus suis. Ecce ego suscitabo eos de loco in quo vendidistis eos: et cõuertam retributionem vestram in caput vestrum. Et vendam filios vestros, et filias vestras in manibus filiorum Iuda, et venundabunt eos Sabæis genti loginquæ, quia Dominus locutus est.* Vicinorum, quibus circundati erant Iudęi, iniquitatem & odium, vel leuis sępe detegebat occasio. Nam quoniam propriis viribus Iudęos oppugnare non poterant, maiorum hostium iungebantur agminibus. Quod eorum facinus carmẽ accusans, Tabernaculum, inquit, Idumæorum, & Ismaëlitæ, Moab & Aggareni, Gebal, & Amon, & Amalech, & alienigenæ cum habitantibus Tyrum. Etenim Assur venit cum illis: facti sunt in susceptionem filiis Loth. Secundùm hunc ergo morem, conterminæ nationes ad euertendam Syon cum Assyriis copias miscuissent, conuenit eos diuini censura sermonis, & quasi causam ab eis talis poscit iniuriæ. Deinceps verò, conuictorum & tacentium parti respondit, ne fortè memoriam præteriti doloris assumpserint: quando videlicet filij Israël egressi de ægypto, Iesu Naue duce terram repromissionis intrarunt, & traditam sibi certis dimensionibus possederunt. Nunquid ergo rebelli spiritu illud, ait, tempus paratis vlcisci? & quasi inuenta opportunitate occupatos fines recuperare contenditis? Sed si eiusmodi vos meditatio concitauit, & imbecillitatem, & profanitatem vestram irruens vindicta conuincet. Non solùm enim nihil valebitis de antiquis mutare decretis, sed sub ipsorum potestate sistetis, quos oppressum ire vestris cõspirationibus æstimatis. Per species autem varias mala captiuitatis enumerat, quæ pro nocentium nimirum arbitriis inferuntur. Atque ideo, cùm dixisset quia aurum & argentum auiditate prædantium sustulissent, addidit, *& desiderabilia mea & pulcherrima intulistis in delubra vestra*, vt vel reliquam videlicet supellectilem, vel monilia diuersa signaret. Cum his etiam domorum ornamentis etiam pignora miserorum venundedistis: quod qualem orbatis parentibus creet dolorem, illatum vicissitudinis sentietis. Eo quippe, cuius iudicia conuulsum ire tentatis, vindicante, tempus aduenict, vt non solùm gaudia Iudæi liberationis adquirant, sed etiam vindictæ voluptate pascantur, déniqué venum vestros filios non vicinis gentibus (à quibus sperent recursum) sed populis Saba, quem gentiles literę Meroën vocarunt. Quod totũ sane vel statim post Assyriorum

ſyriorum exitũ, vel poſt reuerſionẽ de captiuitate Babylonia Machabæorũ tẽporibus videtur impletũ. Notandum autem, quia nõ omnia quæ illis ſunt geſta tẽporibus ad ſpiritalẽ intelligentiã, id eſt, ſignificationẽ Euangelici muneris probabiliter trãsferũtur, ſicut alia quæ paulò antè diximus de cõmotione ſyderũ, de magnitudine prodigiorũ, de effuſione donorũ: quæ & illis videlicet tẽporibus cõrigerũt, & ſub Dominica paſſione, vel vltimo eius Iudicio cumulatius impleta implendaque creduntur. Haud ergo, inquam, eo modo cuncta, quæ his propheta ſubtexuit, ad ſpiritalem intelligentiam copulantur. quos enim Tyrios, quoſue Sydonios, vel reliquos Palęſthinorum terminos ambientes, præter ſimplicem intelligentiam ſuſpicabimur, vt eos fidelium liberos vendidiſſe fingamus? Quos ſi tamen quia pellexerũt† ad vitia, venam etiam tradidiſſe fingãtur, quomodo eis eandẽ vicisſitudinem cõminabimur, vt nos videlicet mercatoribus Sabæis, eorũ denuo filios contradamus? Proinde tenenda illa intelligentiæ regula, vt cùm tenore ſimplici inſtituta currat oratio, per exceſſus interdum vaticinio congruentes, ea interſonent quę futuris etiam poſſint conuenire myſteriis. Sed peracto rurſus officio, ad propoſitum ſui temporis res ducatur, ac per cõſequentiam vel comminationis, vel exhortationis incedat. Vnde & beatus Iohel, poſtquam impetu prophetandi extremis etiam ſeculis vẽtura ſed breuiter indicauit, ad temporis ſui rationem reuertitur: conterminíſque hoſtibus exitia comminatus, pergit ea gaudia quę iam adpropiare conſpexerat explicare, vt & longè poſt *ventris* fidem faciant, quæ propediem denunciat exhibenda, & eos, quibus conſolationem parat, percipienda iucunditate perfundat. Pompam autem ſubrogat, vt inſtituerat, nunciandis. *Clamate hoc in gentibus, ſanctificate bellum, ſuſcitate robuſtos: aſcendant omnes viri bellatores, concidite aratra in gladios, & ligones veſtros in lanceas. Infirmus dicat, Quia fortis ego ſum. Erumpite, et venite omnes gentes de circuitu, et congregamini: ibi occumbere faciet robuſtos tuos. Et conſurgant, et aſcendant gentes in valle Ioſaphat.* Quãta belli cupiditate ad euerſionem Iudæ conſcenderent, imagine exhortationis huius, vim iudicii cõtinentis, expreſſit. Omnis, inquit, cultor agrorum arma corripuit, in gladios falces, & vomeres in pila mutarunt. Nonnulli etiam vel imbecillitate corporis, vel præiudicio ſenectutis negociis bellicis abnuentes, tamen ſponte ad prelia cucurrerunt: præ multitudine videlicet copiarum, quas tam Aſſyrius belli princeps, quàm reliqui minuti & contermini hoſtes trahebant, indubitata ſe potituros victoria ſuſpicantes: qui ſane propugnatoris noſtri profundum conſilium noſcitis. Nam cùm ad vallem Ioſaphat, id eſt, ad obſidionem Ieroſolimarum ſuperbo, inquit, ac truci ſpiritu omnis veſtra conuenerit multitudo, tunc in vos capiet verſutam iuſta pernicies. Et quoniam ſic in me contumelias direxiſtis, ſicut ſolebatis in obuios tela iaculari: inde trepidabitis, id eſt, ſentietis exitium, vnde neutiquam ſuſpicari omnino poteratis. Id eſt, nullæ acies laborabunt aduerſum vos ſigna proferre, nec aliquis clamor pugnantium perſonabit: cæterum omnes vna nocte feriente angelo corruetis: Et quaſi magni certaminis incapaces, cum quodam deſpe-

† *pepulerũt.*

Textus & expoſitionis pars quadã videtur eſſe.

ctu atque derisu, nocturna atque iocunda antea quies æterno deceptos tradet sopori. *Populi populi in valle concisionis: quia iuxtà est dies Domini in valle concisionis. Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suũ, & Dominus de Syon rugiet & de Ierusalem dabit vocem suam. Et mouebuntur cæli & terra, & Dominus spes populi sui & fortitudo filiorum Israël.* Ritè, inquit, Iosaphat vallis concisionis locus vocatur: sicut enim opinabantur hostes, istic erat Iudæorum futura concisio. Verùm quia eos spes profana destituit, & in ipsos est directa sententia vltionis, vallis hæc concisionis, sed Assyriç nominabitur: ad quam primò cùm hostiles copię conuenissent, tanta in Ierosolimis conclusos anxietas & formido peruasit, vt eis neque magna quicquam astra lucerent. Verùm cùm vlciscendi operam omnipotens propugnator assumeret, illæ tenebræ quas angor animi creabat, barbarorum & animis & oculis inciderunt: atque ad vindicandum Deus noster tanta maiestate prosiliuit, vt nõ solum clamorem instar bellantium ducum, sed rugitus quosdam videretur & fremitus edidisse. Quorum videlicet virtutem & magnitudinem haud solum corda hominum, sed nec ipsa possent elementa proferre. Ait quippe: *Dominus de Syon rugiet & de Ierusalem dabit vocem suam, et mouebuntur cæli ac terra. Et Dominus spes populi sui, et fortitudo filiorum Ierusalem.* Fiet ergo, vt diximus, ista cõuersio, vt tenebras quas nequaquam astris, sed timentium pectoribus insidentes Iudæorum primò gens senserat, deinceps ita hostium turba patiatur, vt videantur & astra nigrescere & elementa mutare. Filiis ergo Israëlis fortitudo cõtinget, sciéntque docti rerum periculis, quia Deus eorum Dominus sit vniuersæ terræ, qui tamen in monte Syon ob nimiam clementiam dignetur habitare. *Et erit Ierusalem sancta, & alieni non transibunt per eam amplius. Et erit in die illa: stillabũt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ.* Facies, inquit, totius regionis de tristibus in læta mutabitur. Et quoniam peculiare nostræ gentis insigne est vt sancta dicatur, non solum templum, sed etiam tota vrbis mænia ita reuerenda faciet admiratio prosperorum, vt nemo eam profanus adire posse credatur. Dulcem autem libertatem tanta consequetur vbertas, vt non solum de aluariis aut arboribus, sed de ipsis montibus videantur mella defluere, atque in fontanorum riuorum gratiã torrentes quique mutari, vt continuè videlicet fluentium copiam non deponant. Hanc autem, inquit, nouam venarum fœlicitatem, de illo fonte qui de domo Dei erumpit, aditis consequentur. Quæ omnia vtique vel pro exaggeratione dicuntur, vel quòd populi recuperata salute gaudẽtes eiusmodi patiantur affectus: vt sicut supra tristibus, & in vltimo discrimine constitutis obscurari astra & elementa tremere videbantur: ita rursus gaudij effusione, temulentis lac videatur manare de rupibus, mella de mõtibus, torrentes cumulari fontibus, variísque floribus non solùm prata, sed etiam saxa vernare: fontem quoque egressum iri de domo Dei, qui torrentem spinarum riget, id est, loca quæ erant vepribus occupata, faciat oportuna culturis, per id quod continuò rigationis fomenta suppeditet. Capit iam iste contextus quo Ierusalem fœlicitas prædicatur, etiam eccle-

siæ

fię sacramenta quę & impugnationem aduersarię potestatis, & Iudæorum pariter gentiliumque perpessa est, sed cunctis eis ad nihilum aquæ instar dilabentibus mirabili more conualuit, & ad fines orbis terræ vinea dilatata processit: oppressaque idolorum profanitate conualuit, atque in quodam solio perceptæ dominationis augusta dignitate consedit: quantumque ad institutionis eius regulas aspicit, ita pręceptorum sanctitate vallata est, vt nemo valeat per eam alienus, id est, profanus, crimino susque transire. Quidni cùm pro ea se Christus tradiderit, vt exhiberet sibi ecclesiam nõ habentem maculam aut rugam, sed quæ sancta & immaculata consisteret. Hæc ergo virgo æterni regis dicata consortio, sicut in præsenti ab improbis quibusque virtutũ institutione, ita in futuro seculo præmiorum quoque fœlicitate dirimitur, vt nemo in eis tabernaculis conquiescat, nisi qui ingreditur sine macula operaturque iustitiam. Cui ergo municipatus illius fœlicitas æterna contigerit, ita inebriabitur vbertate domus Dei, vt voluptatis sanctæ quodam torrente potetur, sentiatque dolorem aut mœrorem pariter aufugisse. Quæ beatitudo sicut plena resurrectionis tempore conferetur, ita & in hac vita partem eius maximam sibi Apostoli eorumque discipuli vendicarunt. A persecutoribus siquidem verberati, lætabantur, quia meruissent pro nomine Christi contumeliam pati. De his ergo celsis montibus doctrinarum salutatium videmus mella fluxisse. Teste enim propheta, dulcia sunt piorum faucibus eloquia Dei, super suauitatem mellis ac faui. De Apostolorum inquam pectoribus viuificantia mundo fluenta manabãt, & ex dumetis in qua inciderant picta floribus ingrauata frugibus arua reddebant. Quidni cùm abundantiam de illo fonte perciperent, ex quo qui bibisset nõ sitiebat vlterius, sed flumina de ventre illius fluebant aquæ viuentis. Per hæc itaque donorũ incrementa cõspicuis ad cumulum fœlicitatis vindictæ dulcedinem pollicetur. *Ægyptus*, inquit, *in desolatione erit, Idumea in desertum perditionis, pro eo quod inique egerint in filios Iuda. Et effuderũt sanguinen innocentem in terra sua*. Cõclusit ad tẽporis sui vaticiniũ propheta sermonẽ. Et sicut supra Tyriis ac Sydoniis denunciauit vicissitudinẽ calamitatis, ita nũc AEgyptiis & Idumeis ob eadẽ scelera cõminatur. Quod quidẽ nos ad ecclesiæ negotiũ ea poterimus ratione trãsferre, si Idumeos & AEgyptios crudeles ac tenebrosos animos nominemus. *Et Iudæa in æternum ædificabitur, & Hierusalem in generatione & generationem. Et mundabo sanguinem eorum quem non mundaueram, & dominus commorabitur in Syon*. Assyriis, inquit, aliisque populis qui cum eis arma sociauerant, mirabili vltione deletis incolæ Syon in omnibus spebus & actibus augebuntur, curamque religionis assument, meque fient protectore conspicui. Quod sicut ex parte sub Ezechia legimus effectũ, ita etiam cumulatius sub Dei & hominum mediatore pręedicamus impletum. Mortuus est siquidem propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram, vt iustificati ex fide pacem habeamus ad dominum: qui commorari se in media Syon vrbe promisit dicendo. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.

RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI COMMENTARIORVM IN AMOS PROPHETAM,

Liber primus.

EXPLANATIONE sanćti Iohelis, prout captus noster adiuuãte Deo protulit, absoluta, ipsa muneris serie vocamur ad tertium prophetam qui dicitur Amos, virum nõ minus generis humilitate quàm virtutis eminentia gloriãtem. Nullis quippe parentũ fultus insignibus, solis meritis vt in prophetarum numero locaretur: obtinuit prophetarum inquam, qui non solum magisterium synagogæ, sed etiã fundamentum ecclesiæ præstiterunt, teste magistro gentium, qui ędificari ecclesiam super doctrinam apostolorum prophetarumque commendat. Ergo ad illum cœtum syderea luce radiantem, & si nullo adiutu clariorum natalium, morum tamen (vt diximus) ac totius vitæ sanctæ profectus est, abũdè ipso etiam si nihil sermone docuisset probaturus exemplo, quia ad capescendam veram fœlicitatis gloriam pietas mentis deuotioque sufficeret, quandoquidem impedimentum ei nec paupertas possit nec obscuritas comparare. Et quia quantum metuit cognouimus, quid docuerit audiamus. *Verba Amos qui fuit in pastoralibus Thecue: quæ vidit super Israel in diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Israel, ante duos annos terræ motus, et dixit*: animaduertendũ primò quod eadem sunt huius tempora quæ etiam pręcedentium prophetarum, Oseę videlicet & Iohelis, tum siquidem cùm maximè in decem tribubus quæ Israël appellantur feruebat impietas, & omnino quasi discernendis luminibus effossis tenebras quibus se induerat populus diligebat, ita vt nec salutaribus monitis, nec sæueris verberibus quicquam omnino respiceret, sed impietati impudentiam copulantes, vt culpas suas pariter & miserias viderentur amplecti. Quia ergo dominus noster munere se vltionis accingens, idipsum variis prænunciabat modis, quippe cùm emendandi potius quàm puniendi commoueret intentio, prænunciat quæ se nouerit illaturum. Ante duos, inquit, annos quàm prodigiali motu terra quateretur, quod factum esse licet regum non prodat historia, tamen nos ipso propheta sumus auctore contenti, nec dubitamus indicem venturæ calamitatis terrarum commotionem præisse. Ergo per interposita temporum spacia quæ vindictam seriò differebant, vt de

vt de emendatione cogitet populus admonetur, & fit pompa terroris ne molem ipsam terroris incipiant experiri. Quæ sanè dispensatio cùm nihil apud illos promouet, non solùm securitate sed excusatione priuantur. Cōcionatoris autem ipsius qui reuelationum magnitudine sublimetur, animaduertenda mediocritas est: quia istam qua inclaruit dignitatem solorum cum esset morum non etiam natalium, sicut alij, suffragio consecutus, quorum videlicet maiores in titulis colocantur, tamen vilem qua exercitus erat nō celauit industriam, sed in Thecue alendis pecoribus semper se instituisse signauit. Thecue autem viculus esse dicitur in quo pastorū habitet multitudo, septimo a Bethlēē verbē miliario separatus, post quē vasta iam vsque ad Oceanum solitudo porrigitur. *Ergo* in Thecue inter pastores loca inculta sed pecori oportuna sectantes, ideo se educatum esse commendat ne occasione noui muneris videatur elatus, & de se aliquid æstimare sublatius. Quod propositum seriæ parcitatis in processu quoque operis explicauit, dicens. Nō eram propheta nec filius prophetæ, sed pastor eram ex rubis poma decerpens, & tulit me dominus: & misit ad prophetandum. Hæc autem modestiæ virtus est quam & gentium doctor ostendit, cū dicit: Reuelationum magnitudine ne extollerer datus est mihi stimulus carnis meæ, Angelus Sathanæ qui me colaphizet. Propter quod ter dominum rogaui vt discederet a me, & dixit mihi, sufficit tibi gratia mea nam virtus in infirmitate perficitur. Patuit ergo prophetalibus oculis illam terrarum commotionem, ad significandam imperij comuulsionem valere, & hunc esse rugitum domini irascētis appellat. *Et de Ierusalem*, inquit, *dabit vocem suam*. Hanc nimirum vocem, quę irę eius congrua non naturæ infremuisse. Ergo ęternum iudicem tremor orbis eloquitur, cuius tāta vehemētia fuit vt statim viror graminum disperiret, & non solùm hominibus sed etiam gregibus subducerentur alimenta: speciosa siquidem pastorum læta pascua nominauit, & exsiccatum Carmeli verticē ad eandem voluit significationem valere. Siquidem pastores soleant æstiuas præcipuè in verticibus collium quærere pastiones: quæ omnia illo terrarum concussu arefacienda denuncians, opinione quoque naturali videtur aliquid cōtigisse. Plerique enim qui eorum curiosi in eiusmodi negotiis extiterint, opinantur probare causas terrarum motibus siccitatem, idque exemplis probare & disputationibus persuadere conantur. Quas nunc tamen vobis replicare non est necesse, sed illud breuiter adnotaui quia geminam plagam intulerit vix dum inchoata commotio: siue autem siccitatem quasi conturbatis fontium venis crearit magna concussio, ad potentiam respicit conditoris cuius nutui elementa deseruiunt: siue præueniens defectus humoris terrā primò arescere, postea etiam fecit intremere, sicque pereuntibus pascuis siccitatis incommoda patuisse, nihilominus eandem potentiam iudicantis ostēdit: qui vt pietate continet quę creauit, ira eadem cū opus est indignatione conturbat. Possemus autem per tropologiam, pastorū nomine proceres ac reges diuersarū gētiū indicatos putare, verticēque Carmeli eā potētiā quam cùm fœliciter degerēt, obtinebāt, præsertim quia & ad diuersas

gentes prophetę istius sermo dirigitur: sed & simplicior est prior explanatio & accommodatior historiis, si diuersa afflictionum species profanis institisse dicantur. Sed iam videamus quid infremens vltor exclamet. *Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non conuertam eum, eo quod triturauerunt in plaustris ferreis Galaad. Et mittam ignem in Domum Azahel, & deuorabit domos Benadab, & conteram vectem Damasci, & disperdam habitatorem de campis idoli, & tenentem sceptrum de domo voluptatis & luxuriæ, & transferetur, populus Syria Cyrenem, dicit dominus.* Scimus, ait Apostolus, quia omnia quæ lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur. Cùm ergo & prophetis esset propositum scelera populi sub lege degentis arguere, & beatus Amos decem præcipuè tribubus quæ Israël appellantur, insisteret: dispensatoria tamen ac multiplicis ratione consilij Deus noster aliarum quoque gentium intulit mentionem, quas ęqui iudicij ratione dispungat, sicut & Iudęorum populum, ex eo sibi plurimùm contra vitę merita quod discreti ab reliquis agerent arrogantem. Cùm enim audiunt etiam vicinas gentes ad examen haud segnius quã suas tribus vocari, intelligãt profectò, & omniũ nationum vnum esse conditorem dominum. In eo ergo ipso quod Israëlitarum dolor de vicinis gentibus vindicatur, superbia eorum vnà deprimitur, vt sentiant demũ quod non sit tãtum Iudæorum Deus sed etiã gentium: quandoquidem nullius populi studia debitis vel cõsolationis vel vltionis preciis exuantur. Ad postremum ostendit quàm sit ad parcendum promptior, qui ad irascendum cum tanta difficultate consurgat, vt nunquã eum vna culpa alteraue commoueat, nisi aliquæ tres quatuorue conuenerint. Qui tamen numerus pro infinita quantitate docetur assumptus: non vt verè quatuor crimina, sed multa signaret. Idem autem se ignoscẽdi quoque studium, & iam circa alias gentes habere consignat, quando commotionem suam per similitudinem alienæ iniquitatis excusat. *Super tribus*, inquit, *sceleribus Damasci, & super quatuor non conuertam eum, eo quod triturauerunt in plaustris ferreis Galaad.* Egit, inquit, solio meo coëterna iustitia vt munus demum iudicantis assumerem & horrore mihi multiplicem pariter & † impudentem crudelitatem conuerso in tristia statu nocentium (impendentem.) perdocerẽ. Haud semel quippe nec iterũ Damasci populus, cæterũ sæpenumero Israëlis arua populatus est. Galaad autem ita etiã plaustris ferreis tribulísque comminuit, vt gratum spectaculũ putaret instar spicarum atque culmorum passim in campis incolatum membra teterentur. Quia ergo impunitam hãc diu feritatem nec potui ferre nec debui, mittam ignem in domo Azahel regis Damasci, & deuorabit domos Benadab, qui patri suo Azahel in imperio successit, & conterã vectem Damasci, & disperdam habitatorem de cãpis idoli, & tenentem sceptrum de domo voluptatis, id est, habitatores locorũ profanos vel summates quosque vel proceres, qui omne tempus in voluptatibus transigebant malis captiuitatis inuoluam. Ac ne eius captiuitatis ignorent aut spem reuersionis vsurpent, cùm ędes suas in cinere viderint cõcidisse ipsi ad Cyrenis arua ducentur. In Regum autẽ volumine legimus, hi reges quorum propheta commeminit, id est, Azahel

Azahel & Benadab,decẽ tribus quàm frequenti incurſione vexauerint, & ad miſeriarum extrema perduxerint. Ea ergo victoria ne videretur Syris fœliciter contigiſſe † cauſam illic facere calamitatis pœnarumque quæ deſcribitur. Sed iam progrediamur ad reliqua. *Hæc dicit dominus, ſuper tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non conuertam eum, eo quod tranſtulerit captiuitatem perfectam vt concluderet eam in Idumæa. Et mittam ignem in murum Gazæ, & deuorabit ædes eius, & diſperdam habitatorem de Azoto, & tenentem ſceptrum de Aſcalone: & conuertam manum meam ſuper Accarum, & peribunt reliquiæ Philiſtinorum, dicit dominus.* Eodem narrationis ordine quem & ſuprà aduerſum Damaſcum tenuerat, Gazæ quoque vrbis crimina, ſuppliciaque dinumerat: & quaſi ſpeciem percunctantis aſſumit, debeatne tam longam tenere patientiam ſuper homines adeo ſceleribus inhærentes, vt putarent ſe nihil crudeliter perpetraſſe, niſi id ter quaterque geminaſſent, miramque ambitionem in delinquendo tenuiſſent: ac non ſolum propriis, ſed etiam alienis criminibus paſcerentur. Dedit quippe operam vt de Iudæorum gente Idumę i, Eſau videlicet poſteri, quẽ beati Iacob fratrem fuiſſe prodit hiſtoria, pœnas agerẽt. Hi ergo, inquit, propheta, qui ab nobis parricidali odio, cùm eſſet iunctus ſanguine, diſſidebat, Gazęorum auxiliis vtebatur, nec in ſuum gens truculenta compendium ſanguinem meum odiis donabat alienis: tantùm in me ſæuiens, quantùm ſatis ducerẽt parricidæ. Hác autem profeſſionẽ malignitatis qualiter ſit expuncturus oſtendit: *& mitam ignem in murum Gazæ, & deuorabit ædes eius, & diſperdam habitatorem de Azoto, & tenentem ſceptrum de Aſcalone: & conuertam manum meam ſuper Accarum, & peribunt reliquiæ Philiſtinorum, dicit dominus.* Per occaſionẽ vnius ciuitatis, aliorum quoque oppidorum nomina percucurrit, de quibus in regum hiſtoria frequenter legimus, quod penè continuos habuerint cum Iudæorum gente conflictus. Hi ſunt autẽ qui & archã teſtamenti, cæſo Iudæorũ exercitu, quaſi captam ad fanũ idoli cui Dagõ erat vocabulum, trãſtulerunt. Cuius tamẽ potentiã, poſtquã & Dagonis ſtatua cõminuta, & ſecuta populi calamitate indicauit, cũ officiis eã debitis remiſerunt: nec ſanè cultum Dei talibus miraculis ſuſcepere, ſed ingeniis & moribus, & ritibus perſtiterunt. Hi ergo iugibus odiis in Dei populũ ſæuientes, quotiens ſuo nomine bellũ inferre non poterant, cum maioribus hoſtibus copias & arma miſcebant, ſicut ea præcipuè tempeſtate, qua Aſſirij Iudæorum finibus irruerunt: fatigatum ab eis quẽ diſſerimus propheta conqueritur, & oſtẽdit vniuerſas nationes quibus circundabantur Iudæi, in eorum perniciem quaſi certãtibus ſtudiis laboraſſe. Quia igitur eorum aduerſo tempore, vos quoque malorum cumulos addidiſtis, nec miſeria eorum viciniorẽ in vobis affectum, id eſt, miſericordiæ, cæterũ magis truculentię ſuſcitauit, magnitudinẽ facinoris veſtri quia ratione noluiſtis, vltione ſaltem pendente noſcetis: immiſſum quippe expugnationis incẽdium, non ſolum tecta, ſed etiã nemora deuorabit, id eſt, ornamẽta pariter & munimẽta cõſumẽs. Sícq; incolas veſtros internicione delebit, vt nec in proceribus ſceptra retinẽtib⁹, qui erãt verè vel poteſtate ſubnixi, vel vitæ iſtius deliciis & voluptate

M.ſ. codex cauſa quare ſuſpicor ita legẽdũ cauſa illic futuræ calamitatis pœnarum quoque deſcribitur.

conspicui, adeo vt possint etiam reges vocari, vlla inueniatur exceptio: sed ita super omnes manum nostræ aduersionis extendam, vt Philistinorum etiam reliquię consumãtur, & à summis ad imos insęquiat vna vastatio. Hoc est autem quod etiam pręcedẽs propheta signauit, Tyrum videlicet & Sydonem atque omnes Palestinorum terminos accusando, quòd argentum & aurum atque omnia quæ pretiosa erant de Israëlis finibus abstulissent: filiosque populi in libertate natos, græcis ac barbaris mercatoribus vendidissent, vt procul a paternis regionibus auecti, exilium simul seruitiumque paterentur. *Hæc dicit dominus: super tribus sceleribus Tyri, & super quatuor non conuertam eum, eò quòd concluserint captiuitatem perfectam in Idumæa, & non sint recordati fœderis fratrum: & mittam ignem in murũ Tyri, & deuorabit ædes eius.* Eius criminis arguit Tyrum quod & Gazæ nuper obiecerat, videlicet quia non breuem aliquam portionem sed perfectam captiuitatem in Idumæa concludere festinauerit, vt periculis Iudæorum Idumæam gentem odio videlicet infensi fratris expleret. Veniet proinde vindicta quæ formam criminis tui & fingat & superet: tu quippe quasi ardentem inuidiam in perniciẽ fratrum tuis amminiculis incitasti, & non es recordatus: id est, noluisti penitus cogitare illud fœdus quod inter germina nos natura ipsa constituit, quorum non tanta laus esset diligere, quantum crimen odisse: sed quasi externissimos, & nec sermone sibi nec opinione compertos, non solùm in iurgia, sed etiam in prælia commouisti. Consequenter itaque ardens vindicta corripietur & ingẽtes voluptates quibus famosa gestieras, horribili squalore mutabũtur: tãtumque vastationi adhibebit, vt tã fundamenta quàm culmina turris celsę murique cinerescant. *Hæc dicit dominus super tribus sceleribus Edom, & super quatuor non conuertam eum, eò quòd persequutus sit in gladio fratrem suum, & violauerit misericordiam eius, & tenuerit vltrà furorem suum, indignationem suam seruauerit vsque in finem: mittam ignem in Theman & deuorabit ædes Bosræ.* Instituti ordinem sermonis exsequitur, & diuersas gentes sub increpatione compellat, quas Iudæorum duntaxat tam criminibus nouerat cohęrere quàm finibus. Ordinatè autem post Tyrum posuit Idumeos, quia & ipsi parricidali aduersum Iudæos impietate feruebant. Quòd ergo in Tyriis denunciauerat esse plectendum, cur videlicet Idumeos sęquientes vel consiliis adiuuissent, quò facilius fraternis miseriis pascerentur, consequẽter nunc ipsos quoque Esau ob eadẽ crimina compellat, & destinat vltioni: ne qui eorum sociis denũciauerat precia reddenda culparum, ipsis qui auctores criminis erant pepercisse videretur. Dicit ergo eum populum non semel sed sæpe patricidali animo deliquisse, vt & si culpa nimirum veniam mereretur, exigeret assiduitas funesta vindictam. Fratrem quippe non iurgio, cæterum gladio persequutus: misericordiæ vel claritatis, quam germanitas poscebat oblitus est. Nec per indignationis quendam impetum furuisse contentus, longum, inquit, sceleri tempus impendit. Grande autem accusationi pondus adiecit, dicendo: Et tenuit vltra furorem suum, & indignationem suam seruauit vsque in finem. Non solùm enim discessit à moribus germanorum,

fratrem

fratrem prœliis insequendo, sed nec ipsorum consuetudinem, quos in sanguinoléta certamina indignationum facibus incitat, custodiuit. Nam ita furuit quasi celeriter desiturus, ita in odio perseuerauit quasi iusticia magis quàm furore commotus. Iustè ergo immoraturum sibi vsque ad consummationem patietur incendium: vt & vrbes & castella, sicut vnis criminibus sorduerant, ita eisdem calamitatibus atterantur. Multis autem nominibus, id est, Edom & Theman & Bosra, vnum indicat populum, videlicet Esau qui Bosra vocabulo habuerant metropolim ciuitatem. Hos ergo dicit & prælio & obsidione vincendos, & vincentium arbitriis sęua passuros, & cædibus exustionibusque perituros: quę omnia partim à Chaldæis, partim à Machabęis docētur illata. *Hæc dicit dominus: super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quatuor non conuertam eum, eò quod dissecuerit prægnantes Galaad ad dilatādum terminum suum. Et succendam ignem in muro Rabba, & deuorabit ædes eius in vlulatu et in die belli & in turbine, et in die cōmotionis. Et ibit Melchō in captiuitatem, ipse et principes eius simul, dicit dominus.* Nec isti populi, Ammon videlicet & Moab, de Loth stirpe venientes à parricidali inuidia liberantur Israelitarum: sic quidem proximi deteguntur, qui tamē eorum pristinam gloriam non ferentes, nullam prętermiserunt occasionem nocendi Galaad. Denique regionem quam vltra Iordanem duæ in dimidia tribus, sicut narrat scriptura, susceperant, finitimam sibi Ammanitæ inuadere festinantes, nec ad grauidarum, inquit, mulierum cædibus abstinebant ipsam videlicet Iudæorum sobolem interficere cupientes, vt habitatore consumpto, regio Galaditarum eorum tota finibus iungeretur. Remunerabo ergo, inquit, & huic populo quod meretur: faciamque vt hostili igne Rabbe, quæ metropolis fuit, ædificia cōsenescant. Quo sanè belli turbine ita consternabuntur, vt videantur & præmori: non solùm autē principes eius, sed etiam Melchom, id est, simulachrum, cuius se numine muniendos credebant in captiuitatis ludibrium transferetur. *Hæc dicit Dominus: super tribus sceleribus Moab, & super quatuor non conuertam eum: eò quod incenderit ossa regis Idumeæ vsque ad cinerem. Et mittā ignem in Moab, et deuorabit ædes Carioth, et morietur in sonitu Moab et clāgore tubæ. Et disperdam iudicem de medio eius, & omnes principes eius, & interficiam eum eo dicit dominus.* Animaduertendum quoniam cùm omnibus quas annumerauit gentibus contumelias & pericula quæ Israeli congesserāt imputasset, nunc Moabitarum populo obiicit, quòd in Idumeum regem sæuus extiterit: eosque ita furuisse causatur, vt non cōtenti bellum gerere cum viuente, odium suum etiam circa eius funus ostenderit. Per quod vtique & Iudęorum arrogantia qui solos se ad dominum pertinere credebāt cōpressa est: & gentibus vel spei solacium vel intelligentiæ lumen obiectum: vt sentirent se sub vna creatoris sui prouidentia & gubernatione consistere, qui videlicet non solas Iudæorum, sed etiam aliarum gentium iniurias vltum iret. *Hæc dicit dominus: super tribus sceleribus Iuda, & super quatuor non conuertam eum, eò quod abiecerit legem domini, et mandata eius non custodierit. Deceperunt enim eos idola sua post quæ abierunt patres eorum. Et mittam ignem in Iudam, et deuo-*

rabit ædes Ierusalem. Cùm facinora truculentia diuersis gentibus obiecisset, venit ad Iudam, & dissimulatæ religionis facinus imputauit eodem quo cœperat scemate deliberationis: enuncians necessariam conuersionem de lętis scilicet tristia subituros, qui obstinatè fuissent turpia quæque & profana sectati Non autem existimare debemus quia eos populos: quorum paulò antè crimina percucurrit, probabiles in religionis parte censuerit, de qua eis nihil obiiciendum putarit: sed quoniam erat millies confessa profanitas, qui semper fuissent idolorum cultibus mancipati, nec de pietate rituum noscent competens habere iudicium, nequaquam vtique eis crimen dissimulatæ religionis obiectat: cæterum illa morum vulnera, quæ etiam extra veram religionem positi, dignoscere ac vitare potuerunt. Iudæ verò id principio obiecit quod & cęteris flagitiis esset horridius, & de qua stirpe meritò etiã alia scelera pullulasset. Abiecerunt enim, inquit, legem domini per quam solam erant in toto orbe conspicui: neque abiecisse contenti, ad idolorum quoque transiere culturam. Recipient ergo stipendium quod merentur, vt Iudam videlicet & Ierusalẽ incendium hostile consumat, quod Babylonio vincente completum est. *Hæc dicit dominus: super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertam eum, pro eo quod vendiderint argento iustum, & pauperem pro calciamentis*. Decem tribus quas nominat Ierusalem, non sicut Iudam, sed sicut reliquas gentes de morum facinoribus accusat: vt eas nimirum ita prophanitati inhæsisse monstraret, quatenus super hac parte argui nec erubescerent, nec timerent. Accusat ergo morum vulnera, non quòd essent grauiora quàm rituũ: sed vel quòd hi fructus fœdæ religionis liquidò viderentur, vel quòd in illa quoque actuum portione ostenderentur cæteris gentibus nequiores. Haud ergo diutius, inquit, censura nostra tolerabit, vt in eo statu maneat in quo impudens nequaquam ad meliora respirans, sed superueniet eis de prosperis in aduersa mutatio, vt quod noluerint discere moniti, incipiant nosce damnari: agere me videlicet curam pauperum, nec prouidentiæ meæ defensione priuari eos qui seculi istius sunt opibus destituti. Vigeat apud illos rãtùm cura probitatis, & ipsa (qua humiliores cęteris erant) acceptos mihi reddet carosque mediocritas. Id autem dixi, quia Israelis populus neglexit aduertere iustum & pauperẽ quasi gemino apud me suffragio nitentẽ: sed meis semper iudiciis infensus proterebat pauperes, & pedũ calciamẽtis ornamẽta seculi vilia æstimabat, i. vel in officiis vel in negociis tãta fœlicitate peccãtes vt nõ solùm breuibus illecti plerũque cõpediis, sed sæpe etiã gratuitis iustorũ supliciis pascerẽtur quandã voluptatẽ putantes sui, virorum virtute humiliũ, id est, superbiæ malum innocẽtiæ sanctitate vitãtium, capita ipsa pulueri mixta calcarent. Quod autem aït, viam humilium declinant, dupliciter accipi potest, id est, vel deflectũt ab ea & lõge diuersum vitæ iter sequuntur, vel certè in iudiciis iustam inopum causam fraude commaculant: quale est illud in psalmo, Si videras furem simulcurrebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas. Sedens aduersus fratrem tuum loquebaris, & aduersum filium matris tuæ offensionem callidus

lidus instruebas. Exaggeratur autem illo sensu delinquẽrium reatus, quia dedita opera quæ erant funesta sectantes, non solum negligere sed etiam odisse iustitiam deteguntur. Pergit autem propheta crimina diuersa memorare, nam post iniustitiam & superba libidinis peccata cõtingũt. Filius, inquit, & pater eius introierũt ad vnam puellam vt violarent nomen sanctum meum. Ostendit in quos cumulos delinquentium consuetudo procedat. Primò, inquit, ciuibus iustitiã in iudiciis, affectum in calamitatibus negauistis: sequutum est continuò, vt neque naturæ ipsius apud vos iura consisterent, sed de flagitiis ad incœsta venientes, in scorta filij cum patribus irruebant, vt nullam reuerentiam, sicut prius ciuibus, ita deinceps neque genitoribus exhiberent. Quo sanè vestro facinore secundum quoque meum nomen violabatur, colloquẽtibus inter se videlicet gentibus, Qualis est deus ille, cuius qui peculiaris populus dicitur tã deformis apparet? *Et super vestimenta pignerata accubuerunt iuxta omne altare, & vinum damnatorum bibebant in domo dei sui.* Erat quidem consequens vt cultores idolorum sub multiplici fœditate consisterẽt: hîc tamen propheta in cunctis quę arguit illud curat exprimere, quia quasi dedita opera diuinis pręceptionibus repugnarent, per quę omnes species præceptorum scinderẽt. Ideo totum quod in lege prohibetur enumerans, etiam pigneratis eos vestibus incubuisse pronunciat. Iuxta omne autem altare diligenter adiecit, quia aras eorum multiplicatat impietas. Et ideo vinum damnatorum bibebant, id est, de ea pecunia epulabantur in templis, quam acceperant ex preciis innocentiũ nimirum de quibus paulò ante dixit, quia vendidissent argento iustum, & pauperem pro calciamẽtis. *Ego autem exterminaui Amoreũ a facie eorum, cuius altitudo cedrorum altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus: & contriui fructum eius desuper et radicem eius subter. Ego sum qui ascendere vos feci de terra Aegypti, & eduxi vos per desertum quadraginta annis, vt possideretis terram* Amorrei. Tenet consuetudinem suam vt ad exasperandum ingratorum facinus beneficia præmissa commemoret. Et ideo postquam eorum praua & prophana studia, quibus erant dediti, percucurrit, bonorum quoque mentionem, quibus eos obliuio ceperat, intromisit. Ac si diceret satis se fuisse deceptum qui antiquas gentes robore viribusque potiores, vt his habitatio pararetur expulerit, cùm hi gloriosum certamẽ existiment, si illorũ crimina & emulentur & superent. Ego autem exterminaui Amorreũ, cuius altitudo cedri similiter & fortis ipse quasi quercus, contriui fructum eius desuper & radices eius super. Syluam, inquit, gentium longa iam ætate perualidam ita celsis verticibus cõminantẽ, & profundis radicibus innitentẽ sedulus quasi castrorũ meator excidi, ne habitationis leuia saltem impedimẽta sentirẽt. Quicquid ergo roboris fuerat stirpitùs amputaui, vt indigenarum syluæ quas amoliebatur nostra sententia, nequaquam vlterius pullularent, sed collatæ victoriæ gaudia securitas cumulata sequeretur, quidni? cùm eis etiam priscis temporibus beneficia contulissem? Nam cùm Ægyptia essent seruitute depressi ad celsa eos libertatis erexi: & per inuias solitudines quadraginta annis cibum potumque miraculis sufficiens circumegi, vt posses-

sio fœlicium quæ fuerat decreta terrarum eò dulcius saperet, quò tardius contigisset: simulque cognoscerent quòd vita hominis non in fertilitate arborum, sed in dei prouidentia gubernante consisteret. Nec tamen præsentis vitæ contulisse tantum instrumenta contentus, reddidi vos per spiritalia quoque ornamenta conspicuos, suscitans, inquit, de filiis vestris prophetas, & de iuuenibus vestris in Nazaræos, id est, vt peculiari deuotione ita etiam sacra illuminatione pollentes, quorum aliis futurorum certa cognitio, aliis delictorum esset gloriosa contentio. Hæc tamen vos omnia non solùm viliter æstimatis, verùm etiam impendio respuistis, audentes & prophetis ne vaticinarentur edicere, & Nazaræis vinum quo inebriarentur ingerere. *Ecce stridebo subter vos sicut stridet plaustrũ onustum fœno, Et peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam, & robustus nõ saluabit animam suam, & tenens arcum non stabit, & velox pedibus non saluabitur, & ascensor equi non saluabit animam suam, & robustus corde inter fortes nudus fugiet in die illa dicit dominus.* Familiare scripturis sacris est, vt imaginibus etiam de exiguis rebus fortè susceptis ad hoc quod experimentum cupiuit abutantur: sed ita vt mysticorum in his sensuũ medulla consistat. Vnde & nunc quia diu peccantem populum iustus arbiter sustinebat, oneratum se plaustri instar asseruit, sed cui onus vilis materiæ contigisset. Quòd ergo ait, stridebo subter vos sicut plaustrum onustum fœno, non ita voluit intelligi vt aliter videretur plaustrũ fœno plenum stridere, aliter argento: sed quia sibi similitudinem plaustri stridentis aptabat, sensus arte permiscuit, ac si diceret: si plaustrum onustum haberet discernẽdi aliquam facultatem, videlicet indignantius sine dubio strideret si vilia quàm si preciosa portaret. Ita ergo sicut Apostolus docet super religionis fundamẽtum pro diuersitate meritorum: alii vt aurum, argentum, lapidesque preciosi, alii sicut fœnum, ligna stipulæ congerunt: meritò deus noster maiorem se sarcinam pronunciat experiri eorum peccata tolerando, in quibus nihil queat de preciosis studiis reperire, sed qui omnes ad vile fœnum, quod facilè ignibus consumatur, accesserunt. Cùm autem striduero, id est, infremuero, vestra illico vel arrogantia vel fiducia disperibit. Non enim velocitas quenquam subducet exitio, non proteget fortitudo pugnacem, non postremò peditum acies, nõ equitũ manipuli diuinã sententiã morabũtur: sed qui erãt bellandi arte clari, optabũt amissis latere tegminibus, vt vel nudis ad tuendã vitã vtantur latebris. Quæ omnia mala hostili euenire victoria annuis magis cladib⁹, quàm annalib⁹ literis cõprobamus. In hoc loco sanè Iudæi quandã opinionem sequuntur, diuersorum videlicet ducum diuerso apparatu signatas fuisse personas: quod nos non magni ponderis æstimantes ad alia transeamus. *Audite verbum quod locutus est dominus super vos filij Israel, super omni cognatione vestra dicens, Tãtummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ, iccirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras.* Nempe, inquit, hoc insigni præcipuè gaudetis, quòd nulli in toto orbe genti nisi vobis solis qui sum mũdi creator innotui: & cùm omnes nationes eadem qua vos pietate formauerim, tamen vester solùm Deus appellari atque esse delegi, vniuersaque

iaque vestrę deuotionis officia munerib⁹ atque miraculis anteueni, valida in vestrū honorē tum Ægyptiorū tū Palesthinorū regna consumēs, vt vobis videlicet gloriosa egressio, opulēta possessio probaretur: nec solū seruitute depulsa gaudia cōtulisse cōtētus lumina quoque doctrinę spiritalis adieci, ostendens vtique per hęc omnia quòd vos ex omnibus nationibus elegissem, quos etiam sacris informationibus erudirem, vt qui sine meritis multa susceperant, quemadmodum etiam mererentur agnoscerent. Verū nòn ista liberalitas negligentiorem conuersationis vestræ iudicem reddidit, sed hòc magis malefacta vestra castigo quò vos cunctis gentibus prętuli. Est enim consequens vt diligentius inspiciantur quę preciosius æstimantur. Decet ergo genti vestræ, vel mea indulgentia vel parentum virtutibus comparatus, nullam sinit culpam incastigatam relinqui: quia vilescit concessa nobilitas, si non auferatur indignis. Haud itaque impunitatē criminum, sed custodiam mandatorum nobilitas adquisita commendat. *Nobilitatē non commendat vicinorum impunitas.*
Sed videamus & reliqua. *Nunquid ambulabunt duo pariter, nisi conuenerit eis? Nunquid rugiet leo in saltu nisi habuerit prædam? Nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit? Nunquid cadet auis in laqueum terræ absque aucupe? nunquid auferetur laqueus de terra antequam aliquid ceperit? Si clāget tuba in ciuitate, & populus non expauescet? Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecit, quia non faciet Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum seruis suis. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit?* Variæ quorundam opiniones in hoc loco fuerunt, sed non satis exemplorum sensui cōntinentes, qui nūc à nobis sub necessaria distinctione reddetur. Diuersas enim sententias oratio instituta cōtingit: & primus quidem versus necessariam, id est, iustam docet fuisse ingratę gentis repulsam, quam super videlicet vnam ex vniuersis nationibus pronunciarat adscitam. Ea ergo quoniam studiis in peruersa mutatis iram iudicis accenderat, repudiata quæ subdebatur, exitiis explicat cur eiusmodi dissidium contigisset. Nunquid ambulabunt duo pariter, inquit, nisi conuenerit eis? id est, Quid miraris quia comitatus nostri defensione nudata sis: cùm iusta viantium coniunctio, nisi inter concordes diu manere non possit? Tu proinde qui elegisti habere meis legibus contrarias voluntates, fuisse consequens cōfitere vt comitatus mei auxilio nudareris, quia non meis itineribus ingredi separata cœpisti. Ego nō ero te deseruisse contentus, nec hoc fine indignatio nostra claudetur, sed de præsule tuo conuertar in seuientē leonem, quem per vasta nimirum lustra gradientem haud leuitas in rugitum, sed visa eminus pręda commoueat, qui cùm sanè fuerit victor optati, ac destinatam venationem ad cubile retulerit, antra ipsa coget fremitu personare, ac nunquam hoc genere vacuus nisi præda semper potitus immurmurat. Quibus duobus versibus habitum vlciscentis expressit. Sequitur autem. Nunquid cadet auis in laqueum terræ, absque aucupe? Nunquid auferetur laqueus de terra antequam aliquid ceperit? Vlciscentis partibus absolutis, eos in quos vindicatur compellar, quos tanta facilitate iudicat conterendos, vt aui similes quæ laqueum sit ingressa videantur. Nunquid

cadet, inquit, auis in laqueum terræ absque aucupe? ac si diceret: Et si omnes pariter reticerent prophetæ, vox ipsa rerum satis vos posset instruere: istas quibus detertimini calamitates non sua sponte vel casu aliquo in vestram potuisse perniciem cōuenite: nisi manus eas aucupis id est iudicis intulisset. Per denunciationem itaque prophetalem miseriæ quasi laqueus docentur expositæ, vt in eas incidant callere, quique iustitiæ relinquentes, nihil proinde vos interueniens, plerumque dilatio consoletur. Positus enim laqueus, id est, publicatæ vatum ore sententiæ, non auferentur, nisi captionis suæ manus impleuerint. Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expauescet: si erit malum in ciuitate quod dominus non fecit, quia non faciet dominus Deus verbum nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas. Concinere sibi expositionem vestram per subdita publicauit, & laqueum videlicet & tubam & maliciam, id est, afflictionem qua sacrilegorum vrbes perirent, nisi per diuinam indignationem non fuisse commota. Vbi tamen pariter propositum suæ pietatis, quo parcere destinabat, si per illos liceret, & reuerentiam sacri commendat examinis: quod ostendit impune non posse contempni, maliciam autem sicut sæpe alias, non peccata sed tormenta nominat, quibus videlicet cruciantur rei, non maculantur innoxij: Quia non faciet dominus verbum nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas. Oportune prorsus dignitas commendata sanctorum est, postquam reorum fuerat publicata despectio: ne hoc ipsum enim quod videbantur viliter æstimati, quippe tot suppliciis obruendi, ad naturę conditionem magis quàm ad inuidiam improbę conuersationis aspiceret. Dispēsatoriè vtiliterque subiectum est, quod ad honorem hominum, id est prophetarum valeret, qui in eadem videlicet natura, qua alij quique sistentes: tamen vsque eo morum preciis differebant, vt de illis posset dicere Deus: Nec memor ero nominum eorum per labia mea. De istis verò, quia nihil faciet quod non prius ad ipsorum notitiam retulisset: sicut ergo nulla, inquit, calamitas orietur in his vrbibus, nisi quam diuina sentētia suscitarit, ita nulla in vos animaduersio præferetur, nisi quæ prius ad conscientiam fuerit prolata sanctorum. Constrinxit autem quod egerat maiore compendio: Leo, inquiens, rugiet, quis non timebit? Dominus deus locutus est, quis non prophetabit? Igitur quia supra indignationem suam imagine leonis expresserat, deinceps quod significarat absoluit, vt diceret: Leo rugiet, id est, Deo comminante & animaduersionem quæ immineat publicante, quis mortalium est quem non formido dissoluat? Sed iam quæ sit minarū species & pompa cernamus. *Auditum facite in ædibus Azoti & in ædibus terræ Ægypti, & dicite: Congregamini super montes Samariæ, & videte insanias multas in medio eius, & calumnias patientes in penetralibus eius, & nescierunt facere rectum, dicit Dominus.* Thesaurisantes iniquitatem & rapinas in ædibus suis, tenet morem suum sermo diuinus: vt quāta difficultate ad vindicādū moueatur adsignet. Ideo & nūc postquā scema terroris explicuit, repetit & retractat querelas, vicinosque populos præcipit conuocari, vt videant quibus illa plebs olim Dei squa-

leat

leat sordibus, furiatque criminibus. Allophilis, inquit, & AEgyptiis nunciare vt congregentur quasi ad spectaculum in montes Samariæ: id est, ex eorum edicto valles vrbesque despiciāt, & considerent nec flagitium vllū esse, nec facinus quod nō dico eorum studiis appropiet, sed in eorum medio quasi fundata sede consistat. Si ad eos enim cōuertas oculos qui per calumniam deprimuntur, portas vrbium in quibus iudicare consueuerant, ac penetralia cōferta reperias, ita vt nulla alia vox nisi erumnosorum videatur audiri. Vniuersi quippe qui susceperant officium iudicandi, in tantam obliuionē recti, vel per auariciam vel per superbiam deciderunt, vt nō solū non amare, sed neque nosse tā recta videantur. Nemo ergo inuidiam seueritati meę faciat, qui tam longā patientiā seruis delinquentibus præstiti, vt eis censura etiā in obliuionē veniret. Vos inquam, nationes quas in illorū liberatione gloriāque contriuerā: vos inquam, denuò conuenite, vt vobis ipsis testibus, & meæ indulgētiæ magnitudo, & Effraim impietas detegatur. *Propterea hæc dicit Dominus Deus, Tribulabitur, & circumietur terra, & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripiētur ædes tuæ.* Sæpe vt diximus de facinoribus flagitiisque cōquestus est, vt tandē possit promulgare sententiā, & ad illum quē in exordiis fecerat sensum sub expositione respōdit: Id est, super tribus sceleribus Israel, & super quatuor nō conuertā eum. Quia ergo exigēte iustitia Israëli & Iudę est decreta cōuersio, vt & lęris videlicet in tristia collabātur, nec tamē internicione pereāt, ad quē modū populator sit seuiturus accipite. *Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremū auriculæ, sic eruētur filij Israel qui habitāt in Samaria in plaga lectuli, & in grabbato Damasci.* Quia corrigēdi proposito Israëlitas deus noster castigaret, vt prophetis idipsum cōmendantibus, ita etiā dispensationū vocibus indicabat. Nam cū illos semper exosos faceret dilecta prophanitas, statū tamen eorū variabat omnipotēs: tum videlicet tristibus affligēdo, tū prosperis cōfouendo. Syrus ergo qui erat vicinior, id est, habitator Damasci, sicut regū prodit historia, decē tribus frequēti eruptione vexabat: ita vt quodā tēpore ad eam inopiā Samaritę lōga obsidione peruenerint, quatenus matres filiorū carnibus vescerētur, & in toto exercitu vix x. equi potuerint inueniri. Sed cùm beatus Heliseus mandasset regi Ioram quia altero die in portis Samariæ vbertas annonæ maxima viseretur, facta est subitò tanta mutatio, vt fugiētibus qui obsiderāt Syris, nō solum euaderent Israelitę, verumetiam quasi triūphi opima spolia perciperēt. Hoc autem genere frequēter eis salutē & gaudia legimus cōtigisse. Parcus itaque vindicādi, & miserēdi diues Deus noster, annūciat quia quāuis munus iudicātis assumpserit, pastoris tamen officiū nō reliquerit. Cęterū & grabato Damasci, cuius quasi funibus febribusque tenebātur, & per ipsam viciniam morbū longissimum præferebāt, reliquias eorū dignaretur eruere: ac sicut de faucibus leonum, id est, regū mēbra populi qui fuerat laniatus extrahere. *Audite, & contestamini in domo Iacob dicit dominus Deus exercituū: quia in die qua visitare cæpero præuaricationes Israel super eū, visitabo, & super altaria Bethel: & amputabuntur cornua altaris, & cadent in terram.* Quantum ad contextum quidem respicit lectionis, hostilē

M

vastationem promittit, & dicit altaris cornua quæ Ieroboam in Bethel locauerat conterenda. De duobus siquidem vitulis, vnum in Dan posuisse, alterum in Bethel legitur. Ergo est in præsenti loco sensus eiusmodi: quia licet non vos sinam internicione deleri, sed paratus sum de captiuitate reliquias vestræ gentis extrahere, nec vos vicinus hostis, Damasci videlicet regnator absumat: tamen id quod agitis, transire impune non patiar. Posset autem dici quia sub nomine Iacob, Iudam voluisset intelligi, ni processus sermonis Israëlem magis, id est: decē tribus, signaret & exprimeret. De hac autem destructione altaris, & in regum libris legimus: venisse iam prophetam ad Ieroboā, qui vaccas fuerat fabricatus; immolanti quidem istud esse sub cōminatione pollicitum. Quem ille cùm extensa manu corripi præcepisset, potentiam vatis, dextra protinus arescente persensit, statimque fractus in preces, vsum quidem manus recepit: Iosiam verò exorturum, qui illud sacrilegium vlcisceretur, audiuit. Ergo quæ longa tempora vel castigatio populi, vel longa captiuitas vltima comprehendit, præsenti vaticinio pariter indicantur, quæ diuersis sunt inferenda temporibus. *Et percutiam*, inquit, *domum hyemalem cum domo æstiua, & peribunt domus eburneæ, & dissipabuntur ædes multæ, dicit dominus.* Non vnum aliquod vitium prophanæ gentis exagitans, auaritiæ quoque & luxuriæ peccatā contingit, atque ideo queritur quòd diuersas habitationes ad voluptatem diuersorum anni temporum congruentes, quasi luxurię sibi construxerunt instrumenta: cùmque essent culpis multiplicibus inuoluti, nihil de compunctione aut emendatione penitus cogitauerint, sed consectanda solum amœnitate sollicitos, alias ædes æstibus, alias parasse frigoribus, hásque, vindictæ tempore pariter auferendas, variásque molitiones hostili incendio concremandas. *Audite verbum hoc vaccæ pingues quæ estis in mōte Samarię: quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis vestris, Afferte & bibemus. Iurauit dominus Deus in sancto suo, quia ecce dies venient super vos, & leuabunt vos in contis, & reliquias vestras in ollis feruentibus. Et per aperturas exibitis altera contra alteram, & proiiciemini in Armon, dicit dominus.* Quamquam esset totius gentis prophanitas arguenda, tamen quia in diuites atque opulentos obiurgationem præcipuè dirigebat, qui non vnis ædibus, sed pro tempore variandis cœnaculis vterentur, eáque eboris nitore percolerent: meritò eis vaccarum quoque pinguium nomen ascribit, quia vox earum erat mugitibus destinanda, & venter eorum deus, & gloria in turpitudine ipsorum. Potest etiam illud decenter adiungi, vt non solum de viciis morum, sed de genere impietatis ipsius appellati esse dicantur: vt qui colendos receperant vitulos, vaccarum nomine signarentur. Pingues autem notátur, secundum illud quod beatus Dauid accusat: Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum, transierunt in affectum cordis: cogitauerunt & loquuti sunt nequitiam, iniquitatem in excelso loquuti sunt. Ergo in monte Samariæ, id est in regia ciuitate sistentes, & aulica familiaritate turgentes, atterebatis pauperes, vt de eorum spoliis instrumenta luxuriæ vestræ quæreretis. Quod autem ait: quæ diciris dominis vestris: Afferte

ferte

ferte & bibemus, sic accipiendum est: vt vel Dominos suos ipsa idola nominarent, à quibus videlicet seriò precarentur copiam rerum, quippe qui omnem beatitudinem suam in intempestiuis lautísque conuiuiis collocassent, vel certè minores quique, & proceribus criminū suorum opera se locantes, hanc mercedem ab his peterent, in quorū questum sępe peccabant, vt eis potatio non deesset. Quid autem pro hac petulantia consequuntur? Iurauit, inquit, dominus in sancto suo, id est, decreuit statum sui iudicij violari nescia sanctitate: quia veniet, immo iam appropiat tēpus quo carnes vestræ leuentur in contis, & reliquię in ollis feruentibus. Trāstulit autem similitudinem à vaccis, quæ conuiuantibus aut barbaris aut militibus apponuntur: Et quoniam earum vocabulo notarat prophanos ipsarum denuò exitio subiiciendos, eos esse denunciat. Cōtos ergo hîc posuit proverubus, id est, subulis, quibus insertę plerumque vaccarum carnes prunarum vapore torrentur: reliquias verò, vel intestina, vel eas accipe portiones, quæ comminutiores in ollis magis quàm in subulis decoquuntur. Et quoniam dixerat quod totius honestatis & timoris obliti, etiā precia criminū ventris metirentur ingluuie, meritò subdidit quòd ipsi incendio captiuitatis inuasi, luxuriantibus & quasi voraturis hostibus exponātur. Et per aperturas exhibitis altera contra alteram, & proiiciemini in Armon, dicit Dominus. Superioribus versibus metaphorā impleuerat à vaccis, conuiuióque susceptam: in vltimo autem ad simplex reuertitur iudicium: dicítque eos diruptis parietibus extrahendos, quod euersionem indicat ciuitatis. Alteram verò contra alteram, secundum idioma hebraicū, inuicem sibi occurrentes captiuos, aut se mutuo consequentes, qui ad Armeniæ montes Assyrio vincente transferantur, ostendit. Sed videamus & reliqua. *Venite ad Bethel, & impie agite ad Galgala, & multiplicate præuaricationem, & offerte mane victimas vestras, tribus diebus decimas vestras: & sacrificate de fermentato laudem, & vocate volūtarias oblationes, & annūciate, sic enim voluistis filij Israel dicit Dominus Deus. Vnde & ego dedi vobis stuporem dentium in cunctis vrbibus vestris, & indigentiam panum in omnibus locis vestris, & nō estis reuersi ad me, dicit Dominus.* Hanc fuisse præcipuam, imò vnicā causam denūciandi per prophetas, quę calamitates peccātibus imminerēt, vt in eis correctionē formido generaret, totus ipse obiurgationis textus ostendit: cui quoniā cōsilio iudicis ad indulgētiā prōptioris per delinquēdi impudentiā resistebāt, quoddā inter Deū & homines videbatur certamen existere: sed quoniā nō erat æqua luctatio, hoc videlicet decernēte, illis vero quæ erant acerba subeūtibus, ilicò interdū eos sub derisione cōpellat, ipsam eis quod elegerint certamē exprobrās. *Venite*, inquit, *ad Bethel, et impie agite*. In imperatiuo modo, sed per ironiā & insultationē ęa quib⁹ offēdatur enūciat, quæ figura celebratur in liberalib⁹ quoq; literis. Ergo prophanato Israëli, insultāter obiectat v. studiis quę elegit immineat, & Bethel atq; Galgal, quas ciuitates idolis scatere etiā pręcedētes indicauerūt prophetę, frequētare nō desinát, sed pręuaricationibus augmēta cōportēt: & offerāt victimas matutinas, & victimarū oblationi deseruiāt, fermētatósq; panes altari, qui (vt

ita dicamus)laudatorij,vel voluntarię oblationis appellabantur,imponāt. Quod totum ita intelligendum est: quoniam ceremoniarum ordines, ritusque quos ex sacra lege susceperant,idolis mancipassent,quippe quę pro Deo venerāda decreuerant, sed easdem obseruationes sicut impiè ad idola transtulissent, ita etiam licenter plerumque variarent:hoc proinde vtrumque pariter exprobrat, id est, quod vel institutiones legales idolis ad quæ defecerant mancipassent,vel eas pro suo arbitrio corrupissent:quorũ vtrũque ad eandem impietatē valeret, vel eas nimirum obseruationes, quas sibi Deus iusserat exhiberi,ad impia delubra transferre, vel certe quasi fastu & animo corrigēris aliquid ex his quæ fuerant instituta mutare. Denique hoc crimen superbæ mentis exaggerans, ait. Sic enim voluistis filij Israel, dicit Dominus Deus. Insistite ergo (inquit) studiis quæ elegistis, vt stipēdia vos digna comitentur, quorum gustum ex maxima iam parte cepistis. Nam dedi vobis stuporem dentium in cunctis vrbibus vestris, & indigentiam panum in omnibus locis vestris,& non estis reuersi ad me dicit dominus. Ideo autem indigēriam panum post stuporem dentium locauit, vt esset sensus eiusmodi: quia in obliuionem operis sui viderentur dentes adducti,& desueuissent incidere aut emolere cibos, lōgóque interuallo temporis quendam paterentur stuporem. Verùm cùm tam acerba vos castigatio perculisset, non estis reuersi ad me dicit Dominus. Quo versu, duo pariter indicauit: & illorum videlicet in delinquendo pertinaciam, & suam in consulendo benignitatē: qui illa nimirum verbera, non vt puniret, sed vt corrigeret intulisset. Huic autem consilio infœliciter resistentes, quoddam sicut supra diximus, certamen ingressi sunt, & ideo quid adiiciat, audiamus. *Ego quoque prohibui à vobis imbrem, cùm adhuc tres menses superessent, vsque ad messem: & plui super ciuitatem vnam, & super ciuitatem alteram non plui: pars vna compluta est, & pars super quam non plui, aruit. Et venerunt duæ & tres ciuitates ad ciuitatem aliam vt biberent aquam, & non sunt satiatæ: & non redistis ad me dicit dominus.* Ostendens supra subita lue frugum copiam disperisse, & quia emendatio nulla successerit, clariora se etiam indignationis testimonia præbuisse, atque prima pullulatione herbarum negatu pluuiarum germina suffocasse, consequenter adiunxit: quia imbrium solatia nequaquam omnibus in commune subduxerit, ne euētui potius quàm indignationi, quod acciderat applicarent. Sed vt sentiretis (inquit) iudicio fieri siccitatem, super ciuitatem vnam plui & super ciuitatem alteram non plui, vt simul ô popule, negato tibi solatio, ex vicino morderetis exemplo. Tanta etiam fuit imbris exilitas, vt nec ipsorum sitim locorum, quæ aspersisse videbatur, expleret. Attamen vos qui ad opinionem pluuiæ vt pecudes currebatis, ad me noluistis per voluntatis emendationem redire: eóque factũ vt & vobis fixæ calamitates, & mihi dispensationes meæ infructuosissimæ redderentur. *Percussi vos in vento vrente, & in aurugine multitudinem hortorũ vestrorum & vinearũ vestrarũ, oliueta vestra & ficeta vestra comedit eruca, & non redistis ad me dicit dominus.* Iniquitatũ vestrarũ, iste cumulus ritè cēsebitur, quia cùm totiens operā seueritatis assumpserim, nihil tamen ad vestrā correctionem

correctionem promoui. Pro beneficiis ergo quicquid erumnarum hausistis, enumero, & confiteor me quasi oblitum fuisse benignitatis meæ, dũ perniciosam vobis delinquendi obstinationem superare contendo. Ideo geminare plagas, immo etiam multiplicare non distuli, & hominibus frugum amminiculo destitutis, pomorum quoque solatia hortorũque subduxi: vt sicut longa siccitas spem messis, ita etiam autumni, & hyemis bona vel aura pestilens, vel frequens eruca consumeret: & non redistis ad me dicit dominus. *Misi ad vos mortem in via AEgypti, percussi in gladio iuuenes vestros vsque ad captiuitatem equorum vestrorum: Et ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras, & non redistis ad me dicit Dominus.* Quod Ægypti commemorationem intulit, dupliciter intelligi potest. Nam cùm ille populus, qui sexcentorum milliũ fuisse narratur, ab annis xx. & suprà extra Iosue, & Caleb in solitudine docetur extinctus, meritò hic Deus Ægyptiæ profectionis instar occubuisse dicit, quos pronũciat internecione delendos, vel certe quoniam imminentibus Assyriis Israelitæ, sicut beatus Osee docet, ab AEgyptiis auxiliũ postularunt, nec tamẽ vllum sunt remedium consecuti. Consequenter, missam in eos mortem AEgyptiæ viç propheticus sermo denunciat, per quam ad eos nimirum non arma socia, sed iratior hostis irrupit. Cui sensui magis conueniunt quæ sequuntur, id est, quòd & iuuenes & equos in castris obsidione corruptos, vel captiuitate iudicat comminutos. Sed cùm vos (inquit) conclusos castrorum putredo cruciaret, & videretis vobis mala captiuitatis protinus inferenda, nec sic reuersi estis ad me, dicit Dominus. Tot ergo castigationum fructum mihi per vos perisse, quomodo me ferre arbitramini? *Subuerti vos*, inquam, *sicut subuertit Deus Sodomam & Gomorram, & facti estis quasi torris raptus de incendio, & non redistis ad me, dicit Dominus.* Quis sapiens & cognoscit hæc? Tunc intelliget misericordias Domini, quas sane in omnibus suis dispensationibus commendare non desinit: vnde eas & in præsentibus locis, cũ certè magno seueritatis ambitu procedat oratio, ita tamen abundare ac supereffluere demonstrat, vt doceat quas intulit plagis, multò sibi grauiores, quàm his qui patiantur, videri. *Subuerti vos*, inquit, *sicut subuertit Deus Sodomam & Gomorram.* Quod certè non accidisse Israëliticis populis spes etiam promissæ liberationis affirmat: fit proinde sensus eiusmodi. Quoniam tantùm calamitates quas intuli in vestrum sanguinem sęuierunt, vt videantur mihi Sodomitę ipsi non esse maiora perpessi: iuxta modũ quippe necessitudinis, quia vos mihi adsciueram, erumnarum ista congestio illis est incendiis exequenda, quibus obscœna turba cum tectis conflagrauit & terris. Quamuis enim vobis spem recuperandæ libertatis indulserim, tamen videmini mihi sicut torris, magis aliquis semiustus extractus de ignibus, quàm in virenti consistens firmitate. *Quapropter hæc faciam tibi Israel: Postquam autem hoc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui Israel. Quia ecce formans montes & creans ventum, & annuncians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, & gradiens super excelsa terræ: Dominus Deus exercituum nomen eius.* Et quia, inquit, statuisti cum beneuolentia mea impu-

denti obstinatione certare, necessitatémque mihi exerendę seueritatis imponis, faciam tibi quod ipse castigationum ordo deposcit. Neque enim decet vt plus virium impudentia tua quàm nostra censura videatur habuisse, priúsque ista quasi lassata desiuere, quàm tua aut iniquitas finiatur, aut vita. Quantum ergo ad me respicit, medendi continuabo propositum: per te verò stabit vtrum ista multiplex castigatio emendationi proficiat, an potius vltioni. Quia ergo illa numeraui nuper incommoda, id est penuriam frugum & imbrium, copiam verò locustarum & erucarum si quid viroris reliqui fuerat absumentem luem, anni germina corporaque populantem, mala postremo hostilis obsidionis, tota in corruptionem castra vertentis, & gladium domi forísque sæuientem, quæ certe ego, inquit, per compatientem misericordiam illi exitio quo Sodoma perierat, comparaui. Ita vt ad similitudinem combustorum torrium videatur reliquias vestras redditura captiuitas, quia ista, inquam, omnia correctionis inefficacia fuerunt: hoc faciam tibi sub eiusdem sane tenore propositi, vt perniciosa sane impietate depulsa, affectum emendationis assumas. Et iccirco postquam id tibi quod denuncio inferri videris, in occursum domini tui spei melioris factus accingere, neque perculsus parte sententiæ vel desperes salutem, vel iudicantis oculis apparere formides. Nam cum eo est tibi ratio qui nequaquam mortem morientis exoptet, sed qui etiam addictis, si eos commissorum videat pœnitere, succurrat. Quidam hunc locum vbi aït, Quapropter hæc faciam tibi, ita accipiendum putarunt, vt ex industria diceret comminationis speciem fuisse cælatam, quatenus quicquid posset auditor atrocissimum suspicari, id etiam crederet fuisse promissum. Sed animaduerti licet, non suspitionibus territorum rem fuisse promissam: cæterum quid se facturum diceret, post paululum publicasse. Nam interpositis quæ ad potentiam creatoris valerent, quasi cum repetitione subiunctum est. *Audite verbum istud quod ego leuo super vos planctum, Domus Israël cecidit, & non adiiciet vt resurgat: virgo Israel proiecta est in terram suam, & non est qui suscitet eam.* Sicque sensuum ordo subtexitur, vt more suo sedulò deus noster causas illatæ captiuitatis absoluerit: quam nimirùm velut inuitus impleuisse videatur. Sed ad lectionis ordinem reuertamur. Postquam ergo dixi: Hoc faciam tibi Israël. Postquam autem hoc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui Israël, quia ecce, inquit, formans montes, & creans ventum, & annuncians homini eloquium suum, faciēs matutinam nebulam, & grandines super excelsa terrę, dominus exercituum nomen eius. Ob reuerentiam iudicis in reorum pectoribus suscitādam, opera creatoris interserit: vt vel affectum erga se censoris prudens auditor intelligat, vel de effectu non dubitet vltionis, qui cùm sibi videat comminantem, cuius virtute subsistat vniuersitas, id est: O tu Israël, quis sit meritorum tuorum expunctor, inspicito: ille nimirum per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil, ille qui elementa iussione formauit atque distinxit: ille qui dedit syderibus vt lucerent, vallibus vt residerent, campis vt iacerent, montibus vt tumerent: ille qui spirabilem

lem aërem quo à cælo in terras media impletur inanitas, tum densari in nubem, tum moueri in ventos præcepit, cuius prouidentiæ noua opera variis elementorũ declarantur officiis, qui cùm sit tantus virtutis eminẽtia, tamen homini eloquium suum, id est legem suam intimare dignatur. Et inter gubernationis miracula, quibus facit vt nebulæ de terris, vbi eas matutinus sol afflauerit, exhalẽtur: donec immoratu eiusdem vaporis aut cõprimantur, aut omnino siccentur. Imo cùm oportuerit, concretæ in nubes ad superiora ducantur, redditæque cunctis montibus celsiores, aquas conceptorum imbrium in subiecta diffundant: atque ita sibi gubernationis ipsius vestigia impressa consignent. Ipse inquam, factor elementorum cui nomẽ est Exercituũ dominus, id est, cuius ea potestas est vt nutui eius seruiant angelorum cateruæ, eúmque regem suum conditorémque fateantur: ipse inquam, ea vobiscũ benignitate contendit, quatenus inferenda vobis tormenta denunciet, si quo modo affectus pœnitendi in vestris mentibus excitato, vel sera emendatio reos subtrahat vltioni. Quod sane remedium quoniam obstinata prauitate corrumpitis, vocem nostræ lamentationis accipite, cuius semper monita respuistis: vocem, inquã, qua suprema vestra prosequimur. Cecidit cecidit, nõ adiicietvt resurgat. Virgo Israël proiecta est in terram suam, non est qui suscitet eam: id est, illa gens de clara Israëlis stirpe descendens, & quæ virgo appellari vel ante meruerit, vel sueuerit: quippe cuius pudicitiam, qua in consortium fuerat proprii rectoris ascita, prophanitas nulla violasset: vel cuius fœlicitatem continua integritate pollentem, captiuitas nulla corrupisset: ea nunc proculcatui vincentis exposita, probra simul & tormenta perpetitur: nec vsurpat aliquod de amouenda calamitate solatium. Cæterum in terra sua velut mulier pollutionibus subiecta decubuit, & miseriis deprimentibus, ad sepulchra peruenit, nec est qui opem ferre valeat, & subleuare deiectam, quam censura omnipotentis attriuit. Ab illo ergo versu in quo ait, formans mõtes & creãs ventum, vsque in pręsentem locum, ex persona dictum prophetæ accipi potest, de Dei videlicet potentia differẽtis. Quod autem dicit ita in terram suam cecidisse Israelem, vt penitùs non resurgat: cùm & præcedentes & sequentes sententiæ soluendarum quandoque miseriarum solatia repromittant, & in ipsius animaduersionionis tempore imminutionem magis populi quàm internicionem minentur, ita debemus accipere: quod vel lugentis affectu cumulatius æstimauit illata discrimina: Sícque funditus appellasse deletos, quos ex maiore videret parte contritos: vel certè in eorum personis quos captiuitas absumebat ire pessum. Neque à quopiam gentem Israelis suscitari posse signauerit. *Quia hæc dicit Dominus Deus, Vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum: & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israëlis.* Non subitò captiuitatis miserias irruisse, sed multis temporibus cùm expectatur emendatio, castigatum fuisse populum, regum declarat historia: atque ideo per prophetas varia eum deus noster voce compellat: tum denunciando perniçiem, eámque fixam esse dicendo, tum prospera si emen-

dauerit pollicendo. Haud itaque quasi in vnum tempus coartans, aliquam in dictis esse discrepantiam suspiceris: sed prolatas sententias per longa tẽpora, eaque oportuna distribuens, consequentiam suam omnibus constare reperies: ac paulatim crescẽtibus malis, regnum profani populi comminutum, donec ad vltimę captiuitatis exitium perueniret. In illis proinde vrbibus atque regionibus quę adhuc quasi stante metropoli, id est Samaria, vastabantur, gentis decimationem factam intelligamus, vt nobilibus intereuntibus partibus quæ erat extrema permaneret. Quæ quoniã ad hoc illata fuerat decimatio, vt sicut alios iusto dabat exitio, ita alios pereuntium emendaret exemplo. Exhortatio continuò ipsius iudicantis insonuit. *Quia hæc dicit Dominus domui Israel, Quærite me & viuetis: & nolite quærere Bethel, & in Galgala nolite intrare, & in Bersabee non transibitis, quia Galgala captiua ducetur, & Bethel erit inutilis. Quærite dominum & viuite, nec forte comburatur igni domus Ioseph, & deuorabit, & non erit qui extinguat Bethel.* Quia id, inquit, quod à lege & pietate debueras discere, ô tu Israël, vt vni videlicet factori tuo continuæ deuotionis adhæreres officio, qui te & propitius beatum, & iratus miserrimum redderet, sæua demum pericula docuerunt: vel nunc studium pœnitentis assumito, & de correctione actuum si vis viuere, cogitato. Require me proinde, quem profanitati seruiens reliquisti: require me inquam inueniri paratum, & vbi primùm quęrere cœperis, obuiantem inuenies: quia omnis qui petit, accipiet: qui quærit inueniet, & pulsanti aperietur. Noli sacrilegiis tuis dissimulationẽ nostræ quæstionis adiungere, ne horridior detegaris oblata remedia negligendo, quàm quæ promulgata fuerant præcepta temerando. Quærite me & viuetis, nolite quęrere Bethel & Galgala & Bersabee: hę autem vrbes sicut regum prodit historia, & vitulis quos Ieroboam fecerat, & reliquis erant idolis mancipatę. Denunciat ergo consulens dominus, vt illa quæ abhominabilia prophanitas reddidisset, frequentare desinerent, ne cum eis pariter quippe destinatis exitio disperirent. Quærite ergo dominum quia non vult mortem morientis, & quærentes reuertimini ad eum, & viuetis, ne incipiatis immisso tectis prophanorum incendio concremari. Sed videamus & reliqua. *Qui conuertitis in absynthium iudicium, & iustitiam in terra relinquitis, facientem Arcturum & Orionem, conuertentem in mane tenebras, & diem in noctem mutantem, qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, Dominus nomen eius.* Eodem quo suprà, ordine, vt potentiam iudicis explicaret, quòd idem esset creator admonuit, propositúmque eius qui quantum in se est, cunctis consultum vellet ostẽdens: quippe quibus existendi causam sola eius bonitas præstitisset, dicit: quia iudicium eius quod dulce esset innoxiis, isti sibi instar absynthij amarissimum reddidissent. Ergo quod ait, Qui conuertitis in absynthium iudicium, vel ita debemus accipere, vt diuinum iudicium quod sibi meritis suis fieri exitiabile compulerunt, conuertisse eos in amaritudinem conqueratur: vel certe ipsum humanæ rationis examen in amaritudinem dicat fuisse corruptum: culturam videlicet idolorum, sacris quos per Moysem

acceperant, ritibus præferendo. Sequitur autem. *Et iustitiam in terra relinquitis*: quod ad ipsius electionis culpam reuocare possemus, quæ iudicandi normam quasi aliquid proculcabile reliquisset, nisi subiectis versibus quid iustitiam vocasset ostenderet. Ait enim, *Facientem Arcturum Orionem & conuertentem in mane tenebras* Iustitiam ergo appellauit ipsum Deum nostrum, qui meritò, & virtus & sapientia nominatur: cúmque à profanis esse relictum, id est spretum, conquestus, opera eius, quibus mundus gubernatur, enumerat: vt illorum nimirum crimina cumulet, qui tantæ magestatis deum non timuerint asperare. Quod autem astrorum ea vocabula intulit, quæ à gentilibus videntur imposita (quamquam alij interpretes solum sidera dixerint) possemus consequenter accipere, quia obuiis vocabulis ad distinctionem astrorum, non ad confirmationem fabularum sit vsus propheta: secundum illud quod & Apostolus poëtarum sententias nequaquam est dedignatus assumere. Notandū etiam illud, quòd cùm descriptionem etheree informationis vellet amplecti, astrorum vocabulis quatuor plagas, quæ etiam climata vocantur, expresserit: id est, Arcturo Septentrionem, Orione verò Australem, quæ est è regione, constituens: diei autẽ & noctis vicissitudine, ortum solis, occasumque signando. Vbi pulchrè potentiam opificis admiratus, tenebras ipsas aït eum in mane cõuertere: ita enim solis globus cùm explicauerit giros, repentino terras splẽdore profundit: vt inuentas tenebras non pepulisse, cæterum in lucem mutasse videatur. *Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, dominus nomen eius.* Elegantissimè & scientissimè cùm de elementorum loqueretur officiis, ad creatoris institutionem & gubernationem pertinentibus, eum quidem dixit omnia facere, cuius nimirum potẽtia & formauit eosdem ordines & tuetur: cuius tamen præcipue sideris, ministerio ad creandas fruges vteretur, ostendit: nimirum solis, qui, discessu quidem noctem nobis regressu diem pararet. Ergo quoniam descriptionem naturaliũ sermo contigerat, subdidit etiam, quòd vel exhalatus de terris humor, vel assumpta de marinis fluenta gurgitibus, ad superna eodem vapore raperentur, ac denuò suspẽsa de nubibus, quæ ire ad summa cęli ipso iã põdere nõ valerẽt, amarã salsedinem transfusione deponerent, & ita demum terris sitientibus redderentur: sicque alendis frugibus permixtu contrariorũ, humoris videlicet & vaporis, vbertas admirãda cõtingeret: quod vtiq; tãtæ magnitudinis negociũ explicare nõ posset, nisi ille qui solus vniuersorum dominus iure creationis ostẽditur. Sed videam⁹ & reliqua. *Qui subridet vastitatem super robustũ, & populationem super potentem affert.* Cui negotio pararetur potẽtię prçmissa descriptio, cõsequẽter aperuit, id est, vt metũ in audiẽtiũ pectoribus excitaret, & intelligerẽt quãtus calamitatũ agger impẽderet his, quibus tãtę potestatis iudex esset infensus. Ille, inquit, qui est vniuersorũ creator, merita quęq; pergit expũgere: & licet viribus eius nemo possit obsistere, tamen reorum, qui sibi videbantur esse potentes, tormenta subridet, quos ea videlicet facilitate comminuet, vt indignationẽ suam subrisione potius indicet quàm clamore: quidni, cùm eius nutui vniuersa famulẽtur,

& pro diuersitate meritorum dicto obaudientia tam aduersa quàm prospera consequantur. Subridet ergo vastitatem super eos qui sibi videbantur potentes, ac dicere solebant: Linguam nostram magnificabimus: labia nostra à nobis sunt: quis noster Deus est? Aduersum eiusmodi, inquit, profanissimè sibi de prosperis viribus arrogantes, ille, inquit, vltor æternus afflictionis tórmenta subridet, atque indignationem suam eiusmodi rictus, qui à tempore discrepet, vsurpatione declarat. Robustos proinde & potentes vel pro inuidia superbiæ, vel pro memoria fœlicitatis antiquæ, Israëlitas vocat: quos iam denunciauit, & ex maiori parte consumptos, & captiuitate proxima transferendos. *Odio habuerunt in porta corripientem, & loquentem perfecte abominati sunt: iccirco pro eo quod diripiebatis pauperem & prædam electam tollebatis ab eo, domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: Vineas amantissimas plantabitis, & non bibetis vinum earum.* Propheticæ orationis institutio custoditur, vt postquam videlicet fuerint denunciata supplicia, statim seueritatis ipsius causa subdatur, ne videlicet tantæ pietatis dominus, indignatione potius aliquid quàm ratione fecisse videatur: simul etiam vt ostendat quanta consulat benignitate pauperibus, cùm eorum contumelias & rapinas violatui religionis annectit. Per quod consequens esse conuincit, quia profanatis mentibus, nulla insit ciuilis cura iustitiæ, nullus humanitatis affectus: sed sociis suis quasi perciti vento furoris insiliant, & pauperes quosque professa feritate dilacerent: vnde, & hi qui ad cultum idolorum sacrilega mente defecerant, nullis penitus sceleribus abstinerent, sed tam essent pestiferi sociis & ciuibus, quàm ipsi domino quem auersabantur ingrati. Quod autem dicit quia in portis corripientes odio fuerint insecuti, morem iudaïcæ institutionis ostendit, qui ita fuerat ordinatus, vt negociorum arbitri in portis vrbium quarumque residerent: ne qui opus eorum habuisset examine, quæstione aliqua laboraret, sed in ipso ingressu apud quos experiretur offenderet. Non autem Israëlitas, maxime iam sub regum profanorum potestate degentes, hunc morem qui per beatum Moysem in sacerdotali republica fuerat cõstitutus mansisse arbitremur, sed quòd ostendat illos cum ritibus etiam ciuilia iura violasse, & virtutum odium cum ipsarum prædicatoribus induisse. Ac si quis adhortari ad correctionem sanctitatémque voluisset, eum protinus odiis conspirantibus interisse. Cur autem censorum monitis aduersarẽtur ostendit. *Diripiebatis*, inquit, *pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo.* Igitur vt sine impedimento aliquo vel timoris, scilicet, vel pudoris, per damna & contumelias pauperum vaderetis, monitores sobrios estis perosi. Notãdum verò quòd ait, quia electam prædam ab inopibus auferrent, cùm vtique consequentius æstimetur alterum è duobus: vt aut non habuerint magna quæ perderent, quos pauperes confitetur, aut locupletes meritò nominentur si ab his preciosa quæque prædator auferret. Intelligendum ergo quia vel appellauerit pauperes, quos illi rapinis suis ex locupletibus inopes reddidissent, vel certe ad affectum magis possidentium, quàm ad damnorum momenta respiciens, & si paruas res tamen pauperibus ipsa

exiguitate

exiguitate preciosas, atroci dixerit cupiditate sublatas. Ad cuius rei testimonium, vel vnius saltē recordemur exempli. Nabuthę sancti viri vineam, breuem illam spacio quidem sed domino suo gratissimam, ac ipsa iocunditate preciosam, Achab rex stolidissimus concupiuit: & cùm domino de venditione mandasset, respondit Nabutha, se hæreditatem paternam non posse contemnere, nec eadem, si liceat, velle priuari. Tunc rex profanissimæ coniugis stimulatus hortatu, auaritiæ suæ facinus crudelitatis adiunxit, & interfecto Nabutha vineam quam concupierat, occupauit. Sic ergo electas prædas, quibus domini videlicet nihil preciosius ęstimarent, eruentis ausibus auferebant, pro quibus factis quid eis denunciet, audiamus. *Pro eo quòd despoliabatis pauperes, domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis. Vineas amantissimas plantabitis & non bibetis vinum earum, quia cognoui multa scelera vestra, & fortia peccata vestra.* Hoc nempe deprædationum vestrarum tenebat audacia, vt suppeterent instrumenta luxuriæ, atque habitationes vestras grandibus coleretis expensis, quasi & munimento & voluptati futuras. Sed duo vobis pariter euenient, vt ædificetis quidem, & in eis nequeatis habitare: & tam molitione operis quàm eius amissione cruciemini, atque in eo sentiatis cumulatum dolorem: quòd non tumultuariis sed elegantibus habitationibus excidatis. Nec sane de calamitate conqueri possitis, aut diuinum inter gemitus sperare subsidium, quorum precatui resistat turba culparum: quidni cùm videant simul se atrociora, & in ciues, & in proximos edidisse? Hæc autem omnia vt prodit historia, decem illæ Samariticæ tribus, & à vicinis sæpe hostibus, sed potissimum ab Assyriis pertulerunt. Iudas verò vastante Babylonio, eisdem communicauit exitiis. Cùm ergo domibus amplissimis, atque ornatissimis vineisque fertilibus, & proprio quod est amplius labore plantatis fueritis, addita etiam captiuitate, priuati, reputate hoc peccatis, quæ maxima commisistis. *Hostes iusti accipientes munus, & pauperes in porta deprimentes: Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.* Per varias species, statum corruptæ ciuitatis exaggerat. Et sicut supra dixit, quoniam hortantes ad iustitiam spreuissent, imò etiam perculissent: ita consequenter eosdem iusti hostes vocat: quod sane duobus modis intelligi potest: vt iusti quasi genitiuo singulari iustitiæ pronuncientur inimici, id est, iustitiæ non vos negligenter arguo, sed osores: ex quo descendit affectu studiorum vestrorum funesta peruersitas, cùm iniquitati impendentiam copulantes, nec optetis latere quod geritis: sed in porta ciuitatis, in locis videlicet iudiciorum spectante populo nequaquam meritis causas, cæterum preciis æstimetis: & iniquitatem pecuniosorum de pauperum facultatibus adiuuetis: vel certe hostes iusti per nominatiuum pluralem appellati esse credantur, vt enumeratis multis magnísque criminibus, quasi commotus intulerit quod iusti hostes essent, id est, religioni se & deo aduersarios quasi legitimos exhiberent. Locutio est verò familiaris disertis, qui & iustos exercitus & iustas prouincias, id est, magnas appellare consueuerunt. Sed videamus & reliqua. Ideo prudens, inquit, in

tempore illo tacebit, quia tempus malum est: tempus in declinatione mutauit, vel præterita quippe vel præsentia populi gesta dinumerans, consequentius diceret: prudens in tempore illo tacebat, pro quo ait, tacebit. Quia ergo eos iustum, id est legitimum, aduersum honestatem & religionem, bellum pronunciauerat suscepisse: meritò, inquit, ad iustitiam reuocantium ora siluerunt, & prudens quisque cum gemitu ac dolore conticuit, considerans nimirum nihil loci salutari superesse doctrinæ, & ideo sibi consulere debere reticendo, cùm nihil iam promoueat disputando. Ipsi sunt autem prudentes in silentium publico horrore compulsi, de quibus supra dixerat: odio habuerunt in porta corripientem, & loquentem perfectè abominati sunt. Cùm ergo ita profanarum plebium conspirarit audacia, vt veritatem pietatémque doctrinæ quasi denunciato certamine persequatur, prudens quisque doctor flebit quidem, sed tacebit: videns quoniam sicut aspides surdæ obturauerint aures suas, ne quid ad eos de salutaribus possit penetrare carminibus. Id sane ipsum quæstionis aliquid videtur afferre, quod breui est expositione purgandum. Laudatur siquidem prudentia doctoris inter silentij se tuta redigentis, si à parte auditorum reflarit aduersitas. Atque magister gentium præcipit, inctepat, obsecrat oportunè, eámque perseuerantiam omnis ferè sacra scriptura commendat. Est proinde adhibenda distinctio, quæ concordiam possit vendicare mandatis. Quandiu populus, & si per negligentiam multa delinquens, tamen sub discendi professione consistit, Debet legitimus magister nequaquam clandestinas aliquorum offensiones timere: cæterum omnibus qui ad audiendum cōuenerint, docendi assiduitate consulere: quippe qui pecuniam sibi commissam numulariis audierit esse credendam: alium autem venturum qui & sortem reposcat & fœnus. Si verò fuerit tanta in peius facta mutatio, vt impietate plebis ipsi discipulatui colla subducant, & pruritum aurium sustinentes ineptis tantum fabulis acquiescant: tum plane iam necessarium esse silentium doctoribus cum propheta dicētibus. Obmutui, & humiliatus sum, & silui à bonis, & dolor meus renouatus est. *Quærite bonum & non malum vt viuatis, & erit dominus exercituum vobiscum, sicut dixit: Odite malum & diligite bonum, & custodite in porta iudicium: si forte misereatur dominus Deus exercituum reliquiis Ioseph.* Hi versus ex persona miserantis prophetæ interpositi videntur, Israëlitas videlicet etiam sub ipso iam exitio positos commouentis, vt in correctionis vota studiáque conspirent: ne forte Deus exercituū, cuius tanta est clementia quanta potentia, eiusmodi emendationibus mitigetur, & delendis saltem reliquiis attritæ gentis abstineat. Subiicit autem quod habeat ad superiora contextum. *Propterea hæc dicit dominus exercituum dominator, In omnibus plateis erit planctus, & in cunctis quæ foris sunt dicetur: Væ væ, & vocabunt agricolas ad luctum & planctum. Eos qui sciunt plangere: & in omnibus vineis erit planctus, quia pertransibo in medio tui, dicit dominus.* Sepositis illis versibus quos ex persona diximus prophetæ miserantis illatos, inuectionis ordo decurrit: vt post illud quod ait, hostes iusti accipientes munera, & pauperes in porta deprimentes,

primentes, ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est, cõnexe videatur illarũ: propterea hæc dixit dominus deus, & reliqua quæ sequuntur: lamentationes videlicet in omnibus plateis audiendas, & in cũctis, inquit, quę foris sunt dicetur Væ vę: quia planctus fore dixerat in plateis, addidit. & quæ foris sunt simili cum ploratione miscenda, vt nõ vtrique solis videretur vrbibus cõminari. Dicetur itaque tota regione vę vę: & tam vineæ quàm campi atque mõtes, miserabilibus personabunt lamẽtis, quia pertransibo in medio tui dicit dominus. Diu me, inquit, quasi absentem, & quæ gereretis penitus non videntem nequicquam estis experti: nihil enim de emendatione per tã longas inducias cogitastis. Nunc iam in regionem tuã sacrilegiis inquinatam is animaduersor ingrediar, cui vlterius nõ possitis illudere. Pertrãsire se verò dicit, vt illius memoriã temporis introducat, quo vel Ægyptum vel Sodomã legitur interisse. Ægyptia primogenita, vel Sodomitica tecta consumens. In hunc ergo modũ pertransibo, vt edã quã merita exigunt vltionẽ. Vnde & apud beatum Osee, cùm de mitigatu sententiæ disputaret, ait: quia deus ego & nõ homo, in medio tui sanctus, & nõ ingrediar ciuitatẽ. Quod ergo ibi se miseratus promiserat non esse gesturũ, id nunc facturũ pollicetur iratus, id est, per mediũ populi vlciscentis animo transiturũ. Cùm autẽ harũ calamitatum agger irruerit, agricolæ nõ ad culturã sed ad lamenta cõuenient, cõuocantes secum qui sciant plãgere. Quod secundũ morẽ illius regionis, qui etiã apud alias gẽtes vigebat, illatũ est: Erãt enim funebres cãtilenæ quas ad rithmũ precinẽtibus aliis turba resonabat. Ergo quasi vt legitimũ populi funus exprimeret, plangẽdi sciẽtes denunciat cõuocandos. *Væ desiderantibus diem domini, vt quid eam vobis? Dies domini, ista, tenebræ & non lux: Quomodo si fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrsus, & ingrediatur domum, & innitatur manu sua super parietem, & mordeat eum coluber: Nunquid non tenebræ Dies Domini & non lux & caligo, & non splendor in ea?* Consilium & propositum pietatis diuinæ, gentium magister ostendens: Bonitas, inquit Dei ad pœnitentiã te adducit, secundum autem duritiã tuam & cor impœnitẽs, tu tibi thezaurisas irã in die irę, vt ipsa dilatione cumulatã excipias vltionẽ. Hoc ergo proposito cõsulendi per multorũ regũ ętates prophetalis cõminatio personabat: & pręibat describẽdis calamitatib⁹ terroris ambitio, quæ in pectorib⁹ audientiũ, formidinis & correctionis suscitaret affectũ: sed illi qui abuti remediis adsueuissent, dilationem pœnarũ atque mortiũ ad mẽdacii argumentũ trahebant, dicentes, videlicet prophetas cõmemorãdo, diem domini vanos excitare terrores. Ergo inter cætera quæ lasciuè improbéq; loquebantur, ista quoque cũ irrisione dicebãt, videlicet se desiderare diẽ domini, et vt tandẽ reuelaretur optare, nõ ꝙ veris desideriis eã postularent, sed ꝙ nequaquã veniente, cõminantiũ propherarũ falsitas proderetur. Proinde sacri legis cõscia suæ veritatis censura denũciat, quod illã desiderarę dici professionẽ afflictio multiplex cõsequatur, nec eis illud tẽpus ad bona argumẽta, sed ad stipẽdia dura respondeat, talésque calamitatũ oriantur procellæ, vt illic acerbius discrimen semper occurrat, quocũque miseri cõfugiendũ putarint. Dies (inquit) ille squalebit

adeo angorũ tenebris,vt nullũ consolentiæ lumen relinquat,sed à pernicie in perniciẽ se formidine miserrimi exagitãte discurrant:vt si quis fugiẽs in sequẽtẽ leonẽ vrsis sæuiẽtib⁹ obuiet,ac subitę formidinis augmẽta perpessus,domũ aliquã occulẽdus irrũpat,cũque manũ parieti,vt post tantã consternationẽ paululũ requiescat,admouerit,morsum serpentis in foramine latẽtis incurrat:sicque veneno in viscera labẽte,dispereat. *Nunquid nõ tenebræ dies domini, & nõ lux & caligo & nõ splendor in ea?* Nõ solũ tenebrosam,sed etiã caliginosam illã esse noctẽ denũcio,qua videlicet & lux securitati abigetur, & nulla consolationũ sydera sublucebunt. *Odi & proieci festiuitates vestras, & non capiam odorem cœtuũ vestrorũ. Quod si attuleritis mihi holocaustomata, & munera vestra non suscipiam, & vota pinguium vestrorum nõ respiciam. Aufer à me tumultum carminum tuorum: & cantica lyræ tuæ non audiam, & reuelabitur quasi aqua iudicium, & iustitia quasi torrens fortis.* Quamuis arguendo Israeli id est,decem tribubus,maiore parte orationis institerit,tamen etiam Iudæ delicta contingit. Siquidem & inter principia operis cùm intulisset diuersarum gentium mentionem, peruenit ad Iudam, & ait: Super tribus sceleribus Iudæ & super quatuor non cõuertam eum, eo quod abiecerit legẽ domini,& mandata eius non custodierit. Deceperunt enim eos idola sua post quæ abierunt patres eorum: & mittam ignẽ in Iudam, & deuorabit ædes Iersũalẽ. Quãquã ergo Israëli vehemẽtior institisset,tamẽ postquã ad exprimendã diẽ domini, id est, vltionis tẽpus sermo peruenit, eiusque seueritatẽ diuersis imaginibus explicare cõtendit, quæ vtique terribilis põpa vindictæ nõ minus Iudæ, quã Samariæ plebibus imminebat:ceremoniarũ quoque solatia, quæ profanato Israële Iudas adhuc videbatur celebrare, eneruata potius & abiecta mõstrauit, cõmẽdandæ videlicet occasione censuræ,apud quã inter dãna morũ placamẽta eiusmodi nihil valerẽt,æquũ se iudicẽ vtrisque fore tribubus indicauit.Ergo dilatatione sentẽtię etiã Iudæ cũ Israele denũciat,quoniã cœtus eorũ oblationẽsque fastidiat, & vota in quibus soleãt pingues hostias immolare contẽnat: carminibusque quibus Dei canãt laudes,ita offendatur, vt tumult⁹ magis se pronũciet sentire,quã cœtus.Hæc siquidẽ omnia religionis officia tũc grata esse deo, tũc placita: quãdo cũ bonis morib⁹ exhibẽtur.Cæterũ si ea vsurpẽt sacrilegiis & iniquitatib⁹ seruiẽtes,ita nihil promoueãt ad impetrãdã salutẽ,vt oratio eorũ fiat in peccatũ.His ergo cũctis solatiis cõuictis atque depulsis,iudiciũ dei reuelabitur quasi aqua: quod ne obscurũ esset, adiecit: & iustitia quasi torrens fortis.Inũdatio eas nimirũ immissę calamitatis abripiet,& diluuij instar extinguet.Diuersis enim imaginibus, potẽtiã & cognitionẽ vindicãtis gestit exprimere: quæ sicut potest fletibus antequã irruat mitigari,ita cũ inciderit nõ valebit eludi. *Nũquid hostias & sacrificiũ obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Israel? & portastis tabernacula Moloch & imaginem idolorũ vestrorũ, sydus Dei vestri, quæ fecistis vobis. Et migrare vos faciã, trãs Damascũ, dicit dominus, Deus exercituum nomen eius.* Huius loci etiam beatus Stephanus sub tempore gloriosę meminit passionis.Nam cùm furentium Iudæorum cinctus agminibus de prænunciato à sacris vatibus redẽptoris nostri mysterio disputaret:Conuertit, inquit, deus & tradidit illos seruire militiæ cæli, sicut

cut scriptum est in libro prophetarum. Nunquid victimas aut hostias obtulistis mihi xl. annis domus Israel, & suscepistis tabernacula Moloch, & sydus Dei vestri rēpha: figuras quas fecistis vobis adorare eas, & transferā vos trās Babylonem. Locus verò ipse quāquā apertam habere videatur causam, id est censurā iniquas plebes increpantem, tamen ita sententias miscuit ad diuersa tēpora pertinētes, vt nō parū obscuritatis offuderit. Denique Hier. in hoc loco adeo misetā recepit opinionē, vt diceret quia xl. annis quos in solitudine referūtur egisse, non deo sed idolis seruisse videātur: cùm nihil vtiq; tale historia cōsignet, sed tantum ꝙ caput vituli, Moyse morante conflauerint: ꝙ tamē statim eodē iubente contriuerint. Non ergo ceremonias legales syderibus aut angelis offerebāt, quarū ritū & ordines auctor noster proprio ore composuit, sibique vni omnia offerenda mandauit. Secundū consuetudinem ergo scripturarum diuersa quidem tempora, cæterum similia increpantis sermo cōiunxit, vt ostenderet quia in præsentibus sacrilegiis profanos imitarenrur parentes, qui sibi Deos improbe fieri postulantes, in vasta solitudine concidissent. Quid ergo ait mirum si & hi de propriis finibus exigantur trans Damascum, videlicet in Babylone vltràque perituri? Quod autē posuit sydus Dei vestri, in hebraico dicitur stellæ habere nomen, i. Luciferi, quē vsque hodie Sarraceni colere feruntur. De quo tamē nihil tale scriptura commemorat, videlicet eo tēpore quo fuit caput idoli fabricatum, ad similitudinem nimirum Ægyptij bouis quē Apim nominant, quod stellis quoque seruire decreuerint. Sed colligimus quia per imitationē Aegyptiæ superstitionis, aliis quoq; gētibus cōponantur, quasi nihil sit profanitatis, quod nō per susceptionem vnius idoli venerari & colere cēseātur. Fit autē cōtextus in sensibus, si his quæ fuerāt interiecta, sepositis, ad illud quod dixerat, Væ desiderātib⁹ diē domini, hoc respiciat quod ait, Nūquid hostias & sacrificiū obtulistis mihi in deserto, i. longanimitate & beneuolētia mea, quæ differt longis tēporib⁹ vltionē, ita abutitur vestra profanitas, vt argumentemini nūquā vēturū esse illud exitiū, ꝙ necdū venerit, cū fuerit sæpe promissum, quasi nō suppetant exēpla quibus agnoscatis cōsuetudinē meā, quia his nimirū qui destinātur exitio, lōgū ad pœnitēdū tēpus indulgeat. Sed vt prętermittā reliqua, saltē illud aspicite: quia cū eductus de Ægypto populus ad montē Sinę peruenisset, & cōsistēs inter miracula meis digna virtutib⁹, ad cultū tamē idolorū, quē reliquerat, reuertisset, meruit exitio destinari. Ego tamē, nec sacrificiis eorū nec muneribus mitigatus, xl. annorū tēpus indulsi, neque irā subito in reos sæuire promisi. Cęterū agmina sensim iā sentētię addicta cōsumpsi, sicque nec indulti temporis lōgitudo, ꝙ denūciatū est, frustrauit iudicium. nec accēsam præcipitauit horror criminis vltionē. Cur itaque dubitetis futurū ꝙ iam factū videtis, id est, ideo vobis denūciari vēturas calamitates, nec easdē celeriter inferri, vt emēdationis spaciū prębeatur, nō vt euanescat vltio, cui nihil valebit tēpus officere. Vos autem quoniā bonitate Dei impudēter abutimini, cōsequetur finis eorum parentum quos in sacrilegiis estis imitati: vt sicut eorum cadauera in vasta solitudine corruerunt, ita & vos de patriis excussi finibus, in barbara regione moriamini.

CAPVT 6. LIB. 2

VÆ qui opulenti estis in Siō, & confiditis in mōte Samariæ: optimates capita populorum ingredientes pōpaticè domū Israel. Exosam quidem deo semper fuisse superbiam, freques scriptura commendat, quippe quę initiū peccati talis fuerit, vt Angelos in dęmones cōmutauerit. Vnde & beatus Dauid sollicite deprecatur ne subiaceat proculcatui superborū: ibi enī, inquit, ceciderūt omnes operātes iniquitatē. Hic tamē propheticū ordinē in increpatione custoditvt superbiā quasi fructū esse impietatis ostēdat, per quē tenorē Apostoli quoq; sermo videtur ingressus: qui cū diceret quod creaturis, creatore relicto seruissent, enumerationē deinceps facinorū flagitiorūq; subiecit: propterea illos nefandis actibus scatere pronūciās, quòd pietatis erga deū iura temerassent. Væ, inquit, ergo vobis qui opulēti estis in Sion, & cōfiditis in mōte Samariæ, nō quo pauperū crimina leuius æstimemus, sed vos scelerū maior pulsat inuidia, quos maior extendit opulētia. Quo enim magis estis de honore ac facultate cōspicui, hoc vos decuit maius studiū religionis habuisse: nūc verò nō min⁹ impietate quàm pecunia locupletes esse cōtenditis. cōprehēdent ergo vos lamēta grauia, quia secundū diuinā sentētiā exiguis potest miseratio nōnulla cōferri, potentes autē potenter tormēta patiētur. Inter tātas ergo miserias regionū, quas de vel amissis virib⁹, vel de irruētibus iā calamitatib⁹ experitur, in locorū præsidiis & munitione cōfiditis: in Siō videlicet & Samaria fore vos tutos aduersus irā iudicis æstimātes. *Væ qui opulenti estis in Sion & cōfiditis in monte Samariæ: optimates capita populorū ingredientes pompaticè domum Israel.* Nunquā enim vos magis quā aduersorū tēpore publicastis, quāta vos luxurię impleuisset ambitio, qui gentis imperio maiore iā ex parte cōsumpto, intra obsessas tamē vrbes opulētia tumetis luxuriaque diffluitis. *Trāsite in Calāne, et videte, et ite inde in Emath magnā, et descēdite in Geth Palæstinorū, et ad optima quæq; regna horū, si latior terminus eorū termino vestro est.* Intulit oportune externarū gēriū mētionē, & per occasionē alterius sermonis, ostēdit quia & aliis regiones quas incolerēt, & regna quibus florerēt, rerū cōditor deputasset: illos siquidē populos plura nō cupere, istos verò & ingratos & profanos doceri, qui ita fuissent vrbibus pestilētes, vt quos ante per exēpla corruperāt, eosdē postea fastu prędę protererēt. Notāda verò diuini forma iudicij, apud quā nō pro afflictorū qualitatibus affligētiū quoq; merita pōderātur: vt si nocētes nō fuerint q terūtur, excusabilis quoq; deprimētiū videatur iniuria: sed ita rei ac si sanctos violauerint arguātur. Neq; enim odio malignitatis alienæ, cæterū impetu propriæ iniquitatis insiliut: prædonū nō cęsorū animum deferētes, quorū vt iniquitas exprimatur, profanarū eis cōterminarūque gētiū modestia & quędā probitas antefertur. Trāsite inquit in Chalāne in Emath nagnā, in Geth Palęstinorū, & diligēter inspicite si latiores vestris terras quas incolerēt acceperint: quarum ita sunt forte contenti, vt nihil aliud videātur expetere. Quæ sane exprobratio, vt illos cupiditatis accusat, ita desiderat explicari. Inconsequens enim videtur, vt postquam opulentiæ ac luxuriæ crimen obiecit, ad comprobationem adduceret eos qui breuiores terras viderentur incolere.

V Possec

Posset enim referri, ideo istos plus habere iactātię quia maiores opes declarę sibi regionis vectigalib⁹ collegissent, nullámq; ad exprobrādum vim cōparatio illa retineret, quia hoc fiebat quod ipsa consequentia postularat. quis ergo sensus hic est quē verba destituūt? ille nimirū qui parricidales animos in sacrilegis plebibus fuisse cōuincit, quē alius propheta i. beatus Osee euidēter ostēdit, cùm diceret: In diebus desolationis ostēdit fidē, facti sunt principes Iudæ quasi assumētes terminum. i. decē tribubus Assyrio vincēte trāslatis. Iudę populus, misericordiæ & cōpunctionis alien⁹ gaudebat, dilatationē sibi finiū cōrigisse. Hoc ergo intuitu & nūc propheta nō solū in Iuda, sed etiam in ipso Israële qui captiuitati prior subiacuit, impios principes exultasse demōstrat: ꝙ popularibus incolisque regionis varia clade cōsumptis, istis velut inter vrbium mœnia liberādis, latior possessio prouenisset: ꝙ tamē tribui Iudæ magis crimen obiectat, eius quippe in sequētibus nomē appellat. Meritò ergo & hostias & munera eorū vicina quoq; gentiū laudata parcitate damnauit. Sed videamus & reliqua. *Qui separati estis in diem malū & appropinquatis solio iniquitatis. Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti, qui canitis ad vocem psalterij, sicut Dauid putauerunt se habere vasa cantici bibentes in phialis vinum & optimo vnguento delibuti, & nihil patiebantur super contritione Ioseph.* Eorū quos supra optimates vocauerat, pōparicè ingrediētes domū in diuitiis & epulis suis gloriantes, atque humiliū capita deterentes, fraterna etiā captiuitate gaudētes, consequenter epulas & delicias percucurrit. Væ, inquit, vobis qui separati estis in diē malū, quibus tēpus videlicet vltionis impēdet; cui vos estis ita dicati, vt videamini ad hoc protsus electi. Quod autē ait, & appropinquatis solio iniquitatis, vel sic intelligere debemus, vt coniūctiua ista, quæ est prælata cōiūctio i. appropinquātis, vim rationalis cōiūctionis obtineat i. quia vt sit sēsus, separatos in diē malū qui appropinquauerint solio iniquitatis, videlicet ideo puniēdos, quia in alios exercuerunt iniqua iudicia: vel certe soliū iniquitatis appellat, quo in iustitia examinata dānabitur: sicut iudiciū pecuniarū & cedis vocamus, nō quo peculatus aut homicida perpetrērur, sed cuius examine puniātur. Sub tali autē scelerum atrocitate degētes, adeo nihil de penitēdi studio cogitatis, vt omnia luxuriarū instrumenta generáque sectemini, nec totos dies lusui dedisse cōteri, toris eburneis & stratis mollib⁹ incubetis: vt obscœnitatis operi corpora sericis fota sufficiāt: epulas autē vestras etiā auriū voluptate cōditis. Nā cùm electos de gregibus & armētis agnos vitulósq; cōsumitis, & vsq; ad temulētiā vina defunditis, psalteriū & liras facitis concrepare; hisque flagitiis, etiā cōtumelias antiquitatis adiūgitis. Dicētes videlicet ea vos habere organa, quę Dauid beatissimo suppetiuerint: neque miseri consideratis tātum inter studia quātū inter merita vestra atq; illius interesse. Dauid enim laudes creatoris legésq; virtutis & remedia perturbationis sacro carmine personabat, vos verò è cōtrario incētiua luxutię cū iniuria creatoris (cuius lex spernitur) cōncrepatis. Ille epulis sobriis & prophetalibus delectabatur ac muniebatur vnguentis, vos verò ebrietate crapulaque, oleo etiam vulgari, & quod

sit arte corruptũ, madetis. Denique ille, misericordiæ plenus affectu, multis post seculis vẽturas suæ genti calamitates, & fletibus prosequebatur, & precibus. Vos verò easdem iam illatas iámque grassantes, ita siccis oculis intuemini, vt eas venisse parricidaliter gaudeatis. Quod ergo ait: nihil patiebantur super cõtritione Ioseph, ad cõpassionem retulit, quam in pectoribus vel diligentiũ vel miserantium nouerat solere cooriri, quam duritiã etiam illud sub persona iusti carmen accusat. Quæsiui qui simul mecũ contristaretur, & nõ fuit: & cõsolantes me, & non inueni. Cùm ergo Ioseph, id est decem tribus captiuitas occuparet, nullum Iuda misericordiæ, nullum cõpassionis sensit affectum: quidni, cùm magis putaret augendę opulentię tempus oblatum, si suis finibus fraterna rura cõiungeret. Tale autem votũ ac tale propositum, quid recipiat, audiamus. *Quapropter*, inquit, *nunc migrabunt in capite transmigrantium, & offeretur factio lasciuientium*, id est, inanitatem sperum suarum protinus fatebuntur, quando & ipsos comprehenderit, quæ fuerat paululum dilata captiuitas. Exigentur enim de suis finibus in capite transmigrantium, id est, inter primos isti qui se tutos fore crediderãt exulabunt: sicque cateruę luxuriantium disperibunt. *Iurauit Dominus Deus in anima sua dicit Dominus exercituũ. Detestor ego superbiã Iacob, & domos eius odi, & tradam ciuitatem cum habitatoribus suis. Quod si reliqui fuerint decem viri in domo vna, & ipsi morientur.* Vt grauiter se horruisse despectum fraternę captiuitatis ostenderet, in proferendæ vltionis verba iurauit. Quod autem ait propheta, per animam suam Deum iurasse, more nostro dictum, quibus loquebatur intellige: vt quoniam nihil preciosius anima nostra aut dulcius ęstimamus, ille quoque nõ quasi animal aliquod ex anima membrísque compositum, sed qui maiestatem & vitam suam, animæ appellatione signauerit, detestari se domos Iacob superbiamque iurauit, tantísque eas esse calamitatibus subditurum, vt populosæ familiæ tam assiduis mortibus absumantur, nec supersit in eis qui possit sepelire defunctos: nomine autem Iacob, & Iudam, & Israëlem pariter indicauit, quippe quos paulò ante iam in calamitate miscuerat. Cùm ergo ad eam solitudinem multæ domus venerint, vt non inueniant funerantem, vicini venient & propinquorum busta curabũt: Neque honoratis ex more condent sepulchris, sed vulgari ea incendio concremabunt, ingrediẽtésque ipsi quos diximus vicini ne lateat in penetralibus, vel remaneat aliquis scrutabuntur, sibíque inuicem colloquentur. *Et dicent ei, Tace, & non recorderis nominis Domini, quia ecce dominus mandauit & percutiet Domum maiorem in ruinis & Domum minorem in scissionibus.* Quid est quod ait, Tace, & non recorderis nominis Domini, cùm vtique magnitudo miseriæ etiam obstinata corda potuerit ad recordationem iudicis & creatoris sui inflectere, pérque hoc cõpetentius diceretur: Recordemur nominis Domini, cuius indignatio tam multiplici nos calamitate vastabit. Sensum ergo in hoc loco latentem de superioribus colligamus: Væ, inquit, desiderantibus diem domini, vt quid eam vobis? dies domini est vobis tenebræ, & non lux: non quo illi possent dãnationis suæ tempus expetere, sed quia vt exposuimus, abutentes dilatione vindictæ

vindictæ, prophetas ipsos de mendaciis infamabant, quasi comminantes ea mala quæ nulla essent ætate ventura. Ideo nunc ait, cùm noxiorum agmina promissa olim captiuitas occupauerit, & ille dies, id est, tempus aduenerit, quod se per irrisionem desiderasse iactauerant, tantus eos diuini nominis terror implebit, vt inuicem colloquantur: ne quis audeat recordari nominis domini, cuius offensi tanta seueritas apparuerit, vt putetur excitanda commotio, etiam nominati. *Quia ecce dominus mandabit & percutiet domum minorem in ruinis & domum maiorem in scissionibus* Paulò ante nomine Iacob & Iudam & Isráelem id est omnes simul tribus quæ inter se diuisa fuerant, diximus indicatas. Hoc itaque præsens versus absoluit, qui & maiorem & minorem domum percelli scissionibus, ruinísque denunciat: diuersis autem verbis vnum videtur ostendere, id est euersionem domorum. Quia enim ruinam scissiones parietum præcedere solent, vtramque ruituram collapsione & scissione signauit, maiorem autem domum pro numero tribuum, Israëlem, minorem vero Iudam vocauit, easque ambas sicut simili iniquitate pollutas, ita simili denunciat calamitate perituras. *Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis quoniam conuertistis in amaritudinem iudicium, & fructum iustitiæ in absynthium?* Gratissimus sensus, & qui elocutionis sit genere contectus. Allegoricis enim verbis populo vitia quibus squalebat exprobrat: neque enim hic quadrupedes simpliciter aut equos signauit aut bubalos, sed superbiam profanæ gentis exaggerat: iam enim iudiciorum dulcedinem in conterendis innocentibus, in amaritudinem verterat, tâtumque sibi de viribus arrogabat, vt nullis incommoditatibus se percellendam putaret: quippe quæ tantum sibi opulentiæ comparasset, vt instar bubalorum nunquam videlicet aratris colla subdentium, continua libertate frueretur; nec per itinera equis difficilia, vt habenarum liber equus, cæterum per campos & prata discurreret. Ergo, inquit, certum est quod nec iuga bubalus portet nec per saxa equus sponte incedat: vos autem, qui vos & iuga discussisse & frenos rupisse gaudentes, equi vobis in luxuria, in virtute & libertate bubali videbamini, rebus probate quod spebus hausistis: id est, quia nullis subiaceatis imperiis. Quod cùm vtique in contrarium cadit, atque ad arbitrium hostium & per itinera asperrima ingredimini, & graues labores côfracta ceruice toleratis, confiteamini necesse est, nec equos vos esse nec bubalos, nec quicquam præsidij atque virium, vel opes vestras comparasse vel mentes. *Qui lætamini in nihili: qui dicitis, Nunquid in fortitudine nostra assumimus nobis cornua? Ecce enim suscitabo super vos domus Israel dicit Dominus exercituum gentem: & conteram vos ab introitu Emath vsque ad torrentem deserti.* Adiuuit omnino expositionem præmissam, illam videlicet quòd se instar bubalorum & equorum liberos fortésque crediderant, haud de conscientia virium, sed de propria opinione & spei vanitate venisse. Lætati enim, inquit, estis in nihili, dicentes apud vos: Nunquid in fortitudine nostra assumimus nobis cornua, quę nimirum bubalorum formam videbantur offendere. Ergo de vestris vobis tantum viribus arrogastis, vt putaretis præ-

cepta posse tutò contēnere, veniet super vos fortis exercitus, téque priorem ô Israël, vincentium potestate vastabit: ab introitu Emath, id est, ab Antiochia vsque ad torrentem deserti, partem scilicet quæ tangit heremum: Omnes videlicet fines tuos hostili crudelitate populabitur: & te, ô Iuda, sub breui dilatione manentem, tamen vicino afflabit & consternet incendio. *Hæc ostendit mihi Dominus Deus, & ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris, & ecce serotinus post tonsorem gregis: & factum est cū consummasset comedere herbam terræ, dixi, domine deus propitius esto obsecro, quis suscitabit Iacob quia paruulus est? misertus est dominus super hoc: Non erit dicit dominus.* Prophetali sermonem suum more contexit: Imo quid reuelationum in spiritu prophetæ conspicari solerent: vnde etiam videntes vocabantur ostendit, id est: quia eis rerum futurarum sub diuersa specie, breues illæ quidem imagines apparerent, sed quarum iam intelligentiam caperent: & ita in diuersos mouerētur affectus, vel ad censuram nimirum vel ad misericordiam pertinentes. Postquam ergo excitatū iri gentem denunciauit quæ eis esset allatura perniciem, ne ipsa iudicij breuitas non satis auditorē moueret, explicandis quas viderat imaginibus immoratur, & per earum occasionem quam sedulò pro eis precaretur ostendit, ne quis eum vel insultantis, vel nihil dolentis animo annunciare illas calamitates putaret. Audite ergo in quarum me imaginum spectacula deus noster induxerit, Stabat quidam qui in morem figuli locustarum fingeret, id est, formaret examina, eísque numeros excedentibus id negocij delegaret, vt omnes segetū fibras & cuncta germina quasi indefessis morsibus pascerētur. Quod autem ait in principio germinantium serotini imbris, ad augmentum ostendit cladis valere: id est, vt tempestiui imbris tempora grauis siccitas occupare videatur, & longa pluuiarum expectatione defatigati vexatíque cultores luciferi imbris ceperint habere solatia, sicque raptim desperatas collocarint sementes: verùm cùm & ipsa semina vix & tardissime obruta germinare cepissent, priusquam in culmos spicasque cōsurgerent, locustis pascentibus disperirent: quod tamen malum, ne spes sua vel exigua temperaret, alter serotinus post locustam veniret. Ecce enim, inquit, serotinus post tonsorem gregis: id est, ea germina quæ locusta totonderant, vsque ad radices, ei qui sequebatur absumeret: cuius quoniam hic vocabulum siluit, de superiore prophetia quid signauerit, colligamus. Ait enim beatus Iohel. Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit brucus, & residuum bruci comedit rubigo. Ergo & propheta Amos serotinum, tonsoris reliquias insequentem, brucum indicauit. Quod autem fictorem videt locustæ, cùm potuisset, quasi extantis iā creaturæ euocator ostendi, ad illud nimirum valet vt inæstimabilis multitudo ipsarum animantium publicetur, quarum videlicet non quanta inueniri in mundo poterant examina congregentur, sed per potentiam iudicantis, qui sit etiam vniuersitatis creator, noua fingantur: cùm proinde causam formationis prodidisset impleta vastatio, & morientium multitudinem alimētorum consumptio: Exclamaui inquit, Domine deus propicius esto obsecro

secero: Quis suscitabit Iacob quia paruulus est? id est, Si per tuam indignationem ad tantam exiguitatem, quantam hæ pollicentur figuræ gens nostra peruenerit, quis eam poterit vlterius suscitare, quam tali vastitate confeceris? *Misertus est Dominus super hoc, Non erit dixit dominus*, id est, efficacē fuisse deprecationem meam, docuit sententię consecuta mutatio. Promptus quippe ad misericordiam deus, plagam illam, cuius magnitudinem vidit me expauisse, submouit: respondítque hoc non fore quod ne fieret supplicaram, verùm aliud quod esse iudicabat mitius intromisit. *Id enim ostendit mihi Deus. Ecce vocabit Iudicium ad ignem, & deuorabit Abyssum multam, & comedet simul partem.* Nisi prudenter atque sollicite quæ sunt dicta capiamus, non exigua in sensibus detegetur absurditas. Post ea siquidem damna, quæ depascens locusta & sequens brucus intulerat, quasi mitior plaga ignis inducitur: cùm omnino non sit ambiguum multo maiorem esse calamitatem quàm immissa operetur exustio, omni illa quam germinū afferebat attonsio. Quomodo ergo dicit propheta, misertum deū & quasi lachrymis interuentoris inflexum ad ignem vocasse iudicium, id est reos incendio deputasse, à quibus inopię periculum depulisset? Animaduertendum quapropter quia hîc nomine ignis transcursum flammæ voluerit indicare, quæ licet sui vehementia quod contigerit amburat: tamen quādiu non immoratur afflatis, nec in ea quæ sunt profunda descendit, nec robora quæ videbatur occupasse consumit. Igitur locustarum aut brucorum imaginibus operi quod susceperāt insidentium, internecionem voluit addictæ gentis ostendere. Quod cùm in spiritu propheta vidisset, & per affectionem populo & per reuerentiam iudici debitam consternatus occurrit: atque vt illa sententiæ mutaretur atrocitas, obtinuit. Sed quoniam cōferri plenam veniam non sinebat populi inueterata profanitas, eiusmodi pœna succedit, quæ & si magnam partem immissa consumat, tamen reliquias manere patiatur. Sic enim ait: *Ecce vocabit iudicium ad ignem dominus Deus, & deuorabit abyssum multam: & comedet simul partem.* Sed propheta cùm effectus primæ supplicationis animasset, huic quoque denunciatui audet obsistere, & dicit paruulum Israëlem, imminutas videlicet eius copias internecione delendas, si iram hostium ipse qui iudicat, quasi incastigator, accenderet. Imagine autem locustæ Assyrios, & imagine ignis Babylonios significatos esse quidam putarunt, non videntes quoniam repugnaret historiæ. Dicit enim propheta, & locustę & ignis plagas suis precibus fuisse submotas, ac de vtraque respondisse dominum supplicanti. Non erit istud, id est: Nequaquam irruet ista vastatio. Assyrius verò & Babylonius hostes victoriarum potiti, & Israëlem & Iudam graui cęde vastarunt. Hic ergo ostendit deus noster per prophetam, qui erat imaginum spectator effectus, & quod populus Iudæorum multò grauius quàm sustinuit mereretur exitium, & quod cum ethereus arbiter posset internecione delere, si hostium vel multiplicare numerum, vel indignationem voluisset accendere: & quod necessitatem quandam affligendæ eius gentis, quam nollet penitus interire, pateretur. Verùm, cùm has duas species imminen-

tium discriminum submouisset, *Hoc mihi ostendit ait dominus. Et ecce dominus stans super murum litum, & in manu eius trulla cæmentarij. Et dixit dominus ad me, Quid tu vides Amos? Et dixi, Trullam cæmentarij. Et dixit dominus ad me. Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israel: non adiiciam vltra superinducere eum. Et demolientur excelsa idoli, & sanctificationes Israel desolabuntur: & consurgam super domum Ieroboam in gladio.* Magnam partem dispositionum dei sub quibus mortalium vita decurrit, prophetæ de quo loquimur, visio publicanit: Nam cùm præcedentes sententiæ vel comminantem iudicem ostenderint, vel frementem & reorum motibus leonis instar inhiantem. Qui morus vtique vel affectus à natura dei continua tranquillitate gaudentis, secundum rationem dogmatis docentur alieni, præsentis loci reserauit occasio, quo potissimum genere ad vlciscendum deus noster insurgeret, relinquendo videlicet potius quàm fremendo. Nam quoniam calamitatum agger protinus irruebat, si ille ægrè destitisset, dicit eos se feriente collapsos, compunctionisque gratia in reorum pectoribus excitandæ, eum sibi & habitum sumit & motum quem habuisset inimicus hoc permittente desæuiens. Ideo cùm geminam eius sententiam quam pro Iudæorum meritis proposuerat, interueniens precatio sustulisset, tertiam intulit: cui quidem propheta quasi mitissimè non auderet obsistere, sed quę affectum vltionis plenissimum contineret, inquit, Super murum enim litum, id est, structoria arte compositum, stare mihi rerum dominus videbatur, habens in manu trullam cæmentarij, per quam munus videlicet quo fungi consueuerat, indicaret, id est, ꝙ & iugi eos propugnatione tueretur: & ꝙ frequentẽ medelã per quã sanarentur & instaurarẽtur adhiberet. Cæterum, si ista miseris conferentem prouidentiam submoueret, neminem eorum vel posse cohęrere vel posse subsistere. Ergo trullã hác, inquit, id est, curam meam qua, liniebantur & firmabantur quassa deponam, atque otium quoddam benignitati, quia ita Israël cogit, indicam, nec sustinebo vlterius laborem cum impudenti nimirum prophanitate inefficaci pietate certandi. Sicque demum quid perpetrauere cognoscent, cùm me nequaquã feriente sed tamẽ nõ protegente dispereunt. Et demoliẽtur excelsa idoli, & sanctificationes Israël desolabuntur: & cõsurgã super domum Ieroboam in gladio: Venient enim hostes ac plenũ agentes triumphũ ferro ignique desęuient, fana & profana cũ totis vrbibus cõcremantes, atque Ieroboę familiam gladio vlciscente vastabunt. Verùm postquam hucusque concionantis prophetæ sermo processit, Amasias quidam nomine, sacerdos Idolorum misit ad Ieroboam per idem tempus decem tribuum imperio pręsidentem: nunciauitque ei quòd Amos spiritu potius rebellantis quàm vaticinantis instinctu & nominatim ei, id est, regi denunciaret exitium. Et totum populum ita multiplici cõminatione terreret, vt etiam sẽtẽtię dubię fieret, quem videlicet regem sequeretur incertus: totiúsque voluminis prophetici propositum breuiter amplectens. Hęc enim, inquit, Amos dicit, *In gladio morietur Ieroboam & Israel captiuus migrabit de terra sua.* Ex quibus dictis consequenter aduertimus quod etiam in nosttorum

temporum

temporum negociis experimur, quia pars gentis humilior, id est quique populares, quominus habebant de nobilitate superbię: hoc etiam prophetarum dictis facilius mouebantur. Sacerdotes vero & optimates cùm regis vitiis fauere contenderent, respuebant, imo criminabantur, & si liceret, interficiebant salutares magistros. Sed lectionis ordinem prosequamur. Cùm ergo ad Ieroboam regem quibus aduersum Dei prophetam succendi posset mandata misisser, non contentus finem excitati quasi certaminis prętolari: sed vt quocumque modo vir sanctus fugaretur exoptans, ad ipsum cōciliator accessit. *Et dixit Amasias ad Amos, Qui vides gradere, fuge in terram Iudæ, comede ibi panem & ibi prophetabis: Et in Bethel non adiicies vltra vt prophetes, quia sanctificatio regis est & domus regni.* Metuens credo ne reuerentia prophetę etiam regis indignatio frenaretur, per seipsum tentauit eum expellere, & cum honore compellans: Qui vides abi inquit, & ad vicinam Iudæ confuge regionem, vbi & viuere tuto valeas & docere. Hoc vero loco, id est Bethel in quo respicis aulam fabricatam & sanctificationes regis, videlicet simulacrum cuius sumus cultui cum ipso principe mancipati, ne pergas vlterius eiusmodi vocibus personare, quas nequaquam tibi fore impunitas intelliges. *Respondit Amos & dixit ad Amasiam: Non sum propheta & non sum filius prophetæ, sed armentarius ego sum vellicans sicomoros, & tulit me dominus cum sequerer gregem & dixit ad me: Vade propheta ad populum meum Israel.* De occasionibus responsionum etiam quæ tacita sunt plerumque intelligenda succurrunt, sicut nunc propheta, cùm ei aruspex dixisset vt fugeret, respondit nec se de prophetarum descendere stirpe, nec hoc munus ab initio suscepisse, nec ideo tamen quasi falsa vaticinantem debuisse auditoribus esse despectui. Sed quod illi ad eius contumeliam dicere solerent, hoc se etiam cum gaudio profiteri, id est, nec de choro se nec de stirpe prophetarum fuisse: cæterum pastorali tantum officio deditum, & per saltus armenta ducentem, atque cibos ex arboribus vilissime colligentem: a Deo inspectore cordis electum & ad hoc prophetandi officium destinatum, secundum quem morem gloriatur & Apostolus cùm dicit. Quòd vbi placuerit Deo vt reuelaret filium suum, per me continuò non adquieui carni & sanguini, neque ad antecessores meos Apostolos veni, sed abij in Arabiā, & inde reuersus sum Damascum, id est, nec magisterium aliquod nec priuilegium requisiui, sed statim vocanti me redemptori nostro ita proinde & impigre parui, vt ad opus prædicationis ingrederer. Ergo & pastorē pecudum se beatus Amos profitetur, nulla ad opus hoc ambitione, sed sola vocantis electione venisse, qui dixit ad me (inquit) Vade propheta ad populum meum Israël. Ea ergo quæ supra commināter inieci, debuisti tu ô, Amasia & omnes tui participes non vt mea sed Dei per me loquētis dicta suscipere, nec dubitare quod Dei voluntate ea quæ ventura cognoueram, nunciarem: quod ne nescias, accipe experimentum eius qui in me loquitur christi. *Vxor tua in ciuitate fornicabitur, filij tui & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur. Et tu in terra polluta morieris, & Israel captiuus migrabit de terra sua.* Quid ergo tibi prodest audire nolle quod necesse habeas sustinere, cùm

non te denunciantis verba crucient, sed vulnera persequentis. Proinde vt sentias nulla arte impendentem remouendam sententiam, prædico omnium te affectuum tormenta sensurum, id est: quæ maritus, quæ pater, quę clarus ciuis excipiat. Vxor enim tua non clandestina turpitudine polluetur, sed in medio vrbis vincentium libidini subiacebit, & liberos tuos gladius te spectante cui non liceat lugere vastabit: túque simul dedecore & orbitate perculsus in terra polluta morieris, id est: vel in ipsa Iudęorum regione quam videlicet prius sacrilegia ciuium, deinceps verò facinora hostium polluerũt: vel certe in barbaris finibus, quos semper esse pollutissimos ęstimastis, & Israël in exilium turbine captiuitatis abigetur. Sed videamus reliqua, *Hæc ostendit mihi dominus Deus, & ecce vncinus pomorum & dixit. Quid tu vides Amos? Et dixit, Vncinum pomorum, Et dixit dominus ad me. Venit finis super populum meum Israel: non adiiciam vltra vt pertranseam eum. Et stridebunt cardines templi in die illa, dicit dominus Deus: multi morientur, in omni loco proiicietur silentium.* Vsque ad præsentem locum denunciauerat calamitates quæ debebantur criminibus, fixaque æterni iudicis sententia contineri, vt profani neutiquam euaderent impuniti. Sed cùm longa hoc sonuisset vis orationis, nunc iam inferendarum pœnarum, vicinum etiam tempus ostendit, ac secundum morem prophetarum imaginem quæ idipsum exprimeret, intromisit. Sicut enim supra trulla cæmentarij curam prouidentiæ publicauit, quã de manu sua iudex sub indignatione deponẽs docuit quod eos iam protegere cessauisset, ita nunc vicinitatem damnationis ostendens, corripuit vncinum pomorum, id est quẽ illi habere solent qui ascendunt in arbores vt poma distringant. Et quia per teneritudinẽ ramorum progredi ad extrema non possunt, consistentes in solido ad se inflectunt capita ramorum, poma quæ matura viderint colligentes Ergo cùm & iudex ęternus iam opportunam cerneret vltionem, quasi maturuisse ad suscipiendam eam populos fecit intelligi, pronunciatque munus suscepisse vindictę, nec vlterius impunitum Israëlẽ posse consistere. Non adiiciam vltra vt pertranseam eum, sicut videlicet collectores pomorum quæ adhuc acerba vident pertranseunt, quæ vero sunt esui apta decerpunt. Ergo iam tempus implendæ sententiæ vncini forma monstrauit: eos scilicet qui videbantur florere diuitiis & abundare filiis ad debita supplicia pertraherẽs. Stridebunt cardines templi in die illa dicit dominus, multi morientur: in omni loco proiicietur silentium. Nec ambiguum putes ô tu popule quid hęc vncini forma denunciet. Stridebunt cardines templi: id est, cum vrbibus delubra omnia in quibus fiditis destruentur, neque enim ianuæ eorum sensim pro venerantium recludentur officiis: cæterum vi expugnantium dissilibunt, & profanum vulgus confusa cede morietur: sicque compita quæ multitudine ciuiũ perstrepebãt, lugubri silẽtio cõplebũtur. Videretur autem homine templi cuius ait cardines stridere, Iudæ quoque calamitatem & templi apud Ierusalem positi denunciare perniciem, nisi totus ipse contextus decem magnis tribubus conueniret. Ergo eius cardines templi conuellendos dixit, de quo & superius ait, Demolientur excelsa idoli & sanctificationes Israël desolabuntur

buntur, & post pauca apertius. Qui iurauit in delicto Samariæ, & dicit: Viuit dominus Deus tuus Dan, viæ Bersabeç cadent & nõ resurgent vltra. *Audite hoc qui conteritis pauperem, & deficere facitis egenos terræ, dicentes: Quando transibit mensis & venundabimus merces: & Sabathum, & aperiemus frumentum, vt imminuamus mensuram, & augeamus siclum, & supponamus stateras dolosas: vt possideamus in argento egenos, & pauperes pro calciamentis, & quisquilias frumenti vendamus.* Hisdem regulis quibus institutus est prophetalis sermo contexitur, vt quanquam super omnia crimina cultum accuset idolorum, quo videlicet deserẽtes Deũ profanissimi reddebãtur: tamẽ etiam alias vitæ partes, id est, reliqua morũ delicta nõ sileat: sicq; vel ostẽdat, quia magisterium legis sacræ vitiorum amore cõtẽpserint, vel quales morũ fructus impietas proferat, quæ licet per omnes fere species improbitatis vagetur, tamen præ cæteris auaritiæ studet: quæ & apud Apostolũ idolorum seruitus vocatur. Ergo & hic sermo diuinus cũ sacrilegos arguisset, eisque iã vicinum minaretur exitium, exclamauit subito, quasi qui prophanorũ vellet rũpere surditatẽ, vt si de studiorũ meritis iudicare negligerent, sed quæ erant fœda pulchris & vilibus anteferrent, saltem iam rebus in angustum redactis, & motæ vltionis fragore cominus sonãte, aspicerent in quẽ vsum pecuniã cõgregarẽt, quóue ære marsupia niterentur implere, quç certi essent ventura protinus in hostium potestatem. Audite, inquit, hoc qui conteritis pauperem & deficere facitis egenos terrç. Filij hominum vsquequo graues corde, vt quid diligitis vanitatem & diuitiis mendacibus impudenter inhiatis? Nihil de his auxilij, nihil imo solacij sentietis, quç vobis & culparum causam faciunt & pœnarum. Qua spe credita, vobis iudicantiũ munera corrupistis, vt de oppressis necatisque pauperibus spolia cruenta reciperetis, nec vllũ industriæ genus haberetis innoxiũ: neque enim solũ corruptione sententiarũ in iudiciis deliquistis, sed etiã cùm de agrorũ fructib⁹ pecuniã redigere pergebatis, ipsa quç honeste geri potuissent cõmercia polluẽtes, cõcessç industriç votorũ scelera miscuistis. Quando enim aiebatis: Trãsibit mẽsis & venundabimus merces & sabathum, & aperiemus frumẽtum, vt imminuamus mensurã & augeamus siclũ, & supponamus stateras dolosas: non minus ergo auaricia quàm iniquitate peccantes, publicam expectabatis & optabatis inopiam: & quanquam luxuriosissimi perque hoc inertissimi, tamen fastidiebatis ferias sabathorum, quia indicto ocio vno saltem die vos à fraudibus continebant. Ergo increpabatis, inquit, transeuntis otij tarditatem: ad actuosa nimirum tempora festinantes, in quibus esurienti populo magnis preciis vẽderetis, non solum frumenta, sed etiam quisquilias quas vtique proiicere solebatis, talia apud vos mutua iniquitate meditantes, vt possideatis in argento egenos, & pauperes pro calciamentis. Cùm ergo vos ita gesseritis humanitatis inimicos, vt quo eraris cęteris ditiores, hoc vos crudeliores ciuium turba sentiret: & nec ipsa vos rerum copia ad largiẽdũ vocaret, debetis profecto nullã cõsequi ab ęterno iudice misericordiã, quã proximis vestris tanta obstinatione, tantáque impudentia denegastis. *Iurauit dominus in superbiam*

Iacob si oblitus fuero vsque ad finem omnia opera eorum, magnitudinem iniquitatis tuæ ô Israël. Creatoris indignatio publicauit, qui se etiā obtestatione cōstrinxit, quod nullus tot malorum immemor redderetur: sed donec vltimo vos finiret exitio, vim seueritatis intenderet. Simul etiam latentes reorum detexit affectus, qui cùm viderentur in fraude mensurarum & ponderum per solam auaritiam deliquisse, in superbiam eorum se surrecturum minatur: ostendens profecto quia nunquam illi tot crimina, nisi per contemptum legis admitterent, atque vt pecuniam immodice, ita etiam præcepta Dei viliter æstimarent. Non est, inquit, quòd eorum fastum contumeliis inopum terminetis, longe vlterius effrænata impiorum processit audacia: nostrum inquam hausere cōtemptum, propter quod meritò, qui sum inspector animorum, superbiam eorum detestor: & iuraui in ira mea si introibunt in requiem meam. Quæ enim potest cēsuram miseratio temperare, cùm tali atrocitate grassentur, vt vniuersa eorum regio mereatur intremere, cupiens eorum pondere quos degeneres aluit liberari. *Nunquid super isto non commouebitur terra, & lugebit omnis habitator eius, & ascendet quasi fluuius vniuersus, & eiicietur & defluet quasi riuus Ægypti?* Quid esset terrā mouer quod per scema vtique terroris edixerat, subiecto sermone patefecit dicendo. Et lugebit omnis habitator eius. Veniet, inquit, olim promissa & hactenus delata captiuitas: iam quippe vltionis negocium. Ille quem supradixi sententiæ nostræ vncinus attraxit. Et implebitur omne quòd tam contemptus protuli quam iuratus, omnisque Israëlis populus non maiori difficultate, quam riuus Ægypti videlicet Nilus effluet: atque ad Assyrios transire cogetur. Cuius temporis erit tam tristis & acerba facies, vt die medio sol defecisse & nox irruisse videatur. Ita enim nulla ordinum distinctio, lux consilij nulla remanebit: ac si palpabiles tenebræ terram & cælum pariter miserorum oculis abstulissent. *Et conuertam*, inquit, *festiuitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum: Et inducam super omne dorsum vestrum saccum, & super omne caput caluicium. Et ponam eum quasi luctum vnigeniti, & nouissima eius quasi diem amarum.* Quoniam non vnā personam, sed populum simul institutus sermo designat, ideo permutatio & numeri contingit & generis: vt tum pluraliter tum singulariter alloquatur. Conuertam, inquit, festiuitates vestras in luctum, & cantica vestra in planctum: id est, æmula lætis cuncta succedent, & quæ liberi ad voluptatem parastis, luctui subiiciet immissa captiuitas: corporáque nobilium preciosis paulò ante tecta ornamentis, cilicium pannique conuestient. Quod totum tēpore captiuitatis obtingere vtinā lectione tantùm indicante nossemus. Sed tam freqūes nostris tēporibus eiusmodi est facta cōditio, vt quidquā melius sperantiū miremur audaciam. *Inducam*, inquit, *super omne dorsum vestrum saccum, & super caput caluiciū:* & ornamēta corporū, firmamēta viriū perdetis, vt cæsaries vel ludibrio vel morbo incipiat consumente defluer, & ponā eam quasi luctū vnigeniti & nouissima eius quasi diem amarum, id est, gentis Israeliticæ status, ab arce fœlicitatis antiquę ad ima descendit miseræ seruitutis: vt tam acerbo luctu digna sit, quàm illa

illa orbitas quæ de vnigenitis consueuit accidere, vbi non solum amissa pignora, sed etiam posteritas extincta lugetur. Sed videamus & reliqua. *Ecce dies veniunt dicit dominus, & mittā famem in terram: non famem panis neque sitim aquæ, sed audiendi verbum domini, & commouebuntur à mari vsque ad mare, & ab Aquilone vsque ad Orientem circuibunt, quærentes verbum domini & non inuenient.* Inter extremas calamitates eius populi qui legis conditione floruerat, numerandum esse monstrauit defectum salutarium magistrorum, quidni cùm ea sit conditio, vt si discenda non audias, subeat imperitia, perque hoc ignorantiæ nocte verseris, atque in multiplices miserias velut luminibus captus incurras. Qui enim, vt alius propheta denunciat, non didicerit iustitiam super terram, veritatem non faciet, sicque mendacia loquentes peribunt. Propter quod, & populo cui per Osee prophetam exprobratum fuerat, quia scientiam repulisset, ob id quia ipse ab omnipotēte domino mereretur repelli, etiam in præsenti loco sub denunciatu pœnæ idem crimen obiicitur, vt qui pietatis magistros studiis fuerant profanitatis exosi, quantùm in exitium suum laborauerint agnoscant: qui hoc videlicet peccando fecerint, quod eis iudex inter cætera imo supra cætera supplicia comminetur, id est, inter captiuitatis ærumnas doctrinæ eos egestate feriendos, vt illo insigni, quo inter omnes nationes conspicui fuerant, deserantur, nec quisquam eos prophetarum vel instruat ignorantes vel consoletur afflictos. Quod totum sub hostili damnatione contingere assidua nos pericula docuerunt. Hanc autem minarum speciem Esaias quoque beatus asseruit, auferendum videlicet à Iudæa principem atque seniorem cōsiliorum, doctorémque prænuncians in eorum locum pueros reges & effæminatos principes subrogandos. Quod autem ait non famem panis neque sitim aquæ, sed audiendi verbum domini illis populis inferēdum: quantum ad tenorem quidem pertinet lectionis eo sensu videtur illatum, vt dixerit non solum famē panis neque solum sitim aquæ, sed audiendi verbum domini eam fore penuriam, vt nusquam valeant doctorem, etiam si eum auidissimè quæsierint, reperire. Neque enim quasi doctrinæ spiritalis cupidos, per quæ hoc dispendia eius grauiter æstimantes edicenda, solorum magistrorum ablatione terreret. Secundum eloquia itaque scripturis familiaria non vtique negauit eos fame sitique vexandos, sed subaudiendum reliquit, non his solum quæ pro conditione mortalis vitæ bonis malisque quasi promiscue interdum accidunt subiungandos, verū alia maiore calamitate, & ea quæ ad omniū respicit & non noxiis accidere non potest, esse plectendos, id est vt diuina eos doctrina non instruat, sed auris eorum etiamsi adiurēt se discere velle contemnat, quasi quibus conueniat illud quod apud alium prophetam legimus. Peccatori autem dixit Deus. Quare tu enarras iustitias meas & assumis testamentum meum per os tuum, fingitur sensus ex omnibus quia pro sceleribus & religionis & conuersationis suę captiuitati barbaræ Iudęorum gens quondam dilecta subdatur: qui tantùm sane à prisci decoris arce defluxerint, vt voluntatis suę crimina recognoscant in pœnis, atque ferorum tolerantes

iussa dominorũ doctrinam sacræ legis nusquã audiant insonantem: cuius nimirum adhuc in patriis collocati finibus, illuminantia se præcepta contempserint. Verùm vt contextus ipsius lectionis intelligentiæ huius tenorem poscit, ita etiam debemus aduertere eadem quoque ad futurorum significationem valere, eorum videlicet temporum, in quibus Iudæi sceleratissime peccantes, grauissime conciderunt. Postquam enim vinea illa quę translata ex Ægypto, plantata est in regionibus opimis, & ædificato templo torcular sacri altaris accepit, expectataque vt faceret vuas fecit spinas, & non iustitiam sed clamorem. ita vt cultores eius in ipsum filium patrisfamilias efferati, crederent se absque molestia in reliquum esse tenturos, quod cum legitimi hęredis interitu peruasissent. Iurauit dominus Deus in superbiam Iacob si oblitus fuero vsque ad finem omnia opera eorum, quorum tanta emersit atrocitas, vt ipsa terra eorum moueretur, ac medium diem lugubris auferret obscuritas. Sexta siquidem hora tenebræ factæ sunt vsque ab horam nonam, & terra mota est, petræ scissę, sunt sicque festiuitates eorum in luctum, & in planctum cantica peruenerunt, atque impiorum dorsa sacco tecta sunt, & capita sensere caluicium: venientibusque in vltionem piaculi gentibus, Ierusalem est obsidione circundata, atque adeo illisa terrę, vt vlterius nequaquam possit adsurgere. Sensit ergo quasi luctum vnigeniti, & amaro conclusa fine est gens illa, quæ vnigenitum Dei contumeliis plagisque violauit, secutumque est verè tempus, in quo fame spiritalium bonorum consumatur, nec penuriam panis aut aquæ sitim, sed audiendi verbum domini, videmus eos qui in verbum domini contumaces fuerant, experiri. Annon eorum ista calamitas, in ipsa rerum attestatione collucet? Nam cùm spiritalis philosophiæ erga dominum scilicet pietatem, erga proximos benignitatem & probitatem docentis, ab eis origo discesserit, ad tantam studiorum & doctrinæ sunt inopiam deuoluti, vt à solis ortu vsque ad occasum, id est, in toto orbe terrarum dispersi, nusquam verbum Dei quo vegetentur audiant: nec coruscantis Euangelij fulgore tangantur, sed instar infantium pro virtutibus morum vitalibusque sacramentis, rebus pudendis & ludicris intumescant: carnis videlicet concisione, & sabbatibus feriis gloriantes. Consequenter ergo nec doctor apud eos aliquis eruditus, nec princeps, nec sacerdos à quo reformentur existit: quia loquente Moyse oculi eorum velamine conteguntur, quod non aliter aufertur, nisi cùm in Christo qui nos redemit aboletur. Circumibunt, inquit, verbum domini quærentes, & non inuenient, quia eum qui verbum caro factus est negauerunt, sicque lux in tenebris lucet & tenebræ eũ non comprehenderunt. *In die illa deficient virgines pulchræ, & adolescentes in siti, quia iurauit in delicto Samariæ, & dicit: Viuit Dominus Deus tuus Dan, & viuit via Bersabee, & cadent & non resurgent vltra.* Licet sui temporis mores prophetalis accuset oratio, tamen per censuræ cumulum, etiam futura signa consequenter ostendimus, atque ideo, & si sermo progrediẽs ad negocia quę videbantur instare respexit, nihilominus & isti cõditioni potest

quæ

quæ nunc Iudæos detinet conuenire. Neque enim absurdum est si de præterita dignitate ipsæ tribus pulchræ virgines nominentur, quę vt tunc idola sequendo, exitio leguntur addictæ: Ita nunc cùm redemptorē suum negarunt, idem commisisse dicuntur, quod & cùm in Dan & Bersabee locatos vitulos adorarent, vt fiat sensus: Quia frustra se Iudæi christo domino non credentes, immunes impietatis existiment, per id videlicet quod idola nulla venerentur, cùm nihil apud eos de antiqua patriarcharum pietate resederit, quia nomen christi peruicaci infidelitate violando, participes & æquales idolorum cultoribus conteguntur: propter quod etiam in Euangelio pronũciat inspector animorum: Qui me odit, & patrem meum odit. Proinde eos adducit cumulata damnatio, qui negando filium, patrisque pronunciantur inimici. Quod autem ait, Viuit Dominus Deus tuus Dan, & viuit via Bersabee, vulgi consuetudinem denotauit, qui videlicet superstitione prolabens, & itinera plerumque quibus ad delubra itur, adiurat. Cadent, inquit, & non resurgent vltra, id est, spei solatiis inniti non sinentur vlterius, vt putent vsque ad terrorem eiusmodi cõminationes sonare, statímq; occursum ire liberationis gaudia, sicut leguntur frequẽter expetiti: sed quia vltionis tempus cõprehensus demum vncinus attraxit, patiendo sentiant, quòd hactenus didicerant audiendo: & ita cadent vt rebus ipsis deprimentibus conterantur. *Vidi dominum stantem super altare, & dixit: Percute cardinem & commoueantur superliminaria, Auaritia enim in capite omnium, & nouissimum eorum in gladio interficiam.* Altare hoc quidã super quòd vltor astiterit, legitimum videlicet quòd esset in Hierosolimæ templo positum crediderunt, secundũ illud quod alius propheta dicit. A sanctis meis incipite, videatur tẽpli quoque ipsius exitium comminari: sed intellectum eiusmodi loci cõtextus refutat. Mẽtio quippe Iudæ nulla pręcesserat: Cæterũ decẽ tribubus specialiter imminebat. Denique postquã dixit, Iurant in delicto Samarię: Et qui dicunt, Viuit dominus deus tuus Dã, & viuit via Bersabee: cadẽt, inquit, & nõ resurgẽt vltra, ac deinde subdidit: Vidi dominum stantẽ super altare. Cùm ergo signãtissime decẽ tribus Samariamque pulsauerit, altare quoque & delubrũ quód pręcipiat euerti, ipsum debem⁹ accipere de quo paulo ante dixit: Et venit finis super populũ meũ Israël, nõ adiiciã vltra vt pertranseã eum, & stridebũt cardines templi in die illa dicit dominus. Et paulò supra dixit ad Amasiã Amos. Nunc audi verbũ domini: Tu dicis, nõ prophetabis super domũ Israël & nõ stillabis super domũ Idoli, propter hoc hæc dicit dominus: Vxor tua in ciuitate fornicabit, & filij tui & filię tuę in gladio cadẽt, & humus tua funiculo metietur: & tu in terra polluta morieris, & Israël captiuus migrabit de terra sua. Quia ergo dixerat quòd in delicto Samariæ iurantes debito subderẽtur exitio, persequitur ipsius comminationis effectum, & dicit se vidisse dominum ad eruẽda profanorum altaria constitisse. Et quamuis sub imagine variarũ occurrentis tum stantis appareat, tamen quia omnia iussione perficit, & dixit, inquit, ministris vel angelis nimirum vel gentibus, ex eius voluntate venientibus, vt percuterent valuas, & commota superliminaria dissilirent.

ſicque omnis ędium ruina ſequeretur, ſtatímque cauſas cõmotionis oſtē-dens: *Auaritia enim, ait, in capite omnium, & nouiſſimum eorum in gladio interficiam.* Quidam in elocutionibus videtur eſſe defectus, ſed ſi diligenter inſpicias, cõſilio potius quàm forrè ſuſceprus. Quia enim toto volumine ſcelera eorum híſque debita tormenta digeſſerat, meritò nunc compendium ſermonis elegit, vt & morum vulnera vnius vicij ſignaret indicio, & damnationis pondera ſuccincto nimium ſermone contingeret: Percuſſu quippe cardinum, & ſuperliminarium motu, ruinam fanorum: auaritiæ verò nomine in capite omnium commorantis, à principibus ad imos, ſordibus cunctos & ſacrilegiis horrere pronunciat: nouiſſimos verò eorum, quòd interficiendos hoſtili mucrone ſignauit, oſtendit neque exiguis eſſe parcendum: ſed optimates & vulgum cõfuſa cede perituros. *Non erat,* inquit *fuga eis: Fugient, & non ſaluabitur ex eis qui fugerit.* Fugam pro effugio nominauerat: quod vt exponeret, poſtquam dixit: Nõ erit in eis fuga, continuò ſubiecit, fugiet & non ſaluabitur ex eis qui fugerit. Ergo quia nihil proderat fugiſſe capiendis, neque fugam eos arreptum ire pronunciat. Verũ ne hoc eſſet incertum intulit, quod ad expoſitionem valeret. Fugiet, inquit, & non ſaluabitur ex eis qui fugerit. Ex quo ſenſu eſt & illud in pſalmo: Fiat via illorum tenebræ & lubricum, & angelus domini perſequens eos. Verùm ne hoc ipſum breuiter indicatum ſenſum eluderet audiētium, pergit ſententiã dilatare per ſpecies, vt affectum timoris longitudine deſcriptionis exaſperet, ſimulque commendat ſe indignante qui ſit totius orbis inſpector, nullam religionem, nullam eſſe creaturam quæ vel auxilium aliquod vel ſolatium valeat præbere damnatis. Poſtquam ergo dixit, Non erit fuga eis, Fugiet, & non ſaluabitur qui fugerit ex eis. *Si deſcenderint,* inquit, *vſque ad infernum inde manus mea educet eos: Et ſi aſcenderint vſque in cœlũ inde detraham eos: Et ſi abſconditi fuerint in vertice carmeli, inde ſcrutans auferam eos: Et ſi celauerint ſe ab oculis meis in fundo maris, ibi mandabo ſerpenti & mordebit eos: & ſi abierint in captiuitatem coram inimicis ſuis, ibi mandabo gladio, & occidet eos.* Nõ quo horũ aliquem quos enumerauit locorũ, adire captus Iſraël aut poſſet aut cuperet, ſed vt magnitudo ſe æterni iudicis publicaret, ab impoſſibilibus exempla collegit, id eſt: Si me inſequente poſſent aut ad cæli ardua ſubuolare, aut vorari terrarum hiatibus, vt laterent, aut ſicut eſt ſtultitia pletumque metuentium, carmeli verticem peterent, quaſi tutas latebras: vel ſi in profunda marinorum gurgitum mergerentur, nuſquam tamẽ poſſent vim noſtræ vltionis effugere. Quibꝰ ſanè ne hæc ipſa forte qua puniãtur conditio blãdiatur, putẽntq; ſe ira ferenda captiuitate defungi, vt nihil in eos reliqui iuris habeam, quos dominationi barbaræ mãcipauero. Denuncio quia nec captiuorum valeant ſorte defendi, quibus videlicet parcere ſolet dominantium vel laſſata vel ſatiata crudelitas: ſed ibi quoque ad nutum meum iugulos eorum tela penetrabunt, neque enim cuiquam licebit miſereri eorum, in quos ego quoque fuerim ſęuire cõpulſus. Hunc autem colorem in laudem dei ſacrorum carminum ſcriptor excoluit: Quo ibo inquiens, à ſpiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Si aſcendero in cęlum

tu illic es, si descendero in infernum, aderis. Si sumpsero pennas meas ante lucem, & habitauero in extremis maris, illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Etiamsi dicam, Tenebræ occultabũt me, nóxque mihi consolatio erit, considero rursus atque conspicio quia sicut tenebræ, ita & lumen eius: id est, oculis Dei ita sunt peruię, quamuis densæ noctis tenebræ sicut & lumen diei. Vt ergo beatus Dauid hæc cætera numerauit sub diuinæ admiratione virtutis, ita etiam nunc per Amos & ad indicium virtutis suæ Deus noster, & ad cumulum timoris valitura proposuit: quodque nihil solatij possent inuenire monstrauit, dicendo: *Et ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum*, id est: hos ego puniturus aspiciam, vt sentiant in doloribus cuius potentiæ deum longa miseri ætate contempserint. *Et dominus Deus exercituum, qui tangit terram & tabescit, & lugebunt omnes habitantes in ea.* Videtur quidem ad indicium potentiæ suæ nomine totius terræ, totius orbis mentionem fecisse: quod is videlicet, si Deus præciperet, absque vlla difficultate deflueret, secundum illud Apostoli Petri qui ait: Quales oportet nos esse in sanctis conuersationibus, expectantes aduentum domini, in quo cęli magno impetu transibunt, & elementa ignis ardore tabescent. fierétque sensus eiusmodi: O tu Iudęorum popule profanatibus dedite, hoc quod dixi te vltionis meæ vim nullis effugiis posse vitare, ne ira accipias quasi omne quod possum in magnitudinem tuæ calamitatis expenderim. Quàm sit enim hic exiguus meæ virtutis effectus, hic intelligere potes, quia si vniuersa terrę molem iratus aspexero, haud difficilius quàm cera ignis vapore soluatur. *Ego enim dominus Sabaoth*, id est exercituum, cui nimirum militãt innumerabiles angelorum cateruæ, qui mentem serò licet, demum tamen vltor accingor. Magnitudinem proinde tuæ calamitatis expendito, quia omnia potest, cuius te nũc ira persequitur. Sed ad consequentiam magis respicit lectionis si de Iudæa id quoque dixisse regione videatur, in quam comminationes ab exordio voluminis personabant. Cùm enim dixisset, Ponam oculos meos super eos in malum & non in bonum: & quod nulla eos elementa vel auderent eos celare vel possent, consequenter adiecit: quia rex virtutum esset, Dominúsque dominorum, qui illo pollutam regionem squalore vestiret. *Et ascendet sicut riuus omnis & defluet sicut fluuius Ægypti.* Id est in captiuitatem gens tota migrabit. Et sicut alius propheta ait, Ad nihilum deuenient tanquam aqua decurrens, Riuum enim Ægypti Nilum vocat, qui cùm inundatu annuo Ægyptia arua cõtexerit, ita rursum in alueum suum fluẽta subducit; vt aquarum nulla fere in campis vestigia relinquantur. Ergo & Samariæ populus qui quondam Palestinæ terram quasi vberaturus impleuerat, dignitate ac libertate depositis, claustra alienæ dominationis intrabit, & nulla pristini decoris signa retinebit. *Qui ædificat in cælo ascensionem suam, & fasciculum suum super terram fundauit.* De laudibus Dei pergit contexta prædicatio quæ nunc videtur: ad illud enim quod dixerat, dominus deus exercituum qui tangit terram & tabescit, & lugebunt omnes habitantes in ea, cohæret istud: qui ędificat in cælo ascensionem suam, & fasciculum suum super ter-

ram fundauit, id est, eius oculos nec si ad cælum ascenderes, nec si in profunda pelagi mergereris, posses effugere, qui angelorum dominus est, qui mundum quem creauit & cótinet, qui ædificat in cęlo ascensionem suam; & fasciculum suum super terram fundauit. Est autem sensus, quia cùm in cæli solio pro sui maiestate considat, tamen dignatus est in terra quasi proprium habere fasciculum, videlicet Abraham Isaac & Iacob posteros, quorum vocari specialiter Deus, cùm sit dominus vniuersitatis, elegit. Fasciculum ergo quasi possessionem vocauit, secundum illud Deuteronomij: Cùm diuideret excelsus gentes, statuit terminos earum secundum numerum angelorũ dei, & facta est pars eius Iacob, & hęreditas ipsius, Israël. quod vtique breuiter inferendo, ostendit quanta beneuolentia cum Iudæis gesserit, quantisq; eorũ sit sceleribus asperatus. Qui ergo ædificat, i. qui ædificauit & ab initio creaturæ sacris legibus ordinauit vt ipse in cælũ quasi in excelsa mũdi eius rector ascenderet, & æterna illic damnatione consideret, terram verò famulorum suorum fancolatui deputaret, secũdum illud quod beatus Dauid eloquitur: Cælum cæli domino, terram autem dedit filiis hominum. Cùm ergo ita sit throno sublimis & sceptro, cúmque non solum sydera sed cæli cælorum cum tremore suscipiant, tamen ad infima oculos suæ pietatis inclinat, & humilia ita respicit, vt nullam creaturam prouidentiæ suæ gubernatione destituat. Nam si fasciculum vt diximus, videlicet gentem sacris ritibus imbuendam in honorem Abrahæ Isaac & Iacob habere dignatus est, tamen secundum quod sacrum carmen eloquitur: Bonus est dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius: solemque suum facit oriri super bonos & malos, pluit super iustos & iniustos, non solum hominibus, sed etiam auibus & iumentis alimenta suppeditans, secũndum illud Dauidicum: Omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore: dante te illis colligent, aperiente te manum tuam omnia implebuntur bonitate: Auertente te autem faciem tuam turbabuntur. Et alibi, Qui dat escam iumentis & herbam seruituti hominum, vt exhilaret faciem in oleo, & pane confirmet corda hominum. Vt ergo in victum hominum fruges & fructus terræ pariant, lapso de nubibus imbre fœtãtur, quarum est ad hoc creata mollicies, vt missæ in fluctus quasi spongiæ compleantur: & eisdem aquis à genuina salsedine ipsa transfusione purgatis, atque in dulcedinem potabilem transeuntibus, sitientia arua perfundant, diuersitatemque seminum mirabili vbertate multiplicent: vnum esse certo iure dominum, qui hæc videlicet ordinauerit confitentes. Sed videamus quo proficiat diuinæ virtutis præmissa descriptio: *Nunquid nõ vt filij Aethiopum vos estis mihi filij Israel ait dominus?* An Iudæorum deus tantum? nonne imo & gentiũ? vnus enim deus qui iustificat circuncisionem ex fide, & preputium per fidem. Quamuis ergo prouidentiæ meæ testimonio quæ consuli omnibus in commune mortalibus, potueritis & debueritis agnoscere, vestrum me quidem genus in honorem sanctorum parentum pręcipue delegisse, non tamen alias gentes à mea consulentia repulisse, saltem me esse vniuersorum dominum ex his quæ sunt gesta cognoscite, neque tantum vobis

vobis cùm decideritis in crimina vendicate, vt solos vos anteferri cæteris æstimetis, pro hoc quod de Ægyptia seruiture mirabiliter estis educti, & regionem vberem, eiectis quod est amplius incolis, possideris: neque enim circa vos rantùm eiusmodi dispensationis munus exercui, sed sicut Israëlitæ de terra Ægypti, ita & Palæstinos de Capadocia, & Siros de Cirenen assumpros, in eorum locos qui expelli meruerant, inrromisi. Haud ergo vestras credatis meruisse virtutes, quod ego iustitiæ meæ semper impendi: videlicet vt polluta sacrilegiis regna delerem, legirimi domini hanc pręcipuā curam esse cōtestans, vt neminem impunitum relinquat, quem nihil cogitare de correctione perspexerit. *Ecce, oculi domini Dei super regnum peccās, & conteram illud à facie terræ.* Discite proinde rerum saltem periculis, nullum mortalium vel opibus tutum esse vel viribus, qui non fuerit innocentiæ ptauitate circundatus. Mea ergo iustitia semper exposcit, vt non solum vnus aut duo, sed etiam totum regnum si peccatis est subditum, depereat. Veruntamen, patentum a me vestrorum sanctitas impetrauit, vt vos non patiar internicione deleri, sed etiam si meritorum momenta perpendens in ctimina vestra vltionem suscitauero, miserendi etiam mihi nunquam subrepat obliuio, sed etiam si conteram reos, non etiam sinam Israelitatum nomen petire. Erit ergo inter vos reliquósque discretio, quod vos castigati, illi autem docebuntur extincti. Et quoniam in ipso indignationis impetu Deus tamē prodidit reliquis se esse parsurum, quæ sunt læta persequitur. *Ecce enim ego mandabo, & concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur in cribro, & non cadet lapillus super terram. In gladio morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt: Non appropinquabit & non veniet super nos malum.* Hoc proinde quod toto volumine indignatio mea fremuit non effusa pernicitate grassabitur, sed quasi cauta manu & sollicita vos inspectione concutiet, instar videlicet cribri quo frumenta purgantur: cuius angusta foramina neqtana sinunt decidere nec lapillos, sed solum puluerem ac lolium, ac reliqua quæ sunr inutilia secetnūt. Quod autem lapillos ait inter frumenta residere, ad consuetudinem videtur respexisse purgantium, qui plerumque ad hoc in cribrum mittunt lapillos, vt vim concussui addant marginibus illisi, & nihil de quisquiliis remanere patiantur. Secundum subtiliorem verò sensum, propius eam rem pro qua fuerat suscepta tāgentem nomine lapillorum, eorum indicat firmitatem, qui malis haud facilè corrumpantur exemplis, vt illis temporibus & prophetas & alios iustos fuisse legimus: qui cùm reliquum vulgus vt ligna ac stipulæ deperirent, illi velut solidi perque hoc preciosi lapides permanebant, super quos meritò ecclesia fundaretur, quoniam nulla posset procella subruere. Ergo etsi omnes air pariter abripiat immissa captiuitas, tamen nequaquam vos viliter æstimabo, vt confusa videlicet cede pereatis: sed exercebitur libra iudicij, vt nullum gladius contingat innoxium, nullum pręteteat criminosum. In gladio morientur omnes peccatores populi, mei, qui dicūt: Non appropinquabit & nō veniet super nos malum, id est qui sacris vatibus restiterūt, & eos quasi conuincere gestientes, affirmabant nihil calamitatum quas illi

denunciabāt esse venturum, neque se vlla malorum experimenta capturos, hos, inquit, vindicta persequetur, sæuiens. Cæterum omnes vel innocentia vel examinata virtute conspicuos ira manus nostra defendet, vt exercitati quidem, nec tamen doceantur extincti. Sed videamus & reliqua. *In die illa dicit dominus suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit: & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant instaurabo: & reædificabo illud sicut in diebus antiquis, vt possideant reliquias Idumeæ & omnes nationes, eò quod inuocatum sit nomen meum super eos dicit dominus faciens hæc.* Quia promiserat se etiam sub tempore indignationis accensæ circa Iudæorum tamen gentem ita misericordiæ habere respectum, vt nō eos vsquequaque pateretur aboleri. Sed in ipso captiuitatis turbine, cùm iā eos fera barbaries possideret, mirabili tamen auxilio innocentia vel iustitia præditos defensurum iri, vt potestatem in eos nō haberet interit⁹, quod vtique videbatur esse difficile, oportune & necessarie prospera quę essent vētura subiunxit, vt clementiæ videlicet suæ, cuius signa promiserat, euidentiora etiam documēta congereret, & eorum se habere curam, de quorum meritis iudicabat, ostēderet. Sicque intelligerēt, quia neminem sine iudicio pateretur perire, quandoquidem nō solum erga personas, sed etiam inter gentes hoc crimen exereret. Iam enim decem tribubus Assyria dominatione possessis Iudam & Beniamim, qui vna tantummodo, Iudæ videlicet commemoratione signantur, à Sennacherib expugnatione deffendere. Dicit ergo prophetali more tempus appellans. *In die, ait, illa suscitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant instaurabo, & reædificabo eum sicut in diebus antiquis.* Quibus verbis vtique illam signat ætatem, quæ & Iudæ tribus cum reliquis de Babilonia captiuitate liberata est. Ea enim, sicut omnes pene prophetæ concinenter prædixerant, ira etiam rerum exitus comprobauit. Hic ergo cùm tristia omnia sub persona decem tribuum narrasset, vbi ad prædictionem lætorum ventum est, per Iudæ occasionem, eorum seriem percucurrit: simul indicans Ierosolimitas sub aduersa venturos, de quibus nimirum eos educendos esse promittit: cuius sane libertatis sub Ezechia signa perierunt, quando videlicet in Hierusalem à manibus obsidentium, graui penuria laborātes, mirabili Deus protectione defendit. cunctis ergo quæque fuerant aduersa depulsis, illam, inquit, quam indignatus posueram cęmentarij opificis trullam, resumam, vt ædificem interrupta murorum, quę hostium fuerant impugnatione quassata, ædesque omnes quæ cōsenuerant suscitabo, & in vigorē antiquę fœlicitatis reducam: nec solum libertatis dulcia, sed etiam vltionis attribuā, id est, vt possideāt reliquias Idumeę gentis, scilicet de Esau stirpe veniētis: cuius assidue parricidali odio laborauerant, cunctasque nationes ita sub propria ditione cōstituant, vt appareat quārum pietatis fructum fuerint cōsecuti, qui opimas crebra sane victorias nominis mei inuocatione perceperint. Norādum verò quoniā huius loci in actibus Apost. B. Iacobus ad prędicādū mysteriū redēptoris nostri, sub intelligētia subtiliore fuerit recordatus, tabernaculū videlicet Dauid corpus Christi appellās: ꝙ cùm pro ipsa cōditione

tione naturę cecidisset in mortem, resurrectionis est virtute ac mysterio suscitatū: & verè sanctificatio Dauid fidelis, id est, ęterna resplenduit, quando non permisit sanctum suum Deus videre corruptionem, sed clarificauit eum ante faciem omnium populorum, ad gloriam plebis suæ Israëlis. Apostolorum ergo doctrinam sequentes, sic esse intelligenda prophetarum volumina nouerimus, vt per contextum sui temporis gesta complexi, & per excursus subitos vel sensuum cumulos etiam futura signauerint, eorúmque magnitudinem docuerint spectari in narratione præuiorum. Sic enim forma loci præsentis instituit: quia quantum ad historiam respicit, & Babiloniorum soluta damnatio, & quam Iudæi pertulerant rescisa captiuitas est, atque resplenduit anxiis, vt sæpe promissa tui longum expectata libertas: quam tamen si ad regulam virtutis examines, quippe mortalibus & vitę istius amara tolerantibus, nimis exiguam fateberis contigisse. Hęc autem liberatio, quam Christi mysteria fidelibus contulerunt, cùm semel venerit absque fine, lõgior est, & absque cõparatione sublimior: cui ita mœnia firmitatis & dulcedinis comparantur, vt repositæ in eis diuitiæ nec oppugnationem possint timere nec fraudem. Idumeæ autem reliquias possessura credatur, quando corpus hoc quod per rufum Iudęorum colorem videtur ostendi, quemadmodum seminatum est in ignominia, sic consurget in gloria, nec aliquas de infirmitate molestias aut intellectui generabit aut sensui. Cæterum, erit Deus omnia in omnibus: verū his breuiter explicatis reuertamur ad seriē lectionis. *Ecce dies veniūt, dicit dominus, et cõprehendet arator messorem, & calcator vuæ mittentem semen: & stillabunt montes dulcedinē, & omnes colles culti erunt.* Non solum, inquit, libertatem restituisse contentus, frugum quoque vos faciam vbertate gaudere, ita vt toto anno colligenda suppeditent, & ad vindemiam tempus messis nimium opima procedat: vindemiam sementis excipiat, secundum illud quod apud beatum Dauid canitur: Benedices coronę anni benignitatis tuę, & campi tui replebūtur vbertate. Pinguescent fines deserti, & exultatione colles accingentur: Sic ergo & hîc post præmissa subiecit. Stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. Aduersorum siquidem tempore raritas erat magna cultorum, nunc econtrario, multiplicabit incolas restituta tranquillitas, & bonum pacis publicæ montium cultura testabitur. Ita vt stillent dulcedinem, id est, videantur effluere vina de rupibus, mella de montibus. *Et conuertam captiuitatem populi mei Israel, & ædificabunt ciuitates desertas, & habitabunt: & plantabunt vineas & bibentem vinum earum: & facient hortos, & commedent fructus eorum.* Quod per exaggerationem dixerat, id est quasi passim de montibus eruptum ire nectar, subdita narratione composuit, dicendo videlicet: quod bonis libertatis vtentes, exstruerent vrbis mœnia, ædesque repararent: pangerent vineas, nec prædatorem timerent, sed opimis earum fructibus implerētur. Nec solum diuites, sed etiá mediocres hortos sedulò colerent, & libenter indeptis eorum copiis vescerentur. *Et plantabo eos super humum suam, & non euellam eos vltra de terra sua quam dedi eis dicit dominus Deus tuus.* Id est, populum quem captiuitatis flagella correxe-

rint, cùm ad possessionem terrarum suarum respexero, ita faciam continua securitate gaudere, vt non expetiatur vlterius supetborum iussa dominorũ, nec amarum iterum gustet exilium, sed in regionibus propriis sempiterna possessione consistat. Quod dicendo vtique nõ est pollicitus illos in prauam voluntatem nunquam esse mutandos, quos constat postea & redemptorem humani generis tam negasse, quam persequendo violasse, & de illis terris quas acceperant, vsque eò fuisse depulsos, vt ab earum incolatu iugiter arceantur. Sed suum propositum rerum dominus publicauit, quod eos scilicet ita restituerit finibus paternis, vt nunquam eos vellet expelli, si eorum vita pateretur: sicque ad intelligendum pateret aduersa omnia quę sunt deinceps consecuta, illorũ esse moribus imputanda: in Christi autem corpore, id est, ecclesiæ membris, hęc omnia fideliter & cumulatè apparent impleta, quibus scilicet ea est spei collata fœlicitas, vt cùm tempus resutrectionis aduenerit, & beatitudinem quæ est vera contigerint, bona sua vt suauitate, ita fateantur æternitate preciosa.

EXPLICIT LIBER SECVNDVS
COMMENT. IN AMOS PROPHETAM.

RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI COMMENTARIORVM IN SYMBOLVM.

Mihi quidem fidelissimè papa Laurēti ad scribendum animus
tam non est cupidus quàm nec idoneus, scienti non esse
absque periculo, multorum iudiciis ingenium tenue & exi-
le committere. Sed quoniam, vt cum venia tui dixerim, id
temerè in epistola tua per Christi me sacramenta, quę à no-
bis maxima cum reuerentia suscipiuntur, astringis, vt ali-
quid tibi de fide secundum symboli traditionem rationémque compo-
nam: quamuis supra vires nostras sit pondus præcepti (non enim me latet
illa sententia sapientum, quæ probe admodum dicit, quia de Deo etiam
vera dicere periculosum est) tamen si petitionis à te impositæ necessitatem
orationibus iuues, dicere aliqua obedientiæ magis reuerentia, quàm in-
genij præsumptione tentabimus: quę quidem non tam perfectorum exer-
citiis digna videantur, quàm quæ ad paruulorum in Christo & incipien-
tium librentur auditum. Equidem comperi nonnullos illustrium tra-
ctatorum aliqua de his piè & breuiter edidisse. Fotinum verò hæreticum
scio eatenus scripsisse, non vt rationem dictorum audientibus explanaret, Rom. 6.
sed vt simpliciter fidelitérque dicta, ad argumentum sui dogmatis trahe-
ret, cùm in his verbis sanctus spiritus prouiderit, nil ambiguum, nil ob-
scurū, nil à reliquis dissonans poni: quia in his verè comperitur prophetia
quæ dicit. Verbum enim consummans & breuians in ęquitate: quia ver-
bum breuiatum faciet dominus super terram. Nos ergo simplicitatem suā Act. 2.
vel verbis apostolicis reddere & signare tentabimus, vel quæ omissa vi-
dentur a prioribus, adimplere. Sed vt manifestius fiat argumentum verbi
huius, vt diximus, breuiati, causam qua hæc traditio Ecclesiis data est, ab
origine repetemus. Tradunt maiores nostri, quòd post ascensionem do-
mini, cùm per aduentum spiritus sancti, supra singulos quósque apostolos
igneę linguę sedissent, vt loquelis diuersis variísque loquerentur, per quod
eis nulla gens extranea, nulla linguæ barbaries inaccessa videretur & inuia:
præceptum eis à domino datum hoc, ad prædicandum Dei verbum ad sin-
gulas quémque proficisci nationes. Discessuri itaque ab inuicem, normam
sibi prius futuræ prædicationis in cōmune cōstituunt, ne forte alij alio ad-
ducti, diuersum aliquid his qui ad fidem christi inuitabantur exponerent.
Omnes igitur in vno positi, & spiritu sancto repleti, breue istud futurę sibi,
vt diximus, prædicationis indiciū, in vnum conferendo ꝙ sentiebat vnus-
quisque, cōponunt, atque hanc credentibus dandam esse regulam statuūt,
Symbolum autem hoc multis & iustissimis ex causis appellari voluerunt.

Symbolum enim græcè & indicium dici potest, & collatio, hoc est, quod plures in vnum conferunt. Id enim fecerunt apostoli, in his sermonibus in
1.Cor.11. vnum conferendo, quod vnusquisque sensit. Indicium autem vel signum
Act.15 idcirco dicitur: quia in illo tempore, sicut Paulus apostolus dicit, & in Actibus apostolorum refertur, multi ex circumeuntibus Iudæis simulabant se esse apostolos Christi, & lucri alicuius vel ventris gratia ad prædicandum proficiscebantur, nominantes quidem Christum, sed non integris traditionũ lineis nunciantes. Idcirco istud indicium posuerunt, per quod agnosceretur is qui christum verè secundum apostolicas regulas prædicaret. Denique & in bellis ciuilibus hoc obseruari ferunt, quoniam & armorum habitus par, & sonus vocis idem, & mos vnus est, atque eadem instituta bellandi: ne qua doli surreptio fiat, symbola distincta vnusquisque dux suis militibus tradit, quæ Latinè signa vel indicia nuncupantur, vt si forte occurrerit quis de quo dubiretur, interrogatus symbolum prodat si sit hostis vel socius. Idcirco denique hæc non scribi chartulis aut membranis, sed requiri credentium cordibus tradiderunt, vt certum esset hæc neminem ex lectione, quæ interdum peruenire etiam ad infideles solet, sed ex apostolorum traditione didicisse. Discessuri igitur vt diximus ad prædicandum, istud vnanimitatis & fidei suæ apostoli indicium posuere, non sicut filij Noë discessuri ab alterutrum turrim ex latere cocto & bitumine cõstruen-
Gen.11 res, cuius cacumen vsque ad cælum pertingeret: sed monumenta fidei, quæ starent aduersus faciem inimici, è lapidibus viuis & margaritis dominicis ædificantes: quam neque venti impellerent, neque fulmina subruerent, neque tempestarum ac procellarum turbines permouerent. Meritò igitur illi abinuicem separandi, turrim superbiæ ædificantes, linguarum confusione damnari sunt, ne vnusquisque posset aduertere proximi sui loquelã. Isti verò qui turrim fidei construebant, omniũ linguarum scientia & agnitione donari sunt, vt illud peccati, hoc fidei probaretur indicium. Sed iam nobis etiam de ipsis aliquid tractandum est margaritis, in quibus primo in loco fons & origo omnium ponitur, cùm dicitur, Credo in Deum patrem omnipotẽtem Verùm prius quàm incipiam de ipsis sermonum virtutibus disputare, illud nõ importunè commonẽdum puto, quòd in diuersis ecclesiis aliqua in his verbis inueniuntur adiecta. In ecclesia tamen vrbis Romę hoc non deprehenditur factum: quod ego propterea esse arbitror, quòd neque hæresis vlla illic sumpsit exordium: & mos inibi seruatur antiquus, eos qui gratiam baptismi suscepturi sunt, publice, id est, fidelium populo audiente, symbolum reddere: & vtique ad adiectionem huius saltem sermonis eorũ qui præcesserũt in fide nõ admittit auditũ. In cæteris autẽ locis, quantùm intelligi datur, propter nonnullos hæreticos addita quędã videntur, per quę nouellę doctrinę sensus crederetur excludi. Nos tamẽ illũ ordinẽ sequimur, quẽ in Aquileiẽsi ecclesia lauacri gratia suscepim⁹. Credo igi-
Heb.11 tur primò omniũ ponitur, sicut Paulus Apost. ad Heb. scribens dicit. Credere enim primò omnium accedentẽ ad Deũ oportet, quia est: & credẽtibus remunerator sit. Sed & propheta dicit: Nisi credideritis nõ intelligetis.

Vt

Vt ergo intelligentiæ tibi aditus patescat, rectè primò omnium te credere profireris: quia nec mare quis ingreditur, & liquido ac profundo sese committit elemento, nisi se prius credat posse saluari: nec agricola semina sulcis obruit & fruges spargit in terram, nisi crediderit venturos imbres, affuturum quoque solis teporem, quibus terra cōfota, segetes multiplicata fruge producat, ac ventis spirantibus nutriat. Nihil denique est quod in vita geri possit, si non credulitas antè præcesserit. Quid igitur mirum, si accedentes ad Deum credere nos primò omnium profitemur, cū sine hoc ne ipsa exigi possit vita communis. Hæc autē idcirco in principiis præmisimus, quia pagani nobis obiicere solent, quòd religio nostra, quia rationibus deficit, in sola credendi persuasione cōsistat: & ideo ostendimus, nec agi, nec stare aliquid posse, nisi præcesserit vis credēdi. Denique & matrimonia contrahuntur, quia creditur successura posteritas: & pueri discēdis artibus tradūtur, quia magistrorum in discipulos transfundēda creditur disciplina: & imperij insignia vnus suscipit, dū credit sibi populos & vrbes & armatum etiam exercitum paritur ū. Quòd si hæc singula, nisi prius crediderit futura, nullus aggreditur, quomodo nō multo magis ad agnitionē Dei credendo veniatur? Sed videamus, quid iam breuialis hic sermo symboli proponat. Credo, inquit, in Deum patrē omnipotentem. Orientales ecclesiæ omnes pene ita tradunt. Credo in vnum Deum patrem omnipotentē. Et rursum in sequēti sermone, vbi nos dicimus: Et in Christū Iesum vnicum filium eius dominum nostrum: illi tradunt. Et in vnum dominū nostrum Iesum Christum vnicum filium eius, vnum scilicet Deum & vnum dominum, secundum auctoritatē Pauli apostoli profitētes. Sed de hoc in sequentibus locis 1. Cor. 8 repetemus: nunc interim quod ait, in Deum patrē omnipotentem, videamus. Deus secundum quod opinari potest humana mēs, naturæ ipsius vel substātiæ, quæ est super omnia, appellatio est. Pater arcani & ineffabilis sacramenti vocabulum est. Deum cum audis, substātiā intellige sine initio, sine fine, simplicē, sine vlla admistione, inuisibilem, incorporeā, ineffabilem, inæstimabilem, in quo nihil adiūctum, nihil creatum sit. Sine auctore est enim ille, qui est omnino omniū auctor. Patrē cum audis, filij intellige patrem, qui filius supra dictæ sit imago substātiæ. Sicut enim nemo dicitur dominus, nisi habeat vel possessionē, vel seruum cui dominetur, & sicut nemo magister dicitur, nisi discipulum habeat: ita & pater nullo pacto quis dici potest, nisi filium habēs. Hoc igitur ipso nomine quo Deus pater appellatur, cum patre pariter subsistere etiā filius demonstratur. Quomodo autem Deus pater genuerit filium, nolo discutias, nec curiosius ingeras in profundo arcani, ne forte dum in accessę lucis fulgore pertinacius perscruteris, exiguū ipsum, qui mortalibus diuino munere concessus est, perdas aspectum. Aut si putas in hoc omni indagationis genere vtendū, prius tibi propone quæ nostra sunt: quæ si consequenter valueris expedire, tunc à terrestribus ad cælestia, & à visibilibus ad inuisibilia properato.

Expedi primò si potes, quomodo mens, quæ intra te est, generet verbum, & qui sit in ea memoriæ spiritus: quomodo hæc cùm diuersa sint rebus &

actibus, vnum tamen sint vel substantia vel natura, & cum è mente procedant, nunquam tamen ab ipsa separentur. Et si hæc, quamuis in nobis, & animæ nostræ substantia habeantur: tamen tanto nobis occulta videntur, quanto aspectui corporeo inuisibilia. De apertioribus requiramus. Fons quomodo ex se generat fluuium, quo autem spiritu rapidus fertur in fluctum. Quid est quod dum vnum & inseparabile sit fluuius & fons, tamen nec fluuius fons, nec fons fluuius intelligi aut appellari potest: & tamē qui viderit fluuium, videt & fontem. Exerce te prius in horum explanatione, & discute si potes quæ habentur in manibus, & tunc ad horum sublimiora venies. Nec putes quòd te statim de terra ascendere suadeam super cælos, sed prius te si placet ad istud firmamentum, quod oculis videtur educam, & ibi si potes naturā huius visibilis luminis discute, quomodo ignis iste cælestis generet ex semetipso splendorem lucis: quomodo etiam producat vaporem, & cum tria sint in rebus, vnum tamen sunt in substantia. Quòd & si hæc singula inuestigare potueris, scito adhuc diuinæ generationis mysterium tanto esse differentius & eminentius, quanto creator creaturis potentior, quanto artifex opere suo præstantior, quanto ille qui semper est, eo qui ex nihilo cœpit esse, nobilior est. Credendus est ergo Deus esse pater vnici filij sui domini nostri, non discutiendus. Neque enim fas est seruo de natalibus domini disputare. Contestatus est pater de cælis, dicens. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Pater ipsum dicit esse filium suum, & ipsum audiri iubet. Filius dicit. Qui videt me, videt me, videt & patrem meum. Ego & pater vnum sumus: & Ego ab eo exiui, & veni in hunc mundum. Quis est qui inter has patris & filij voces medius se discussor interserat, & deitatem diuidat, affectum separet, substantiam rumpat, spiritum secet, neget esse verum, quod veritas dicit? Est ergo Deus pater verus, tanquam veritatis pater, non extrinsecus creans, sed ex eò quòd ipse est filium generans, id est, quia sapiens sapientiam, quia iustus iustitiam, quia sempiternus sempiternum, quia immortalis immortalem, quia inuisibilis inuisibilem, quia lux splendorem, quia mens verbum.

Matth. 17. Luc 9. Ioan. 8. Rom. 10.

Quod autem diximus, Orientis ecclesias tradere vnum verum Deum patrem omnipotentem, & vnum dominum: hoc non intelligendum est vnū numero dici, sed vniuersitate. Verbi gratia. Si quis dicat vnum hominem, aut vnum equum, hic vnum pro numero posuit: potest enim & alius homo esse & tertius, vel equus. Vbi autem alius vel tertius non potest iungi, vnus si dicatur nō vnitatis, sed vniuersitatis est nomen. Vt si exempli causa, dicamus, vnum solem: hic vnus ita dicitur, vt vel alius, vel tertius addi non possit: vnus est enim sol. Multo magis ergo Deus cum vnus dicitur, vnus non numeri, sed vniuersitatis vocabulo nuncupatur, id est, qui propterea vnus dicitur quòd alius non sit. Similiter & de domino accipiendum est, quod vnus sit dominus Iesus Christus, per quem Deus pater dominatum omniū tenet. Vnde & sequens sermo omnipotentem pronunciat Deum. Omnipotens autem ab eo dicitur, quòd omnium teneat potentatum. Tenet autem omnia pater per filium, sicut & Apostolus dicit: quia per ipsum

creata

creata sunt omnia visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Et iterum ad Hebræos scribens dicit. Quia per ipsum secula instituit, & ipsum constituit hæredem vniuersorum. Quòd si per ipsum secula instituit pater, & per ipsum creata sunt omnia, & ipse est hęres omnium, per ipsum ergo & potentatũ omnium tenet. Quia sicut lux de luce, & veritas de veritate, ita de omnipotente omnipotens natus est, vt in Apocalypsi Ioannis scriptum est. Et requiem non habebant die ac nocte, dicentes. Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus sabaoth, qui erat, & qui est, & qui venturus est omnipotens. Omnipotens ergo dicitur, qui venturus est: & quis est alius qui venturus est, nisi Christus filius Dei? His additur inuisibilem & impassibilem. Sciendum quòd duo isti sermones in ecclesię Romanæ symbolo non habentur. constat autem apud nos additos, hæreseos causa Sabellij illius profectò, quæ à nostris Patripassiana appellatur, id est, quæ & patrem ipsum, vel ex virgine natum dicit, & visibilem factum esse vel passum affirmat in carne. Vt ergo excluderetur talis impietas de patre, videntur hæc addidisse maiores, & inuisibilem patrem atque impassibilem dixisse. constat enim filium, nõ patrem incarnatum, & ex carne natum: & ex natiuitate carnis, filium visibilem & passibilem factum. Quantum autem spectat ad illam deitatis immortalem substantiam, quæ vna ei eademque cum patre est: ibi neque pater, neque filius, neque spiritus sanctus visibilis aut passibilis creditur. Secundum dignationem verò carnis assumptæ, filius visus & passus est in carne. Quod & propheta prædixerat, vbi ait: Hic Deus noster, non reputabitur alter ad eum, qui inuenit omnem viam disciplinæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo: post hæc in terris visus est, & inter homines conuersatus est. Sequitur post hoc. Et in Iesum Christum, vnicum filium eius dominum nostrum. Iesus Hebræi vocabuli est nomen, quod apud nos Saluator dicitur. Christus à chrismate, id est, ab vnctione appellatur. Legimus enim in libris Moysi, quòd Auses Naue filius, cum electus esset dux populi, commutato nomine de Ause Iesus cognominatus sit, quo scilicet ostenderetur hoc esse nomen, quod principibus & ducibus conueniret, his dũtaxat qui salutem sequentibus se populis darent. Itaque & ille Iesus appellatus est, qui eductum de terra Ægypti populum, & de erroribus eremi liberatum in terram repromissionis induxit. Et hic Iesus, qui populum de ignorantiæ tenebris eductum, & de mundi erroribus reuocatum, introduxit ad regna cælorum. Christus quoque vel pontificale vel regium nomen est. Nam prius & pontifices vnguento chrismatis consecrabantur & reges. Sed illi veluti mortales & corruptibiles, vnguento materiæ corruptibilis vngebantur: hic verò sancto spiritu perunctus Christus efficitur, sicut scriptura de eo dicit. Quem vnxit pater spiritu sancto misso de cælis. Et Esaias præfigurauerat, dicens ex persona filij. Spiritus domini super me: propter quod vnxit me, euãgelizare misit me pauperibus. Quia ergo ostẽdimus quid sit Iesus, qui populum saluet, & quid sit Christus, qui pontifex factus sit in æternũ, nunc ex consequentibus, de quo dicãtur ista videamus.

[Margin notes: Baruch. 3. — Acto. 10 — Esaia. 61]

Vnicum filium, inquit, eius dominum nostrum. Post hoc docet nos, quia Iesus iste, de quo diximus, & Christus de quo exposuimus, vnicus filius Dei & noster dominus sit, ne fortè putes quod humana ista vocabula terrenum te aliquid doceāt, ideo subiungit. Vnicum hunc esse filium Dei dominum nostrum. Vnus enim de vno nascitur: quia & splendor vnius est lucis, & vnum est verbum cordis: nec in numerum pluralem defluit incorporea generatio, nec in diuisionem cadit, vbi qui nascitur nequaquam à generante separatur. Vnicus est vt menti sensus, vt cordi verbum, vt forti virtus, vt sapientia sapienti. Nam sicut solus sapiens pater ab Apostolo dicitur: ita & solus filius sapientia nominatur. Vnicus ergo filius est: & cum sit gloria, sempiternitate, virtute, regno, potestate hoc quod pater est: omnia tamē hęc non sine auctore sunt patre: sed ex patre tanquam filius habet: cumque sit ipse omnium caput, ipsius tamen caput pater est. Sic enim scri-
1.Cor.11. ptum est. Quia caput Christi Deus est. Filium sanè cum audis, nolo generationem carnalis natiuitatis assumas, sed memento hoc de incorporea dici substantia & naturę simplicis. Si enim vt supra iam diximus, vel in eo quod cor generat verbum, vel mens sensum, vel lux ex se parit splendorem, nihil horum requiritur, nec vlla in tali generatione fragilitas cogitatur: quantò purius & sacratius de horum omnium creatore censendum est? Sed fortasse dicas, ista quam memoras insubstantia est generatio: neque enim lux substantiuum facit splendorem, aut cor substantiuum generat verbum: filius autem Dei substātialiter asseritur generatus. Ad hæc primò omnium illud dicimus, cum etiam in cæteris proferantur exempla, non per omnia tamen similitudinem seruare possunt rei illius, cui prębere putantur exemplum: sed vnius alicuius partis pro qua videntur assumpta, similitudinem
Mat.13. tenent, Verbi gratia, vt cum in euangelio dicitur. Simile est regnum cælorum fermento quod abscondit mulier in farinæ mensuris tribus. Nunc quidnam putabimus regnum cælorum per omnia simile esse fermento, vt substātia illa ita palpabilis sit ac fragilis, vt & acida fieri possit & corruptata? Sed ad hoc solum exemplum istud videtur assumi, vt ostenderetur ex parua prædicatione verbi Dei humanas mentes fidei fermento posse coalescere. Similiter & cum dicitur. Simile est regnum cælorum reti misso in mare, quod ex omni genere piscium abstrahit. Et in hoc nunquid putandum est, quòd naturæ lini, quo rete operamur, ac nodis quibus maculæ nectuntur, regni cælorum substantia per omnia conferatur? Sed ad hoc solum videtur assumpta comparatio, vt ostenderetur: quia sicut rete de profundo maris pisces adducit ad littus, ita de profūdo seculi huius errore; humanæ animæ regni cælorum prædicatione liberantur. Ex quibus constat exempla non in omnibus his, quorum exempla sunt esse similia: alioqui si eadem essent omnia, iam non exempla dicerentur, sed ipsæ potius res, de quibus agitur, viderentur. Deinde etiam illud dicendum est, quòd nulla creatura talis esse potest, qualis creator eius: & ideo sicut sine exemplo est diuina substantia, ita & sine exemplo est diuinitas. Tum etiam illud addimus, quia omnis creatura ex nihilo est. Si ergo in substantiua scintilla, quæ ignis est, ex se

ex se creaturam quæ ex nihilo facta est gignit, & conditionem in hoc seruat originis suæ: cur illius æternæ lucis substantia, quæ semper fuit, quia insubstantiuum in se nihil habuit, insubstantiuum ex se splendorem proferre non potuit? Et ideo rectè vnicus dicitur filius. Vnicus enim & solus est, qui ita natus est, nec comparationem aliquam potest habere quod vnicum est: nec similitudinem in substantia cum facturis suis habere potest ille, qui factor est omnium. Hic est ergo Christus Iesus vnicus Dei, qui est & dominus noster. Vnicus & ad filium referri & ad dominum potest. Vnicus est enim & vere filius & vnus dominus Iesus christus. cæteri quippe filij, licet filij dicantur, adoptionis tamen gratia dicuntur, non veritate naturæ. Et si dicuntur alij domini, concessa tamen non ingenita potestate dicuntur. Hic verò solus est vnicus filius, & solus vnicus dominus: sicut & Apostolus ait. Et vnus dominus Iesus christus, per quem 1.Cor.8.
omnia. Ideo postea quàm propositus ordo fidei ineffabile sacramentum filij de natiuitate patris exposuit, nunc ad humanæ salutis dignationem dispensationemque descendit: & hunc quem supra dixit vnicum filium Dei, & dominum nostrum, nunc dicit. Qui natus est de spiritu sancto ex Maria virgine. Hęc iam inter homines dispensationis natiuitas est, illa diuinę substantiæ: hæc dignationis est, illa naturæ. De spiritu sancto ex virgine nascitur: & iam in hoc loco mundior auditus requiritur & purior sensus. Hunc enim quē dudum de patre natum ineffabiliter didicisti, huic à spiritu sancto templum fabricatum intra secreta vteri virginalis intellige: & sicut in sanctificatione sancti spiritus nulla sentienda est fragilitas, ita & in partu virginis nulla intelligenda est corruptio. Nouus enim huic seculo datus est hic partus, nec immeritò. Qui enim in cælis vnicus filius est, consequenter & in terra vnicus est, & vnicè nascitur. Nota sunt omnibus & in euāgeliis decantata de hoc scripta prophetarum, quæ dicunt: Quòd virgo conci- Esaia 7.
piet, & pariet filium. Sed & partus ipsius mirabilem modum Ezechiel pro- Ezech.44.
pheta antè formauerat. Mariam figuraliter portam domini nominans, per quam scilicet dominus ingressus est mundum. Dicit ergo hoc modo. Porta autem quę respicit ad Orientem clausa erit, & non aperietur, & nemo transibit per eam: quoniam dominus Deus Israel transibit per eā, & clausa erit. Quid tam euidēs de conseruatione virginis diei poterat? clausa fuit ea virginitatis porta, per ipsam intrauit dominus Deus Israel, per ipsam in hunc mundum de vtero virginis processit, & in æternum porta virginis clausa, seruata virginitate permansit. Igitur sanctus spiritus refertur dominicę carnis, & templi eius creator. Incipe iam hinc intelligere etiam spiritus sancti maiestatem. contestatur enim & euangelicus sermo de ipso, quod cum loquenti angelo ad virginem & dicenti. Quia paries filium, & vocabis no- Mat.1.
men eius Iesum: hic enim saluum faciet populum à peccatis suis, illam respondisse: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? & dixerit angelus ei: Spiritus sanctus veniet super te, & virtus altissimi obumbrabit tibi: & ideo, quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Vide ergo cooperantem sibi inuicem trinitatem. Spiritus sanctus venire dicitur super vir-

ginem, & virtus altissimi obumbrare ei. Quæ est autem virtus altissimi, nisi ipse Christus, qui est Dei virtus & Dei sapientia? Cuius autem hæc virtus est? Altissimi inquit. Adest ergo altissimus, adest & virtus altissimi, adest & spiritus sanctus. Hæc est trinitas vbique latens, & vbique apparens, vocabulis personisque discreta, inseparabilis verò substātia deitatis: & quamuis solus filius nascatur ex virgine, adest tamen & altissimus: adest & spiritus sanctus, vt & conceptus virginis sanctificetur & partus. Verùm hæc quia ex scripturis propheticis asseruntur, possunt fortè Iudæos, quamuis sint infideles & increduli, confutare. Sed pagani solent irridere nos, cum audiūt prædicari à nobis virginis partum: propter quod paucis eorum obtrectationibus respondendum est. Omnis partus ex tribus (vt opinor) constat, si adultæ ætatis sit femina, si virum adeat, si non sit illius vulua vicio sterilitatis occlusa. Ex his tribus in hoc partu quem prædicamus vnum defuit, vir scilicet: & hāc partē (quia qui nascebatur non erat terrenus homo, sed cælestis) per spiritum cælestem dicimus salua virginis incorruptione completam. Et tamen quid mirum videtur, si virgo conceperit, cum Oriētis auem quem Phœnicem vocant, in tantum sine coniuge nasci vel renasci constet, vt semper vna sit, & semper sibiipsi nascendo vel renascendo succedat? Apes certè nescire coniugia, nec fœtus nixibus edere, omnibus palam est. Sed & alia nonnulla deprehenduntur sub huiuscemodi sorte nascendi. Hoc ergo incredibile videbitur diuina virtute ad totius mundi reintegrationem factum, cuius exempla etiam in animalium natiuitate cernūtur? Et tamen mirandum est, cur hoc gentilibus impossibile videatur, qui credunt Mineruam suam de cerebro Iouis natam. Quid ad credendum difficilius, aut quid magis contra naturā est? Hic femina est, hic naturæ ordo seruatur, hic conceptus, hic partus temporibus suis editur: ibi nusquam femineus sexus, sed vir solus & partus. Qui illa credit, cur ista miratur? Sed & Liberum patrem dicunt de fœmore eius natum. Ecce aliud portenti genus, & tamen creditur. Venerem quoque, quam Aphroditen vocant, de spuma maris, sicut & omnis eius compositio ostendit, credunt esse progenitam. De ouo natum Castorem Pollucemque confirmant: & ex formica Myrmidones: & alia mille sunt, quæ quamuis contra naturam rerum venientia, ipsis tamen sunt visa credibilia, vt Deucalionis & Pyrrhæ lapides iactos, & hominum ex his segetem natam. Et cum hęc tot & talia figmenta crediderint, vnum eis impossibile videtur, quòd adolescens femina, diuinum germen, non hominis vicio, sed Deo spirante conceperit. Qui vtique si ad credendum difficiles sunt, illis tot & tam turpibus monstris fidem nequaquam cōmendare debuerāt. Si verò faciles sunt ad credendū, multo promptius hæc nostra tam honesta & tam sancta recipere, quàm illa tā indigna & tam fæda credere debuissent. Sed dicunt fortassis, quia possibile si fuerat Deo vt virgo conciperet, possibile etiam fuerat vt pareret: sed indignum eis videri, vt tanta illa maiestas per genitales feminæ transiret egressus: vbi quamuis nulla fuerit ex viri commistione contagio, fuit tamen ipsius puerperij obscœnæ attrectationis iniuria. Pro quo paulisper eis secundum

cundũ sensum suum respondeamus. Si quis videat paruulũ in profundo cœni necari, & ipse cũ sit vir magnus & potẽs, extremũ (vt ita dixerim) ingrediatur cœnum, vt paruulum liberet morientem, polluti ne à te accusabitur hic vir, qui paululũ caleauerit luti, an vt misericors laudabitur, quòd vitam contulerit morituro? Sed hæc etiam de communi homine dicta sint. Redeamus nunc ad naturam eius qui natus est. Quantũ putas natura solis illo inferior est? quantũ creatura sine dubio creatore. Intuere nunc, si solis radius in cœni alicuius voraginẽ demittatur, nunquid nã aliquid inde pollutionis acquirit? aut obscœnorũ illustratio, solis ducitur in iniuriã? Ignis quoq; quanto natura est inferior his de quibus sermo est, & nulla materia, vel obscœna, vel turpis adhibita ei, ignẽ polluisse creditur? Cũ hæc ita esse in rebus materialibus cõstet, tu in illa supereminenti & incorporea natura, quę super omnem ignẽ, & super omne lumen est, pollutionis aliquid putas ac obscœnitatis incidere? Tunc deinde etiã ad illud aduerte. Nos hominẽ à Deo creatum de terræ limo dicimus. Quòd si obscœnitas Deo reputatur opus suum requirenti, multo magis ei reputabitur opus istud ab initio fabricanti. Et superfluum est dicere, cur per obscœna transierit, cũ non possis dicere, cur obscœna cõdiderit. Et ideo obscœna hęc esse, nõ natura, sed obseruantia docuit. cæterũ omnia quæ sunt in corpore, ex vno eodẽque luto formata, vsibus tãtũ & officiis naturalibus distinguũtur. Sed ne illud quidẽ absolutione vacare huius quęstionis omittam, quòd substãtia Dei quę omnino est incorporea, inseri corporib9 vel capi ab eis principaliter nõ potest, nisi aliqua sit media substãtia spiritualis, quę capax diuini spiritus possit esse. Verbi gratia, vt si dicamus, lux omnia quidẽ membra corporis illustrare potest, à nullo tamẽ eorũ nisi à solo oculo capi potest. Solus est enim oculus qui capax est lucis. Et filius ergo Dei nascitur ex virgine, nõ principaliter soli carni sociatus, sed in anima in carnẽ Deũque media generatur. Anima ergo media & in secreta rationabilis spiritus arce verbũ Dei capiẽte, absque vlla quã suspicaris iniuria Deus est natus ex virgine. Et ideo nihil ibi turpe putãdũ est, vbi sanctificatio spiritus inerat, & anima quæ erat Dei capax, particeps fiebat etiã carnis. Nihil ibi ducas impossibile, vbi aderat virtus altissimi. Nihil de humana fragilitate cogites, vbi plenitudo inerat diuinitatis. Crucifixus sub Pontio Pilato, & sepultus descendit ad inferna. *Ephes. 1.*
Docet apostolus Paulus illuminatos esse debere oculos cordis nostri, ad intelligẽdũ quæ sit altitudo diuinitatis, latitudo & profundũ. Altitudo ergo & latitudo & profundũ, descriptio crucis est: cuius eam partẽ quæ in terra defixa est, profundum apellauit. Altitudinẽ verò illam quę super terrã porrecta sublimis erigitur. Latitudinem quoque illã, quę distenta in dexteram leuãque manus protenditur. Cum ergo tot species mortis sint, quibus de hac vita exitus dari hominibus solet, quid vult nos Apostolus illuminato corde scire rationẽ, cur ex his omnibus crucis potius species ad mortẽ delecta sit saluatoris? Vnde sciendũ est, quòd crux ista triumphus erat. Trophæum enim insigne: triumphus autẽ deuicti hostis indiciũ est. Quia ergo adueniens Christus, sicut Apostolus dicit, tria pariter sibi regna subiecit, *Philip. 2.*

Ephes. 3.

hoc enim indicat vbi ait: Quia in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium & infernorum: & hæc omnia sua morte vincebat: Conueniens mysterio mors quæsita est, vt in aëre sublimatus & aëris subiugans potestates, victoriam de his supernis & cælestibus traderet. Expansas autem manus tota die, sanctus propheta dicit eum tenere ad populum qui est in terra, vt incredulos contestaretur, & inuitaret credentes. Ea verò parte, qua sub terram demergitur, inferni sibi regna subiiceret. Etenim (vt breuiter aliqua etiam de secretioribus perstringamus) ab initio Deus cum fecisset mundum, præfecit ei & præposuit quasdam virtutum cælestium potestates, quibus regeretur & dispensaretur mortalium genus. Quod ita factum Moyses indicat in Deuteronomij cantico, vbi dicit: Cùm diuideret excelsus gentes, statuit terminos gẽtium secundum numerum angelorum Dei. Sed & horum nonnulli, sicut & ipse qui princeps appellatus est mũdi, datam sibi à Deo potestatem, non his quibus acceperant legibus temperarunt: nec humanum genus diuinis obedire præceptis, sed suis parére prędaricationibus docuerunt, & hinc aduersus nos peccatorum chirographa scripta sunt: quia vt propheta dicit. Peccatis nostris venundati sumus. Pretium namque animæ suæ vnusquisque consequitur, cùm concupiscentiæ satis fecerit. Per istud ergo vnusquisque chirographum illis rectoribus pessimis tenebatur, quod christus detraxit aduenicns, & hac eos potestate denudauit. Idque sub ingenti mysterio Paulus indicat, cum dicit de eo: Delens quod aduersus nos erat chirographum, & affigens illud cruci suæ, traducit principatus & potestates, triumphãs eos in semetipso. Rectores ergo illi quos humano generi pręfecerat Deus in tyrannidis contumaciã versi impugnare commissos sibi homines aggressi sunt, & peccati præliis debellare: sicut Ezechiel propheta mysticis designat eloquiis, cum dicit. In illa die procedent angeli festinãtes exterminare Æthiopiam, eritque inter eos perturbatio in die Ægypti, quoniam rectitudo venit. Ergo omnipotentia eorum nudata, christus dicitur triumphasse, ablatamque ab eis potestatem hominibus tradidisse: sicut ad discipulos suos dicit ipse in Euangelio: Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpẽtes & scorpiones, & super omnẽ virtutem inimici. Illos itaque qui accepta potestate malè abusi sunt, subiectis quondam suis subiecit crux christi. Nos verò, hoc est, humanum genus edocet primò omnium vsque ad mortem resistere aduersus peccatum, & libenter interitum pro pietate suscipere. Tunc deinde obedientiæ nobis in hac eadem cruce proponit exemplum, sicut in aliis qui aliquando rectores nostri fuerant, posuit contumacię pœnas. Audite ergo quomodo Apostolus vult per crucem Christi obedientiam nos docere: Hoc, inquit, sentite in vobis, quod in christo Iesu: qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualẽ Deo, sed semetipsum exinaniuit, formã serui accipiens, in similitudinẽ hominũ factus, & habitu repertus vt homo, factus est obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Quia ergo ille magnus magister est qui fecerit & docuerit, ideo obedientiam, quę piis etiam suscepta morte seruanda est, docuit ipse pro hac prius moriendo seruari.

Deute 32 · Esa. 50 · Coloss. 2 · Ezech. 30 · Luc. 10 · Philip. 2

uari. Sed fortasse terretur aliquis in huiuscemodi doctrina, quod quē paulò antè cū Deo patre diximus sempiternū, ac de eius substātia esse progenitum: quemque regno, maiestate, æternitate, vnum cū Deo patre esse docuimus, nunc de eius morte tractamus. Sed nolo terrearis ô fidelis auditor: paulò post istum quem audis mortuum, rursum immortalem videbis. Mors enim ab eo mortem spoliatura suscipitur. Nam sacramentum illud susceptæ carnis, quod supra exposuimus, hanc habet causam, vt diuina filij Dei virtus velut hamus quidam, habitu humanæ carnis obtectus, & (sicut apostolus Paulus antè dixit) habitu inuentus vt homo, principem mundi inuitare possit ad agonem: cui ipse carnem suam velut escam tradēs, hamo eum diuinitas intrinsecus teneret insertus, ex profusione immaculati sanguinis. Solus enim qui peccati maculam nescit, omnium peccata deleuit: eorum dumtaxat, qui sanguine eius postes fidei suæ signassent. Sicut ergo hamum esca contectum, si piscis rapiat, non modò escam ab hamo non remouet, sed & ipse de profundo esca aliis futur⁹ educitur: ita & is qui habebat mortis imperium, rapuit quidem in morte corpus Iesu, non sentiens in eo hamum diuinitatis inclusum: sed vbi deuorauit, hæsit ipse continuò, & diruptis inferni claustris, velut de profundo extractus trahitur, vt esca cæteris fiat. Quod ita futurum sub hac eadem figura Ezechiel dudum propheta significauerat, dicens: Et extraham te in hamo meo, & extendam te super terram. Campi implebuntur de te, & cōstituam super te omnes volucres cœli, & saturabo ex te omnes bestias terræ. Sed & propheta Dauid dicit. Dedit eum in escam populis Æthiopum. Et Iob de eodē mysterio similiter protestatur: ait enim ex persona domini loquentis ad se. Aut adducis draconem in hamo, aut ponis capistrum circa nares eius. Non ergo damno aliquo, aut iniuria diuinitatis christus in carne patitur: sed vt per infirmitatem carnis operaretur salutem, diuina natura in mortem descendit, non vt lege mortalium detineretur à morte, sed vt per sese resurrecturus ianuas mortis aperiret: velut si quis rex pergat ad carcerem, & ingressus aperiat ianuas, resoluat catenas, vincula, seras & claustra cōminuat, & educat vinctos in remissionem, & eos qui sedent in tenebris & in vmbra mortis, luci ac vitæ restituat: dicitur ergo rex fuisse quidem in carcere, non tamen ea conditione qua fuerant cęteri qui tenebantur in carcere: sed illi quidem vt pœnas soluerent, hic verò vt absolueret pœnas. Cautissimè autem qui symbolum tradiderunt, etiam tempus quo hęc sub Pontio Pilato gesta sunt designarunt, ne ex aliqua parte velut vaga & incerta gestorum traditio vacillaret. Sciendum sanè est, quòd in ecclesiæ Romanæ symbolo non habetur additum, Descendit ad inferna: sed neque in Orientis ecclesiis habetur hic sermo, vis tamen verbi eadem videtur esse in eo quòd sepultus dicitur. Sed quoniam erga scripturas tibi diuinas amor & studium subiacet, sine dubio dicis mihi, oportere hæc magis euidentibus diuinæ scripturæ testimoniis approbari. Quantò enim maiora sunt quæ credēda sunt, tantò idoneis magis & indubitatis testibus indigēt. Vera quippe est & consequens hæc propositio. Sed nos tanquam scientibus legem loquentes, testimoniorum syl-

Ibidem.
Ezech. 32
Psal. 73
Iob 40

uam breuitatis causa derelinquimus. Pauca tamen ex multis etiam si hoc requiritur, adhibeamus, scientes studiosis quibusque in scripturis diuinis latissimum testimoniorum pelagus patere. Primò ergo omnium sciendum est, quòd ipsa ratio crucis non omnibus vna eademque est: sed aliud gentibus, aliud Iudæis, aliud credentibus sapit: sicut & Apostolus dicit. Nos autem christum prædicamus crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis vocatis Iudęis & Græcis christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Et ibidem. Verbum enim crucis pereuntibus stultitia est, his verò qui salui fiunt, id est, nobis, virtus Dei est. Iudęi autē quibus ex lege traditum fuerat, christum in æternum mansurum, scādalum patiebantur de cruce eius, quia resurrectionem eius recipere noluerunt. Gentibus autem stultitia videbatur Deum mortem suscepisse, quia ignorabant mysterium carnis assumptæ. Fideles verò qui & natum & passum in carne susceperant & à mortuis resurrexisse, meritò virtutem Dei credebant esse, quæ vicerat mortem. Primò ergo hoc ipsum quod Iudęi quibus propherę hæc prædixerant non essent credituri, sed illi qui nunquam hęc à prophetis audierant: audi quomodo per Esaiam prophetico sermone signatur. Quibus non est, inquit, annunciatum de eo videbunt, & qui non audierunt intelligent. Quòd autem his qui meditabantur legem Dei, à pueritia vsque in senectutem non credentibus, ad gentes esset omne mysterium transferendum, idem Esaias hoc modo prædicit. Et faciet, inquit, dominus Deus sabaoth omnibus gentibus, in monte isto bibent lætitiam, bibent vinum, vngentur vnguento in monte isto. Tradet hæc omnia gentibus: hoc enim consilium omnipotentis super omnes gentes. Sed dicent fortasse nobis illi qui se iactant in scientia legis: blasphematis, qui dicitis dominum corruptioni mortis & passioni crucis fuisse subiectū. Legite ergo quod scriptum habetis in lamētationibus Hieremiæ, vbi dicit: Spiritus vultus nostri christus dominus comprehēsus est in corruptionibus nostris, in quo diximus: sub vmbra eius viuemus in gentibus. Audis quomodo propheta christum dominum comprehensum esse dicit, & pro nobis, id est, pro peccatis nostris corruptioni traditum: in cuius vmbra, quoniam populus ille Iudæorum permansit incredulus, gentilem subiectum esse dicit: quia viuimus nō in Israël, sed in gentibus. Quod si operosum non videtur, quàm possumus breuiter singula quę in euangeliis referuntur, qualiter in prophetis prædicta sint designemus, vt hi qui prima fidei elementa suscipiunt, testimonia hæc habeant in corde descripta: ne vlla eis vnquam de his quæ credunt, ambiguitas inimica surripiat. Edocemur per euangelium, quòd Iudas vnus de amicis & conuiuis Christi tradiderit eum. Audi hoc quomodo prænuncietur in psalmis: Qui manducauit, inquit, panes meos, ampliauit aduersum me supplātationem. Et alibi: Amici, inquit, mei & proximi mei aduersum me appropinquauerunt & steterunt. Et iterum: Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi erunt iacula. Vis audire, quomodo molliti sunt? Venit, inquit, Iudas ad Iesum, & dixit ei: Aue rabi, & osculatus est eum. Per molle igitur osculi blandimentum, execrabile iaculum proditionis infixit.

Vnde

Marginal notes: 1. Cor. 1 — ibidem — Esa. 53 — Esa. 25 — Thren. 4 — Psal. 4 — Psal. 37 — Psal. 54 — Matth. 26.

Vnde dominus ad eũ dixit: Iuda, osculo filium hominis tradis? Triginta *Luc. 22*
argẽteis audis eum appretiatum esse cupiditate proditoris. Audi & de hoc *Zach. 11*
propheticã vocẽ. Et dixi, inquit, ad eos. Si bonum est in conspectu vestro:
date mercedem meã, aut abnuite. Et post hæc. Et accepi, inquit, triginta ar-
genteos, & misi eos in domũ domini in cõflatorium. Nonne hoc est quod *Matth. 27*
in euangeliis scribitur. Quia Iudas pœnitentia ductus reportauit pecuniã,
& proiecit eam in templo, & discessit? Bene autẽ mercedem suam dixit, ve-
lut imputãtis & exprobrantis affectu: etenim tam multa bona opera apud
eos egerat, cæcos illuminauerat, claudis pedes, paralyticis gressum, mortuis
quoque reddiderat vitã. Pro his igitur omnibus bonis, mercedem ei resti-
tuunt mortem, triginta argenteorum æstimatione pensatã. Refertur item
in euãgeliis, quòd vinctus est. prædixit hoc sermo propheticus per Esaiam *Esai. 3 Sec. 70*
dicens. Væ animæ eorum qui cogitauerunt cogitationem pessimã aduer-
sum semetipsos, dicentes: Alligemus iustũ quia inutilis est nobis. Sed dicit
aliquis. Nunquid hæc de domino intelligenda sunt? Nũquid dominus ab
hominibus teneri poterat, & ad iudicium pertrahi? Et de hoc te idem pro- *Esai. 3*
pheta conuincet. Dicit enim his verbis: Dominus in iudiciũ veniet cum se-
nioribus & principibus populi. Iudicatur ergo dominus secũdũ prophetæ
testimonium, & nõ solum iudicatur, sed etiã flagellis cæditur, & palmis in
faciem verberatur, & conspuitur, & omne pro nobis perfert opprobriũ in-
dignitatis. Et quia hæc stupescenda erant omnibus cùm prædicarentur ab
apostolis: idcirco etiam ex persona ipsorũ propheta exclamat & dicit: Do- *Esaia 53*
mine quis credidit auditui nostro? Incredibile enim est, vt Deus Dei filius
passus ista dicatur & prædicetur: ergo & prædicũtur per prophetas, ne qua *Esa. 50*
credituris dubitatio nasceretur. Ipse ergo ex sua persona christus dominus
dicit: Dorsum meum dedi ad flagella, & maxillas meas ad palmas, & faciẽ
meã non auerti à confusione sputorum. Scribitur etiam illud inter cæteras
eius passiones, quòd alligantes eum duxerunt ad Pilatum. Præsignauit etiã
hoc propheta, vbi dicit: Et alligantes adduxerunt eũ xenium regi Iarim. Si *Osee 10*
obiiciat aliquis & dicat: sed Pilatus non erat rex. Audi ergo quid in conse- *Sec. 70*
quentibus refert euangeliũ. Audiens, inquit, Pilatus eũ esse de Galilæa, mi-
sit eum ad Herodem, qui erat tunc rex in Israël. Et bene addit nomẽ Iarim,
quod est syluester. Nõ enim erat Herodes de domo Israël, nec de illa vinea
Israëlitica, quam eduxerat dominus de Ægypto, & plantauerat in cornu in
loco vberi: sed erat syluester, id est, ex sylua alienigenarũ: & ideo rectè syl-
uester est appellatus, quia de Israëliticæ vitis nequaquã palmitibus pullu-
lasset. Sed ad hoc quod dicit propheta xenium, cõuenienter aptauit. Tunc
enim Herodes & Pilatus (vt euangelium testatur) ex inimicis in concordi- *Luc. 23*
am reuocati sunt: & velut reconciliationis suæ xenium, iustum sibi inui-
cem mittebant Iesum. Quid interest dummodò Iesus vt saluator dissiden-
tes reconciliet, & pacem reparet, ac etiam concordiam reddat? Vnde
etiam de hoc scriptum est in Iob. Dominus reconciliat corda princi- *Iob 12*
pum terræ. Refertur item quòd cum Pilatus vellet eum dimittere, om- *Sec. 70*
nis populus succlamauerit: Crucifige, crucifige eum. Prænunciat hoc

Q

Hier.12 quoque Hieremias propheta, dicens ex persona domini ipsius: Facta est, inquit, hæreditas mea mihi, sicut leo in sylua: dedit super me vocem suam, propterea exosus sum eam: & propterea, inquit, dereliqui domum meam.
Esa.57 Psal.37 Esaia 53 Et iterum alibi dicit, Supra quem aperuistis os vestrum, & aduersus quem relaxastis linguas vestras? cùm iudicaretur, scribitur tacuisse. Multæ de hoc scripturæ testantur. In psalmis dicitur, Factus sum sicut homo non audiẽs, & non habens in ore suo increpationes. Et iterum, Ego tanquam surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum. Et iterum alius propheta dicit. Sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum: in humilitate iudicium eius sublatum est. Imposita ei scribitur corona spinea.
Cant.3 Audi de hoc in Canticis canticorum, super iniquitatem Hierusalem mirantis de iniuria filij, Dei patris vocem dicentis: Exite, & videte filiæ Hierusalem coronam, qua coronauit eum mater sua: Sed & de spinis ita alius
Sec.70 propheta commemorat. Et expectaui vt faceret vuam, fecit autem spinas:
Esai. 5 & non iustitiam, sed clamorem. Veruntamen vt mysterij secreta cognoscas, oportebat eum qui peccata mundi venit auferre, etiam terræ maledicta purgare, quę peccante protoplasto sententiam præuaricationis acceperat, dicente domino: Maledicta terra in operibus suis, spinas & tribulos
Sec.70 Hier.11 producet tibi. Propterea ergo spinis coronatur Iesus, vt prima illa condẽnationis sententia solueretur. Ad crucem ducitur, & in ligno totius mundi vita suspenditur. Vis & de hoc propheticis testimoniis confirmari? Audi Hieremiam dicentem de hoc: Venite, & iniiciamus lignum in panem eius,
Exod.13 & conteramus eum de terra viuentium. Et iterum Moses deflens eos dicit: Et erit vita suspensa ante oculos tuos, & timebis per diem & noctem, & nõ credes vitæ tuæ. Sed transcurrendũ nobis est: iam enim propositæ breuitatis modum excedimus, & breuiatum sermonem longa disertione distendimus: pauca tamẽ addemus, ne penitus quod cœpimus, præteriisse videamur. Scribitur Iesus in latere percussus, aquam simul & sanguinem profu-
Ioan.7 disse. Hoc quippe mysticũ est, ipse enim dixerat: Quia flumina de ventre eius procedent aquæ viuæ. Sed produxit & sanguinẽ, quem petierunt Iudæi venire super se & super filios suos. Produxit ergo aquã, quæ credentes diluat: produxit & sanguinem, qui condemnet incredulos. Potest tamen etiam intelligi illud quòd duplicem gratiam baptismi figurauerit. Vnam quæ datur per aquam baptismi, aliam quę per mysterium profusionis sanguinis quæritur: vtrunque enim baptismum nominatur. Quod & si hoc quæris, cur non ex alio membro, sed ex latere potius produxisse dicatur aquã & sanguinem? Videtur mihi per costam mulier indicari. Quia ergo fons peccati & mortis de muliere prima, quæ fuit primi Adã costa, processit, fons redemptionis ac vitæ de secundi Adam costa producitur. Scriptum est, quòd in passione eius ab hora sexta vsque ad horam nonam tenebræ factæ sunt. Accipe & de hoc prophetæ testimonium dicentis.
Amos 8 Zacha.14 Occidet tibi sol meridie. Et iterum Zacharias propheta: In illa, inquit, die non erit lux: frigus & pruina erit vno die, & dies illa nota domino, & neque dies, neque nox, & ad vesperam erit lux. Quid tam euidens à propheta

pheta dici poterat, vt iam tum hæc non tam futura prædici, quàm narrari præterita videantur? Et frigus & pruinam prædixit: propterea enim Petrus calefaciebat se ad ignem, quia frigus erat: & patiebatur frigus non solum temporis, sed & fidei. Addit etiam. Et dies illa nota domino, & neque dies, neque nox. Quid est neque dies, neque nox? Nonne apertè de insertis diei tenebris, & reuocata rursum luce disseruit? Nō fuit illa dies, neque enim incœpit ab ortu solis. Neque integra nox fuit: non enim peracto diei cursu spatia sibi debita vel ab initio suscepit, vel ad vltimum determinata perduxit: sed fugata per impiorum facinus lux reparatur ad vesperam. Post horam enim nonam depulsis tenebris sol redditur mundo. Et iterum alius de hoc ipso testimonium dicit. Et obscurabitur super terram in die lux. Docet euangelij prædicatio, quòd etiam milites diuiserunt sibi vestimenta Iesu, & super tunicam eius miserunt sortem. Hoc etiam curæ fuit spiritui sancto prophetarum vocibus protestari, cùm Dauid dicit. Diuiserunt sibi vestimēta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Sed ne de illa quidem veste quam dicuntur milites illudentes induisse eum, id est, de veste coccinea prophetæ siluerunt. Audi enim quid dicat Esaias. Quis est hic qui venit de Edom, rubor vestimentorum eius ex Bosra? Quare rubicunda sunt vestimēta tua, & indumentum tuum tanquam in torculari calcatum? Vnde & ipse respondit. Torcular calcaui solus filiæ Sion. Solus est qui peccatum non fecit, & abstulit peccata mundi. Si enim potuit per vnum hominem mors introire, quanto magis per vnum hominem, qui & Deus erat, potuit vita restitui? Refertur etiam quòd aceto potatus sit, vel vino myrrhato, quod est amarius felle. Audi quid de hoc propheta prędixerit. Et dederunt, inquit, in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Ad quæ respondens iam tunc Moses dicebat de populo illo. Ex vineis Sodomorum vitis eorum, & palmes eorum de Gomorris, vua eorum, vua fellis, & botrus amaritudinis ipsis. Et iterum exprobrans eos dicit. Populus stultus & non sapiens, hęc domino retribuisti? Sed & in canticis eadem prænunciantur, vbi etiam hortus, in quo crucifixus est designatur. Dicit ergo. Intraui in hortum meum soror mea, sponsa mea, & vindemiaui myrrham meam: vbi euidenter vinum myrrhatū quo potatus est declarauit. Et spiritum post hæc scribitur reddidisse. Prænunciatū fuerat & hoc per prophetam dicētem ex persona filij ad patrem. In manus tuas cōmendo spiritum meum. Sepultus perhibetur, & lapis magnus appositus ante ostiū monumenti. Accipe etiam de hoc quid propheticus per Hieremiā sermo prędixerit. Mortificauerunt, inquit, in lacum vitam meam, & posuerunt lapidem super me. Euidentissima hæc sepulturæ eius indicia propheticis vocibus designata sunt. Accipe tamen & alia. A conspectu, inquit, iniquitatis ablatus est iustus, & in pace est locus eius. Et alibi. Et dabo malignos pro sepultura eius. Et item alius Recubans dormiuit vt leo, & vt catulus leonis, quis suscitabit eū? Sed etiam quòd in infernum descendit, euidenter pronūciatur in psalmis, vbi dicit Et in puluerē mortis deduxisti me. Et iterum. Quæ vtilitas in sanguine meo, dum descendero in corruptionē? Et iterum.

Matth. 27
Psal. 27
Esai. 63
ibidem
Psal. 68
Deut. 32
Sec. 70
Cant. 5
Psal. 30
Thre. 3
Sec. 70
Esai. 57
Sec. 70
Psal. 21
Psal. 29
Psal. 68

Psal. 68 Descendi in limum profundi, & non est substantia. Sed & Ioannes dicit.
Matth. 11. 1. Pet. 3 Tu es qui venturus es (in infernum sine dubio) an alium expectamus? Vnde & Petrus dicit, quia Christus mortificatus carne, viuificatus autem spiritu qui in ipso habitat, eis qui in carcere conclusi erant descendit spiritibus prędicare, qui increduli fuere in diebus Noë. In quo etiam quid operis in infernum egerit declaratur. Sed & ipse dominus per prophetam dicit tanquam
Psal. 29 de futuro. Quia non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Quod rursum prophetice nihilominus
Psal. 15 ostēdit impletum, cùm dicit: Domine eduxisti animam meam ab inferno, saluasti me à descendentibus in lacum. Sequitur post hæc. Tertia die resurrexit à mortuis. Resurrectionis quippe gloria in christo clarificauit omne quod prius infirmum & fragile videbatur. Si tibi paulò ante non putabatur esse possibile, vsque ad mortem venisse immortalem: aspice nunc, quia qui deuicta morte resurrexisse dicitur, non potest esse mortalis. Sed bonitatem in hoc intellige creatoris, quia ille eousque te sequendo descendit, vsquequo tu peccando deiectus es. Nec creatorem omnium Deum impossibilitatis accuses, vt ibi putes opus eius caduco lapsu potuisse concludi, quo ille salutem operaturus peruenire non posset. Inferna & superna nobis dicuntur, qui certa corporis circunscriptione conclusi, intra regionis præscriptæ nobis terminos continemur. Deo autem qui vbique est, & nusquam deest, quid infernum est, aut quid supernum? Veruntamen in assumptione corporis etiam ista complentur. Resuscitatur caro, quæ reposita fuerat in se-
Psal. 15 pulcro, vt adimpleretur illud quod dictum est per prophetam. Quia non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Rediit ergo victor à mortuis, inferni spolia secum trahens. Eduxit enim eos qui tenebantur à morte, sicut
Ioan. 12 & ipse prædixerat, vbi ait. Cum exaltatus fuero à terra, omnia ad me ipsum
Matth. 27 traham. Attestatur autē de hoc euangelium, cùm dicit. Monumenta aperta sunt, & multa corpora dormientium sanctorum resurrexerunt & apparuerunt multis, & ingressi sunt in sanctam ciuitatem: illam sine dubio ingressi
Galat. 4 sunt ciuitatem, de qua Apostolus dicit: Quę autem sursum est Hierusalem,
Hebr. 2 libera est, quæ est mater omnium nostrum. Sicut & ad Hebræos iterum dicit. Decebat enim eum propter quem omnia, per quem omnia qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummari. Igitur cōsummatam passionibus carnem humanam, quę in mortem ceciderat per protoplasti lapsum, resurrectionis virtute reparatam, in
Ephes. 2 dextera Dei sedens in altissimis collocauit, vt & Apostolus dicit. Qui simul excitauit nos, simulq; sedere fecit in cælestib⁹. Hic enim erat figul⁹, qui vt
Hier. 18 Hiere. propheta docet vas de manu sua collapsū & cōfractū, rursum eleuauit manib⁹ suis, & reformauit, sicut placuit in cōspectu eius. Placuit autē ita, vt corpus q mortale & corruptibile susceperat, de sepulcri petra leuatū, & immortale atq; incorruptibile effectū, iā non in terrenis, sed in cęlestibus & patris dextera collocauit. Plenæ sunt his sacramētis scripturæ veteris testamēti. Null⁹ super hoc propheta, null⁹ legislator, aut psalmographus siluit, sed omnis penè sacra de his pagina loquitur: & ideo superfluum videtur

immo-

immorari nos ad congreganda testimonia. Pauca tamen admodum ponemus, ad ipsos fontes diuinorum voluminum remittentes eos, qui potare abundantius cupiunt. Dicit ergo statim in psalmis. Ego dormiui, & soporatus sum, & exurrexi, quoniam dominus suscepit me. Item in alio. Propter miseriam inopum & gemitum pauperum nunc exurgam, dicit dominus. Et alibi, sicut iam superius diximus. Domine, eduxisti de inferno animam meam, saluasti me à descendentibus in lacum. Et in alio loco. Quoniam conuersus viuificasti me, & de abysso terræ iterum reduxisti me. Euidentissimè in octogesimo septimo psalmo de eo dicitur. Et factus est sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber. Non dixit homo, sed sicut homo. Sicut homo enim erat qui descenderat in infernum: sed inter mortuos liber erat, quia à morte teneri non poterat. Et ideo in vno natura humanæ fragilitatis potestas ostenditur. Osee autem propheta etiam de tertia die manifestissimè pronunciat hoc modo. Sanabit, inquit, nos post biduum: in die autem tertia resurgemus, & viuemus in conspectu eius. Hæc autem ex persona eorum dicit, qui cum ipso die tertia resurgentes, de morte reuocantur ad vitam. Et ipsi sunt qui dicunt. Die tertia resurgemus, & viuemus in conspectu eius. Esaias verò apertè dicit. Qui eduxit de terra pastorem magnum ouium. Sed quòd & mulieres visuræ essent resurrectionem eius, scribis & pharisæis & populo non credente, etiam hoc prædixit Esaias his verbis. Mulieres quæ venitis à spectaculo, venite: non enim est populus habens intellectum. Sed etiam de illis mulieribus, quæ post resurrectionem perrexisse ad sepulcrum dicuntur, & quæsisse eum & non inuenisse, sicut de Maria Magdalene, quæ refertur venisse ad monumentum ante lucem, & non inuento eo flens dixisse ad angelos. Quia tulerunt dominum, & nescio vbi posuerant eum: etiam de hoc ita prædicitur in Canticis canticorum. In cubili meo quæsiui eum, & non inueni. De illis quoque qui inuenerunt eum & tenuerunt pedes eius, prædicitur in canticis canticorum. Tenebo eum, & nō dimittam eum, quem dilexit anima mea. Hæc interim pauca de multis: breuitati enim studentes, plura coaceruare non possumus. Ascendit ad cęlos, sedet ad dexteram patris: inde venturus est iudicare viuos & mortuos. Consequenti breuitate in fine sermonis hęc cōtinētur, in quibus quod dicitur quidem palā est. Sed consequēter quo sensu intelligi debeant quæ dicuntur, ascendisse, & sedere, & venturum esse; nisi secundū dignitatē diuinitatis intelligas, aliquid per hæc humanæ fragilitatis videbitur indicari. Consummatis etenim his quæ in terra gerebātur, & anima de inferni captiuitate reuocata, ascendere memoratur ad cælos, sicut propheta prædixerat. Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus: illa scilicet dona, quæ Petrus in Actibus apostolorum de sancto spiritu dicebat. Exaltatus igitur dextera Dei effudit hoc donum quod vos videtis & auditis. Donum ergo spiritus sancti dedit hominibus, quia captiuitatem, quàm prius diabolus per peccatum deduxerat in infernum, Christus per mortis suæ resurrectionem reuocauit ad cęlos. Ascendit ergo ad cælos, non vbi verbum Deus ante non fuerat,

Psal. 3
Psal. 11
Psal. 29
Psal. 70
Osee 6
Esa. 63
Ioan. 20
Cant. 3
ibidem
Psal. 67
Ephes. 4. Actor. 2

quippe qui erat semper in cælis, & manebat in patre, sed vbi Verbum caro factum antè non sederat. Denique quia nouus iste ingressus portarum cæli æditui & principibus videbatur, videntes naturam carnis secreta cęlo tum penetrantem, dicunt ad inuicem, sicut Dauid plenus spiritu sancto denun-
Psal.23 ciat, dicens: Tollite portas principes vestras & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis & potens, dominus potens in prælio. Quę vox vtique non propter diuinitatis potentiam, sed propter nouitatem carnis ascendentis ad Dei dexteram ferebatur.
Psal.46 Dicit & alibi idē Dauid: Ascendit Deus in iubilatione, & dominus in voce tubæ. In voce etenim tubæ mos est victorem redire de prælio. De ipso quo-
Amos 9 que & illud dicitur. Qui ædificat in cælo ascensionem suam. Et item alibi.
Psal.17 qui ascendit super cherubim, volauit super pennas ventorum. Sedere quoque ad dexteram patris, carnis assumptæ mysterium est. Neque enim incorporeæ illi naturæ conuenienter ista absque assumptione carnis aptātur: neque sedis cęlestis perfectio diuinæ naturæ, sed humanę conquiritur. Vnde
Psal 92 & dicitur de eo. Parata est sedes tua Deus ex tunc, à seculo tu es. Parata igi-
Phil.2 tur à seculo sedes est, in qua dominus Iesus sessurus erat: in cuius nomine omne genu flectatur, cęlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur ei, quia dominus Iesus est in gloria Dei patris. De quo &
Psal.109 Dauid ita refert. Dixit dominus domino meo sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quæ tamen dicta domi-
Matth.22. nus in euangelio disserens, dicebat ad Pharisæos. Si ergo Dauid in spiritu dominum vocat eum, quomodo filius eius est? per quod ostendit se secun-
Matth.26. dum spiritum dominum, secūdum carnem filium esse Dauid. Vnde & ipse
1.Pet.3 dominus iterum dicit. Veruntamen dico vobis: Amodo videbitis filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei. Et Petrus apostolus dicit de
Ephes.2 christo, quòd est in dextera Dei sedens in cælis. Sed & Paulus ad Ephesios scribens. Secundum operationem, inquit, potētię virtutis eius, quam operatus est in Christo, suscitans eum à mortuis, & sedere faciens in dextera sua. Quòd autem veniat iudicaturus viuos & mortuos, multis quidem diuinarum scripturarum testimoniis edocemur. Sed prius quàm propheticis hęc eloquiis prędicta doceamus, illud necessariè arbitror admonendum, quòd ista fidei traditio quotidie nos vult de aduētu iudicis esse solicitos, vt actus nostros ita præparemus, tanquam reddituri imminenti iudici rationem.
Psal.111 Hoc enim erat quod & propheta dicebat de viro beato: Quia disponit sermones suos in iudicio. Quòd autem dicitur iudicare viuos & mortuos, non ideo dicitur, quòd alij viui, alij mortui ad iudicium veniant: sed quòd animas simul iudicabit & corpora, in quibus viuos animas, mortuos corpora
Matth.10 nominauit. Sicut & ipse dominus loquitur in euangelio, dicens. Nolite timere eos qui possunt corpus occidere, animæ autem nihil possunt facere: sed timete potius eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam. Nunc iam paucis si videtur etiam per prophetas hæc prædicta esse doceamus. Plura autem testimonia cum volueris, ipse tibi de scripturarum la-
Malach.3. titudine congregabis. Dicit ergo Malachias propheta. Ecce veniet dominus

nus omnipotēs, & quis sustinebit diē aduentus eius, aut quis sustinebit aspectum eius? quia ipse ingreditur sicut ignis conflatorij, & sicut herba lauantium, & sedebit conflans & purgans, sicut aurum. Vt autem euidentius cognoscas, quis sit iste dominus de quo hæc dicuntur: audi quid & Daniel propheta pronunciet. Videbam, inquit, in visu noctis, & ecce cum nubibus cæli, quasi filius hominis, veniens, vsque ad vetustum dierum peruenit, & in conspectu eius oblatus est liber: & ipsi datus est principatus & honor & regnū: & omnes populi, tribus & linguæ ipsi seruiēt: & potestas eius, potestas ęterna, quę nō pręteribit, & regnū eius nō corrūpetur. Ex his ergo edocemur, non solum de aduentu & de iudicio, sed & de potestate eius & regno, quia potestas æterna sit, & fine corruptionis fine sit regnum: sicut & in symbolo dicitur. Et regni eius non erit finis. vnde valde alienus à fide est, qui regnum christi dicit aliquādo finiendum. Scire tamen debemus, quòd salutarem Christi aduentum hunc conatur inimicus ad decipiendos fideles callida fraude simulare, & pro filio hominis, qui expectatur venturus in maiestate patris sui, filium perditionis in prodigiis & signis mendacibus præparare, vt pro christo, mundo huic introducat antichristum: de quo & dominus in euangeliis prædixit Iudæis. Quia ergo veni in nomine patris mei, & non recepistis me: alius veniet in nomine suo, & ipsum recipietis. Et iterum dicit: tunc videbitis abominationem desolationis stantē in loco sancto, sicut dicit Daniel propheta, qui legit intelligat. Daniel ergo de aduentu erroris istius plenius & lātius in suis visionibus edocet, ex quibus valde operosum est nunc exempla ponere, qui satis amplis narrationibus dilatatur: & ideo scire de his plenius volentem, ad ipsas magis recensendas remittimus visiones. Sed & Apostolus dicit de eo. Ne quis vos seducat vllo modo: quoniam nisi discessi venerit primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam ipse sit Deus. Et paulò post. Et tunc reuelabitur iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & euacuabit eum illuminatione aduentus sui, cuius est aduentus secundum opera satanę in omni virtute, signis & prodigiis mendacibus. Et item paulò post. Et ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati. Propterea ergo propheticis & euāgelicis atque Apostolicis vocibus nobis pręnunciatur hic error, ne qui pro aduentu christi, aduentum credant antichristi: sed sicut ipse dominus dicit. Cum dixerint vobis: ecce Christus hîc, aut ecce illic, nolite credere. Venient enim multi pseudochristi & pseudoprophetæ, & seducent multos. Sed quomodo demōstrauerit iudiciū veri Christi, videamus. Sicut fulgur, inquit, de Oriente resplēdet vsque in Occidētē, ita erit aduētus filij hominis. Cùm ergo aduenerit verus dominus Iesus Christus, sedebit, & iudicium statuet: sicut & in euāgeliis dicit. Et segregabit oues ab hœdis, i. iustos segregabit ab iniustis: sicut & Apostol⁹ scribit. quia omnes nos stare oportet ante tribunal christi, vt recipiat vnusquisque propria corporis prout gessit, siue bona siue mala.

Dan. 7 · Ioan. 5 · Matth. 24 · 2. Thess. 2. · Matth. 24 · Matth. 25. · Rom. 14.

Iudicabitur autē non solum pro gestis, sed etiā pro cogitatis: secundū quod
Rom. 2. ipse Apostolus dicit. Inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiā defendentibus in die quo iudicabit Deus occulta hominum. Sed & de his ista sufficiant. Post hæc ponitur in ordine fidei. Et in spiritu sancto. Ea quæ in superioribus paulo latius de Christo sunt tradita, ad incarnationis & passionis eius mysterium pertinent, quæ dum media intercedunt personæ ipsius coaptata, sancti spiritus commemorationem paulo longius reddiderunt. Cæterùm si solius diuinitatis ratio habeatur, eo modo quo in principio dicitur Credo in Deum patrem omnipotentem: & post hæc, in Iesum Christum filium eius vnicum dominum nostrum: ita iungitur. Et in spiritu sancto. Illa verò omnia quæ de Christo memorantur, ad dispensationem carnis, vt diximus, spectant. Igitur in sancti spiritus commemoratione adimpletur mysterium Trinitatis. Sicut enim vnus dicitur pater, & alius non est pater: & vnus dicitur vnigenitus filius, & alius vnigenitus filius non est: ita & spiritus sanctus vnus est, alius non potest esse spiritus sanctus. Vt ergo fiat distinctio personarum, affectionis vocabula secernuntur, quibus ille pater intelligatur, ex quo omnia, & quia ipse non habeat patrem. Iste filius, tanquam qui ex patre natus sit: & hic spiritus sanctus, tanquam de vtroque procedens, & cuncta sanctificans. Vt autem in vna eademque trinitate diuinitas doceatur: sicut dictum est, in Deo patre credi adiecta præpositione, in: ita & in Christo filio eius, ita & in spiritu sancto memoratur. Sed vt manifestius fiat quod diximus, ex consequentibus approbabitur. Sequitur nāque post hunc sermonem. Sāctam ecclesiam catholicam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem. Non dixi in sanctam ecclesiam catholicam, nec in remissionem peccatorum, nec in carnis resurrectionem: si enim addidisset, in, præpositionem, vna cum superioribus eademque vis fieret. Nunc autem in illis quidem vocabulis, vbi de diuinitate ordinatur fides, in Deo patre dicitur, & in Christo filio eius, & in spiritu sancto. In cęteris verò vbi nō de diuinitate, sed de creaturis & de mysteriis sermo est, in, præpositio nō additur, vt dicatur, in sancta ecclesia: sed sanctā ecclesiā credēdā esse, nō vt Deū, sed vt ecclesiā Deo cōgregatā. Et remissionē peccatorū credant esse, nō in remissionē peccatorū: & resurrectionē carnis credāt, nō in resurrectionē carnis. Hęc itaq; pręposition is syllaba, creator à creaturis secernitur, & diuina separantur ab humanis. Hic igitur spiritus sanctus est, qui in veteri testamento legem & prophetas, in nouo euangelia & apostolos in-
2. Timo. 3 spirauit. Vnde Apostolus dicit. Omnis scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum. Et ideo quæ sunt noui ac veteris testamenti volumina, quæ secundum maiorum traditionem per ipsum spiritum sanctum inspirata creduntur, & ecclesiis Christi tradita, competens videtur hoc in loco euidenti numero, sicut ex patrum monumentis accepimus, designare. Itaque veteris testamenti, omnium primo Moysi quinque libri sunt traditi, Genesis, Exodus, Leuiticus, Numerus, Deuteronomium. Post hęc Iesus Naue, Iudicium simul cum Ruth. Quatuor post hæc Regnorum libri, quos Hebræi duos numerant, Paralipomenon, qui dierum dicitur, liber, & Esdræ

dtę duo, qui apud illos singuli computantur, & Hester Prophetarum verò, Esaias, Hieremias, Ezechiel, & Daniel: præterea duodecim prophetarum liber vnus. Iob quoque, & psalmi Dauid singuli sunt libri. Salomon verò tres ecclesiis tradidit, Prouerbia, Ecclesiastes, Cantica canticorum: in his concluserunt numerum librorum veteris testamenti. Noui verò, quatuor euangelia, Matthæi, Marci, Lucæ, & Ioannis. Actus apostolorum quos describit Lucas. Pauli apostoli epistolæ quatuordecim. Petri apostoli duæ. Iacobi fratris domini & apostoli vna. Iudæ vna. Ioannis tres. Apocalypsis Ioannis. Hæc sunt quæ patres intra canonem concluserunt, & ex quibus fidei nostræ assertiones constare voluerunt. Sciendum tamen est, quòd & alij libri sunt, qui non sunt canonici, sed ecclesiastici à maioribus appellati sunt, id est, Sapientia, quæ dicitur Salomonis, & alia Sapientia, quæ dicitur filij Sirach, qui liber apud latinos hoc ipso generali vocabulo Ecclesiasticus appellatur, quo vocabulo non auctor libelli, sed scripturæ qualitas cognominata est. Eiusdem verò ordinis libellus est Tobiæ & Iudith & Machabæorum libri. In nouo verò testamento libellus, qui dicitur Pastoris siue Hermes, qui appellatur duæ viæ, vel iudicium Petri. Quæ omnia legi quidem in ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei cōfirmandam. Cęteras verò scripturas apocryphas nominarunt, quas in ecclesiis legi noluerunt. Hęc nobis à patribus tradita sunt, quę (vt dixi) opportunum visum est hoc in loco designare, ad instructionem eorum qui prima sibi ecclesię ac fidei elementa suscipiunt, vt sciant ex quibus sibi fontibus verbi Dei haurienda sint pocula. Tenet deinde ratio fidei, sanctam ecclesiam. Causam iam superius diximus, cur non dixerint etiam hic, in sanctam ecclesiam. Hi igitur qui supra in vno Deo credere edocti sunt, sub mysterio trinitatis, credere etiam hoc debent, vnam esse ecclesiam sanctam, in qua est vna fides & vnū baptisma, in qua vnus Deus creditur pater, & vnus dominus Iesus Christus filius eius, & vnus spiritus sanctus. Ista est ergo sancta ecclesia, non habens maculam aut rugam. Multi enim & alij ecclesias congregauerunt, vt Marcion, & Valentinus, & Ebion, & Manichęus, & cæteri omnes hæretici. Sed illæ ecclesiæ non sunt sine macula vel ruga perfidiæ: & ideo dicebat de illis propheta. Odi ecclesiam malignantium, & cum impiis non sedebo. De hac autem ecclesia, quæ fidem Christi integram seruat, audi quid dicat spiritus sanctus in canticis canticorum. Vna est columba mea, vna est perfecta genitrici suæ. Qui ergo hanc fidem in ecclesia suscipit, non declinet in concilio vanitatis, & cum iniqua gerentibus non introeat. Concilium namque vanitatis est, quod agit Marcion, qui negat patrem Christi Deum esse creatorem, qui per filium suum fecerit mundum. Concilium vanitatis est quod Ebion docet, ita Christo credi debere, vt circuncisio carnis, & obseruatio sabbathi, & sacrificiorum solemnitas, cæteræque omnes obseruantiæ secundum legis literam teneantur. Concilium vanitatis est quod docet Manichæus, primò quòd seipsum paracletum nominauit: tum deinde quod mundum à malo factum dicit, Deum creatorem negat, testamentum vetus repudiat: vnam bonam,

Psal. 25

Cant. 6

aliam malam naturam sibi inuicem asserit: coæternas animas hominum secundum Pythagoreos in pecudes & animalia & bestias redire per diuersos nascendi circulos astruit: resurrectionem carnis nostræ negat: passionem domini & natiuitatem non in veritate carnis, sed in phantasiis fuisse confirmat. concilium vanitatis est quod Paulus Samosatenus, & eius post hunc successor Photinus asseruit, Christum non fuisse ante secula natum ex patre, sed ex Maria cœpisse: & non eum Deum hominem natum, sed ex homine Deum factum existimat. Concilium vanitatis est, quod Arius atque Eunomius docuit, qui filium Dei non ex ipsa patris substantia natum, sed ex nihilo creatum voluit. concilium vanitatis est & quod illi aiunt, qui filium Dei quidem de substantia patris fatentur, sanctum verò spiritum separant & secernunt: cum vbique vnam eãdemque virtutem & diuinitatem *Math. 28.* trinitatis ostendat saluator in euangelio, cùm dicit Baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti: & est apertè impium separari ab homine quod diuinitus iungitur. concilium vanitatis est & hoc, quod olim congregauit pertinax & praua contentio, asserens christum carnem quidem humanam suscepisse, non tamen & animam rationalem: cum vtique & carni & animæ & sensui humano ac menti vna eadéque salus à christo collata sit. Sed & illud concilium vanitatis est, quod Donatus per Africam traditionem ecclesiæ criminando contraxit: & quod Nouatus sollicitauit, lapsis pœnitentiam denegando: & secundas nuptias, cùm forte iniri eas necessitas exegerit, condemnando. Has ergo omnes velut congregationes malignantiũ fuge. Sed & eos si qui illi sunt, qui dicuntur asserere, quòd filius Dei non ita videat vel nouerit patrem, sicut noscitur ipse & videtur à patre: vel regnum christi esse finiendum, aut carnis resurrectionem non in integram naturæ suæ substantiam reparandam, futurum Dei iustum erga omnes negare iudicium, diabolum à debita absolui damnatione pœnarum. Ab his, inquam, omnibus fidelis declinet auditus. Sãctam vero ecclesiam tene, quæ Deum patrem omnipotentem, & vnicũ filium eius Iesum christum dominum nostrum, & spiritum sanctum, concordi & consona substantiæ ratione profitetur. Filiumque Dei natum ex virgine, passum pro salute humana, ac resurrexisse à mortuis in ea carne in qua mortuus est, credit. Eundem denique venturum, iudicem omnium sperat: in quo & remissio peccatorum, & carnis resurrectio prædicatur. Verùm de remissione peccatorum sufficere debet sola credulitas. Quis enim causas aut rationem requirat, vbi indulgentia principis est? Cum terreni regis liberalitas discussioni non sit obnoxia, ab humana temeritate discutitur diuina largitio. Solent enim cum irrisione aduersum nos dicere pagani, quòd ipsi nos decipiamus, qui putemus crimina, quæ opere commissa sunt, verbis posse purgari, & aiunt. Numquid potest qui homicidium fecit, homicida non esse: & adulter non videri, qui adulterium perpetrauit? Quomodo ergo huiuscemodi criminum reus, sanctus vobis effici subitò videbitur? Sed ad hæc, vt dixi, melius fide quàm ratione respondeo. Rex enim est omnium qui hoc promisit: terræ cælique dominus est qui hæc pollicetur. Non vis

vt ei

vt ei qui me ex terra hominem fecit, credam quòd ex criminoso me faciat innocentem? Et qui me, cùm essem cęcus, fecit videre: vel cùm essem surdus audire: qui mihi claudo gressum reddidit, innocentiam mihi perditam non poterit recuperare? Et vt veniamus ad ipsius naturæ testimonium. Occidere hominem non semper criminosum est, sed malitia, non legibus occidere criminosum est. Non ergo factum me in talibus, quia interdum & rectè fit, sed animus malè consulens damnat. Si ergo animus in me qui criminosus est effectus, & in quo fuit origo vicij corrigatur, cur tibi videar non posse innocens effici, qui prius fueram criminosus? Si enim vt supra ostendi constat, quòd non in facto, sed in voluntate fit crimen: sicut mala voluntas auctore malo dæmone peccato me & morti fecit obnoxium, ita in bonum voluntas mutata autore bono Deo, innocentiæ me reddidit & vitæ. Similis causa & in cæteris est criminibus. Hoc modo fides nostra non inuenitur naturalibus rationibus aduersari, dum remissio peccatorum, non gestis quæ mutari non possunt, sed animo quem de malo in bonum conuerti certum est, deputetur. Sed & vltimus sermo iste qui resurrectionem carnis pronunciat, summam totius perfectionis succincta breuitate concludit: quamuis etiam de hoc non solum à gētilibus, sed ab hæreticis fides impugnetur ecclesiæ. Nam Valentinus resurrectionem carnis omni modo negat, & Manichæi, sicut supra ostendimus. Sed isti Esaiam quidem prophetam dicentem, Resurgent mortui & suscitabuntur qui sunt in sepulcris, audite noluerunt: nec Danielem sapientissimum protestantem. Quia tunc resurgent qui sunt in terræ puluere: hi quidem in vitam æternam, hi autem in opprobrium & confusionem æternam. Tamen vel in euangeliis quæ recipere videntur, discere debuerunt à domino & saluatore nostro, Sadducæos docente, dictum. Quòd autem resurgant mortui, non legistis quo modo dicit Moysi in rubo, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus autem non est mortuorum, sed viuentium. In quo etiam quæ sit & quantæ resurrectionis gloria, in superioribus memorauit, cùm dixit: In resurrectione autem mortuorum neque nubent, neque nubentur: sed erūt sicut angeli Dei. Resurrectionis autem virtus, angelicum hominibus confert statum, vt qui de terra resurrexerint, non iterum in terra cum pecudibus, sed in cælo cum angelis viuant: quos tamen ad hoc ratio vitę purioris admiserit, illos scilicet qui iam nunc conseruantes animę suę carnem in castis pudicitię actibus, obedientię sancti spiritus subiugauerunt, & omni eam viciorum labe tenuatam, atque in spiritualem gloriam sanctificationis virtute mutatam, angelorum quoque meruerunt inferre consortiis. Sed infideles clamant, & dicunt: Quomodo potest caro quę putrefacta dissoluitur, aut in puluerem vertitur, maris etiam interdum profundo sorbetur, fluctibúsque dispergitur, recolligi rursum & reintegrari in vnum, & corpus ex ea hominis reparari? Ad quos primam iterum responsionem sermonibus Pauli faciamus, dicentis eis: Insipiens tu, quod seminas non viuificatur, nisi prius moriatur: Et quod seminas non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum tritici, aut alicuius cæterorum seminum.

Esai. 26 & 65

Dan. 12

Matth. 22.

ibidem

1. Cor. 15

Deus autem datilli corpus prout vult. Quod autem in ſeminibus quæ tu in terrã iacis per annos ſingulos fieri vides, hoc in tua carne quæ lege Dei ſeminatur in terra, futurũ eſſe non credis? cur quæſo tam anguſtus & inualidus diuinæ potentię æſtimator es, vt diſperſum vniuſcuiuſque carnis puluerem, in ſuã rationem colligi & reparari poſſe non credas? An nõ cenſeas, cùm videas ꝙ etiã mortale ingenium demerſas in profundũ terræ metallorum venas rimatur? & artificis oculus aurũ videt, in quo imperitus terrã putat. Hæc cur nõ concedimus ei, qui fecit hominẽ, quando tantũ is qui ab ipſo factus eſt, aſſequi poteſt? Et cũ auri eſſe propriã venam, & argenti aliam, æris quoque longe diſparẽ, ferri ac plumbi diuerſam intra ſpeciẽ terræ latere, mortale deprehẽdat ingeniũ: diuina virtus inuenire poſſe ac diſcernere non putabitur vniuſcuiuſque carnis proprium ſenſum, etiã ſi videatur diſperſus? Sed ad hæc tẽtemus animas quæ deficiũt in fide, naturalibus rationibus adiuuare. Si quis diuerſa ſemina in vnum permiſceat, & hæc indiſcreta ſeminet, vel paſſim ſpargat in terrã: nõne vniuſcuiuſque ſeminis granum, quocũque loci iactũ fuerit, competenti tempore ſecundum naturę ſuę ſpeciẽ germen producet, vt ſtatum ſuæ formę ſuíque corporis reparet? Ita ergo vniuſcuiuſque carnis ſubſtantia, quamuis varie diuerſéque diſperſa ſit, ratio tamen ipſa, quæ ineſt vnicuique carni, eſt immortalis: quia immortalis animæ caro eſt ex eo tẽpore, quo ſeminatis in terram corporibus primũ veri Dei voluntati arriſit, collectum terræ attractumque ſubſtantiæ ſuæ ſenſum reddit, ac reparat in illam ſpeciem, quam mors aliquando diſſoluerat. Et ita fit vt vnicuique animæ nõ cõfuſum, aut extraneum corpus, ſed ſuum quod habuerat reparetur, vt cõſequẽter poſſit pro agonibus præſentis vitæ, cum anima ſua caro vel pudica coronari, vel impudica puniri. Et ideo ſatis caute eccleſia noſtra fidẽ ſymboli docet, quę in eo ꝙ à cæteris traditur carnis reſurrectionẽ, vno addito pronomine, tradidit huius carnis reſurrectionẽ. Huius ſine dubio, quam habetis qui profitetur, ſignaculo crucis fronti impoſito, quo ſciat vnuſquiſq; fideliũ carnẽ ſuam, ſi mundã ſeruauerit à peccato, futurũ eſſe vas honoris, vtile domino ad omne opus bonum paratũ: ſi verò cõtaminatã in peccatis, futurũ eſſe vas iræ ad interitũ. Iã vero de ipſa reſurrectionis gloria, & de repromiſſionis magnitudine, ſi quis plenius ſcire deſiderat, in omnibus penè diuinis voluminibus inueniet iudicari. Ex quibus nos cõmonitionis tantummodo gratia pauca in præſenti loco memorãtes, finẽ iniuncti à te opuſculi faciemus. Igitur Apoſtolus

1.Cor.15 Paulus, quòd reſurgat mortalis caro, talib⁹ aſſerit argumentis, dicẽs. Quòd ſi reſurrectio mortuorum nõ eſt, ergo nec chriſtus reſurrexit. *Si autẽ chriſtus nõ reſurrexit, inanis eſt prædicatio noſtra, vacua eſt & fides noſtra*. Et

Ibidem paulò poſt. Nũc autẽ chriſtus reſurrexit à mortuis, initiũ dormiẽtium: quoniã quidẽ per hominẽ mors, & per hominẽ reſurrectio mortuorum. Sicut enim in Adã omnes moriũtur, ita & in chriſto omnes viuificabũtur: vnuſquiſque autem in ſuo ordine: initium chriſtus, deinde hi qui ſunt chriſti in aduẽtu eius: deinde finis. Et in ſequẽtibus addit & hãc. Ecce myſteriũ vobis dico: Omnes quidem reſurgemus, non omnes autẽ immutabimur, ſiue vt

immu-

in aliis exẽplaribus inuenimus. Omnes quidẽ dormiemus, non omnes autẽ immutabimur: in mométo, in ictu oculi, in nouissima tuba. Canet enim tuba, & mortui resurgẽt incorrupti, & nos immutabimur. Sed & ad Thessalonicẽses nihilominus scribẽs dicit. Nolo autẽ vos ignorare fratres de dormiẽtib⁹, vt nõ cõtristemini, sicut & cæteri qui spẽ nõ habẽt. Nam si credimus ꝙ Iesus mortuus est, & resurrexit: ita & Deus eos qui dormierũt per Iesum, adducet cũ illo. Hoc enim vobis dicimus in verbo domini, quia nos qui viuimus, qui reliqui sumus in aduẽtu domini, nõ præueniemus eos qui dormierũt: quia ipse dominus in iussu, & in voce archangeli, & tuba Dei descendet de cælo, & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui viuimus, qui reliqui sumus, simul cũ illis rapiemur in nubibus obuiã Christo in aëra: & ita semper cũ domino erimus. Verum ne existimes hæc Pauli solius quasi nouella prædicatione signati: audi etiã quid Ezechiel propheta olim per spiritũ sanctũ prælocutus sit. Ecce, inquit, ego aperiã sepulcra vestra, & educam vos de sepulcris vestris. Iob quoq; mysticis redundãs eloquiis, audi quã euidenter resurrectionẽ mortuorũ prędicet. Est, inquit, arbori spes: si enim abscissa fuerit, iterũ pullulabit, & virgultũ eius nunquã deficiet. quod si senuerit in terra radix eius, & in puluere emortuus fuerit truncus eius, ab odore aquæ reflorebit, & faciet fruticem sicut nouella. Vir verò si mortuus fuerit, abiit: & mortalis si ceciderit, vltra nõ erit? Nõ tibi videtur in verbis his cum quodam pudore arguere homines & dicere, Itane stultum est hominum genus, vt cũ videant excisi arboris trũcum rursum pullulare de terra, & lignum emortuũ iterum vitã recipere, ipsis ne lignis quidẽ aliquid simile de semetipsis, nec arborib⁹ opinẽtur? Vt autẽ scias, ꝙ veluti interrogãtis modo legẽdum sit ꝙ dixit, mortalis autẽ cũ ceciderit non resurget? de cõsequentibus probationem accipe. Subiungit namque statim. Si enim mortuus fuerit homo, viuet. Et paulò post dicit. Expectabo vsquequo iterum fiã. Et iterũ idẽ dicit. Qui resuscitaturus est super terrã pellẽ meã, quæ hæc nunc haurit. Hæc quidem ad probationem dicta sunt professionis nostrę, qua confitemur in symbolo, huius carnis resurrectionem. Quod enim adiunctum est, huius, vide quã consonũ sit omnibus his, quæ de diuinis voluminibus memorauimus. quid enim aliud indicatur in dictis Iob, quæ superius exposuimus, cũ dicit, quia resuscitabit pellẽ meã, quę hæc nunc haurit, id est, quę ista tormenta perpetitur: nõnne apertè dicit huius carnis resurrectionem futurã, huius inquã, quæ tribulationũ & tentationũ cruciamenta nunc sustinet? Sed & Apostolus cũ dicit. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionẽ, & mortale hoc induere immortalitatẽ: nunquid nõ corpus suũ quodãmodo cõtingẽtis & digito palpãtis est vox? Hoc ergo quod nũc corruptibile corpus est, resurrectionis gratia incorruptibile erit: & hoc quod nũc mortale est, immortalitatis virtutibus induetur. Vt sicut Christus resurgẽs à mortuis, vltra iã nõ moritur, mors ei vltra nõ dominabitur: ita & qui in christo resurgẽt, nec corruptionẽ sentiẽt vltra, nec mortẽ: nõ natura carnis abiecta, sed conditione eius & qualitate mutata. Erit ergo corpus ꝙ resurget à mortuis incorruptibile & immortale, nõ solum iustorũ, sed etiã peccatorũ. Iustorũ quidẽ, vt semper possint permanere cũ Christo. Peccatorũ verò, vt absq; interitione sua debitas luãt pœnas. Quòd autẽ iusti semper cũ domino nostro christo permaneãt, iam & in superioribus edocuimus, vbi ostendimus quia Apost. dicit. Deinde nos qui viuimus, qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam christo in aera, & ita semper cum domino erimus. Nec mireris, si caro sanctorum in

tãtam gloriam ex resurrectione mutabitur, vt in occursum Dei suspẽsa nubibus, & in aëre vecta rapiatur, cùm ipse Apostolus, exponẽs quantum cõferat Deus his qui diligunt eum, dicat. Qui transmutabit corpus humilitatis nostræ conforme fieri corpori claritatis suę. Nihil ergo absurdum est, si sanctorum corpora dicantur nubibus in aera sustolli, cũ ad formã corporis christi, ꝙ in dextera sedet, dicantur reformanda. Sed & hoc sanctus Apostolus, vel de se, vel de ceteris sui loci vel meriti addidit, & dicit. Quia cõsuscitabit nos cum christo, simulque faciet sedere in cælestibus. Vnde cũ hæc & eorũ similia quã plurima sancti Dei in repromissionibus habeant in resurrectione iustorum, nõ erit iam difficile credere etiam illa quæ prophetæ prędixerant, ꝙ iusti scilicet fulgebũt sicut sol, & sicut splẽdor firmamẽti in regno Dei. Cui enim difficile videbitur eos fulgorem solis habituros, ac syderum ac firmamenti huius splendore decorandos, quibus vel vita, vel cõuersatio angelorũ Dei paratur in cęlis, vel cõformandi dicuntur ad gloriã Saluatoris ore promissam, respiciẽs sanctus Apostolus, dicit. Quia seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale. Si enim verum est, sicut certè verum est, ꝙ iustos quoque & sãctos, angelorum consortiis sociabit diuina dignatio, certum est, ꝙ & corpora eorum in spiritualis corporis gloriam vertet. Nec hoc tibi cõtra naturalem corporis rationem videatur esse promissum. Si enim credimus secũdum ea quę scripta sunt, ꝙ accipiens Deus limũ terrę, Plasmauit hominẽ: & hęc fuit natura corporis nostri, vt voluntate Dei terra verteretur in carnẽ: cur tibi aut absurdum, aut contrarium videtur, si iisdem rationibus quibus terra proficisci dicitur in corpus animale, rursum corpus animale in corpus proficisci spirituale credatur? Hæc quidem atque his similia multa inuenies in scripturis diuinis de resurrectione iustorũ. Dabitur autẽ etiam peccatoribus, vt supra diximus, incorruptionis & immortalitatis ex resurrectione conditio, vt sicut iustis Deus ministrat ad perpetuitatem gloriæ: ita peccatoribus ad prolixitatem cõfusionis ministret & pœnæ. Sic enim propheticum diffiniuit eloquium, cuius & paulò antè meminimus, vbi dicit. Et multi resurgent de terrę puluere, hi quidem in vitam æternam, hi autem in confusionem & opprobrium æternũ. Si ergo intelleximus qua veneratione Deus omnipotens pater dicatur, quóue sacramento dominus noster Iesus christus vnicus eius filius habeatur, & qua perfectione sanctus eius spiritus nominetur, vtque sancta trinitas vnum sit per substantiam, sed affectu personisque discreta: quid etiam partus virginis, quid verbi in carne natiuitas, quid sacramentũ crucis, quæ vtilitas diuini ad inferna descensus, quid resurrectionis gloria & animarum de infernis reuocata captiuitas, quid etiã ascensus eius ad cælum & venturi iudicis expectatio: sed & sanctæ ecclesiæ aduersus congregationes vanitatis qualis haberi debeat agnitio, qui sacrorum voluminum numerus, quæue hæreticorum vitanda cõuenticula: & quod in peccatorũ remissione diuinæ libertati nequaquam ratio naturalis obsistat, & vt carnis nostræ resurrectionem, non solũ diuinæ voces, sed & ipsius domini & Saluatoris nostri exemplum & cõsequentia naturalis rationis assignet. Si inquã hoc secundum traditionis supra expositæ regulam consequenter aduertimus, deprecamur vt nobis & omnibus qui hæc audiunt, cõcedat dominus fide quam suscepimus custodita, cursu consummato, expectare iustitiæ repositam coronam, & inueniri inter eos qui resurgunt in vitã æternam: liberari verò à confusione & opprobrio æterno, per christum dominum nostrum, per quem est Deo patri omnipotenti cum spiritu sancto gloria & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI IN SVAM ET EVSEBII CÆSARIENSIS LATINAM AB EO FACTAM Historiam, PRÆFATIO.

Ad Chromatium Pontificem Maximum.

PERITORVM *dicunt esse medicorum, vbi imminere vrbibus vel regionibus generales viderint morbos, prouidere aliquod medicamenti vel poculi genus, quo præmuniti homines, ab imminenti defendātur exitio. Quod tu quoque venerāde pater Chromati medicinæ exequens genus, tēpore quo diruptis Italiæ claustris ab Alarico duce Gothorum, se pestifer morbus infudit, & agros, armenta, viros longe latéque vastauit, populis tibi à Deo commissis feralis exitij aliquod remedium quærens, per quod ægræ mentes ab ingruentis mali contagione subtractæ, melioribus occupatæ studiis tenerentur, iniungis mihi vt Ecclesiasticam historiam, quam vir eruditissimus Eusebius Cæsariensis Græco sermone conscripsit, in Latinum vertam: cuius lectione animus audientium vinctus, dum notitiam rerum gestarum auidius petit, obliuionem quodammodo malorum quæ gererentur acciperet. A quo ego opere cum excusare me vellem, vtpote inferior & impar, & qui in tam multis annis vsum Latini sermonis amiserim, consideraui quòd non absque aliquo apostolicæ institutionis ordine nobis ista præciperes. Nam & cum Dominus aliquando esurientibus in deserto auditorum turbis, dixisset ad apostolos, Date eis vos manducare: Philippus vnus ex apostolis intelligens, eo magis splendescere diuinæ virtutis insignia, si minimorum quorumque ministeriis explerentur, non protulit panes apostolicæ reconditos peræ, sed puerulum adesse dicit, habentem quinque panes, & duos pisces. Quem verecunde excusans, adiecit: Sed hæc quid sunt inter tantos? quò magis in angustis opibus & desperatis clara fieret diuina potentia. Sciens ergo ex illis te quoque descendere disciplinis, recordatus quòd Philippi fortassis exemplo, vbi pascendi turbas tempus vidisti, puerulum subrogaueris, qui panes quidem quinque sicut acceperat, duplicatos adhiberet, ad explendum tamen Euangelicum sacramentum, proprio labore captos adderet etiam pisciculos duos, aggressus sum exequi vt potui, quod præceperas: certus quòd excusabit imperitiæ nostræ culpas, præcipientis auctoritas. Sciendum sanè est, quòd decimus liber huius operis in Græco, quoniam perparum habebat in rebus gestis, per reliqua omnia in Episcoporum Panegyricis tractatibus nihil ad scientiam rerum conferentibus occupatus, omissis quæ videbantur superflua, historiæ si quid habuit, nono coniunximus libro, & in ipso Eusebij narrationis dedimus finem.* Decimus Eusebij in Græco. *Decimum vero & vndecimum librum nos conscripsimus partim ex maiorum traditionibus, partim ex his quæ nostra iam memoria comprehenderat: & eos velut duos pisciculos supra scriptis panibus addidimus. Quos si tu probaueris, vel benedixeris, pro certo confidam quod sufficient turbis. Continet autem idem omne opus res in Ecclesia gestas à Saluatoris ascensione, & deinceps. Nostri vero duo libelli à temporibus Constantini post persecutionem, vsque ad obitum Theodosii Augusti.*

ELENCHVS CAPITVM
PRIMI LIBRI HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ.

RVFFI-

RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ LIBER PRIMVS.

CVM apud Alexandriam post Achillam, qui Petro martyri successerat, Alexander sacerdotium suscepisset, *CAP. I.* *Ann.322.* quia pax nostris & quies à persecutionibus erat, atque ecclesiarum gloria confessorum meritis gaudebat, prosperitas rerum nostrarum domestica contentione turbatur. Etenim presbyter quidam apud Alexandriam, *Ann.323.* Arius nomine, vir specie & forma magis quàm virtute religiosus, sed gloriæ laudisque & nouitatis improbè cupidus, praua quædam de fide christi proferre, & quæ antea in quæstionem nunquam venerant, cæpit: abcidere ac separare ab illa æterna & ineffabili Dei patris substantia vel natura filium conabatur. Quæ res plurimos in ecclesia conturbabat. Sed cum Alexander episcopus natura lenis & quietus, assiduis commonitionibus Arium cuperet à prauo incepto & assertionibus impiis reuocare, nec tamen res ex sententia procederet, quod plerosque iam contagio pestiferæ assertionis infecerat, non solum apud Alexandriam, verum & per alias vrbes prouinciasque dispersa, perniciosum fore credens si † dissimularet, & aliis plurimis consacerdotibus suis rem indicat. Quęstio *al. dissimularet à talibus, plur. coni.* latius innotescit. Sermo vsque ad aures religiosi principis, quippe qui omni studio & diligentia curaret quæ nostra sunt, peruenit. Tum ille ex sacerdotum sententia apud vrbem Nicęam episcopale concilium conuocat, *Ann.326.* ibique Arium trecẽtis decem & octo episcopis residentibus adesse iubet, ac de eius propositionibus & quęstionibus iudicari.

SEd & in eo concilio admirabile factum principis non puto reticendum. *CAP. II.* Etenim cum ex omnibus penè locis episcopi conuenissent, & (vt fieri solet) diuersis ex causis inter se quędã iurgia detulissent, interpellabatur frequenter à singulis: offerebantur libelli, culpæ proferebantur, & magis ad hęc quàm ad id, pto quo ventũ fuerat, animos dabãt. At ille vidẽs quod per huiusmodi iurgia causa summi negocij frustraretur, diem certum statuit, qua vnusquisque episcoporũ, si quid querimonię habere videretur, deferret. Et cum resedisset, suscepit à singulis libellos: quos simul omnes in sinu suo continens, nec in eis quid cõtineretur aperiens, ait ad episcopos: Deus vos cõstituit sacerdotes, & potestatẽ vobis dedit de nobis quoque iudicãdi, & ideo nos à vobis rectè iudicamur. Vos autem non potestis ab homi-

nibus iudicari. Propter quod dei solius inter vos expectare iudicium, & vestra iurgia quæcunque sunt, ad illud diuinum reseruentur examen. Vos etenim nobis à Deo dati estis dij, & conueniens non est vt homo iudicet deos, sed ille solus de quo scriptum est: Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos discernit. Et ideo his omissis, illa quę ad fidem Dei pertinent, absque vlla animorum contentione† discingite. Quum hęc dixisset, omnes simul querimoniarum libellos iussit exuri, ne innotesceret vlli hominum simulatio sacerdotum. Verum quum per dies multos in episcoporum concilio de fide quęstio verteretur, & nonnulli diuersa sentirent, ac vehementer cœptis Arij fauerent, plures tamen erant qui impium execrarentur inceptum. Cumque in eodem concilio esset confessorum magnus numerus sacerdotum, omnes Arij nouitatibus aduersabãtur. Fauebãt vero ei viri in quęstionib⁹ callidi, & ob id simplicitati fidei aduersi.

al. distinguite.

CAP. III. QVantam vero virtutem habeat fidei simplicitas, etiam ex his quę inibi gesta referuntur, agnoscimus. Etenim cum pro studio religiosi Imperatoris, ex omni terra sacerdotes dei coissent, opinione cõmoti philosophi quoque & dialectici valde nobiles & opinatissimi conuenerunt. In quibus quidam insignis in arte Dialectica, per dies singulos, conflictus summi certaminis cum episcopis nostris, viris adęque in Dialectica non improbabiliter eruditis, mouebat: & fiebat ingens spectaculum, conuenientibus ad audiendũ doctis & litteratis viris. Nec tamen vllo genere philosophus concludi à quoquam poterat, aut constringi. Tanta etenim dicendi arte obiectis quęstionibus occurrebat, vt vbi maximè putaretur adstrictus, velut anguis lubricus laberetur. Sed vt ostenderet Deus, quia non in sermone regnum Dei, sed in virtute consistit, quidam ex confessoribus simplicissimę naturæ vir, & nihil aliud sciens nisi Iesum christum, & hunc crucifixum inter cęteros auditores episcopos aderat. Qui cum vidisset philosophum insultantem nostris, & callida se disputationis arte iactãtem, poscit ab omnibus locum, velle se paucis cum philosopho sermocinari. Tum vero nostri, qui simplicitatem viri & imperitiam de sermone duntaxat nossent, pauere, & velut pudorem quendam pati, ne fortè apud callidos homines risui efficeretur sancta simplicitas. Perstitit tamẽ senior, & hinc mouit sermonis exordium. In nomine, inquit, Iesu Christi philosophe audi quæ vera sunt. Deus vnus est qui fecit cælum & terram, quique homini, quem de terræ limo formauerat, spiritum dedit: vniuersa quæ videntur & quæ non videntur, virtute verbi sui creauit, & spiritus sui sanctificatione firmauit. Hoc verbum ac sapientia, quem nos filium dicimus, humanos miseratus errores, ex virgine nascitur, & per passionem mortis à perpetua nos morte liberauit, ac resurrectione sua æternam nobis contulit vitam. Quem & expectamus iudicem omnium quæ gerimus esse venturum: credis hoc ita esse philosophe? At ille velut si nunquam vllum sermonem cõtradicendi didicisset, ita obstupefactus virtute dictorum, mutus ad omnia, hoc solum potuit respondere, ita sibi videri, nec aliud verum esse quàm quod dixerat. Tum senior: Si hæc, inquit, ita esse credis, surge &

ge & sequere me ad Dominicum,& huius fidei signaculum suscipe. Et philosophus conuersus ad discipulos suos, vel ad eos qui audiendi gratia conuenerant: Audite, inquit, ô eruditi viri: donec verbis mecum gesta res est, verba verbis opposui, & quæ dicebantur, dicendi arte subuerti: vbi vero pro verbis virtus processit ex ore dicentis, non potuerūt resistere verba virtuti, nec homo aduersari potuit Deo. Et ideo si quis vestrum potuit in his quę dicta sunt sentire quę sensi, credat Christo,& sequatur hunc senem, in quo loquutus est Deus. Ita philosophus Christianus effectus, tādem se gratulatus est victum.

FVit præterea in illo concilio & Paphnutius, homo dei, episcopus ex Ægypti partibus confessor, ex illis, quos Maximianus dexteris oculis effossis,& sinistro poplite succiso, per metalla damnauerat. Sed in hoc tanta virtutum inerat gratia, vt signa per eum non minus quam dudum per Apostolos fierent. Nam & dæmones verbo tantùm fugabat, & ægros sola oratione curabat: sed & cæcis visum dicitur reddidisse, & paralyticos ad stabilitatem corporis reuocasse. Quem Constantinus in tanta veneratione & affectu habuit, vt sæpius eum intra palatium euocatum complecteretur, & illum oculum qui in confessione fidei fuerat euulsus, auidioribus osculis demulceret. CAP. IIII

EX eorum numero,& si quid adhuc eminentius, fuisse dicitur etiam Spiridion Cyprius episcopus, vir vnus ex ordine prophetarum, quantum etiam nos eorum qui eum viderant narratione comperimus. Hic pastor ouium etiam in episcopatu positus permansit. Quadam vero nocte cum ad caulas fures venissent, & manus improbas quo aditum educendis ouibus facerent, extendissent, inuisibilibus quibusdam vinculis restricti, vsque ad lucē velut traditi tortoribus permanserunt. Cum vero oues ducturus ad pascua matutinus se ageret senior, videt iuuenes absque humanis vinculis in caulis pendere districtos. cūque causam noxę cōperisset, absoluit sermone quos meritis vinxerat: & ne eis inanis nocturna cederet occupatio: Tollite inquit, ô iuuenes vnum vobis arietem, ne sine causa venisse videamini, quē melius prece quàm furto quæsisse conuenerat. Tradunt de hoc etiam illud factum mirabile: filiam habuit Irenē nomine, quæ ei cum bene ministrasset virgo defuncta est. Post eius obitum venit quidā dicēs, se ei quoddā depositum cōmendasse. Rem gestam ignorauerat pater. Perquisitum in tota domo, nusquàm quod poscebatur inuentum est. Persistebat tamē ille qui cōmendauerat, & fletu ac lachrymis perurgebat: vitæ suæ quoque illarum se esse exitium, nisi commendata reciperet, testabatur. Permotus lachrymis eius senex, ad sepulchrum filiæ properat, atque eam ex nomine clamitat. Tum illa de sepulchro: Quid vis, ait, pater? commendatum, inquit, illius vbi posuisti? At illa locum designans, illic, ait, inuenies defossum. Regressus ad domum, rem sicut filia de sepulchro responderat, repertam, tradidit reposcenti. Sed & multa alia eius feruntur gesta mirabilia, quæ etiam nūc ore omniū celebrantur. Tales igitur in illis adhuc tēporibus permulti viri in ecclesiis domini refulgebāt, ex quibus plurimi in illo cōcilio fuerūt. CAP. V.

Sed & Athanasius eodem tēpore Alexandriæ diaconus, Alexandrini episcopi aderat consiliis, senem quàm plurimis iuuans. Interea per dies singulos agitabatur conuentus, nec facile aut temere de re tanta statuere audebant. Euocabatur frequenter Arius in concilium, & assiduo tractatu assertiones eius discutiebantur, & quid aduersum hæc teneri deberet aut statui summa cum liberatione quærebatur. Verum post diutinum multúmque tractatum placet omnibus, ac velut vno cunctorum ore & corde decernitur ὁμοούσιον scribi debere, idest, eiusdem cum patre substantiæ filium confiteri, idque firmissima omnium sententia pronuntiatur. Decem & septem soli tunc fuisse dicuntur, quibus Arij fides magis placeret, extrinsecus creatum dei filium ex nullis substantibus, & non ex ipsa patris deitate progenitum confirmantes. Defertur ad Constantinum sacerdotalis concilij sententia. Ille tanquam à Deo prolatam veneratur. Cui si quis tentasset obniti, velut contra diuina statuta venientem, in exilium se protestatur acturum. Sex igitur soli cum Ario se patiuntur expelli, reliqui vero vndecim consilio inter se habito, adquiescunt ad subscribendum manu sola, non mente. Cuius simulationis auctor præcipue extitit Nicomediæ episcopus Eusebius. Interim quoquo modo aliis veritate, aliis simulatione (sicut post exitus docuit) subscribentibus, & de singulis quibusque ecclesiasticis obseruationibus certa statuta figentibus, consilium diremptum est. Exemplum autem expositionis fidei eorum qui conuenerant, infrà scriptum est.

Exilij pœna nō ignis

Exemplum fidei Nicenæ.

CAP. VI. Ann. 324

CRedimus in vnum Deum, patrem omnipotētem, omnium visibilium & inuisibilium factorem. Et in vnum dominum nostrum Iesum Christum filium dei de patre natum vnigenitum, id est, de substantia patris, deum ex deo, lumen ex lumine, deum verum ex deo vero, natum, non factum, ὁμοούσιον patri, hoc est, eiusdem cum patre substantiæ, per quem omnia facta sunt, quæ in cælis & quę in terra. Qui propter nos & propter nostram salutem descendit, & incarnatus est homo factus, passus est, & resurrexit tertia die, & ascendit in cælos, inde venturus iudicare viuos & mortuos. Et in spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt, erat aliquando quando non erat, & antequam nasceretur non erat, & quia ex nullis † substantibus factus est, aut ex alia subsistentia vel substantia, dicunt esse τρεπτὸν aut conuertibilem vel mutabilem filium dei, anathematizat catholica & apostolica ecclesia.

al. extātib.

I. Statuunt præterea obseruandum esse in ecclesiis, ne quis ex his qui semetipsos impatiętia libidinis exciderunt, veniret ad clerum.

II. Et ne quis nuper assumptus ex vita vel conuersatione gentili, accepto baptismo, antequam cautius examinetur, clericus fiat.

III. Et ne quis episcoporum cæterorúmque clericorum cum extraneis mulieribus habitet, præterquam cum matre, vel sorore, vel θεία, vel si quæ sunt huiusmodi necessitudinum personæ.

IIII. Et vt episcopus (si fieri potest) à totius prouinciæ episcopis ordinetur. Si hoc difficile est, certè non minus quàm à tribus, ita tamen, vt Metropolitani

tani episcopi maxime vel præsentia, vel auctoritas habeatur. Absque quo ordinationem irritam esse voluerunt.

v. Et ne, quem alius episcopus de ecclesia expulerit, siue clericum, siue laicum, suscipiat alius. Sanè ne hoc aut iracundia aliqua, aut contentione (vt fieri solet) iniustè factum remedium non haberet, decernunt per singulos annos in singulis quibusque prouinciis secundò ab omnibus episcopis prouincialibus concilia agi debere, & de huiuscemodi negociis iudicari, vt si forte ab vno iniquè aliquid gestum est, à cæteris emendetur. Si recte, vt ab omnibus confirmetur.

vi. Et vt apud Alexandriam, & in vrbe Roma, vetusta consuetudo seruetur, vt vel ille Ægypti, vel hic suburbicariarum ecclesiarum sollicitudinem gerat.

vii. Et vt si forte in ordinando episcopo, duo vel tres pro aliqua contentione dissentiant, reliquorum auctoritas, & præcipue Metropolitani cum cæteris firmior habeatur.

viii. Et vt episcopo Hierosolymorum antiquitus tradita honoris prærogatiua seruetur, manente nihilominus & Metropolitani ipsius prouinciæ dignitate. *Episc. Hieros. prærogatiua.*

ix. Et vt Catharos (qui apud nos Nouatiani sunt) si forte pœnitentes ad ecclesiam conuertantur, confessos ecclesiastica dogmata, clericos in ordine quidem suo suscipi debere. Sed ordinatione data, sanè si episcopus ipsorum veniat ad episcopum nostrum, debere eum in presbyterorum loco sedere. Episcopi vero nomen manere apud illum solum, qui catholicā sem per tenuit fidem, nisi sua voluntate ipse eum tali nomine honorare voluerit, vel si placuerit, vt quærat ei episcopi locum vacantem, hoc sit in ipsius potestate.

x. Et ne in vna ciuitate duo sint episcopi.

xi. Et si qui forte indiscretè ad sacerdotium prouecti, postmodum vel ipsi aliquid de se criminosum confessi sunt, vel ab aliis reuicti, vt abiiciātur: sed & si qui ex his qui lapsi sunt, & per ignorantiam forte ordinati recogniti fuerint, vt abiiciantur.

xii. Et si qui absque tormentis in persecutionibus lapsi sunt, & ex corde agunt pœnitentiam, quinque annos inter catechumenos faciāt, & duobus annis post hoc fidelibus tantum in oratione iungantur, & ita postmodum suscipiantur.

xiii Qui vero propter confessionem militiam abiecerant, & rursum ad hanc abierunt, host tredecim annis pœnitentiam gerere, & postea suscipi, si tamen ex corde pœnitentiam gerant. Esse tamen in potestate episcopi moderandi facultatem, si eorum fructuosam & attentā pœnitētiā viderit. *al. xxx.*

xiiii. De his vero qui vita excedunt pœnitentibus, decernunt, vacuum nullum debere dimitti. Si quis sanè accepta communione superuixerit, debere eum tempora statuta complere, vel certe prout moderari episcopus voluerit.

xv. De catechumenis qui prolapsi sunt, statuerunt tribus annis eos à cate-

chumenorum oratione separatos, postea recipi debere.

XVI. Et ne de ciuitate inferiori ad maiorem ecclesiam transire quis ambiat siue episcopus, siue etiam alius clericus.

XVII. Et ne quis clericus qui derelicta ecclesia sua, nulla existente causa probabili vagatur & oberrat per alias ecclesias, suscipiatur in communionem.

XVIII. Et vt nemo eum qui ad alium pertinet, subripiens, in sua ecclesia ordinet clericum absque consensu illius ad quem pertinet.

XIX. Et ne quis clericus aut vsuras accipiat, aut frumenti vel vini ampliationem, quod solet in nouo datum, vel sexcuplum, vel etiam duplum recipi: quod si faciat, tanquam turpis lucri reum abiiciendum.

Diaconus Eucharistiam non diuidat præsente episcopo siue presbytero. XX. Et ne diaconi presbyteris præferantur, néve sedeant in concessu presbyterorum, aut illis præsentibus eucharistiam diuidant, sed illis agentibus solum ministrent. Si vero presbyter nullus sit in præsenti, tunc demum etiam ipsis licere diuidere: aliter vero agentes, abiici iubent.

XXI. Et vt Paulianistæ, qui sunt † Photiniani, rebaptizentur. *al. Photiniaci.*

XXII. Sed & diaconissas, quoniam quidem manus impositionem non accipiunt, etiam ipsas inter laicos esse debere. Igitur cum de his prout diuinarum legum reuerentia poposcerat, decreuissent, sed & de obseruatione paschæ antiquum canonem, per quē nulla de reliquo varietas oriretur, ecclesiis tradidissent, omnibus rite dispositis, ecclesiarum pax & fides in Orientis atque Occidentis partibus vna atque eadem seruabatur.

Cap. VII. an. 325. PEr idem tempus Helena Constantini mater fœmina incomparabilis fide & religione animi, ac magnificentia singulari, cuius iure Cōstantinus & esset filius & crederetur, diuinis admonita visionibus, Hierosolimā petit, atque ibi locum in quo sacrosanctum corpus patibulo affixum pependerat, ab incolis perquirit. Qui idcirco ad inueniendum difficilis erat, quod ab antiquis persecutoribus simulachrū in eo Veneris fuerat defixū, vt si quis Christianorum in loco illo christum adorare voluisset, Venerem videretur adorare. Et ob hoc infrequens & pene obliuioni datus fuerat locus. Sed cum (vt suprà diximus) religiosa fœmina properasset ad locum cœlesti sibi inditio designatum, cūcta ex eo prophana & polluta deturbans, in altum purgatis ruderibus, tres confuso ordine reperit cruces. *Tres cruces reperiūtur.* Sed obturbabat reperti muneris læticiam vniuscuiusque crucis indiscreta proprietas. Aderat quidem & titulus ille, qui Græcis, & Latinis, atque Hebraicis litteris à Pilato fuerat cōscriptus: sed nec ipse satis euidēter dominici prodebat signa patibuli. Hic iam humanę ambiguitatis incertum, diuinum flagitat testimonium. Accidit in eadem vrbe primariam quandam loci illius fœminam graui ægritudine confectam, seminecem iacere. Macarius per idem tempus ecclesiæ illius episcopus erat. Is vbi cunctantem reginam atque omnes pariter qui aderant videt: Adferte (inquit) huc totas quæ repertæ sunt cruces, & quæ sit quæ portauerit dominum, nunc nobis adaperiet Deus. Et ingressus cum regina pariter & populis ad eam quæ decumbebat, defixis genibus huiuscemodi ad eum precem profudit.

Tu

TV domine, qui per vnigenitum filium tuum salutem generi humano per passionem crucis conferre dignatus es, & nunc in nouissimis temporibus adspirasti in corde ancillæ tuæ perquirere lignum beatum, in quo salus nostra pependit, ostende euidenter ex his tribus, quæ crux fuerit ad dominicam gloriam, vel quæ extiterit ad seruile supplicium, vt hæc mulier quæ semiuiua decumbit, statim vt eam lignum salutare contigerit, à mortis ianuis reuocetur ad vitam. Et cum hæc dixisset, adhibuit primò vnam ex tribus, & nihil profecit. Adhibuit secundam, & ne sic quidem aliquid actum est. Vt vero admouit tertiam, repente adapertis oculis mulier consurrexit, & stabilitate virium recepta, alacrior multo quàm cùm sana fuerat, tota domo discurrere & magnificare dei potentiam cœpit. Sic euidenti indicio regina voti compos effecta, templum mirificum in eo loco in quo crucem repererat, regina ambitione cõstruxit. clauos quoque quibus corpus dominicum fuerat affixum, portat ad filium. Ex quibus ille frenos composuit, quibus vteretur ad bellum. Et ex aliis galeam nihilominus belli vsibus aptam fertur armasse. Ligni vero ipsius salutaris partem detulit filio, partem vero thecis argenteis conditã dereliquit in loco: quę etiam nunc ad memoriam sollicita veneratione seruatur. Reliquit etiam hoc indicium religiosi animi regina venerabilis: Virgines quas ibi reperit deo sacratas, inuitasse ad prandium, & tanta eas deuotione curasse dicitur, vt indignum crederet, si famulorum vterentur officiis, sed ipsa manibus suis, famulæ habitu succincta, cibum apponeret, poculum porrigeret, aquam manibus infunderet, & regina orbis ac mater imperij, famularum christi se famulam deputaret. Et hæc quidem Hierosolymis gesta. Interea Constantinus pietate fretus, Sarmatas, Gothos, aliásque barbaras nationes, nisi quæ vel amicitiis, vel deditione sui pacem præuenerant, in solo proprio armis edomuit. Et quanto magis se religiosius ac humilius deo subiecerat, tanto amplius ei deus vniuersa subdebat. Ad Antonium quoque primum eremi habitatorem, velut ad vnum ex prophetis litteras suppliciter mittit, vt pro se ac liberis domino supplicaret. Ita non solum meritis suis, ac religione matris, sed & intercessione sanctorum, commendabilem se deo fieri gestiebat. Sane quoniam tanti viri Antonij fecimus mentionem, de virtutibus eius atque institutis, & sobrietate mentis, vt in solitudine vitam degens, vsus solummodo consortio fuerit bestiarum, & de dæmonibus crebros agens triumphos placuerit deo supra cunctos mortales, vtque institutionis suæ præclara vsque in hodiernum monachis exempla reliquerit, volentem me aliqua exponere ille libellus exclusit, qui ab Athanasio scriptus, etiam Latino sermone editus est. Propter quod nos, omissis his quæ ab aliis iam dicta sunt, ea memorabimus, quæ quamuis gestorum contineat fides, & ab his tamen qui longe positi sunt, obscurior fama subtraxit.

CAP. VIII. — *Miraculũ crucis Christi.* — *Virgines monachæ.* — *Ann. 336.* — *Ann. 338.*

IN ea diuisione orbis terræ quæ ad prædicandum verbum dei sorte per Apostolos celebrata est, cum aliæ alijs prouinciæ obuenissent, Thomę Parthia, & Matthæo Æthiopia, eique adhærens citerior India Bartholo- *CAP. IX.*

meo dicitur sorte decreta. Inter quam Parthiámque media, sed longo interior tractu, India vlterior iacet, multis variisque linguis & gentibus habitata, quam velut longe remotam, nullus Apostolicę prędicationis vomer impresserat, quæ tamen temporibus Constantini tali quadam ex causa semina fidei prima suscępit. Mettodorus quidam philosophus, inspiciendorum locorum, & orbis perscrutandi gratia, vlteriorem dicitur Indiam penetrasse. Cuius exemplo etiã inuitatus Meropius quidam Tyrius philosophus simili ex causa adire Indiam voluit, habens secum duos puerulos, quos liberalibus litteris vtpote propinquos instituebat: Quorum vnus qui erat iunior Edesius, alter Frumentius vocabatur. Igitur peruisis, & in notitiã captis his quibus animus pascebatur, cum philosophus redire cæpisset, aquæ vel cæterorum necessariorum causa ad portum quendam nauis qua vehebatur applicuit. Moris est inibi Barbarorum, vt si quando fœdus sibi cum Romanis turbatum vicinæ nunciauerint gentes, omnes qui apud eos ex Romanis inuenti fuerint, iugulentur. Inuaditur nauis philosophi: cuncti cum ipso pariter perimuntur. Pueruli reperti sub arbore meditantes & lectiones suas parantes, Barbarorum miseratione seruati, ducũtur ad regem. Horum ille alterum, id est, Edesium sibi pincernum fecit. Frumentio vero, quem quasi perspicacem deprehenderat & prudentem, rationes suas scriniaque commisit. Ex quo & in honore magno apud regẽ habiti, & in amore. At vero moriens rex, vxorem cum paruulo filio regni dereliquit hæredem: adolescentibus autem quid vellent, agendi dedit liberam facultatem. Quos tamen regina suppliciter exorat, tanquàm quæ nihil haberet in toto regno fidelius, vt secum vsquequo adolesceret filius, regendi regni sollicitudinem partirentur: & præcipuè Frumentium, cuius prudentia ad moderandum sufficeret regnum. Nam alius fidem puram, & sobriam mentem simpliciter exhibebat. Idque dum ageret, & regni gubernacula Frumentius haberet in manibus, Deo mentem eius & animos instigante, requirere sollicitius cœpit, si qui inter negociatores Romanos Christiani essent, & ipsis potestatem maximam dare, ac monere, vt conuenticula per loca singula facerent, ad quæ Romano ritu orationis causa confluerent. Sed & ipse multo magis eadem facere, & ita cæteros cohortari, fauore & beneficiis inuitare, præstare quicquid opportunum fuisset, loca ædificiis, aliaque necessaria præbere, & omnimodo gestire, vt christianorum inibi semẽ exurgeret. Sed cum regius puer adoleuisset, cui procurationem regni gerebant, expletis omnibus & ex fide traditis, multum licet detinẽtibus & rogantibus vt manerent regina vel filio, ad orbem tamen nostrum reuertuntur. Et Edesio festinante Tyrum, parentes propinquósque reuisere, Frumentius Alexandriam pergit, dicens, æquum non esse, opus occultare Dominicum. Igitur rem omnem vt gesta est exponit episcopo, ac mouet vt prouideat virum aliquem dignum, quem congregatis iam plurimis Christianis, & ecclesiis constructis in Barbarico solo, episcopum mittat. Tum vero Athanasius (nam is nuper sacerdotium susceperat) attentius & propensius Frumentij dicta gestaque considerans, in concilio sacerdotum

Edesius à poculis. Frumentius à rationibus.

dotum ait: Et quem alium inueniemus virum talem, in quo sit spiritus Dei in ipso sicut in te, qui hæc ita possit implere? Et tradito ei sacerdotio, redire eum cum domini gratia vnde venerat iubet. quique cùm episcopus pertexisset ad Indiam, tanta ei data esse à deo virtutum gratia dicitur, vt signa per eum Apostolica fierent, & infinitus numerus Barbarorum conuerteretur ad fidem. Ex quo in Indiæ partibus & populi Christianorum & ecclesiæ factæ sunt, & sacerdotium cæpit. Quæ nos ita gesta, non opinione vulgi, sed ipso Edesio Tyri presbytero postmodum facto, qui Frumentij comes prius fuerat, referente cognouimus.

PEr idem tempus etiam Iberorum gens, quæ sub axe Pontico iacet, verbi dei fœdera, & fidem futuri susceperat regni. Sed huius tanti boni præstitit causam mulier quædam captiua, quæ apud eos reperta, cum fidelem & sobriam satis ac pudicam duceret vitam, totisque diebus ac noctibus obsecrationes deo peruigiles exhiberet, in admiratione esse ipsa rei nouitas Barbaris cæpit, & quid hoc sibi velit, curiosius perquirebant. Illa, vt res erat, simpliciter Christum se deum hoc ritu colere fatebatur. Nihil ex hoc amplius Barbari præter nouitatem nominis mirabantur. Verum (vt fieri solet) ipsa perseuerantia curiositatem quandam mulierculis inferebat, si quid emolumenti ex tanta deuotione caperetur. Moris apud eos esse dicitur, vt si paruulus ægrotet, circunferatur à matre per singulas domus, quo scilicet si quis experti aliquid remedij nouerit, cōferat laboráti: cúmque mulier quædam paruulum suum per omnes circumtulisset ex more, nec aliquid remedij cunctas domos lustrando cepisset, venit etiam ad captiuam, vt si quid sciret, ostenderet. Illa se humani quidem remedij nihil scire testatur, deum tamen suum christum quem colebat, dare ei desperatam ab hominibus posse salutem confirmat. cúmque cilicio suo paruulum superposuisset, atque ipsa desuper orationem fudisset ad dominum, sanum matri reddidit infantem. Sermo defertur ad plures, factique fama magnifici vsque ad aures reginæ perlabitur. Quæ dolore quodam grauissimo corporis afflicta, in desperatione maxima erat. Rogat ad se captiuam deduci. Illa ire abnuit, ne præsumere amplius aliquid quæ sexus sineret, videretur. Ipsam se regina deferri ad captiuæ cellulam iubet. Quam similiter supra cilicium suum positam, inuocato Christi nomine, cōtinuò post precem, sanem & alacrem fecit exurgere. christúmque esse deum, dei summi filium, qui salutem hanc cōtulerit, docet, eumque quem sibi auctorem suæ sciret esse incolumitatis, & vitæ, commonet inuocandum. Ipsum namque esse, qui & regibus regna distribuat, & mortalibus vitam. At illa cum lætitia domum regressa, marito percontanti, causam tam subitæ sanitatis aperuit. quique cùm pro salute coniugis lętus, & mulieri munera deferri iuberet, illa: Horum, inquit, ô rex nihil captiua dignatur: aurum despicit, argentum respuit, ieiunio quasi cibo pascitur: hoc solum ei muneris dabimus, si eum, qui me illa inuocante sanauit, christum deum colamus. Ad hoc tunc rex segnior fuit, & interim distulit, sępius licet ab vxore commonitus, donec accidit quadam die venante eo in syluis cum comitibus suis, obscurari

CAP. X.

Mulier captiua.

densissimis tenebris diem, & per terræ noctis horroré luce subducta, cæcis iter gressibus denegari. Alius aliò diuersi ex comitibus oberrant, ipse solus densissima obscuritate circundatus, quid ageret, quò se verteret nesciebat: cum repente anxios salutis desperatione animos cogitatio talis ascendit. Si verò deus est christus ille, quem vxori suç captiua prædixerat, nunc se de his tenebris liberet, vt ipsum ex hoc omissis omnibus colеret. Ilico vt hæc nondum verbo, sed sola mente deuouerat, reddita mundo dies, regé ad vrbem perducit incolumem. Quique reginæ rem protinus vt gesta est pandit. Euocati iam iamque captiuam, & colendi ritum vt sibi tradat, exposcit: neque se vltrà alium deum quàm christum veneraturum esse confirmat. Adest captiua, edocet deum christum: supplicandi ritum venerandique modum, inquantum de his aperire feminæ phas erat, pandit. Fabricari tamen ecclesiam monet, formamque describit. Igitur rex totius gentis populo conuocato, rem ab initio quæ erga se ac reginam gesta fuerat, exponit, fidemque edocet, & nondum initiatus in sacris, fit suæ gentis Apostolus. credunt viri per regem, feminæ per reginam: cunctísque idem volentibus ecclesia extruitur instanter: & eleuato iam perniciter murorum ambitu, tempus erat quo columnæ collocari deberent. Cúmque erecta prima vel secunda ventum fuisset ad tertiam, cõsumptis omnibus machinis, & boum hominúmque viribus, cùm media iam in obliquum fuisset erecta, & pars reliqua nullis machinis erigeretur, repetitis secundò & tertiò ac sæpius viribus, ne loco quidem moueri attritis omnibus potuit. Admiratio erat totius populi, regis animositas hebescebat: quid fieri deberet, omnes simul latebat. Sed cùm interuentu noctis omnes abscessissent, cunctique mortales & ipsa opera cessarent, captiua sola in oratione pernoctás mansit intrinsecus: cum ecce matutinus & anxius cum suis omnibus ingrediens rex, videt columnam, quam tot machinæ ac tot populi mouere non quiuerant, erectam, & supra basim suam librată suspensam, nec tamen superpositam, sed quantum vnius pedis spatio in aëre pendentem. Tunc verò omnes populi conuenientes & magnificantes deum, veram esse regis fidem, & captiuæ religioné præsentis miraculi testimonio perhibebant. Et ecce mirãtibus adhuc & stupentibus cunctis, in oculis eorum sensim supra basim suam, nullo contingente, columna deposita, summa cum libratione consedit. Post hoc reliquus numerus columnarum tanta facilitate suspensus est, vt omnes quæ superfuerant, ipsa die locarentur. Postea verò quàm ecclesia magnifice constructa est, & populi fidem Dei maiore ardore sitiebant, captiuæ monitis ad imperatorem Constantinum totius gentis legatio mittitur: res gesta exponitur: sacerdotes mittere oratur, qui cæptum erga se dei munus explerent. Quibus ille cum omni gaudio & honore transmissis, multo amplius ex hoc lætatus est, quàm si incognitas Romano imperio gentes & regna ignota iunxisset. Hæc nobis ita gesta, fidelissimus vir Bacurius, gentis ipsius rex, & apud nos Domesticorum Comes (cui summa erat cura & religionis & veritatis) exposuit, cum nobiscũ Palestini tunc limitis Dux, in Hierosolymis satis vnanimiter degeret. Sed

ad

Rex fit christianus.

Ecclesia extruitur.

Miraculũ ad preces mulieris.

Iberi poscunt à Constantino Sacerdotes.

ad cœptum redeamus.

POsteaquam religiosi principis mater Helena summis Romani regni honoribus affecta, ex hac luce discessit, Constantia tunc Licinij relicta, fratris Augusti solatiis vtebatur. Huic accidit presbyterum quendam venire in noticiam, latenter partibus Arij fauentem. Sed is primò nihil omnino de his apud sororem principis aperite: vbi vero multa familiaritas copiam tribuit, paulatim sermonem cœpit aspergere, inuidiam dicens Ario generatam, & pro simultatibus priuatis episcopum suum rem contentiose exagitauisse, æmulationis stimulo confixum, quod Arius apud plebem satis charus haberetur. Hęc atque huiusmodi alia frequentius suggerens, animos Constantiæ suos efficit. Quæ cùm diem obitura, visitaretur à fratre, atque ab eo blande religioséque compellaretur, extremam dicitur ab eo gratiam poposcisse, vt presbyterum in familiaritatem reciperet, & quę sibi ab eo pro spe & salute suggererentur, audiret: se quidē iam ex hac luce discedentem nihil curare: pro fratris vero statu esse sollicitam, ne forte pro innocentium pœnis, regni sui pateretur excidium. Quibus ille monitis a sorore susceptis, & fidelem pro se germanæ sollicitudinem credens, accōmodauit aurem presbytero: & interim accersiri de exilio Arium iubet, vt quemadmodum de fide sentiret, exponeret. Tum ille fidem conscripsit, quæ non quidem sensum nostrum, tamen verba nostra continere professionémque videretur. Miratus quidem est imperator, & putauit vnam eandémque in ipsius & cōcilij dudum gesti expositione sentētiam contineri: tamen in nullo relaxat animi vigorem, sed rursus eum ad concilii remittit examen, quoniam quidem ad dedicationem Hierosolymorum ex omni orbe coire sacerdotes inuitabantur, hæc ad eos de nomine eius scribens, vt si expositionem fidei eius probarent, & eum vel per inuidiam (vt asserebat) tunc circumuentum dinoscerēt, vel nunc ab errore correctum, clementi erga ipsum iudicio vterentur: quandoquidem tanta fuerit concilij moderatio, vt non in personam eius, sed in dogmatum prauitatem fuerit lata sententia, si tamen & episcopi eius Alexandri accommodaretur assensus. Sed & ab his quidem qui primò cœptis eius fauentes, cùm simulatione subscripserāt, facile receptus est. Cùm verò Alexandriam perrexisset, ibi omne eius frustratur inceptum: quoniam quidem dolis apud ignorantes locus est, scientibus verò, dolum intendere, non aliud est quam risum mouere. Interea dum hæc apud Alexandriam frustra agitantur, venerabilis Augustus Constantinus in suburbana villa Nicomediæ tricesimo & primo imperii sui anno diem functus est, liberis de successione Romani orbis testamēto hæredibus scriptis. Quo in tēpore quoniā quidē Cōstātius, cui orientis regnum decreuerat, præsens nō erat, dicitur secretò accersiens presbyterum, quem à sorore commendatum suprà diximus, & exinde familiariter habitū, tradidisse ei testamētū quòd scripserat, & obtestatus sub sacramēto, ne vlli nisi Cōstantio cū venisset, in manus traderet. Cui etiā ꝙ eunuchi qui erant in Palatio fauebant, arte indicio de Imperatoris morte suppresso vsq; ad Cōstantij præsentiam multis noua tentantib⁹ oppressis,

Cap. xi

Hierosol. dedic. celebris

Ann. 349

Constant. Aug. moritur.

Puto legendum tectutæ. † restitutæ integræque remansere. Cùm vero Constantius affuisset, depositum presbyter restituit. Cuius beneficij gratia Imperator regni cupidus, ita ei deuinctus est, vt qui imperare cũctis ambierit, ab illo sibi imperari ęquanimiter pateretur. Ex quo, deuincto sibi Imperarore, cępit de Arij restitutione suggerere, & nolentes adquiescere sacerdotes, vti cogeret, persuadere.

CAP. XII EA tempestate apud Alexandriam Alexander, in Hierosolymis Maximus confessor, apud Constantinopolim æque Alexander, vt ex Athanasij scriptis comperimus, sacerdotio fungebantur. Sed Eusebius qui apud Nicomediam erat, de cuius simulatione in subscribendo supra diximus, amplam temporis nactus occasionem, & principi per presbyterum familiaris effectus, reuoluere omnia, atque in irritum reuocare concilii gesta molitur. Arium nequicquam apud Alexandriam commorantem venire facit, & Imperialibus edictis concilium denuo Constantinopolim conuocari. Quo conuenere illi maximè, qui Arium atque Eusebium sectabantur, quique sæpe cum Alexandro congressi vt Arium susciperet, nec tamen aliquid profligantes, ab iniuriis quidem eius temperabant. Ad vltimum certam ei diem statuentes denuntiant, vt aut ipse Arium susciperet, aut si reniteretur, se ecclesia pulso & in exilium truso, ab alio eum suscipiendum sciret. Tum ille nocte, quæ ad constitutam intererat diem sub altari iacens, atque in oratione & lachrymis totam peruigilẽ ducens, ecclesię causam domino commendabat. Cúmque lux fuisset exorta, nec tamen ab oratione Alexãder cessaret, Eusebi⁹ cũ suis omnibus, velut hæretici belli signifer, domum Arii matutinus ascẽdit, cúmque propere sequi ad ecclesiá iubet, protestatus ꝙ Alexander, nisi præsens adquiesceret, expulsus cederet loco.

CAP. XIII IGitur omnium summa expectatio, quò vel Alexandri perseuerantia, vel Eusebii Ariique instantia declinaret. Cumq; cunctorum animi essent, vt in tali re, expectatione suspensi, Arius ad ecclesiam pergens, episcoporum & populorum frequentia constipatus, humanæ necessitatis causa ad publicum locum declinat. Vbi cùm sederet, intestina eius atque omnia viscera in secessus cuniculũ defluxere: ita tali in loco dignam mortem blasphema ac fœtida mente exoluit. *Arius cacando perit.* Quod postea quàm in ecclesia nuntiatum est Eusebio, atque his qui vnà secum sanctum & innocẽtem virum Alexandrum de Ario recipiendo fatigabant, superati pudore, & adoperti confusione discedunt. Tunc completus est sermo ad gloriam domini, quem Alexãder in oratione sua ad deum proclamauerat, dicens: Iudica domine inter me & Eusebii minas atque Arii vim. Sed hæc ad præsens quidem paululum pudoris habuere. Conuenientes vero inter se hæretici, veriti ne forte si, sicut res gesta est, integre ad imperatorem Constantium peruenisset, non solum à perfidia eorum, in qua callidè irretitus tenebatur, abscederet: verum & in auctores deceptionis suæ seuerius aliquid ex regia auctoritate decerneret, componunt per eunuchos quos iam perfidia deceptos tenebant, vti de Arii morte Imperator quam fieri posset composite & communiter nosceret, neque aliquid quod Dei vindictam indicare videretur, audiret.

Quibus

Quibus ita gestis, de causa fidei vt cœperant, prosequuntur.

IGitur apud Alexandriam, defuncto Alexandro, Athanasius susceperat sedem. Quòd verò esset vir acris ingenij, & in ecclesiasticis negociis apprimè vigilans, satis iam tunc hæreticis innotuerat, cùm ad Concilium Nicænum cum episcopo suo sene Alexandro venerat, cuius suggestionibus hæreticorum doli ac fallaciæ vigilanter detegebantur. Statim ergo vt eum episcopum factum cognouerát, rati id quod res indicabat, sua negocia per illius sollicitudinem non facile processura, omnibus modis quęrere aduersus eum machinas deceptionum parabant. Verum non mihi absque ordine videtur, pauca de huius viri origine supra repetere, & cuius à puero institutionis fuerit, sicuti ab his qui cum ipso vitam duxerant accepimus, memorare. Tempore quo apud Alexandriam Petri martyris diem Alexander episcopus agebat, cùm post expleta solennia conuenturos ad conuiuium suum clericos expectaret in loco mari vicino, videt eminus puerorum supra oram maris ludum imitantium, vt fieri solet, episcopum atque ea quæ in ecclesiis geri mos est. Sed cum intentius diutine pueros inspectaret, videt ab his geri quædam etiam secretiora & mystica. Perturbatus ilicò, vocari ad se clericos iubet, atque eis quid eminus ipse videret, ostendit. Tum abire eos, & comprehensos ad se perducere omnes pueros imperat. Cumque adessent, quis eis ludus, & quid egissent, vel quomodo percunctatur. Illi, vt talis habet ætas, pauidi, negare primò, deinde rem gestam per ordinem pandunt, & baptizatos à se esse quosdam catechumenos confitentur per Athanasium, qui ludi illius puerilis episcopus fuerat simulatus. Tum ille diligenter inquirens ab his qui baptizati dicebantur, quid interrogati fuerint, quid ve responderint, simul & ab eo qui interrogauerat. Vbi videt secundum religionis nostræ ritum cuncta cōstare, cōlocutus cum concilio clericorum, statuisse traditur, illis, quibus integris interrogationibus & responsionibus aqua fuerat infusa, iterari baptismū non debere, sed adimpleri ea quę à sacerdotibus mos est. Athanasium vero atque eos quos ludus ille vel presbyteros habere visus fuerat, vel ministros, conuocatis parentibus, sub Dei obtestatione tradit ecclesię suę nutriendos. Paruo autem tempore, cùm à notario integre, & à Grammatico sufficienter Athanasius fuisset instructus, continuo tanquam fidele domini commendatum, à parentibus restituitur sacerdoti, ac velut Samuel quidam in templo domini nutritur, & ab eo pergente ad patres in senectute bona, ad portandum post se ephod sacerdotale deligitur. Sed huius tanti in ecclesia pro fidei integritate agones fuerunt, vt etiam de hoc videatur dictum esse illud quod scriptum est: Ego enim ostendam ei, quanta eum pati oporteat pro nomine meo. In huius etenim persecutiones vniuersus coniuratus orbis, & commoti sunt principes terræ: gentes, regna, exercitus coierant aduersus eum. Ille autem diuinum illud conseruabat eloquiū, dicens: Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum: si insurgat in me prælium, in hoc ego sperabo. Verum quoniam tanta ac talia eius gesta sunt, vt magnitudo quidem rerum nihil me præterire patiatur,

Cap. XIIII. An. 333

Athanasius puer, quosdam per ludum baptizat.

Non rebaptizantur etiam ioco baptizati.

multitudo vero gestorum quàm plurima cogat omittere, incertus æstuat animus, dum deliberare non valet quid teneat, quid omittat. Et ideo pauca nos quæ ad rem pertinent memorabimus, reliqua eius fama narrabit sine dubio minora vero nũtiatura. Nam nihil quod addere possit, inueniet.

CAP. XV. An. 343. IGitur vbi Constantius Orientis regnum solus obtinuit, Constantino fratre non longe ab Aquileia apud Alsam fluuium à militibus interfecto, Constans vtriusque germanus, Occidentem satis industrie gubernabat. Nam Constantius natura & animo regio, dum primis illis regni sui fauoribus satis indulget, per eunuchos arte in perfidiam decipitur à peruersis sacerdotibus: & intento satis studio, prauis eorum contentionibus obsecundat. Sed illi verentes, ne fortè adeundi regis copia quandoque fieret Athanasio, & per eum de veritate fidei quam peruertebant, secundum scripturas edoceretur, omnimodis insimulare eum apud principem, & velut omnium scelerum ac flagitiorum adgrediuntur exponere, vsquequo humani corporis brachium loculo delatum Imperatori ostendunt: quod ab Athanasio excisum magicæ artis gratia de Arsenij cuiusdam corpore confirmabant. Sed & alia quam plurima criminosa simul & flagitiosa componunt.

CAP. XVI. QVibus ex causis Imperator iubet conuocato Concilio Athanasium cõdemnari. Idque apud Tyrum (misso è latere suo vno ex comitibus, adnitente quoque Archelao tunc Comite Orientis, nec non & eo qui Phœnicem prouinciam gubernabat) congregari iubet. Eò deducitur Athanasius, loculus cum humano brachio circumfertur, inuidia & horror non solùm religiosas, sed & viles animas peruadit.

CAP. XVII. HIc Arsenius, cuius brachiũ dicebatur excisum, lector aliquando Athanasij fuerat, & ob culpam correptionem veritus, frequentiæ sese subtraxerat. Cuius latebras opportunas sibi ad huiuscemodi commentum flagitiosi homines rati, initio compositi criminis occultatum eum apud quendam, quem fidissimum sceleribus suis crediderant, retinebant. Peruenit tamen ad hunc in latebris positum, quid suo nomine criminis inrẽtaretur Athanasio. Et siue eum ipsa humanitatis contemplatio, siue diuina perpulit prouidentia, clàm per noctis silentia euadens claustris, enauigauit Tyrum. Et pridie quàm causæ dicendæ adesset vltimus dies, Athanasio sese Arsenius obtulit, vtque se rerum gestarum series haberet, edocuit. Ille domi esse hominem, nec innotescere cuiquam de eius præsentia iubet. Interea Concilium cogitur, in quod aliquanti concinnatæ calumniæ conscij, omnes pene infenso animo aduersum Athanasium præiudicatóque conueniunt. Per idem tempus Paphnutius confessor, de quo suprà memorauimus, aderat. Athanasij innocentiæ conscius. Is cùm vidisset Maximum Hierosolymorum episcopum, qui vnà secum effosso oculo, & poplite succiso, confessor extiterat, verùm pro nimia simplicitate nihil de sacerdotum scelere suspicantem, consedisse cum cæteris quos factionis macula sociauerat, medium consessum adire non veritus: Te, inquit, Maxime, cum quo mihi vnum atque idem confessionis insigne est, cũ quo mihi pariter morta-

mortale lumen effossum, clariorem diuini luminis cõciliauit aspectum: te, inquam, non patiar sedere in concilio malignantium, & cum iniqua gerẽtibus introire. Iniectaque manu eleuans eum de medio eorum, ac de singulis instruens, perpetua dehinc Athanasio communione sociauit. Sed interim causa dicitur. Prima introducitur accusatio mulieris cuiusdam, quę se diceret aliquando hospitio Athanasium suscepisse, & ab eo noctu nihil suspicantem, vim corruptionis esse perpessam. Introduci ad hæc iubetur Athanasius, ingreditur cum Timotheo presbytero suo, eumque monet, vt posteaquam mulier dicendi finem fecisset, se tacente ad ea quę dixerat responderet. Cúmque mulier ea quę edocta fuerat, perorasset, Timotheus conuersus ad eam: Vere, inquit, mulier ego mansi apud te aliquando, aut vim tibi, vt asseris, feci? Tunc illa (vt mulierum se talium procacitas habet) obiurgans Timotheum: Tu tu, inquit, mihi vim fecisti, tu in illo loco commaculasti castitatem meam. Simul & conuersa ad iudices, obtestari fidem dei cœpit, vera se dicere. Tum omnes ridiculosus pudor habere cœpit, quod tam facile tacente eo, factio compositi criminis patuisset. Nec tamen permissi sunt iudices habere de muliere quæstionem, vnde hæc, vel per quos, aut quomodo fuisset aptata calumnia, quoniam iudicandi libertas penes accusatores erat. Hinc transitur ad aliud crimen. Profertur facinus seculis inauditum. Hoc est, inquiunt, vbi nemo possit verborum præstigiis decipi, res oculis agitur, verbis cessantibus: Brachiũ hoc te, aiunt, Athanasi accusat excisum. Hæc est, Arsenij dextera, quam tu quomodo, vel ad quos vsus exciderís, indicato. Tum ille: Quis enim, inquit, vestrum Arsenium nouerat, vt hanc ipsius dexteram cognoscatis. Exurrexerunt aliquanti, qui se dicerent optime scisse Arsenium, in quibus nonnulli erant absque cõscientia factionis. Orat dehinc à iudicibus Athanasius, vt hominem suum quem in negocium deposceret, iubeant introduci. Cúmque introductus esset Arsenius, eleuato eius vultu, Athanasius concilio & iudicibus ait: Hic est Arsenius. Et alleuans eius nihilominus dexteram: Hæc est, inquit, etiam dextera eius, hæc est & sinistra. Hæc autem, quam isti offerunt, manus vnde sit, vos requirite. Tunc velut nox quędam & tenebræ accusatorum oculis infusæ, quid agerent, quò se verterent, nesciebant. Ipsum etenim esse Arsenium testes qui paulò ante scire se dixerant, confirmabant. Verum, quia non iudicandi, sed opprimendi hominis causa concilium gerebatur, fragor omnium repente attollitur, magum esse Athanasium, & decipere intuentium oculos conclamatur, nec debere vllo modo vltrà talem hominem viuere: factóque impetu, suis eum discerpere manibus parant. Sed Achelaus, qui cum cæteris ex præcepto Imperatoris concilio præsidebat, ereptum eum de discerpentium manibus, per occultos exitus eduxit, ac fugæ (qua solum posset) salutem monuit cõmendare. conciliũ tamẽ rursum cõueniens, tanquã si nihil omnino deprehẽsum fuisset, vt cõfessum de intẽtatis criminibus Athanasium condẽnat. Et gesta in hunc modũ ficta per orbẽ terræ mittentes, ad sceleris sui consensum Imperatore cogente, cæteros episcopos perpulerunt.

Prima calumnia.

Timotheus simulat se Athanasium.

Secunda calumnia.

Athanasius inique cõdemnatus fugere cogitur.

CAP. XVIII. Hinc iam toto orbe profugus agitur Athanasius, nec vllus ei tutus ad latendum supererat locus, Tribuni, Præpositi, comites, exercitus quoque ad inuestigandum eum mouentur edictis imperialibus. Præmia delatoribus proponuntur, si quis viuum maximè, si id minus, caput certe Athanasij detulisset. Ita totis regni viribus frustra aduersum eum, cui deus aderat, certabatur. Interea sex continuis annis ita latuisse fertur in lacu cisternæ non habentis aquam, vt solem nunquam videret. Sed cum per ancillam, quæ sola conscia dominorum officiis qui ei latebras præbuerant videbatur, indicatus fuisset, tanquam dei spiritu admonitus, ipsa nocte qua ad eum comprehendendum cum indicibus veniebatur, post annos sex migrauit ad alium locum. Ita illi qui venerant frustrati, dominisque in fugam versis, de ancilla vt falsa indice pœnas sumunt.

CAP. XIX. An. 346. Verum ne graues alicui latebræ suæ fierent, & occasio calumniæ innocentibus quæreretur, nihil sibi vltrà iam tutum in constantij regno præsumens ad constantis partes profugus abcessit. A quo satis honorifice religiosèque susceptus est. Quique causa eius quàm fama compererat diligentius cognita, scribit ad fratrem, pro certo se comperisse, quod sacerdos dei summi Athanasius, iniuste fugas & exilia pateretur. Hunc itaque recte faceret, si absque vlla molestia loco suo restitueret: si id nollet, curæ sibi futurum, vt id adimpletet, regni eius intima penetrans, & pœnas dignissimas de auctoribus sceleris sumens. Quibus scriptis perterritus Constantius (quod posse facere ea quæ minitabatur, conscius erat, fratrē) simulata benignitate vltrò venire ad se Athanasium iubet, & leui increpatione perstrictum, ad ecclesiam suam permittit securum ire. Admonitus tamen Imperator ab impiis consiliariis: Non est, inquit, magnum Athanasi, quod episcopi poscunt de te, vt vnam ex multis quæ sunt apud Alexandriam ecclesiis, cōcedas populis eorum qui tibi communicare nolunt. Tum ille, deo sibi suggerente, paratum in tempore consilium reperit. Et quid est, inquit, Imperator, quod poscenti tibi liceat denegari, qui potestatem omnium habes iubendi? Sed vnum est quod oro, vt meam quoque petitiunculam libenter admittas. Cúmque se omnia quę vellet, quamuis essent difficilia, promitteret præstaturum, si hoc vnum cederet libens, ait Athanasius: Hoc est quod rogo, vt quia etiam hîc, nam apud Antiochiam res agebatur, sunt nostri populi qui istis communicare nolunt, vnā eis tenere concedas Ecclesiam. Æquissimum sibi videri, & valde præstandum, lætus spopondit Imperator. Sed cum rem detulisset ad eos, quorum consiliis vtebatur, neque ibi se velle accipere ecclesiam, neque hic dare respondent, quia plus sibi singuli quique quā absentibus consulebant. Ita Imperator admiratus eius prudentiam, properare ocyus ad suscipiendam suā ecclesiā iubet. Sed cùm Magnentij scelere Imperator Cōstans regno simul & vita fuisset exēptus, rursum in Athanasiū veteres illi incētores pricipis odia resuscitare cœperūt. Fugatoq; de ecclesia, in locū eius Georgiū quendā perfidiæ & immanitatis suæ sociū mittunt. Nā prius quendā Gregoriū miserāt. Rursū fuga, rursū latebræ & edicta aduersū Athanasiū principis per omnē

Athanasius fugit ex occidentis partibus ad Constantem Cæsarē

locum

locum ponuntur, præmia & honores delatoribus pollicentia. Ipse quoque cum ob vindictam necis fraternę, regnumque recuperandum ad Occidentis partes venisset, & extincto tyranno, regni solus arce potiretur, fatigare Occidentales episcopos, & per deceptionem ad consensum Arianę hæreseos cogere aggreditur. Athanasij prius condemnatione præmissa, & velut obicis validissimi obiectione sublata.

OB hoc apud Mediolanum episcoporum concilium conuocatur, plures deceptì: Dionysius vero, Eusebius, Paulinus, Rhodanius, & Lucifer, dolū in negotio esse proclamãtes, asserētesque quod subscriptio in Athanasium, non aliam ob causam, quam destruendę fidei moliretur, in exilium trusi sunt. His etiam Hilarius iungitur, cæteris vel ignorantibus, vel non credentibus fraudem. CAP. XIX.

SEd tali consilio gestum fuisse negocium, rei exitus docuit. Illis nanque de medio sublatis, continuo synodus apud Ariminū congregatur, ibi secundum ea quæ Oriētales apud Seleuciam composuerant callidi homines & versuti, simplices & imperitos Occidentalium sacerdotes facile circunueniunt, hoc modo proponendo eis: Quem magis colere & adorare vellent, ὁμοούσιον an Christum? Illisque virtutem verbi quid ὁμοούσιον significaret ignorantibus, velut in fastidium quoddam & execrationem sermo deductus est, Christo se credere, non ὁμοούσιον confirmantibus. Sic multorum, prę ter paucos, qui scientes prolapsi sunt, animi decepti, contra ea quæ patres apud Nicæam conscripserant, venientes, ὁμοούσιον quasi ignotum & à scripturis alienum sermonem auferri de fidei expositione decernunt, communionemque suam hæreticorum societate commaculant. Ea tempestate facies ecclesiæ fœda & admodum turpis erat. Non enim sicut prius ab externis, sed à propriis vastabatur. Fugabat alius, alius fugabatur, & vterque de ecclesia erat. Ara nusquam, nec immolatio, nec libamina: præuaricatio tamen & lapsus erat, ac ruina multorum. Similis pœna, sed impar victoria. Similiter cruciabantur, sed non similiter glorificabantur: quia dolebat ecclesia etiam illius casum, qui impellebat ad lapsum. CAP. XX.

IGitur Liberius, qui post Iulium Marci, quem Syluester præcesserat, successorem, in vrbe Roma per idem tempus sacerdotio fungebatur, in exilium truditur. Inque eius locum Felix diaconus suus ab hæreticis subrogatur. Et nō tam sectæ diuersitate, quàm communionis & ordinationis conuenientia maculatur. CAP. XXI.

HIerosolymis vero Cyrillus post Maximum sacerdotio confusa iam ordinatione suscepto, aliquando in fide, sæpius in communione variabat. Apud Alexandriam vero Georgius satis procaciter vi raptum episcopatum gerebat, ita vt magis sibi iuris dicendi creditos fasces, quàm sacerdotium ministrandum religiosis officiis æstimaret. CAP. XXII.

APud Antiochiam sanè diuersis temporibus multa & admodum confuse gesta sunt. Nam defuncto Eudoxio, cum multi diuersarum vrbiū episcopi ad illam sedem summa ambitione niterentur, ad vltimum Meletium de Sebastia Armeniæ ciuitate, contra decreta concilij illuc transfe- CAP. XXIII.

runt. Qui tamen ab ipsis rursum in exilium truditur, quod contra opinionem ipsorum non Arij, sed nostram fidem cœpit in ecclesia prædicare. Quem magna plebs sede depulsum secuta, ab hæreticorum societate diuellitur.

CAP. XXV. *Tres sectæ ex scismate Arij.*

INterea vt aliquando etiam in semetipsam prædiues malitia desæuiret sacerdotes, & populi: qui Ario duce primitus fuerant ab ecclesia diuulsi, in tres denuo sectas partésque finduntur: Nam illi quos paulò superius dixeramus, non adquiescentes Eusebij cæterorumque simulationibus, cum Ario exilium pertulisse, postmodum nec ipsi Ario regresso de exilio communicare voluerunt, eòquod simulata confessione communicasset iis, qui de ipsa substantia dei patris filium confiterentur, quia ipsi ea quæ primò docuerat Arius, ex nullis extantibus creatum & factum, non natum filium satis libera, seu potius impudenti blasphemia confirmabát. Quod & post *An. 358* illorum obitum Ætius quidam, post Ætium validius & latius asserebat Eunomius, vir corpore & anima leprosus, & interius exteriusque morbo regio corruptus, arte tamen dialectica præpotens, plurima contra fidem nostram scripsit, & disputandi leges sectatoribus suis dedit. A quo etiam *An. 344.* nunc Eunomiana hæresis appellatur. Alius quoque Macedonius nomine, quem, nostris expulsis, vel potius necatis, apud Constantinopolim statuerant episcopum, quia similem patri filium fatebatur, licet spiritum sanctum æquè vt illi blasphemaret, tamen ab illis expellitur, quia similia vt de patre, etiam de filio prædicaret. Neque vero nostris coniungitur à quibus de spiritu sancto diuersa sentiret. Ita pestifera illa bestia, quæ per Arium primò quasi de inferis extulerat caput, subito triformis apparuit: per Eunomianos, qui dicunt per omnia dissimilem filium patri, quia nullo genere similis possit esse factura factori: Per Arianos, qui dicunt similem quidem posse dici filium patri, sed largitate gratiæ, non proprietate naturæ, inquantum scilicet potest creatori creatura conferri: Per Macedonianos, qui dicunt similem quidem filium per omnia patri, sanctum vero spiritum cum patre & filio nihil habere commune. Hæc quidem inter illos ita gesta sunt. Sed sicut de talibus scriptum est: Discissi sunt, & non sunt compuncti. Plurimi sane eorum, qui videbantur attentiorem vitam gerere, & monasteria apud Constantinopolim vicinásque prouincias, & episcopi nobiles Macedonij magis errorem sunt secuti.

CAP. XXVI. *Constātius moritur. Ann. 336. Finis Mopsi.*

SEd Constantius Imperator, dum Iuliano (quem Cæsarem apud Gallias reliquerat) dignationem sibi Augusti sponte præsumēti, armis ire obuiam parat, vicesimo & quarto post occasum patris Imperij sui anno, in oppido Ciliciæ Mopsocreni vita defunctus est.

CAP. XXVII.

POst quem Iulianus, præsumptum prius, deinde vt legitimum, solus obtinuit principatum. Is primò velut arguens perperam gesta Constantij, *An. 364.* episcopos iubet de exiliis relaxari. Post vero aduersum nostros tota nocendi arte consurgit. Interim qui superfuerant episcopi, de exiliis relaxantur. Nam Liberius vrbis Romæ episcopus Constantio viuente regressus est. Sed hoc vtrum quod adquieuerit voluntati suę ad subscribendum, an

ad

ad populi Romani gratiam, à quo proficiscens fuerat exoratus, indulserit, pro certo compertum non habeo. Lucifer autem cum exoraretur ab Eusebio, quia vterque in partibus vicinis Ægypto fuerat relegatus, vt ad videndum Athanasium Alexandriam pergerent, communique tractatu cum his qui superfuerant sacerdotibus, de statu ecclesiæ decernerent, præsentiam sui abnegans, legatum pro se diaconum suum mittit, atque ipse intento animo Antiochiam pergit: ibique dissidentibus adhuc partibus, sed in vnum tamen reuocari posse sperantibus, si sibi talis eligeretur episcopus, erga quem non vna plebs, sed vtraque gauderet, præproperus catholicum quidem & sanctum virum, ac per omnia dignum sacerdotio Paulinum episcopum collocauit, sed tamen in quem adquiescere plebs vtraque non posset.

PErgit interea Eusebius Alexandriam, ibique confessorum concilio con- CAP. XXVIII.
gregato, pauci numero, sed † fidei integri, & meritis multi, quo pacto al. fidei integritate.
post hæreticorum procellas, & perfidei turbines tranquillitas reuocaretur An. 366.
ecclesiæ, omni cura & libratione discutiunt. Aliis videbatur fidei calore Conuentus
feruentibus, nullum debere vltra in sacerdotium recipi, qui se vtcumque confessorum Alexan-
hæreticæ communionis contagione maculasset. Sed qui imitantes Apo- dria.
stolum quærebant, non quod sibi vtile esset, sed quod pluribus, vel qui imitarentur Christum, qui cum esset omnium vita, pro salute cunctorum humilians se descendit in mortem, quo scilicet inueniretur & in mortuis vita: dicebanr melius esse, humiliari paululum propter deiectos, & inclinari propter elisos, vt eos rursus erigerent, nec sibimet solis puritatis merito cęlorum regna defenderent, sed esse gloriosius, si cum pluribus illuc mererentur intrare. Et ideo rectum sibi videri, vt tantum perfidiæ authoribus amputatis, reliquis sacerdotibus daretur optio, si forte velint, abiurato errore perfidiæ, ad fidem patrum statutaque conuerti, nec negare aditum redeuntibus, quin potius de eorum conuersione gaudere: quia & ille euangelicus iunior filius, paternæ depopulator substantiæ, in semetipsum reuersus, non solum suscipi meruit, sed & dignus paternis complexibus deputatur, & anulum fidei recepit, & stola circundatur: per quam quid aliud quàm sacerdotij declarantur insignia? nec probabilis extitit apud patrem senior filius, quod inuidit recepto: nec tantum meriti habuit non delinquendo, quantum notæ contraxit non indulgendo germano.

CVm igitur huiuscemodi sententiam ex euangelica authoritate prola- CAP.
tam, ordo ille sacerdotalis & Apostolicus approbasset, ex concilij de- XXIX.
creto, Asterio cæterisque qui cum ipso erant, Orientis iniungitur procuratio. Occidentis vero Eusebio decernitur. Additur sane in illo concilij de- Ann. 366.
creto, etiam de spiritu sancto plenior disputatio, vt eiusdem substantiæ ac deitatis cuius pater & filius, etiam spiritus sanctus crederetur, nec quic- De spiritu
quam prorsus in trinitate, aut creatum, aut inferius, posteriusve dicere- sancto de-
tur. Sed & de differentia substantiarum & subsistentiarum sermo eius per cretum.
scripturam motus est. Græci ὐσίας & ὑποςάσεις vocant, quidam etenim dicebant substantiam & subsistentiam vnum videri: & quia tres substantias

non dicimus in deo, nec tres subsistentias dicere debeamus. Alij vero, quibus longè aliud substantia, quàm subsistentia significare videbatur, dicebant, quia substantia ipsa rei alicuius naturam rationemque qua constat, designet: Subsistentia aut vniuscuiusque personæ, hoc ipsum quod extat & subsistit, ostendat. Ideoque propter Sabellij hæresim tres esse subsistentias confitendas, quod quasi tres subsistentes personas significare videretur, ne suspicionem daremus tanquam illius fidei sectatores, quę trinitatem in nominibus tantum, & non in rebus ac subsistentiis confitetur. Sed & de incarnatione domini comprehensum est, quia corpus quod susceperat dominus, neque sine sensu, neque sine anima suscepisset. Quibus omnibus caute moderatéque compositis, vnusquisque itinere suo cum pace perrexit.

CAP. XXX. SEd Eusebius cum redisset Antiochiam, & inuenisset ibi à Lucifero contra pollicitationem ordinatum episcopum, pudore simul & indignatione compulsus abscessit, neutri partem communionem suam relaxans, quia digrediens inde promiserat se acturum in concilio, vt eis ordinaretur episcopus, à quo pars neutra descisceret. Ille namque populus, qui Meletium dudum de ecclesia pulsum, quasi pro fide recta fuerat secutus, non iunxerat se ad priores catholicos, id est, qui cum Eustathio episcopo fuerant (ex quibus etiam Paulinus erat) sed suum principatum, suúmque conuenticulum tenuit. Hos ergo cum in vnū reuocare voluisset, nec tamen (pręuentus à Lucifero) potuisset, abcessit. Tunc regressus Meletius de exilio, quia cum eo numerosior populus erat, ecclesias tenuit: & ex eo iam propriam synodum cum cæteris Orientalibus episcopis habuit, nec tamen Athanasio iunctus est. Interim Lucifer iniuriam dolens, quod episcopum à se ordinatum apud Antiochiam non recepisset Eusebius, nec ipse recipere cogitat Alexandrini decreta concilij, sed constringebatur legati sui vinculo, qui in concilio ipsius authoritate subscripserat. Abiicere namque eum non poterat, qui authoritatem eius tenebat. Si vero recepisset, omne suum frustrandum videbat inceptum. Diu ergo de hoc multúmque deliberans, cum ex vtraque parte concluderetur, elegit, vt legato suo recepto, erga cæteros sententiam disparem, sed sibi placitam custodiret. Ita regressus ad Sardiniæ partes, siue quia cita morte præuentus, tempus sententiæ mutandæ non habuit: etenim temere cœpta corrigi spacio solent: siue hoc animo immobiliter sederat, parum firmauerim. Ex ipso interim Luciferianorum schisma, quod licet per paucos adhuc voluitur, sumpsit exordium. Eusebius vero circumiens Orientem atque Italiam, medici pariter & sacerdotis fungebatur officio. Singulas quasque ecclesias, abiurata infidelitate ad sanitatem rectæ fidei reuocabat, maxime quod Hilarium, quem dudum cum cęteris episcopis in exilium trusum esse memorauimus, regressum iam, & in Italia positum, hęc eadem erga instaurandas ecclesias, fidémque patrum reparandam reperit molientem.

Luciferianorum schisma.

CAP. XXXI. NIsi quod Hilarius vir natura lenis & placidus, simulque eruditus, & ad persuadendum commodissimus, rem diligentius & aptius procurabat.

Qui

Qui etiam libros de fide nobiliter scriptos ædidit, quibus & hæreticorum versutias, & nostrorum deceptiones, & malè credulam simplicitatem ita diligenter exposuit, vt & præsentes, & longè positos, quibus ipse per se disserere viua voce non poterat, perfectissima instructione corrigeret. Ita duo isti viri, velut magnifica quædam mundi lumina, Illyricum, Italiam, Galliasque suo splendore radiarunt, vt omnes etiam de abditis angulis & abstrusis hæreticorum tenebræ fugarentur.

SEd Iulianus postquam ad Orientem Persas bello pulsaturus aduenit, & publica (quam prius occultauerat) erga idolorum cultum ferri cœpit insanior, callidior cęteris persecutor, nō vi neque tormentis, sed pręmiis, honoribus, blanditiis, persuasionibus, maiorem penè populi partē, quam si atrociter pulsasset, elisit. Studia auctorum Gētilium Christianos adire prohibens, ludos litterarum illis solis qui deos deásque venerarentur, patere decernit. Militię cingulum non dari, nisi immolantibus iubet. Procurationem prouinciarum, iurísque dicendi Christianis statuit non debere committi, vtpote quibus etiam lex propria gladio vti vetuisset. Et proficiebat quotidie in huiuscemodi legibus exquirendis, quibus & si quid versutum vel callidum, tamen quod minus videretur crudele, decerneret. CAP. XXXII.

SEd non erga Athanasium fictę philosophię tenere imaginem potuit: Etenim cum, velut tetri serpentes de cauernis terræ ebullientes, ad eum processisset magorum, philosophorum, aruspicum, augurumque manus prophana, omnes pariter allegant, nihil suis artibus successurum, nisi prius Athanasium, velut omnium horum obstaculum, sustulisset. CAP. XXXIII.

ITerum mittitur exercitus, iterum duces, iterum oppugnatur Ecclesia. Cúmque eum mœsti & flentes populi circunstarēt, prophetico apud eos vsus sermone perhibetur: Nolite (inquit) filij conturbari, quia nubecula est, & cito pertransit. Cumque discessisset, & naui per Nilum fluuium iter ageret: comes qui ad hoc ipsum missus fuerat, cognito eius itinere, instanter eum insequi cæpit. Et cum fortè applicuisset Athanasij nauicula ad quendam locum, comperit à prætereuntibus post tergum esse percussorem suum, & iam iamque nisi prospiceret, imminere. Conterriti omnes qui simul aderant socij, eremum suadebant ad fugæ præsidium petendam. Tum ille: Nolite, inquit, ô filioli deterreri, eamus magis in occursum percussori nostro, vt sciat quia longe maior est qui nos defendit, quàm qui persequitur. Et conuersa nauicula, iter agere obuiam ei qui se insectabatur adgressus est. Ille qui nullo genere suspicari posset in occursum sibi venire quem quæreret, tanquam prætereuntes aliquos interrogari iubet, vbi audissent esse Athanasium. Cumque respondissent vidisse se eum non longe euntem, tota celeritate pertransiens, properat inuanum, festinans capere, quem ante oculos positū videre non potuit. Ille vero dei virtute monitus Alexādriā redit, ibíque tuto latebras vsquequo persecutio cessaret, exegit. CAP. XXXIIII.

DEdit & aliud Iulianus vecordiæ suæ ac leuitatis indicium. Nam cum Daphnis in suburbano Antiochiæ iuxta fontē castalium litaret Apollini, & nulla ex his quæ quærebat, responsa susciperet, causásque silentij CAP. XXXV.

percontaretur à sacerdotibus dæmonis, aiunt, Babylæ martyris sepulchrũ propè adsistere, & ideo responsa non reddi. Tum ille, venire Galilæos (hoc enim nomine nostros appellare solitus erat) & auferre sepulchrum martyris iubet. Igitur Ecclesia vniuersa conueniens, matres & viri, virgines iuuenésque immensa exultatione succincti, trahebant longo agmine arcam martyres, psallentes summis clamoribus, & cum exultatione dicentes: confundantur omnes qui adorant sculptilia, & qui confidunt in simulachris suis. Hæc in auribus prophani principis per sex milia passuum tanta exultatione psallebat omnis ecclesia, vt cęlum clamoribus resultaret. Vnde & ille in tātam iracundiæ rabiem deductus est, vt altera die comprehendi Christianos passim & trudi iuberet in carcerem, ac pœnis & cruciatibus affici.

Babylæ martyris sepulchrũ transfertur à christianis, Iuliano inuisso.

CAP. XXXVI.

QVod Salustius Præfectus eius non probans, licet esset gentilis, tamen iussus exequitur, & apprehensum vnum quendam adolescētem qui primus occurrit, Theodorum nomine, à prima luce vsque ad horam decimam tanta crudelitate, & tot mutatis carnificibus torsit, vt nulla ætas simile factum meminerit. cùm tamen ille in eculeo sublimis, & hinc inde lateribus instante tortore, nihil aliud faceret, nisi quod vultu securo & læto psalmum, quem pridie omnis ecclesia cecinerat, iteraret. Cumque se omni expensa crudelitate Salustius nihil egisse perspiceret, recepto in carcerem iuuene, abiisse fertur ad Imperatorem, & quid egerit nunciasse, ac monuisse ne tale aliquid tētare vellet de cætero, alioquin & illis gloriam, & sibi ignominiam quæreret. Hunc Theodorum ipsi nos postmodum apud Antiochiam vidimus Et cum requireremus ab eo, si sensum doloris habuisset ex integro, dicebat se quidem dolores parum sensisse, adstitisse autem quendam iuuenem, qui sudāti sibi, linteo candidissimo & sudores abstergeret, & aquam frigidam frequenter infunderet, & ita se esse delectatum, vt tūc mœstior factus sit, quando deponi de eculeo iussus est. Comminatus igitur Imperator, post victoriam Persicam melius se Christianos debellaturum, profectus quidem est, sed nullus redit. Ibi namque, incertum à suis, an ab hostibus confossus, post annum & octo menses præsumpti Augustalis imperij, finem vitæ fecit.

Iulianus in bello Persico perit, Anno do. 356.

CAP. XXXVII.

TAnta vero eius ad decipiendum subtilitas & calliditas fuit, vt etiam infelices Iudæos vanis spebus illectos, vt ipse agitabatur, illuderet. Quos primò omnium conuocatos ad se interrogat, cur non sacrificarent, cùm eis lex sua de sacrificiis imperaret? At illi occasionem se inuenisse temporis rati: Non possumus, inquiunt, nisi in solo Hierosolimorum templo. Ita namque præcipit lex. Et accepta ab eo reparandi templi licentia, in tantum insolentię peruenerunt, vt aliquis eis prophetarum redditus videretur. Igitur ex omnibus locis atque prouinciis cōuenere Iudęi, locum templi olim igne consumpti aggredi cœpere, Comite properandi operis ab imperatore concesso, sumptu publico & priuato res omni instantia gerebatur. Interea insultare nostris, & velut reparatis sibi regni temporibus, comminari acrius, ac sęuitiam ostentare, protsus immani tumore & superbia agere.

re. Cyrillus post Maximum confessorem Hierosolymis episcopus habebatur. Apertis igitur fundamentis, calce cementoque adhibitis, nihil omnino deerat, quin die postera, veteribus deturbatis, noua iaceret fundamenta: cùm tamen episcopus diligenti consideratione habita, vel ex illis quæ in Danielis prophetia de temporibus legerat, vel quæ in euangeliis dominus prædixerat, persisteret, nullo genere fieri posse, vt ibi à Iudæis lapis super lapidem poneretur. Res erat in expectatione.

ET ecce nocte quæ ad incipiendum opus iam sola restabat, terræmotus ingens oboritur, & non solum fundamentorum saxa longe latéque iactantur, verum etiam totius loci penè ædificia complanantur. Porticus quoque publicæ, in quibus Iudæorum multitudo, quæ operi videbatur insistere, commanebat, ad solum deductæ, omnes Iudæos qui reperti sunt oppressere. Luce vero orta, cùm se mala crederent effugisse, ad requirendos eos qui oppressi fuerant, reliqua multitudo concurrit. CAP. XXXVIII

AEdes erat quædam in inferioribus templi demersa, habens aditum inter duas porticus, quæ fuerant complanatæ, in qua ferramenta, aliáque operi necessaria seruabantur, è qua subito globus quidam ignis emicuit, & per medium plateæ percurrens, adustis & exanimatis qui aderant Iudæis, vltrò citróque ferebatur. Hoc iterum sæpiúsque & frequentissime per totam illam diem repetens, pertinacis populi temeritatem flammis vltricibus coërcebat. Cùm interim pauore ingenti & trepidatione omnes qui aderant deterriti, solum verum deum Iesum christum confiteri cogebantur inuiti. Et ne hæc casu fieri crederentur, in sequenti nocte in vestimentis omnium signaculum crucis ita euidens apparuit, vt etiã qui diluere pro sui infidelitate voluisset, nullo genere valeret abolere. Sic deterriti Iudæi atque Gentiles, locum simul & inaniter cœpta reliquere. CAP. XXXIX.

ELENCHVS CAPITVM
SECVNDI LIBRI HISTORIÆ ECCLESIASTICAE.

RVFFINI AQVILEIENSIS PRESBYTERI HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ LIBER SECVNDVS.

POst Iuliani necem tandem ciuile nobis per Iouinianum reparatur Imperium. Is namque sub vno eodemque tempore Imperator, & confessor, & male illati extitit depulsor erroris. Nam cùm in procinctu esset exercitus, & vrgeret Barbarus, ductores nostri de summis rebus consilium trahentes, Iouiniano calculum dederunt. Cúmque apprehensus ad suscipienda Imperij traheretur insignia, ad exercitum Iuliani sacrilegiis prophanatum, dicitur proclamasse. Non se posse imperare eis, † quia esset Christianus. Tum omnes pari eadémque voce respondisse perhibentur. Et nos Christiani sumus: nec priusquam hanc vocem audiret, adquiescere ad Imperium voluisse. Denique statim affuit ei diuina clementia, contráque omnem spem cùm clausi vndique hostibus tenerentur, nec euadendi facultas vlla suppeteret, subitò emissos à Barbaris oratores adesse vident, pacémque deposcere: exercitui quoque inedia consumpto, cibos cęteraque necessaria in mercimoniis polliceri, omnique humanitate nostrorum temeritatem emendare. Sed vbi in viginti & nouem annos pace composita, ad Romanum regressus est solum, clariorque lux nostro se orbi ex Orientis partibus oborta diffudit, rempublicam quasi post nimias procellas omni moderatione adgreditur reparare: Ecclesiarum verò curam non in secundis habere. Nec tamen incautè vt Constantius egerat, sed lapsu prędecessoris admonitus, honorificis & officiosissimis litteris Athanasium requirit, & ab ipso formam fidei & ecclesiarum disponendarum suscipit modum. Sed hæc tam pia & tam læta principia mors immatura corrupit. Post octo etenim menses ortus sui apud Ciliciam diem obit.

CAP. I. Ann. 360.

† al. qui non essent Christiani.

POst hunc Valentinianus imperium suscepit, qui pro fide nostra à Iuliano militia fuerat expulsus. Sed cōpleuit in illo dominus ꝙ promisit, plus etiam quàm centupla in præsenti seculo restituens ei. Nam quia militiam pro christo reliquerat, recipit imperium. Is in consortium regni assumpsit fratrē Valentem, & sibi quidem Occiduas partes delegit, illi autem Orientales reliquit. Sed Valens fauendo hæreticis, abiit in viā patrum suorū. Nā & episcopos egit in exiliū, & presbyteros, ac diaconos, & monachos (Tatiano Alexandrię præsidente) vsque ad tormenta deduxit, & ignib' tradidit. Multáque nephanda & crudelia in ecclesiā dei molitus est: sed hæc omnia

CAP. II. Ann. 367.

post Athanasij obitum. Nam illo superstite, velut diuina quadam virtute prohibitus, cùm debaccharetur in cæteros, in illum nihil ausus est triste committere.

CAP. III Ann. 373 IGitur ea tempestate cùm quadragesimo & sexto anno sacerdotij sui Athanasius, post multos agones multasque patientię coronas quieuisset in pace, sciscitatus de successore, Petrum tribulationum suarum participem & socium delegit. Sed Lucius Arianæ partis episcopus, continuo tanquam ad ouem aduolat lupus. Et Petrus quidem nauem protinus conscendens, ad vrbem Romam profugit. Lucius vero tanquam materia sibi crudelitatis oblata, sęuior erga cęteros efficiebatur. Et ita ibat in sanguinem, vt ne speciem quidem aliquam religionis seruare videretur. cuius primo ingressu tanta & tam turpia in virgines & continentes ecclesię gesta sunt, quæ nec in persecutionibus gentilium memorantur. Inde post fugas ciuium & exilia, post cędes & tormenta, flammasque quibus innumeros confecerat, ad monasteria furoris sui arma conuertit. Vastat eremum, & bella quiescentibus indicit. Tria milia simul, aut eo amplius, viros, per totam eremum secreta & solitaria habitatione dispersos oppugnare pariter aggreditur. Mittit armatam equitum ac peditum manum, Tribunos, Præpositos, & bellorum duces, tanquam aduersum Barbaros pugnaturus elegit. qui cùm venissent, nouam belli speciem vident, hostes suos gladiis obiectare ceruices & nihil aliud dicere, nisi: Amice ad quid venisti?

CAP. IIII Ann. 379 PEridem tempus patres monachorum vitæ & antiquitatis merito, Macarius, & Isidorus, aliusque Macarius, atque Heraclides, & Pambus Antonij discipuli per Ægyptum, & maxime in Nitriæ deserti partibus habebantur viri, qui consortium vitæ & actuum, non cum cæteris mortalibus, sed cum supernis angelis habere credebantur. Quæ præsens vidi loquor: & eorum gesta refero, quorum in passionibus socius esse promerui. Hi ducebant exercitum domini, non mortalibus telis, sed fide religionis armatum exercitum moriendo vincentem, & qui sanguinis sui profusione victor Christum sequeretur ad cælum. Quique dum in tabernaculis positi, & orantes expectarent interfectores suos, delatus est ad eos homo olim mẽbris omnibus, & præcipue pedibus, aridus. Sed cùm ab eis in nomine domini oleo fuisset perunctus, statim confirmatę sunt plantæ eius. Et dicentibus eis, in nomine Iesu Christi, quem Lucius persequitur, surge, & sta in pedibus tuis, & redi in domum tuam, continuò exurgens & exiliens, benedicebat deum, ostendens quia vere erat in eis deus. Ante aliquantulum vero temporis cæcus quidam rogabat deduci se ad cellulam Macarij quæ erat in deserto, itinere trium dierum. Quo posteaquam cęcus multo ductantium labore peruenit, Macarium nõ repetit domi. cõtristatus valde, nullatenus mitigare mœstitiam poterat, sanitatis solatio carens. Cum vero feruore fidei concalescens. Deprecor, inquit, ad eos qui deduxerant, applicate me ad illam partem parietis, vbi cubare senior solet. Et cùm fuisset admotus, parum luti aridi, vnde paries oblitus videbatur, assumens, palmę

palmę suę superposuit. Rogat etiam vt aquam de puteo, ex quo bibere solebat, haurirent. Qua resoluens glebulam, eodémque luto oculos suos superungens, & lauans de aqua quę hausta fuerat, repente recepit visum, ita vt nullo indigens adminiculo rediret ad sua. Sed ne secundum leprosos illos ageret, quos à securatos in Euangeliis ingratos dominus notat, cum omni domo sua regressus, & deo gratias referens, rem vt gesta fuerat indicauit. Idem ipse Macarius leenæ speluncam habuit cellulę suę vicinam. Et quadam die catulos suos cæcos ad eum belua producit, & ante pedes eius ponit. At ille cùm intellexisset pro cæcitate catulorum bestiam supplicare, rogauit dominum vt eis redderet visum. Quo recepto, matrem sequentes redeunt ad speluncam. Et paulò post ipsa cum catulis suis regrediens, pelles ouium lanatas plurimas, velut munus pro suscepta gratia ad senem defert, morsu oris enectas, & ante fores eius depositis abscedit. Verum si singulorum mirabilium gesta prosequi velimus, excludimur à proposita breuitate, maximè cùm hęc narrationem proprij operis mereantur. Sed in his omnibus Lucius non erubuit, nec aliquid reuerentię virtutum mirabilibus detulit, quinimò iubet patres ipsos ablatos à grege suo, imò clàm raptos, in insulam quandam Ægypti paludium deportari, in qua compererat neminem prorsus esse Christianum, quo per hoc vel absque solatiis, vel absque consuetis actibus viuerent. Senes igitur cum duobus solis pedissequis noctu ad insulam deducuntur, in qua erat templum quoddam summa venerarione a loci incolis obseruatum. Cúmque primum nauicula senum oram soli illius contigisset, ecce subito sacerdotis templi illius virgo filia correpta spiritu, cum ingenti vociferatione & clamoribus vsque ad cælum datis, agi per medios populos cœpit, & crebros ducens rotatus, stridēs huc atque illuc rabida ora vibrare. cúmque ad spectaculum tam ingentis monstri, maximè quod esset sacerdotis filia (qui in honore præcipuo apud illos erat) populi conuenissent, per auras eam raptam sequentes, peruenіūt vsque ad nauiculam senum. Ibi vero proiecta eorum pedibus & prostrata clamare cœpit: Quid venistis huc ô serui dei summi, antiquis nos & veternosis euoluere domiciliis? In hoc loco depulsi vndique latebamus, quomodo vos nequaquam latere potuimus? Cedimus antiquis sedibus, populos vestros terrasque recipite. Cùm hęc diceret, increpitus ab eis erroris spiritus, effugatur. Et puella sana vna cum parentibus suis iacebat ad pedes nostri temporis Apostolorum. Qui talibus exordiis prædicantes eis fidem domini nostri Iesu christi, in tantam conuersionem repente eos perduxerunt, vt statim manibus suis antiquissimum templum, & in summa veneratione habitum destruerent, & ecclesiam confestim ædificarent. Nec ad deliberandum spatio temporis eguerunt, quibus fidem rerum fecerant, non verba, sed virtus. Sed hoc cùm fuisset Alexandrię nunciatum, veritus Lucius, ne forte etiam suorum in eum odia iusta consurgerent, qui apertè iam bellum non hominibus, sed deo indiceret, occultè eos reuocari, & in eremum remitti iubet. Dum hæc in Ægypto geruntur, ne in aliis quidem locis persecutionis flamma cessabat.

Leena munus.

Cacodæmonū querela

Puella liberata.

CAP. V. EDessa namque Mesopotamiæ vrbs fidelium populorum est, Thomæ Apostoli reliquiis decorata. Vbi cùm per se imperator populos vidisset ecclesiis eiectos in campo habere conuenticulum, tanta dicitur iracundia accensus, vt præfectum suum pugno percuteret, cur non fuissent inde quoque, sicut iusserat, deturbati. At ille licet esset Paganus, & iniuriis ab imperatore fuisset affectus, tamē consideratione humanitatis altera die ad vastandum populū processurus, facit hoc ipsum ciuibus per occulta indicia clarescere, quo scilicet cauere sibi possent: ne inueniretur in loco. Mane processurus, terrorem solito maiorem per Officium mouet, agitque omnia quo quam minimi, vel, si fieri posset, nulli periclitarētur. Videt tamen frequentiorem solito populum tendere ad locum, currere præcipites & festinare, tanquam vererentur, ne qui deesset ad mortem. Interea videt quandam mulierculam ita festinam & properam domo sua prorumpere, vt nec clauderet ostium, nec operire se, vt mulierum habitum decet, diligentius potuisset, infantem quoque paruulum secum trahentem, cursúque rapido, irrupto etiam Officij agmine, festinantem. Tum ille vltrà non ferēs: Apprehendite, inquit, mulierem, & huc deducite. cumque fuisset adducta: Quò, inquit, mulier infœlix properas tam festina? Ad campum, ait, quò catholicorum populus conuenit. Et non, inquit, audisti, quia Præfectus illuc pergit, vt omnes interficiat quos inuenerit? Audiui, inquit, & ideo festino vt ibi inueniar. Et quò, inquit, paruulum istum trahis? Vt & ipse, ait, martyrium consequi mereatur. Quæ cum audisset vir moderatissimus, redire Officium & conuerti vehiculum ad palatium iubet. Et ingressus ait, Imperator, subire mortem si iubeas paratus sum. Opus verò quòd præcipis, implere non possum. Cumque edocuisset cuncta de muliere, repressit imperatoris insaniam.

Officium vocat officiales, hoc est, ministros & satellites.

CAP. VI. PEr idem tempus ecclesia velut persecutionis igne conflante, purior auri metallo refulgebat. Non enim in verbis vniuscuiusque fides, sed in exiliis & carceribus probabatur: quia non honori erat catholicum esse, sed pœnæ: præcipuè apud Alexandriam, vbi ne sepeliendis quidem corporibus mortuorum libera facultas fidelibus erat. Quę dum Lucius omni arrogantia & sæuitia gereret, Mauuia Sarracenorum gentis regina, vehementi bello Palæstini & Arabici limitis oppida atque vrbes quatere, vicinasque simul vastare prouincias cœpit. Cumque frequentibus bellis Romanum attriuisset exercitum, & plurimis peremptis, reliquos vertisset in fugam, orata pacem, non aliter se amplexuram promittit, nisi Moyses quidam nomine, monachus, genti suæ ordinaretur episcopus. Qui in eremo partibus suis propinqua vitam solitariam ducens, meritis & virtutibus ac signis quę faciebat deus per illum, magnifice innotuerat. Petitio eius principi indicata Romano, sine vlla dilatione iubetur impleri à ducibus nostris, qui ibi infœliciter pugnauerant. Captus Moyses ad sacerdotium suscipiendum, Alexandriam ex more deducitur. Adest Lucius, cui ordinandi ferebatur officium. Quo viso, Moyses præsentibus ducibus qui perurgebant, & populis, ait: Ego quidē me non esse dignū tanto sacerdotio iudico: veruntamē si aliqua in me, licet indigno, diuina dispēsatio putatur

explenda, deum nostrum cæli ac terræ dominum testor, quod Lucius sanctorum sanguine pollutas & cruentas super me non iniiciet manus. Cumque Lucius tam graui nota inustum se videret in oculis plurimorum: quare, inquit, ô Moyses tam facile condemnas eum, cuius fidem ignoras? Aut si tibi aliquis de me aliter indicauit, audi fidem meam, & tibi ipse magis quàm aliis crede. Tunc ille: Desine, inquit, ô Luci dolosis tui me quoq; imaginibus aggredi. Bene mihi nota est fides tua, quam protestantur serui dei per metalla damnati, episcopi in exilium trusi, presbyteri, diaconi extra Christiani nominis habitacula relegati, bestiis alij, alij etiam ignibus traditi. Nunquid potest verior esse fides quæ auribus capitur, quàm quæ oculis peruidetur? Apud me certum est, quod qui Christo rectè credunt, ista non faciunt. Et ita maiore dedecore deformatus (quoniam perurgebat necessitas reipublicæ cõsulendi) compulsus est adquiescere, vt ab episcopis quos in exiliũ truserat, sacerdotium sumeret. Quo suscepto, & gẽtis ferocissimæ pacẽ tenuit, & fidei catholicæ custodiuit intemerata consortia.

VErum cum apud Alexãdriam populos & vrbem nebulosi doctoris terra perfidiæ caligo suffunderet, velut lampadem quandam diuina luce fulgentem Dydimum dominus accendit. De cuius vita atque institutis, quoniam ad ecclesię gloriam dei munere concessus creditur, licet in transcursu, necessario tamen commemoranda nobis pauca videntur. Is namque in parua ætate, cum adhuc etiam prima litterarum ignoraret elementa, luminibus orbatus, maiore desiderio scientiæ veri luminis inflammatur: nec desperationem cupitam adipiscendi passus est, cum audisset scriptum in euangelio: Quod apud homines impossibile est, possibile est apud deum. Hęc igitur diuina pollicitatione confisus indesinenter dominum deprecabatur, nõ vt oculorum carnalium visum, sed vt illuminationem cordis acciperet. Miscebat tamen precibus studia ac laborem, & iuges continuatasque vigilias, non ad legendum, sed ad audiendum adhibebat, vt quod aliis visus, hoc illi conferret auditus. Cùm vero post lucubrationis laborẽ somnus (vt fieri solet) legentibus aduenisset, Didymus silentium illud non ad quietem vel ocium datum ducens, tanquam mundum animal ruminans cibum quem ceperat, ex integro reuocabat, & ea quæ dudum percurrentibus aliis ex librorum lectione cognouerat, memoria & animo retexebat, vt non tam audisse quæ lecta fuerant, quàm descripsisse ea mentis suæ paginis videretur. Ita in breui deo docente, in tantam diuinarum humanarumque rerum eruditionem ac sciẽtiam venit, vt scholæ ecclesię doctor existeret, Athanasio episcopo, cæterísque sapiẽtibus in ecclesia viris dei admodum probatus: sed & in cęteris, siue Dialecticæ, siue Geometriæ, Astronomiæ quoque vel Arithmeticę disciplinis ita esset paratus, vt nullus vnquam philosophorum aliqua ex his artibus proponens, obtinere eum vel concludere quiuerit, sed statim vt responsiones eius acciperet, magistrum eum etiam illius de qua proposuisset, crederet disciplinę. Huius aliquanti dicta vel communiter disputata, vel proponentibus responsa, adhibitis notariis descripsere: quæ etiam nunc in magna admiratione habentur.

Cap. VII *An. 27* *Matth. 19.* *Mar. 10* *Luc. 18*

Nos tamen qui & viuæ vocis eius ex parte aliqua fuimus auditores, & ea quæ à nonnullis dicente eo descripta legimus, longe maiorem gratiam & diuinum nescio quid, ac supra humanam vocem sonans, in illis magis sermonibus, qui de ore ipsius proferebantur, agnouimus. Hunc etiam beatus Antonius cùm fidei Athanasij testimonium laturus, aduersum Arianos de Thebaide Alexandriam descendisset, magnificis consolatus est verbis: Nihil te, inquit, offendat ô Dydime, quod carnalibus oculis videris orbarus. Desunt enim tibi oculi illi, quos mures, & muscæ, & lacertæ habent. Sed lætare quia habes oculos quos angeli habent, è quibus deus videtur, per quos tibi magnum scientiæ lumen accenditur.

CAP. VIII. An. 379 Florebat igitur Ægyptus ea tempestate, non solum eruditis in Christiana philosophia viris, verum etiam his qui per vastam eremum commanentes, signa & prodigia Apostolica, simplicitate vitę, & cordis synceritate faciebant. Ex quibus interim quos ipsi vidimus, & quorum benedici manibus meruimus, hi sunt, Macarius de superiori eremo, alius Macarius de inferiori, Isidorus in Scyri, Pampus in cellulis, Moyses & Beniamin in Nitria, Scyrion & Helias & Paulus in Apeliote, alius Paulus in Focis, Pœmen & Ioseph in Pispiri, qui appellabatur mons Antonij. Sed & alios quā plures huiuscemodi viros in Ægypti partibus habitare, fideli comperimus auditu, vt vere compleretur Apostoli dictum: Quia vbi abundauit peccatum, superabundauit & gratia. (Rom. 5) Habuit autem per idem tempus etiam Mesopotamia viros nobiles, iisdem studiis pollentes. Quorum aliquantos ipsi per nos apud Edessam & in Carrarum partibus vidimus, plures autem auditione didicimus.

CAP. IX An. 371 Sed neutra harum infœcundior Cappadocia fuit, imò aliquid lætius Gregorium nobis cum Basilio germinauit. Tulit igitur & ipsa multorum sanctorum segetem satis lætam, produxit copiosam piorum vineam, oliuarum quoque domini germinauit nouellam. Sed isti præcipuè velut duo filij pinguedinis assistentes dextera leuáque candelabro, instar duorum cæli luminarium refulgebant. Vnde dignum puto de his pauca suprà repetere. Ambo nobiles, ambo Athenis eruditi, ambo collegæ, ambo de auditorio digressi ad profitendam Rhetoricam rogabantur. Quod opus magnificè quidem implebat Basilius, Gregorius vero magnificentius contemnebat. Quique cùm se totum dei seruitio mancipasset, tantum de collegæ amore præsumpsit, vt sedentem Basilium, de doctoris cathedra deponeret, ac secum ad monasterium manu iniecta perduceret, ibíque per annos (vt aiunt) tredecim, omnibus Gręcorum secularium libris remotis, solis diuinę scripturæ voluminibus operam dabant, earúmque intelligentiam, non ex propria præsumptione, sed ex maiorū scriptis & auctoritate sequebantur: quos & ipsos ex Apostolica successione intelligendi regulam suscepisse constabat. Quorum pręcipuè in prophetas commentarios discutientes, thesauros sapientię & scientię reconditos in vasis fictilibus perquirebant. Verum cùm iam ipsi sufficienter instructi, diuina dispēsatione ad imbuendos populos vocarentur, & alius alio itinere, ad idem tamen opus vterque trahe-

(Vnde petēda intelligentia diuinæ scripturæ.)

retur

retur, Basilius Ponti vrbes & rura circumiens, desides gentis illius animos & parum de spe futura sollicitos stimulare verbis, & prędicatione succendere, callúmque ab his longe neglgentiæ cæpit abolere, subegítque abiectis inanium rerum & secularium curis, suimet notitiam recipere, in vnum coire, monasteria construere, psalmis & hymnis & orationibus docuit vacare, pauperum curam gerere, eísque habitacula honesta, & quæ ad victũ necessaria sunt, præbere, virgines instituere, pudicam castámque vitam omnibus penè desiderabilem facere. Ita breui permutata est totius prouinciæ facies, vt in arido & squalenti campo videretur seges fœcunda, ac læta vinea surrexisse. Gregorius vero bonum semen non patiebatur aut super spinas iacere, aut inter saxa dispergere, sed bonam terram cordis sui iugi cultu & exercitiis indesinentibus excolebat. Suscipere ille, quæ renuntiantes seculo deferebant ad pedes suos, & diuidere vt quisque eguisset, curam gerebat. Iste nihil habendi & omnia possidendi contentus sacramento, erga solas sapientiæ diuitias auarus & multum cupidus inhęrebat. Ille coire plures in vnum, & sui inuicem in necessariis habere sollicitudinem docebat: hic sui exemplo quod erat absolutus & liber, cunctis sermone Apostolico prędicabat: Ego autem volo vos sine sollicitudine esse, &: Dominus in proximo est, nihil solliciti sitis, sed tanquam serui christi, hoc solum estote solliciti, quando redeat dominus de nuptiis. Ille delinquentibus misericorditer condolere, & à delicto reuocare: hic per diuini eloquij gratiam delinquendi incitamenta pręuenire, nec sinere labi eum, qui difficulter erigeretur elisus. Ille in fide purus, hic in prædicatione liberior. Ille deo humilis, hic etiam hominibus erat. Ille arrogantes contemptu, hic ratione vincebat. Sic in vtroque diuersa gratia vnum opus perfectionis explebat. Igitur Basilius non multò post cæsareæ cappadociæ episcopus, cũ à Valente in exilium pro fide cogeretur, exhibitus est ad tribunal Præfecti, terroribúsque (vt illi moris est potestati) & minis maximis agi cępit, vt nisi præceptis principis obediret, interitum sibi iam iamque speraret impendere. Tum ille intrepidus, & absque vlla animi perturbatione hæc sibi minitante Præfecto respondisse fertur: Atque vtinam aliquid mihi esset digni muneris, quod offerrem huic, qui maturius Basilium de nodo follis huius absolueret. Cúmque daretur ei nox, quæ erat media ad spacium deliberandi, respondisse denuo perhibetur: Ego crastino ipse ero qui nunc: tu te vtinam nõ mutares. Et illa quidem nocte vxor Imperatoris velut tortoribus tradita cruciatur: filius vero qui eis erat vnicus, extinctus paternæ impietatis creditur exoluisse supplicia. Ita ante lucem missi, qui rogarent Basilium, vt precibus suis intercederet pro eis, ne etiam ipsi, & quidem multò iustius similiter interirent. Sic accidit, vt cùm omnes catholicos expulerit Valens, Basilius vsque ad vitæ exitum intemerato communionis sacramento in ecclesia perdurarer. Gregorius vero apud Nazianzon oppidum in locum patris episcopus subrogatus hæreticorum turbinem fideliter tulit. Reddita vero pace constantinopolim ad ecclesiam docendam venire exhortatus, non abnuit. Vbi breui tempore tantum ad emendandum

An.378

Basilius ad tribunal sistitur.

populum vetustis hæreticorum infectum venenis proficit, vt tunc primũ Christiani sibi fieri viderentur, & nouellam lucem veritatis aspicere, cùm religionis doctor multa quidem verbis, plura tamen doceret exemplis: nec viderent ab eo discipulis aliquod imperari, quod nō prius ipse fecisset. Sed vbi gloriam subsecuta inuidia est, obniti quidam, & proscriptionibus minus sanis vti cœpere, vt ipso ad propria remeanre, alius ordinaretur episcopus. Quod ille susurrari tantum, & sub dente sentiens ruminari, ipse profert, quod dicere ei nullus audebat: Absit, inquit, vt mei causa aliqua simultas in dei sacerdoribus oriatur. Si propter me est ista tempestas, tollite me, & mittite me in mare, & desinet à vobis quassatio. Tum regressus, in ecclesia sua quod superfuit vitæ tempus exegit. Et quoniam iam fessa ætate, & corpore inualidus erat, successorem sibi ipse delegit, quo ecclesiam gubernante debilitatis & senectutis ocio frueretur. Extant quoque vtriusque ingenij monimenta magnifica tractatuum, quos ex tempore in ecclesiis declamabant. Ex quibus nos denas fermè singulorum oratiunculas rransfudimus in Latinum. Basilij præterea instituta monachorum optantes, si poterimus, & dei fauor adiuuerit, eorum plura transferre. Fuerunt præterea fratres duo Basilio, Gregorius & Petrus. Quorum alter in verbo doctrinæ, alter in operibus fidei fratrem ita exæquabat, vt vterque vel Basilium, vel Gregorium redderet. Extant etiam ipsius Gregorij iunioris aliqua opuscula luculenta. Sed de his satis dictum. In Occiduis vero partibus Valentinianus fide religionis illæsus, veteri Romani imperij censura rempublicam gubernabat.

CAP. X
Ann. 368

DAmasus post Liberium per successionem sacerdotium in vrbe Roma susceperat. Quem prælatum sibi non ferens Vrsinus quidam eiusdem ecclesiæ diaconus in tantum furoris erupit, vt persuaso quodam satis imperito & agresti episcopo, collecta turbulentorum & seditiosorum hominum manu, in Basilica quæ Sicinini appellatur, episcopum se fieri extorqueret legibus & ordine & † traditione peruersis. Quo ex facto tanta sedirio, imò vero tanta bella coorta sunt, alterutrum † defendentibus populis, vt replerentur humano sanguine orationum loca. Quæ res factione Maximini Præfecti sæui hominis, ad inuidiã boni & innocentis versa est sacerdotis, ita vt causa clericorum vsque tormenta duceretur. Sed assertor innocentiæ deus affuit, & in caput eorum qui intenderant dolũ, pœna conuersa est.

al. ratione
al. defendentibus.

CAP. XI
Ann. 377

INterea defuncto apud Mediolanum Auxentio hæreticorum episcopo, vtriusque partis populi diuersis studiis ferebantur. Dissensio grauis & periculosa seditio vrbi propriæ maturum parabat exitium, si pars vtraque cùm diuersum vellet, nequaquam quod proposuerat, obtineret. Ambrosius tunc consularis eiusdem prouinciæ fasces gerebat. Is cùm perniciem ciuitati videret impendere, pro loco atque officio suo, confestim ecclesiã seditionem populi mitigaturus ingreditur. Cumque inibi multa secundũ leges & publicam disciplinam pro quiete & tranquillitate perorasset, pugnantis inter se & dissidentis populi subitò clamor & vox vna consurgit, Ambrosium episcopum postulantes, baptizati hũc protinus clamant (erat enim

enim cathecumenus) & sibi episcopum dari: nec aliter vnum populum fore atque vnam fidem, nisi Ambrosius sibi daretur sacerdos. Obluctante illo & plurimum resistente, ad imperatorem relatum populi desiderium, omni maturitate iubetur impleri. Dei enim ait esse, quod discordantem populi fidem, & animos dissidentes conuersio subita in vnum consensum atque in vnam sententiam reuocaret. Moxque dei gratiam consecutus, & initiatus sacris & sacerdos effectus est.

INterea cùm ad bellum Sarmaticum Valentinianus de Galliæ partibus venisset in Illyricum, ibi vixdum cœpto bello ægritudine subita oppressus diem obiit, relictis hæredibus in imperio filiis, Gratiano Augusto, Valentinianoque admodum paruulo, & nondum regiis insignibus initiato. Quẽ tamen necessitas eorum, qui tanquam vacuum imperii locum conabantur inuadere, compulit etiam absente fratre purpura indui, Probo tunc Præfecto fideliter rem gerente. CAP. XII An. 377

PEr idem tempus in Orientis regno Gothorum gens sedibus suis pulsa, per omnes se Thracias infudit, armísque vrbes & agros vastare feraliter cœpit. Tum vero Valentis bella quæ ecclesiis inferebat, in hostem cœpta conuerti, seraque pœnitentia episcopos & presbyteros relaxare exiliis, ac de metallis resolui monachos iubet. Ipse tamen ab hostibus circumuentus in prædio, quò ex bello trepidus confugerat, impietatis suæ pœnas igni exustus dedit, annis in Imperio cum fratre primo, & post cum filiis fratris quatuordecim pariter exactis. Quæ pugna initium mali Romano Imperio tunc & deinceps fuit. Igitur Gratianus cum fratre admodum paruulo, post patrui necem Orientis quoque suscepit Imperium. Is pietate & religione omnes pene qui ante fuerant principes, superabat. Vsu armorum strenuus, velox corpore, & ingenio bonus erat, sed iuuenili exultatione plus fere lætus quàm sufficiebat, & plus verecundus quàm reipublicę interera. CAP. XIII. An. 378 Valens petit igne.

QVique videns vtile virum annis maturum in tantis regni curis habere participem, & quia, vt sermo diuinus monet: Melius duo quã vnus, consortem asciscit Theodosium, eique Orientis procuratione permissa, partes sibi ac fratri Occiduas reseruauit. Verum is postquam multa religiose ac fortiter gessit, à Maximo tyranno apud Britannias exorto, per Andragathium ducem, Lugduni, suorum magis proditione quàm vi hostium, peremptus est. CAP. XIIII An. 380

AT Valentinianus in Italia degens, fratris nece, atque hostis metu perterritus, simulatione oblatam pacem à Maximo, simulans ipse quoque libenter amplectitur. cùm interim Iustina mater eiusdem, arianæ hæreseos alumna, impietatis suæ venena, quæ viuente viro suppresserat, filio facile decepto fidenter aperuit. Igitur apud Mediolanum posita, conturbare ecclesiarum statum, comminari sacerdotibus depulsionis exilia, nisi Ariminensis cõcilij decreta, quibus fides patrum intemerata fuerat, reuocarent. Quo bello ecclesiæ murũ & turrim validissimã pulsabat Ambrosiũ. Eúmque minis, terroribus, atque omni oppugnationis genere fatigãs, primum sibi aditum debellandę rimabatur ecclesię. Sed quamuis illa Iezabel spiritu CAP. XV

pugnaret armata, resistebat tamen Ambrosius, Heliæ virtute repletus & gratia. Ipsa autem in ecclesiis garrire, strepere, animare, & inflammare ad discordiam populos: sed quod minus res ex sentētia cederet iniuriam putare, & pro hoc apud filium conqueri. Vnde adolescentulus pro contumeliæ inuidia, quam falsò conflauerat mater, accensus, armatorum globum ad ecclesiam mittit: confringi ianuas, oppugnari sancta, sacerdotē pertrahi atque in exilium mitti, protinus iubet. Sed tanta fuit perseuerantia fideliū populorum, vt animas prius amittere quàm episcopum mallent.

CAP. XVI. INterim dictanda aduersum fidem patrum imperialia decreta mandantur Beneuolo, tūc memoriæ scriniis præsidenti. Sed ille cui ab incunabulis sacra fides, & venerabilis fuit, abnegat se impia verba posse proferre, & contra Deum loqui. Tum vero ne incœptum reginę frustrari videretur, celsior ei honor promittitur, si impleret iniuncta. Ille qui nobilior in fide esse quàm in honoribus cuperet: Quid mihi, ait, pro impietatis mercede altiorem promittitis gradum? Hunc ipsum quem habeo tollite, tantùm mihi conscientia fidei duret illæsa. Hæc dicens, ante pedes impia præcipientium cingulum iecit. Ambrosius vero aduersum reginæ furorem, non se manu defensabat, aut telo, sed ieiuniis continuatisque vigiliis sub altari positus: per obsecrationes defensorem sibi atque ecclesiæ deum parabat. Dúmque hęc in longum diuersis machinis & oppugnationibus nequam Iustina moliretur, Maximus, qui se exuere tyranni infamia, & legitimum principem gestiret ostendere, datis litteris impium protestatur incœptum fidem dei impugnari, & statuta catholicę ecclesię subrui, & inter hæc appropinquare Italiæ cœpit. Quo Iustina comperto, hoste simul atque impietatis conscientia perurgente, in fugam versa cum filio, exilia quæ dei sacerdotibus præparabat, prima sortitur.

Ambrosius ieiuniis pugnat aduersus Iustinæ furorem

CAP. XVII. Ann. 390. ADfuit tamen Theodosius propter regni fidem, bonitatisque ac beneficiorum Gratiani memor: & in vindictam, totius viribus Orientis insurgens, vltus est sanguinem iustum. Valētiniani quoque impia inter hæc mater defuncta, fidem catholicam, quam ipsa violauerat, & regnum tyrānide depulsa, restituit. Atque ipse posteaquam Romam illustri triumpho inuectus est, ad propria rursus regna remeauit.

CAP. XVIII. PEr idem tempus subreptione quadam dęmonis, turpis macula religioso principi inusta est. Etenim cùm apud Thessalonicam seditione exorta quidam ex militaribus vir, impetu fuisset populi furentis extinctus, repentini nuntij atrocitate succensus, ad ludos Circenses inuitari populum, eique ex improuiso circūfundi milites, atque obtruncari passim, vt quisque occurrisset, gladio iubet, & vindictam dari nō crimini, sed furori. Ob hoc cùm à sacerdotibus Italiæ argueretur, agnouit delictum, culpamque cum lachrymis professus, publicam pœnitentiam in conspectu totius ecclesiæ exegit: & in hoc sibi tempus adscriptum, absque regali fastigio patienter impleuit. Quibus omnibus istud quoque mirabiliter adiecit: Lege sanxit in posterum, vt sententiæ principum super animaduersione prolatæ in diem tricesimum ab executoribus differenter: quo locus misericordię, vel

(si

(si res tulisset) pœnitentiæ, non periret.

IGitur ad Orientem regressus, ibique (vt ab exordio principatus sui) summa cura summóque studio pulsis hæreticis, ecclesias catholicis tradere: idque ea moderatione agere, vt vltione contempta, tantum catholicis de ecclesiarum restitutione consuleret, quo fides recta absque prædicationis impedimento proficeret: communem se præbere erga sacerdotes dei: fide, religione, & munificentia cunctis regium animum exhibere, accessu facilis & absque imperiali fastu ad colloquium se humilibus præbere: hortatu eius & largitionibus, ecclesiæ plurimis locis ornatæ satis magnificæque constructæ: pręstare multa poscentibus, sed frequentius vltrò offerre. Idolorum cultus, qui Constantini institutione & deinceps negligi & destrui cœptus fuerat, eodem imperante collapsus est. Pro quibus in tantum deo charus fuit, vt speciale ei munus contulerit diuina prouidentia. Etenim in Thebaidos partibus monachum quendam Ioannem nomine, spiritu prophetico repleuit, cuius monitis atque responsis pacem retinere, an bellum gerere esset melius, sciscitabatur. CAP. XIX

INterea apud Laodiciam Syriæ ante idem tempus Apollinaris episcopus, vir sane in cæteris instructus, sed dum contentionis vicio nimius agitur, & aduersum omne quod quisque dixerat, ire obuius delectatur, iactatione ingenij male fortis hæresim ex contentione generauit, asserens solum corpus non etiam animam à domino in dispensatione susceptum. In quo cùm euidentibus euangelij testimoniis vrgeretur, quibus ipse dominus & saluator habere se animam profitetur, & ponere eam quãdo vult, & iterum assumere eam, quamque turbatam & tristem dicit esse vsque ad mortem. Post vt ne ex toto vinci videretur ait, eum quidem habuisse animam, sed non ex ea quæ rationabilis est, sed ex ea solum quæ viuificat corpus. Ad supplementum vero rationabilis partis, ipsum verbum dei fuisse perhibebat. Quæ assertio primò in vrbe Roma à Damaso & Petro Alexandrino episcopo concilio congregato tali sententia depulsa est, vt decernerent si quis filium Dei, qui sicut vere Deus, ita & vere homo fuit, vel humanitatis aliquid, vel deitatis minus diceret habuisse, alienus ab ecclesia iudicaretur. Quæ sententia & apud Alexandriam confirmata est, & apud Constantinopolim decreto concilij. Ex illo Apollinaristæ ab ecclesia declinantes, & episcopos sibi suæ partis, & dogmata propria ecclesiasque defendunt. CAP. XX

IGitur in vrbe Roma post Damasum Syricius ecclesiæ suscepit sacerdotium. Apud Alexandriam vero defuncto Petro Timotheus: & post hunc Theophilus. In Hierosolymis autem post Cyrillum Ioannes, Apostolicas reparant sedes. Apud Antiochiam vero defuncto Melitio substituitur Flauianus. Sed quod Paulinus adhuc supererat, qui in catholicorum semper societate permanserat, multa ibi iurgia & multę controuersię sæpe commotę, nec tamen summa vi, nitentibus aliis, aliis obtinentibus, ipsisque in hoc elementis terræ marisque fatigatis, potuit aliquando pacis nullus obtineri modus, cùm vtique fidei iam nulla videretur subesse discordia. Hoc idem apud Tyrum fuit: Vbi cùm Diodorus, vnus sane ex antiquis CAP. XXI Ann. 386.

catholicis vir, & tentationum documentis probatus, Athanasij testimonio esset à confessoribus episcopus factus, modestia eius contempta, alius à Melitij partibus ordinatur. Sed & in multis aliis vrbibus Orientis, huiusmodi confusiones contentio genuit sacerdotum. Apud Constantinopolim vero Nectarius ex Prætore Vrbano catechumenus & nuper baptisma consecutus, sacerdotium suscepit.

CAP. XXII.

INterea apud Alexandriam noui motus & contra temporum fidem aduersum ecclesiam concitantur: ex occasione huiuscemodi oborti. Basilica quædam publici operis, vetusta & admodum neglecta fuit, quam Constantius Imperator donasse episcopis perfidiam suam prædicantibus ferebatur. Quæ longa incuria nihil validum præter parietes habebat. Visum est episcopo qui per idem tempus gubernabat ecclesiam, hanc ab Imperatore deposcere, vt crescentibus fidelium populis, orationum quoque crescerent loca. Quamque cùm acceptam vellet excolere, reperta sunt in loco antra quædam latentia & terræ defossa, latrociniis & sceleribus magis quã cæremoniis apta. Igitur Gentiles, qui retegi criminum suorum latebras & flagitiorũ cauernas viderũt, nõ ferentes operta tot seculis mala & tenebris obtecta reserati, velut draconum calice potato insanire omnes ac palam furere cœperunt. Nec vocibus iam & seditionibus vt solebant, sed manu ferróque decertare nituntur. Crebros conflictus agere in plateis, belloque aperto vterque populus inter se coire. At nostri numero & potentia multo plures, sed modestia religionis minus feroces erant. Ex quo frequẽter nostrorum plurimis vulneratis, aliquantis etiam interfectis, ad templum quasi ad arcem quandam refugiebant. Quò nonnullos ex christianis captos secum abducentes, accensis aris immolare cogebant: renitentes nouis & exquisitis suppliciis excruciatos necabant, alios patibulis affigentes, alios confractis cruribus in speluncas præcipitantes, quas ob sacrificiorum sanguinem, cæterasque impuritates delubri recipiendas, vetustas curiosa construxerat. Verum hæc per dies singulos primò cum metu, deinde cum fiducia & desperatione gerere, atque intra templum clauũ rapto & præda viuere. Ad postremum grassantes in sanguine ciuium, ducem sceleris & audaciæ suæ deligunt Olympum quendam, nomine & habitu philosophum, quo antesignano arcem defenderent, & tyrannidem tenerent. At hi quibus Romanarum legum custodia, iurísque dicendi cura permissa est, cognitis quæ gesta fuerant, turbati atque perterriti ad templum conuolant, causas audaciæ percontantur, & quid sibi vellet ille concursus, in quo cũ tãto scelere ante aras sanguis ciuiũ funderetur, inquirũt. Sed illi obfirmato aditu confusis & dissonis vocibus rationem facti nullam, sed clamorem reddebant. Missis tamen ad eos nuntiis, de Romani Imperij potestate, de vindicta legum, & de his quæ talia solent subsequi, commonebant. cúmque loci munitio nihil aduersum væsana molientes agi, nisi vi maiore, sineret, res gesta ad Imperatorem refertur. Ille qui ingenita mentis clementia errantes mallet emendare quàm perdere, rescribit illorum quidem vindictam, quos ante aras sanguis effusus martyres effecit, non esse

Christianus semper mo destur.

poscendam,

poscendam, in quibus dolorem interitus superauerit gloria meritorum. De cætero vero malorum causam radicésque discordiæ, quæ pro simulachrorum defensione veniebant, penitus debere succidi: quibus exterminatis, etiam bellorum causa pariter conquiesceret. Cúmque hæc scripta venissent, & velut post inducias parui temporis ad audiendum vterque populus conuenisset ad templum, statim vt prima epistolæ pagina reserata est, in cuius exordio vana Gentilium superstitio culpabatur, clamor à nostris immensus attollitur, stupor ac pauor Gentilium populos inuadit. Latebras vnusquisque quærere, angustos fugæ calles rimari, aut nostris se latenter immergere: vt ab omnibus qui aderant nosceretur, præsentia dei populo audaciam tribuente, furorem dæmonis, qui in illis prius debacchatus fuerat, effugatum.

Serapis apud Alexandriam templum auditum quidem omnibus puto, plerisque vero etiam notum. Locus est non natura, sed manu & constructione per centum, aut eo amplius gradus, in sublime suspensus, quadratis & ingentibus spatiis omni ex parte distentus: cuncta vero quo ad summum pauimentorum euadatur, opere forniceo constructa, quæ immensis desuper luminaribus, & occultis aditibus inuicem in semet distinctis, vsum diuersis ministeriis & clandestinis officiis exhibebant. Iam vero in superioribus extrema totius ambitus spatia occupant exhedræ & pastophoria, domusque in excelsum porrectæ in quibus vel æditui, vel hi quos appellabant ἁγνεύοντας, id est, qui se castificant, commanere soliti erant. Porticus quoque post hæc omnem ambitum quadratis ordinibus distinctæ intrinsecus circumibãt. In medio totius spatij ædes erat, preciosis ædita columnis, & marmoris saxo extrinsecus ample magnificeque constructa. In hac simulachrum Serapis ita erat vastum, vt dextra vnum parietem, alterum leua perstringeret: quod monstrum ex omnibus generibus metallorum lignorumque compositum ferebatur. Interioris delubri parietes laminis primò aureis vestiti, super has argenteis, ad postremum æreis habebantur, quæ munimento preciosioribus metallis forent. Erant etiam quædam ad stuporem admirationemque videntium, dolis & arte composita. Fenestra perexigua ab ortu solis ita erat aptata, vt die qua fuerat institutum simulachrum Solis ad Serapin salutandum introferri, diligenter temporibus obseruatis, ingrediente simulachro radius solis per eandem fenestram directus, os & labra Serapis illustraret, ita vt inspectante populo, osculo salutatus Serapis videretur à sole. Erat & aliud fraudis genus huiusmodi: Natura lapidis Magnetis huius virtutis esse perhibetur, vt ad se rapiat & attrahat ferrum. Signum solis ad hoc ipsum ex ferro subtilissimo manu artificis fuerat fabricatum, vt lapis cuius naturam ferrum ad se trahere diximus, desuper in laquearibus fixus, cum temperate sub ipso radio ad libram fuisset positum simulachrum, & vi naturali ad se raperet ferrum, assurrexisse populo simulachrum, & in aere pendere videretur. Et ne hoc lapsu propero proderetur, ministri fallaciæ, Surrexit aiebant sol, vt va-

Cap. XXIII. Serapis templum apud Alexandriam.

Serapis se pulchrum.

Magnetis natura.

ledicens Serapi discedat ad propria. Sed & multa alia decipiendi causa à veteribus (in loco) fuerant constructa, quæ nunc longum est enumerare per singula. Verum vt dicere cœperamus, rescripto recitato, parati quidem erant nostrorum populi ad subuertendum erroris autorem: persuasio tamen quædam ab ipsis gentilibus fuerat dispersa, quod si humana manus simulachrum illud contigisset, terra dehiscens ilico solueretur in chaos, cęlumque repentè rueret in præceps. Quæ res paulisper stuporem quendam populis dabat. Cum ecce vnus ex militibus fide quàm armis magis munitus, correptam bipennem, insurgens omni nisu maxillæ veteratoris inlidit. clamor attollitur vtrorumque populorum: neque tamen aut cælum ruit, aut terra descendit. Inde iterum atque iterum repetens, putris ligni fumosum genium cedit: quo deiecto, igni adhibito tam facile quàm lignum aridum conflagrauit. Post hoc reuulsum ceruicibus & depresso modio trahitur caput, tunc pedes, aliaque membra cæsa securibus & rapta funibus detrahuntur, ac per singula loca membratim in conspectu cultricis Alexandriæ senex veternosus exuritur. Ad vltimum, truncus qui superfuerat in amphitheatro concrematur. Vanæque superstitionis & erroris antiqui Serapis, hic finis fuit. De cuius origine diuersa fertur opinio Paganorum. Alij Iouem putant: cuius capiti modius superpositus: vel quia cum mensura modóque cuncta indicet moderari, vel vitam mortalibus frugum largitate pręberi. Alij virtutem Nili fluminis, cuius Ægyptus opibus & fœcunditate pascatur. Quidam in honorem nostri Ioseph formatum perhibent simulachrum, ob dimensionem frumenti, qua famis tempore subuenit ægyptiis. Alij repertum in historiis Græcorum veteribus ferunt Apin quẽdam patremfamilias seu regem in Ægypto Memphis positum, cum famis tempore frumenta apud Alexandriam defecissent, ex proprio affatim ciuibus alimenta præbuisse. Quo defuncto, in honorem eius instituerint apud Memphis templum, in quo bos quasi indicium optimi agricolæ nutritur, habens quædam coloris insignia, qui ex nomine eius Apis appelletur: σορὸν vero, id est, sepulchrum in quo corpus eius inerat Alexandriam deduxerint, & soron Apis primò ex compositione Sorapin, post vero per † corruptionem Serapin nominarint. Quod an verum sit, aut nihil omnino, de his deus viderit. Sed ad inceptum redeamus.

Destruitur simulachrũ Serapis à christianis

† Alias correctionem

Cap. XXIIII.

POst hæc capite ipso idololatriæ deiecto, studiis vigilantissimi sacerdotis quæcunque fuerant per totam Alexandriam portenta potius quàm simulachra pari exitu & simili dedecore publicantur. Horret animus dicere, qui miseris mortalibus laquei à dæmonibus præparati sint, quæ funera, quæ scelera in illis, quę dicebant ἄδυτα, tegerentur: quot ibi infantum capita desecta inauratis labris inuenta sint: quot miserorum cruciabiles mortes depictæ. Quæ cum proderentur in lucem, ac sub auras prolata ferrentur, licet confusione ipsa gentiles & pudore diffugerent, tamẽ si quis adesse potuit, mirabatur tot seculis se illis tam nephariis & tam pudendis fraudibus irretitum. Vnde & plurimi ex his condemnato errore & scelere deprehenso

prehenso, fidem Christi, & cultum verę religionis amplexi sunt. Nam vt omitram cætera flagitia, quę in aliis locis vi necatis paruulis, despicatisque ob fibrarum inspectionem virginibus gerebantur, vnum solummodo quod in templo Saturni geri, ad omnium venit conscientiam, memorabo: ex quo etiam cętera quę omisimus, perpendantur.

SAcerdos erat apud eos saturni, Tyrannus nomine. Hic quasi ex responso numinis, adorantibus in templo nobilibus quibusque & primariis viris, quorum sibi matronę ad libidinem placuissent, dicebat saturnum præcepisse, vt vxor sua pernoctaret in templo. Tum is qui audierat, gaudens quod vxor sua dignatione numinis vocaretur, exornatam comptius insuper & donariis onustam, ne vacua scilicet repudiaretur, coniugem mittebat ad templum. In conspectu omnium conclusa intrinsecus matrona, Tyrannus clausis ianuis & traditis clauibus discedebat. Deinde facto silentio, per occultos & subterraneos aditus, intra ipsum saturni simulachrum patulis erepebat cauernis. Erat autem simulachrum illud à tergo † exesum, & parieti diligenter annexum. Ardentibusque intra ædem luminibus, intentæ supplicantique mulieri vocē subito per simulachrum æris cōcaui proferebat, ita vt pauore & gaudio infelix mulier trepidaret, quod dignam se tanti numinis putaret alloquio. Postea quam vero quæ libitum fuerat, vel ad consternationem maiorem, vel ad libidinis incitamentum deseruisset numen impurum, arte quadam linteolis obductis, repente lumina extinguebantur vniuersa. Tum descendens, obstupefactæ & consternatę mulierculæ adulterij fucum prophanis commentationibus inferebat. Hæc cum per omnes miserorum matronas multo iam tempore gererentur, accidit quandam pudicæ mentis fœminam horruisse facinus, & attentius designantem, cognouisse vocem tyranni, ac domum regressam, viro de fraude sceleris indicasse. Ille de iniuria coniugis, imò potius sua, ardentius inflammatus, inscriptum tyrannum ad tormenta deducit. Quo conuicto atque confesso, cęcisque fraudibus reuelatis, pudor omnis & dedecus Paganorum peruaserat domos, adulteris matribus, incestis patribus, libetis spurijs deprehensis. Quibus diuulgatis & proditis, raptim cum simulachris & ædibus excitabantur & crimina.

Cap. XXV. Tyrannus Saturni sacerdos. † Alias excisum

IAm vero Canopi quis enumeret superstitiosa flagitia? vbi prętextu sacerdotalium litterarum (ita etenim appellant antiquas ægyptiorum litteras) magicę artis erat penè publica schola. Quem locum velut fontem quendam atque originem dęmonum intantum venerabantur Pagani, vt multo ibi maior celebritas, quàm apud Alexandriam haberetur. sed de huius quoque monstri errore, cuiusmodi originem tradant, absurdum non erit paucis exponere. Ferunt aliquando Chaldæos Ignem deum suum circunferentes, cum omnium prouinciarum diis habuisse conflictum, quo scilicet qui vicisset, hic esse deus ab omnibus crederetur. Reliquarum prouinciarum dij, æris, aut auri, argentique, aut ligni, vel

Cap. XXVI. Sacerdotales litteræ. Ignis deus Chaldæorū

lapidis, vel ex quacunque materia constabant, quæ per ignem proculdubio corrumperetur. Ex quo fiebat, vt Ignis locis omnibus obtineret. Hæc cum audisset canopi sacerdos, callidum quiddam excogitauit. Hydriæ fieri solent in Ægypti partibus fictiles, vndique crebris & minutis admodum foraminibus patulæ, quibus turbida aqua desudans, defecatior ac purior redditur. Harum ille vnam cera foraminibus obturatis, desuper etiam variis coloribus pictam, aqua repletam statuit vt deum. Et excisum veteris simulachri, quod Menelai gubernatoris ferebatur, caput de super positum diligenter aptauit. Adsunt post hæc chaldæi: itur in conflictum circa hydriam ignis accenditur: cera qua foramina fuerant obturata, resoluitur: sudante hydria ignis extinguitur. Sacerdotis fraude canopus chaldæorum victor ostenditur. Vnde ipsum canopi simulachrum, pedibus perexiguis, attracto collo, & quasi suggillato ventre tumido in modum hydriæ cum dorso æqualiter tereti formatur. Ex hac persuasione velut deus victor omnium colebatur. Sed profecerint hæc fortasse aliquando Chaldæis. Nunc vero aduentante sacerdote dei Theophilo, nullus profuit sudor, nec ceris fraus obtecta subuenit. Vastata sunt omnia, atque ad solum deducta.

Cap. XXVII. SEd † nihil gestum est quod in squalorem verteret locum. Flagitiorum cauernæ, ac veternosa busta deiecta sunt, & veri dei templa ecclesiæ celsæ constructæ. Nam & in Serapis sepulchro prophanis ædibus complanatis, ex vno latere martyrium, ex altero consurgit ecclesia. Occasio autem martyrij construendi vnde data sit, dignum arbitror memorare.

Forte, Et nihil nō gestum est

Cap. XXVIII. IVliani temporibus velut relaxatis frenis efferbuit in omnem sæuitiam feritas Paganorum. Ex quo accidit, vt apud Sebasten Palęstinæ vrbem sepulchrum Ioannis Baptistę mente rabida & funestis manibus inuaderent, ossa dispergerent, atque ea rursum collecta, igni cremarent, & sanctos cineres pulueri immixtos, per agros & rura dispergerent. Sed dei prouidentia factum est, quosdam de Hierosolymis ex monasterio Philippi hominis dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nephas humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri viderent, mori gratius habentes, quàm huiuscemodi piaculo funestare, inter eos qui ossa ad exurendum legebant mixti, diligentius inquantum res patiebatur, ac religiosius congregantes, furtim se vel stupentibus, vel insanientibus subtraxere, & ad religiosum patrem Philippum venerandas reliquias pertulere. Ille supra se ducens tantum thesaurum propriis seruare vigiliis, ad Pontificem maximum tunc Athanasium, hostiæ immaculatæ reliquias per Iulianum diaconum suum, post etiam Palęstinæ vrbis episcopum mittit. Quas ille susceptas, paucis arbitris sub cauato sacrarij pariete inclusas prophetico spiritu profuturas generationi posteræ conseruauit: quibus nunc deiectis & prostratis idololatrię vestigiis, in ędibus quondam prophanis aurea tecta consurgerent.

Monasteriū Philippi apud Hierosol.

Sed post

Sed post occasum Serapis, qui nunquam vixerat, quę iam alterius dęmonis state delubra potuerunt? † Parum dixerim, si omnes quę erant Alexandrię per singulas penè calumnias cuiuscunque dęmonis ędiculę insultę ceciderunt. Sed per cunctas Ægypti vrbes, per castella, per vicos, per omne rus, per ripas fluminis, per eremum quoque si qua phana vel potius busta reperiri potuerunt, instantia vniuscuiusque episcopi subruta, & ad solum deducta sunt, ita vt denuo rus cultutæ redderetur, quod iniuste fuerat dæmonibus deputatum. *Forte parum si dixerim.*

SEd & illud apud Alexandriam gestum est, quod etiam Thoraces Serapis, qui per singulas quasque domos in parietibus, in ingressibus, in postibus etiam ac fenestris erant, ita abscissi sunt omnes & abrasi, vt ne vestigium quidem vsquã, vel numinis appellatio, aut ipsius, aut cuiuslibet alterius dęmonis remaneret, sed pro his crucis dominicę signum vnusquisque in postibus, in ingressibus, in fenestris, in parietibus, columnisque depingeret. Quod cùm factum esse hi qui superfuerant ex Paganis viderent, in recordationem rei magnæ ex traditione sibimet antiquitus commendata venisse perhibentur: Signum hoc nostrum dominicæ crucis inter illas quas dicunt ἱερατικὰ i sacerdotales literas, habere Ægyptij dicuntur, velut vnum ex cęteris litterarum, quę apud illos sunt, elementis. Cuius litterę seu vocabuli hanc esse asserunt interpretationem: Vita ventura. Dicebant ergo hi qui tunc admiratione rerum gestarum conuertebantur ad fidem, ita sibi ab antiquis traditum, quod hæc quę nunc coluntur, tamdiu starent, quamdiu viderent signum istud venisse in quo esset vita. Vnde accidit vt magis hi qui erant ex sacerdotibus vel ministris templorum, ad fidem conuerterentur, quàm illi quos errorum pręstigię & deceptionum machinę delectabant. *Cap. XXIX* *Signum dominicæ crucis.*

SAnè quoniam moris erat in Ægypto, vt mensura ascendentis Nili fluminis ad templum Serapis deferretur, velut ad incrementi aquarum & inundationis auctorem, subuerso eius simulachro, ignique consumpto, omnes simul negabant Serapin iniurię memorem, aquas vltrà ac affluentia solita largiturum. Sed vt ostenderet deus non Serapin, qui multo erat Nilo posterior, sed se esse qui aquas fluminis temporibus suis iuberet excrescere, tanta ex eo & deinceps fuit inundatio, quantam fuisse prius ętas nulla meminerat. Et ideo vlna ipsa, id est, aquę mensura, quam πῆχυν vocant, ad aquarum dominum in ecclesiam cœpta deferri. Sed vbi hęc gesta religioso principi nuntiata sunt, extentis ad cęlum palmis, cum ingenti fertur exultatione dixisse: Gratias tibi Christe, quod absque vrbis illius magnæ pernicie tam vetustus error extinctus est. *Cap. XXX.* *Theodosij vox.*

INterea Valentinianus in Occiduis partibus, animis (quantũ ætas patiebatur) ardentibus rempublicam gerens, causis etiam nunc latentibus laqueo vitam finiuit. Sed hoc quidam dolo ducis sui Arbogasti factum confirmabant: idque quàm maxime publica tenebat opinio. Alij quidem à commissi scelere ducem alienum dicebant, sed causas præstitisse, quibus in hoc adolescens animi indignatione cogeretur, quod † minus ei *Cap. XXXI* *An. Do. 364.* *alias minus etiã*

quam per ætatem va- tanquã per ætatẽ nondum valido, libera de omnibus indulgeret imperia. Fuere tamen nonnulli sacerdotum, qui pacis ab eo qui post creatus est legatione suscepta, immunem esse ducẽ à mortis scelere apud Theodosium testarentur.

Cap. XXXII. SEd ille nihilo segnius inflammatus ad vltionem, arma contra Eugenium qui in locum defuncti substitutus est, corripit, primò dei voluntatem per Ioannem monachum (de quo suprà memorauimus) sciscitatus. Tum ille qui primam de Maximo ei victoriam prædixerat incruentam, etiam hanc licet non absque plurima vtriusque sanguinis inundatione promittit.

Cap. XXXII. IGitur præparatur ad bellum non tam armorum telorumque, quàm ieiuniorum orationumque subsidiis: nec tam excubiarum vigiliis, quàm obsecrationum pernoctatione munitus circumibat cum sacerdotibus & populo omnia orationum loca, ante martyrum & Apostolorum thecas iacebat cilicio prostratus, & auxilia sibi fida sanctorum intercessione posalias accumulãt. cebat. At Pagani, qui errores suos nouis semper erroribus† animant, innouare sacrificia, & Romam funestis victimis cruentare, inspicere exta pecudum, & ex fibrarum præscientia securam Eugenio victoriam nuntiare. Superstitiosius hæc agente, & cum omni animositate, Flauiano tunc Præfecto, cuius assertionibus (magna enim erat eius in sapientia prærogatiua) Eugenium victorem fore pro certo præsumpserat. Sed vbi veræ religionis fretus auxilio Theodosius, alpium fauces cœpit vrgere, primi illi quibus nequicquam litatæ sunt tot victimæ, de fallaciæ conscientia trepidi dæmones, in fugam versi. Post etiam magistri horum & doctores errorum præcipuè Flauianus, plus pudoris quàm sceleris reus, cùm potuisset euadere eruditus admodum vir, mereri se mortem pro errore iustius, quàm pro crimine iudicauit. Cæteri vero instruunt aciem, & collocatis in superiori iugo insidiis, ipsi pugnam in descensu montis expectant. Verum vbi ad primos ventum est, & ilicò se legitimo principi tradiderunt, cum cæteris imis vallibus deprehensis conflictus acerrimus geritur. Stetit aliquan-
Theodosius ad Deum. diu anceps victoria: fundebantur auxilia Barbarorum, & terga iam hostibus dabant. Sed fiebat hoc non vt Theodosius vinceretur, sed ne per Barbaros vincere videretur. Tum ille vt conuersas suorum acies vidit, stans in edita rupe, vnde & conspicere & conspici ab vtroque posset exercitu, proiectis armis, ad solida se vertit auxilia, & prostratus in conspectu dei: Tu, inquit, omnipotens deus, nosti quia in nomine christi filij tui vltionis iustæ, vt puto, prælia ista suscepi: si secus, in me vindica. Si vero cum causa probabili & in te confisus, huc veni porrige dexteram tuis, ne fortè dicant gentes, vbi est deus eorum? Quam supplicationem pij principis, certi à deo esse susceptam, hi qui aderant duces, animantur ad cædem: &
Ann. 306 præcipuè Bacurius, vir fide, pietate, virtute & animi & corporis insignis, & qui comes esse & socius Theodosij mereretur, proximos quosque cõto, telis, gladio passim sternit, agmina hostium conferta & constipata perrumpit. Iter per milia ruentium ad ipsum tyrannum rupris agminibus &

acerua

aceruatim fusis stragibus agit. Vix fortasse ab impiis credantur quæ gesta sunt. Etenim compertum est, quod post illam imperatoris precem quam deo fuderat, ventus ita vehemens exortus est, vt tela hostium in eos qui iecerant, retorqueret. Cumque magna vi persistente vento, omne iaculum missum ab hostibus frustraretur, fracto aduersariorum animo, seu potius diuinitus repulso, Arbogasto duce nequicquā fortiter faciente, Eugenius ante Theodosij pedes, vinctis post terga manibus, adducitur. Ibique vitæ eius & certaminis finis fuit. Tum vero religioso principi gloriosior victoria de frustratis opinionibus Paganorum, quam de tyranni interitu fuit, quibus spes vana & falsa diuinatio minus in interitu contulit pœnæ, quàm pudoris seruauit in vita. *Eugenius capitur.*

CVmque post hæc vt futurorum præscius Imperator, disponendæ reipublicæ sollicitudine stringeretur, ad orientem protinus mittit, vbi venturus ad bellum tuta liberos custodia commendarat. Ibique Arcadium Augustum regnum sibi dudum traditum seruare præcipit. Honorium vero pari dignatione præditum, ad occidentis imperium venire ocyus iubet. Quo suscepto, & paternis osculis complexibusque constricto, traditis occidentalis regni gubernaculis, ipse Romano imperio per annos decem & septem feliciter gubernato, ad meliora migrauit, cum piissimis principibus percepturus præmia meritorum. *Cap. XXXIIII.* *Theodosij mors.*

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ LIBRI SECVNDI, RVFFINO AQVILEIENSI presbytero authore, finis.

V iiij

SCRIPTVRÆ SACRÆ AVTHORITATVM QVÆ IN HIS RVFFINI AQVILEIENSIS PRESbyteri commentariis sparsim explicatæ & citatæ sunt, ex vtriusque Testamenti librorum ordine digestus index.

Iob.

Canticum Canticorum.

2. Prehen-

RERVM AC VERBORVM IN COMMENTARIA RVFFINI AQVILEIENSIS PRESbyteri index locupletissimus.

benedicto

Fatuel

L

Libertas

Qui natus

Vindicta